

Buonamici

T. LIVII
OPERA,
QUÆ SUPERSUNT,

Obſcuriorum locorum interpretationibus, & ſelectis adnotationibus illuſtrata.

Cum Supplementis in poſtremos libros ex recenſione

ARN. DRAKENBORKII.

EDITIO POSTREMA

In ſex Tomos diſtributa:

TOMUS IV.

PATAVII, Typis Seminarii. MDCCLI.
Apud Joannem Manfrè.
Superiorum Permiſſu, ac Privilegio.

T. LIVII PATAVINI

Historiarum ab Urbe condita

LIBER XXXVI.

CAPUT I.

Inito magistratu a COSS. P. Cornelio Scipione, & Manio Acilio Glabrione, rogatio de bello Antiocho indicendo ad populum, post factas res divinas, perfertur. Inde cum, facta provinciarum sortitione, Italia Cornelio, Græcia Acilio evenisset, is pro felici belli exitu vota nuncupat. I. U.C. 559.

PUblium Cornelium Cn. F. Scipionem & Man. Acilium Glabrionem consules inito magistratu, Patres priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium majore parte anni fieri solet: precarique, quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Rom. bene atque feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est, & ita aruspices responderunt, eo bello terminos populi Rom. propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Hæc cum renuntiata essent, solutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: vellent juberentne cum Antiocho rege, quique sectam ejus secuti essent, bellum iniri. si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decrevit, ut consules Italiam & Græciam pro-

provincias sortirentur. cui Græcia evenisset, ut preter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam provinciam ex auctoritate senatus scripsisset, imperassetve, eum exercitum acciperet, quem M. Bębius pretor anno priore ex S. C. in Macedoniam trajecisset. & extra Italiam permissum, ut si res postulasset, auxilia ab sociis ne supra quinque millium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter COS. cui Italia provincia evenisset, cum Bojis jussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores COSS. habuissent: alterum ut mitteret Romam, eęque urbanę legiones essent paratę, quo senatus cen-
2. suisset. His ita in senatu (1) ad id, quęcujus provincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Gręcia, Cornelio Italia evenit. (2) Certa deinde sorte senatusconsultum factum est, (3) quod populus Rom. eo tempore duellum jussisset cum Rege Antiocho esse, (4) quique sub imperio ejus essent, ut ejus rei causa supplicationem imperarent consules: utique Man. Acilius COS. ludos magnos Jovi voveret, & dona ad omnia pulvinaria. Id votum in hęc verba pręeunte P. Licinio pontifice maximo consul nuncupavit: *Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus jussit, id ex sententia senatus populique Rom. confectum erit, tum tibi Jupiter populus Rom. ludos magnos dies X. continuos faciet, donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreverit. quisquis magistratus eos ludos quando ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte sun-*

(1) *decreta Senatus facta sunt usque ad id caput, nempe* quæ cujus provincia esset; *quod quidem caput nondum certum erat.*

(2) *jam enim certum erat, quæ cujus provincia esset.*

(3) *ordo est.* ut coss. imperarent supplicationem causa ejus duelli (*antiquum pro* belli) quod pop. R. jussisset &c.

(4) *intellige*, & cum iis, qui.

ſunto. Supplicatio inde ab duobus COSS. edicta per biduum fuit.

CAPUT II.

Poſt COSS. Prætoribus quoque provincias ſortitis, exercitus decernuntur: intentiori, quam alia omnia, cura bellum adverſus Antiochum paratur.

COnſulibus ſortitis provincias, extemplo & prętores ſortiti ſunt. M. Junio Bruto juriſdictio (1) utraque evenit: A. Cornelio Mammulę Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori claſſis, L. Æmilio Paulo Hiſpania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conſcripti priore anno ex S. C. a L. Quintio conſule dati ſunt: juſſuſque tueri omnem oram circa Tarentum Brunduſiumque. L. Æmilio Paulo in ulteriorem Hiſpaniam prętet eum exercitum, quem a M. Fulvio pro prætore accepturus eſſet, decretum, ut novorum militum tria millia duceret, & trecentos equites, ita ut in iis duę partes ſocium Latini nominis, tertia civium Romanorum eſſet. Idem ſupplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hiſpaniam citeriorem eſt miſſum. M. Æmilius Lepidus a L. Valerio, cui ſucceſſurus eſſet, ſimul provinciam exercitumque accipere juſſus: L. Valerium, ſi ita videretur, pro prętore in provincia retinere, & provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum eſſet, altera a Pachyno Tyndarium. eam maritimam oram L. Valerius XX. navibus longis cuſtodiret. Eidem prętori mandatum, ut (2) duas decumas frumenti exigeret: id ad mare comportandum, devehendumque in Gręciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. cęterum non in Gręciam, ſed Romam id frumentum portari placere.

(1) *urbana, & peregrina.*
(2) *nunc extra ordinem duplum imperatum.*

C. Livius prętor, cui classis evenerat, cum XXX. navibus paratis trajicere in Gręciam primo quoque tempore jussus, & ab Atilio naves accipere. veteres naves, quę in navalibus erant, ut reficeret & armaret, M. Junio prętori negotium datum est, & in eam classem socios navales (1) liber-
3. tinos legeret. Legati terni in Africam ad Carthaginienses, & in Numidiam ad frumentum rogandum, & quod in Gręciam portaretur, missi, pro quo pretium solveret populus Rom. Adeoque in apparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius cos. ediceret, *qui senatores essent, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire posset: neve uno tempore quinque senatores ab urbe Roma abessent*. In comparanda impigre classe C. Livium prętorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit. nam cum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt. ab iis ad senatum rejecti sunt. senatus ita, ut ad unum omnes (2) consentirent, decrevit, vacationem rei navalis his colonis non esse. Ostia, & Fregena, & Castrum novum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnę, & Sinuessa fuerunt, quę cum prętore de vacatione certaverunt.

CA-

(1) *remiges minoris erant dignitatis, quam milites; ideo libertini leguntur.*

(2) *quia nemo excipiebatur: quamvis bello Punico secundo Ostiensium, & Antiatium vacatio a Senatu observata fuerat.* v. l. 27. n. 38.

CAPUT III.

Consul Manius Acilius, consultis prius fecialibus de ratione belli Antiocho indicendi, edicto militibus conventu Brundusium, ab Urbe proficiscitur.

COnsul deinde Man. Acilius ex S.C. ad collegium fecialium retulit, *ipsi ne utique regi Antiocho indiceretur bellum; an satis esset ad præsidium aliquod ejus nuntiare? & num Aetolis quoque separatim indici juberent bellum? & num prius societas eis & amicitia renuntianda esset, quam bellum indicendum?* Feciales responderunt: *jam ante sese, cum de Philippo consulerentur, decrevisse, nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium nuntiaretur. amicitiam renuntiatam videri, cum legatis toties repetentibus res, nec reddi nec satisfieri æquum censuissent. Aetolos ultro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem, sociorum urbem, per vim occupassent: Chalcidem terra marique oppugnatum issent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Rom. inferendum traduxissent.* Omnibus jam satis comparatis, Man. Acilius COS. edixit, *ut quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in provinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, uti omnes Brundusium Idibus Majis convenirent.* ipse ad quintum Nonas Majas paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in provincias profecti sunt.

CAPUT IV.

Reges Philippus, & Ptolemæus, itemque Carthaginienses, ac Masanissa auxilia ad bellum contra Antiochum per legatos Romam missos pollicentur.

SUb idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Aegypti rege, Romam 4
venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam & frumentum. ab Ptolemæo etiam mil-

le pondo auri, XX. millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum uterque se cum omnibus copiis in Ætoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum. Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Rom. facturum, si Man. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Masanissa rege legati venerunt. Carthaginienses tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam apportaturos polliciti sunt. id ut ab se munus Romani acciperent, petere se, & classem suorum suo sumptu comparaturos, & stipendium quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masanissæ legati quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam, Romam trecenta millia modium tritici, CC. quinquaginta hordei, equites quingentos, elephantos XX. regem ad Man. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum, præterquam si quid navium ex fœdere deberent. de pecunia ita responsum, nullam ante diem accepturos.

CAPUT V.

Græciæ gentes Epirotæ, Elei, & Bœoti Antiocho regi junguntur: cum in concilio consultaretur cum sociis ab rege de tentanda Thessalorum gente, Annibal interrogatus sententiam, de universi belli ratione dat consilium: rex ejus consilium, quamvis utile in præsens, tamen non exsecutus, in Thessaliam impetum facit: idem, dum inani consilio gratiam apud Macedones quærit, Philippi in se concitat odium.

5. CUm hæc Romæ agebantur, Chalcide Antiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim ipse solicitabat civitatum animos mittendis legatis, partim ultro ad eum veniebant, sicut

cut

cut Epirotæ communi gentis consensu, & Elei e Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum civitati suæ arma illaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis animi. apud regem gratiam initam volebant, cum eo ut caverent, ne quid offenderent Romanos. petebant enim, *ne se temere in causam deduceret, expositos adversus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. sed si ipse posset terrestribus navalibusque copiis præsidere Epiro, cupide eum omnes Epirotas & urbibus & portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello objiceret*. Hac legatione id agi apparebat, ut sive (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem: sive venisset, sic quoque spes veniæ ab Romanis foret, quod non exspectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi quia non satis in promptu erat quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis, quæ ad illos, seque communiter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipse 6.
profectus est, causas in speciem iræ adversus Romanos eas, quas (1) ante dixi, habentem, Brachyllæ necem, & bellum a Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum: re vera per multa jam secula publice privatimque labente egregia quondam disciplina gentis, & multorum eo (2) statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obviam effusis undique Bœotiæ principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium impetu in præsidium Romanum facto, & ad Chalcidem commiserat nec a parvis nec dubiis princi-

ci-

(1) *l.* 33. *c.* 18. (2) *intellige*, existente.

cipiis bellum: tamen eandem orationem exorsus,
qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaque
per legatos in concilio Achæorum usus erat, ut
amicitiam secum institui, non bellum indici Ro-
manis postularet, neminem, (1) quid ageretur,
fallebat. decretum tamen sub levi verborum (2)
prætextu pro rege adversus Romanos factum est.
Hac quoque gente adjuncta Chalcidem regressus
præmissis inde literis, ut Demetriadem conveni-
rent principes Ætolorum, cum quibus de summa
rerum deliberaret, navibus eo ad diem indictam
concilio venit. Et Aminander accitus ad consul-
tandum ex Athamania, & Annibal Pœnus, jam-
diu non adhibitus, interfuit ei consilio. Con-
sultatum de Thessalorum gente est, quorum o-
mnibus qui aderant, voluntas tentanda videba-
tur. in eo modo diversæ sententiæ erant, quod
alii extemplo agendum, alii ex hieme, quæ tunc
ferme media erat, differendum in veris princi-
pium, & alii legatos tantummodo mittendos, a-
lii cum omnibus copiis eundum censebant, ter-
7. rendosque metu, si cunctarentur. Cum circa hanc
fere consultationem disceptatio omnis verteretur:
Annibal nominatim interrogatus sententiam, in
universi belli cogitationem regem, atque eos,
qui aderant, tali oratione avertit. *Si ex quo tra-
jecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium,
cum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur,
eandem sententiam dixissem, quam hodie, cum de
Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum &
Macedonas in societatem belli quacunque ratione
censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam, Bœo-
tosque, & Thessalos attinet, cui dubium est, quin,
ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulan-
do semper, quem metum in consilio habeant, eodem
ad impetrandam veniam utantur? simul ac Roma-
num exercitum in Græcia viderint, ad consuetum
imperium se avertant? nec iis noxæ futurum sit,
quod*

(1) *quorsum spectaret Antiochus.*
(2) *prætextu amicitiæ cum Rege, non ad indicendum bellum Romanis.*

quod, cum Romani procul abessent, vim tuam praesentis, exercitusque tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusque est Philippum nobis conjungere, quam hos, cui, si semel in causam descenderit, nihil integri futurum sit: quique eas vires afferat, quae non accessio tantum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsae nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adjuncto, ((1) absit verbo invidia) qui dubitare de eventu possim? cum, quibus adversus Philippum valuerint Romani, iis nunc, fore videam, ut ipsi oppugnentur. Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo adversus Romanos pugnabunt. Aminander atque Athamanum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum te quieto totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiae Europaeque viribus adversus unum populum, ut meam utranque fortunam taceam, Patrum certe aetate ne uni quidem Epirotarum regi parem (quid tandem erit vobiscum comparatus?) geretis bellum. Quae igitur res mihi fiduciam prebet conjungi nobis Philippum posse? una, communis utilitas, quae societatis maximum vinculum est: altera, auctores vos Aetoli. vester enim legatus hic Thoas inter cetera, quae ad exciendum in Graeciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmavit, fremere Philippum, & aegre pati sub specie pacis leges servitutis sibi impositas. ille quidem ferae bestiae vinctae aut clausae, & refringere claustra cupienti, regis iram verbis aequabat: cujus si talis animus est, solvamus nos ejus vincula, & claustra refringamus, ut erumpere diu coercita ira in hostes communes possit. Quod si nihil eum legatio nostra moverit: at nos, quoniam nobis eum adjungere non possumus, ne hostibus nostris ille adjungi possit, caveamus. Seleucus filius tuus Lysimachiae est: qui si eo exercitu, quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniae coeperit depopulari, facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda avertet. De Phi-

(1) *quasi Philippo non adjuncto dubitaret.*

Philippo meam sententiam habes. De ratione universi belli quid sentirem, jam ab initio non ignorasti. quod si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Etruriam, Ligurumque, & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, &, qui maximus iis terror est, Annibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque arcessas censeo omnes navales terrestresque copias, sequantur classem onerariæ cum commeatibus. nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatuum. Cum omnes tuas contraxeris vires, divisa classe partem Corcyræ in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad litus Italiæ, quod Sardiniam Africamque spectat, trajicies: ipse cum omnibus terrestribus copiis in Byllinum agrum procedes: inde Græciæ præsidebis, & speciem Romanis trajecturum te præbens, &, si res poposcerit, trajecturus. Hæc suadeo, qui ut non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisque meis didici. In quæ consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dii approbent

8. *eam sententiam, quæ tibi optima visa fuerit.* Hæc ferme Annibalis oratio fuit, quam laudarunt magis in præsentia qui aderant, quam rebus ipsis exsecuti sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasque arcessendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, & Ætolis Aminandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est indictus: eodem & rex cum suis copiis confestim venit. Ibi dum opperiretur Aminandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit: sive ab (1) ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem, & invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus; sive ab insita regibus vanitate, ad consilium specie amplum, re inane, animo

(1) *Megalopolitano.*

mo adjecto. Tumulus eſt in unum oſſibus, quę paſſim ſtrata erant, coacervatis factus, qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque qui ad id tempus fortunam eſſet in (1) conſilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium pro prætore miſit, Antiochum in Theſſaliam impetum feciſſe: ſi videretur ei, moveret ex hibernis: ſe obviam proceſſurum, ut quid agendum eſſet, conſultarent.

CAPUT VI.

Antiochus in Theſſalia Pheras aggreſſus ad deditionem cogit: aliis oppidis potitus, a Lariſſæ obſidione, ſuperveniente ad ejus præſidium Ap. Claudio, miſſo a M. Bæbio pro prætore, recedit, ac Demetriadem redit.

ANtiocho ad Pheras jam caſtra habenti, ubi 9.
conjunxerant ei ſe Ætoli, & Aminander, legati ab Lariſſa venerunt, quærentes quod ob factum dictumve Theſſalorum bello laceſſeret eos: ſimul orantes, ut remoto exercitu, per legatos, ſi quid ei videretur, ſecum diſceptaret. Eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præſidium miſerunt. hi excluſi aditu, jam omnia itinera obſidentibus regiis, Scotuſſam ſe receperunt. Legatis Lariſſæorum rex clementer reſpondit, non belli faciendi, ſed tuendæ & ſtabiliendæ libertatis Theſſalorum cauſa ſe Theſſaliam intraſſe. Similia his qui cum Pheræis ageret, miſſus: cui nullo dato reſponſo, Pheræi ipſi ſuum legatum ad regem, principem civitatis Pauſaniam miſerunt. Qui cum haud diſſimilia his, ut in cauſa pari, quæ pro Chalcidenſibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egiſſet: rex etiam atque etiam deliberare eos juſſos, ne id conſilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti & providi

(1) *qui conſilium capturus eſſet ex fortuna prout inclinaret.*

vidi eſſent, extemplo pœniteret, dimiſit. Hæc renuntiata Pheras legatio cum eſſet, ne paulum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid ſors belli tuliſſet, paterentur. itaque & hi ſumma ope parabant ſe ad urbem defendendam, & rex ab omni parte ſimul oppugnare mœnia eſt aggreſſus: & ut qui ſatis intelligeret (neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis poſitum eſſe, quam primam aggreſſus eſſet, aut ſperni deinde ab univerſa gente Theſſalorum, aut timeri ſe, omnem undique terrorem obſeſſis injecit. Primum impetum oppugnationis ſatis conſtanter ſuſtinuerunt: deinde cum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. revocati deinde caſtigationibus principum ad perſeverandum in propoſito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis conceſſerunt, cui brevior orbis munitionis circumjectus erat. poſtremo victi malis, cum timerent ne vi captis nulla apud victorem venia eſſet, dediderunt ſeſe. Nihil inde moratus rex, IV. millia armatorum, dum recens terror eſſet, Scotuſſam miſit. Nec ibi mora deditionis eſt facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum. qui quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem feciſſent. cum ipſa urbe Hippolochus Lariſſæorumque deditum eſt præſidium. Dimiſſi ab rege inviolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Lariſſæorum animos crede-
10. bat. Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo adventu cepit. inde Cyparam, & Metropolin, & iis circumjecta caſtella recepit: omniaque jam regionis ejus, præter Atracem & Gyrtonem, in poteſtate erant. Tum aggredi Lariſſam conſtituit, ratus vel terrore cæterarum expugnatarum, vel beneficio præſidii dimiſſi, vel exemplo tot civitatum dedentium ſeſe, non ultra in pertinacia manſuros. Elephantis agi ante ſigna terroris cauſa juſſit, quadrato agmine ad urbem inceſſit, ut incerti fluctuaren-

tur

tur animi magnæ partis Lariſſæorum inter metum præſentem hoſtium, & (1) verecundiam abſentium ſociorum. Per eoſdem dies Aminander cum Athamanum juventute occupat Pellinæum, & Menippus cum tribus millibus peditum Ætolorum, & ducentis equitibus in Perræbiam profectus, Mallœam & Cyretias vi cepit: depopulatuſque eſt agrum (2) Tripolitanum. His raptim peractis, Lariſſam ad regem redeunt: conſultanti, quidnam agendum eſſet de Lariſſa, ſupervenerunt. Ibi in diverſum ſententiæ tendebant: aliis vim adhibendam, & non differendum cenſentibus, quin operibus ac machinis ſimul undique mœnia aggrederentur urbis ſitę in plano, a parte campeſtri undique facilis aditu: aliis nunc vires urbis nequaquam Pheris conferendæ memorantibus, nunc hiemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minime obſidioni atque oppugnationi urbium aptum. Incerto regi inter ſpem metumque legati a Pharſalo, qui ad dedendam urbem ſuam forte venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim cum Philippo in Daſſaritiis congreſſus, Ap. Claudium ex communi conſilio ad præſidium Lariſſæ miſit: qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod ſuper Gonnos eſt, pervenit. Oppidum Gonni XX. millia ab Lariſſa abeſt: in ipſis faucibus ſaltus, quæ Tempe appellantur, ſitum. Ibi caſtra metatus latius, quam pro copiis, & plures, quam quot ſatis in uſum erant, ignes cum accendiſſet: ſpeciem, quam quæſierat, hoſti fecit: omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo eſſe. Itaque hiemem inſtare apud ſuos cauſatus rex, unum tantum moratus diem, ab Lariſſa receſſit, & Demetriadem rediit. Ætolique & Athamanes in ſuos receperunt ſe fines. Appius etſi cujus rei cauſa miſſus erat, ſolutam cernebat obſidionem: tamen Lariſſam ad confirmandos

(1) *reſpectum Romanorum.*

(2) *ita dictus a tribus urbibus Doliche, Pytheo, & Azoto.*

dos in reliquum sociorum animos descendit: duplexque lætitia erat, quod & hostes excesserant finibus, & intra mœnia præsidium Romanum cernebant.

CAPUT VII.

Antiochus post hiemem una cum exercitu luxuriose traductam Chalcide, in Acarnaniam profectus, Medionem urbem per fraudem occupat: simili aggressus arte Thyrium, dum ad præsidium ferendum supervenit Cn. Octavius missus a Quintio, inde Chalcidem revertitur.

11. REx Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiæ; cum patrem, primo (1) adlegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, invitum se gravioris fortunæ (2) conditioni illigantem; tandem impetrata re, tanquam in media pace nuptias celebrat, & reliquum hiemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum, & Græciam liberandam, omissa omnium rerum cura, in conviviis, & vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis, quam satietate earum, in somno traduxit. Eadem omnes præfectos regios, qui ubique ad Bœotiam maxime præpositi hibernis erant, cepit luxuria. in eandem & milites effusi sunt, nec quisquam eorum aut arma induit, aut stationem aut vigilias servavit, aut quicquam, quod militaris operis aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris cum per Phocidem in Acarnaniam, quo convenire omnem undique exercitum jusserat, venisset: facile animadvertit nihilo severiore disciplina milites, quam ducem hibernasse. Alexandrum inde Acarnanem, & Menippum Macedonem Stratum Ætoliæ copias ducere jussit: ipse Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactum proces-

(1) *per internuntios sollicitando.*
(2) *de matrimonio intelligendum.*

cessit. concilio principum Ætoliæ habito, via, quæ præter Chalcidem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis, qui per Maliacum sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum multis emptus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is cum Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facile ad defectionem posse cerneret impelli, propter metum Romanæ classis, quæ cum Atilio, quæve circa Cephaleniam erat, arte eos est aggressus. nam cum in concilio dixisset tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & omnibus qui arma ferrent, exeundum ad Medionem & Thyrium, ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur: fuere qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuose concitari: satis esse quingentorum hominum præsidium. eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in præsidio positis, id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medionem ve- 12.
nerunt: quibus auditis, cum in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur: & alii manendum in Romana societate, alii non aspernandam amicitiam regis censerent: media visa est Clyti sententia, eoque accepta est: ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, & qui ejus factionis erant, de industria collecti, clam missis qui regem admovere copias juberent, ipsi terebant tempus. itaque vixdum iis egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad portas erat: & trepidantibus qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mnesilocho in urbem est inductus: & aliis sua voluntate affluentibus, metu coacti etiam qui dissentiebant, ad regem convenerunt. quos placida oratione territos cum permulsisset, ad spem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defe-

cerunt. Thyrium a Medione profectus est, Mnesilocho eodem & legatis præmissis. Cæterum detecta Medione fraus, cautiores, non timidiores Thyrienses fecit: dato ei haud perplexo responso, nullam se novam societatem, nisi ex auctoritate Romanorum imperatorum accepturos: portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus a Quintio, cum præsidium & paucas naves ab A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat, accepisset: Leucadem venit, implevitque spei socios: Man. Acilium COS. jam cum legionibus mare trajecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat: rex, præsidio Medione imposito, & in quibusdam aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abscessit, & per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

CAPUT VIII.

M. Bæbius, & Philippus rex in Thessaliam descendentes, receptis multis oppidis, alter Pellinæum, alter Limnæam, quia oppugnatione opus est, circumsident.

13. SUb idem tempus M. Bæbius & Philippus rex jam ante per hiemem in Dassaretiis congressi, cum Ap. Claudium, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent: quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regressi, principio veris conjunctis copiis in Thessaliam descenderunt. in Acarnania tum Antiochus erat. advenientes, Philippus Mallœam Perrebiæ, Bæbius Phacium est aggressus. quo primo prope impetu capto, Phæstum eadem celeritate capit. Inde Atracem cum se recepisset, Cyretias hinc & * Eritium occupat, præsidiisque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se conjungit. Sub adventum Romani exercitus, seu ad metum virium, seu

* al. Phricium.

ſeu ad ſpem veniæ cum dedidiſſent ſeſe : ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Æginium, Ericinum, Gomphi, Silana, Tricca, Melibœa, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus XL. in præſidio erat, & circumſidunt, & priuſquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille ſatis ferociter reſpondit, vel Romanis vel Theſſalis ſe crediturum fuiſſe : in Philippi ſe poteſtatem commiſſurum non eſſe. Poſteaquam apparuit vi agendum, quia videbatur & Limnæam eodem tempore oppugnari poſſe, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius reſtitit ad Pellinæum oppugnandum.

CAPUT IX.

Et Limnæa a Philippo oppugnata, & Pellinæum a Bæbio circumſeſſum adventu in Theſſaliam Man. Acilii COS. deditur: inde Philippus ducto in Athamaniam exercitu, gentem recipit : conſul quoque poſt datam Lariſſæ exercitui quietem, profectus, acceptis in deditionem multis oppidis, Thaumacos cum cæde oppidanorum, qui armati ſe in inſidiis collocarant, occupat.

PEr eos forte dies Man. Acilius COS. cum decem millibus peditum, duobus millibus e- 14.
quitum, XV. elephantis mari trajecto, pedeſtres copias Lariſſam ducere delectos militum tribunos juſſit: ipſe cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu conſulis deditio ſine cunctatione eſt facta, traditumque præſidium regium, & cum iis Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum conſul proficiſcitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt ſeſe. deinde & Philippus Megalopolitanus: cui decedenti de præſidio cum obvius forte fuiſſet Philippus rex, ad ludibrium *regem* eum conſalutari juſſit: ipſe congreſſus *fratrem* haud ſane decoro majeſtati ſuæ joco appellavit. deductus

inde ad COS. custodiri jussus: & haud ita multo post in vinculis Romam missus. cætera multitudo Athamanum, aut militum Antiochi regis, quæ in præsidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus.. in itinere ab Pieria, & Metropoli legati tradentes urbes suas occurrerunt. Philippus, Athamanum præcipue captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem: nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit, præmissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes: & Aminander, cujus præsentis majestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jampridem hosti, & Romanis merito tum propter defectionem infensis, cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit. Consul ad reficienda maxime jumenta, quæ & navigatione, & postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut reparato modica quiete exercitu, Cranonem est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa & Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit, cæteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porro in sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe juventus omnis armata silvas & itinera insedit, & in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primo mittere qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos a tali furore. posteaquam perseverare in incœpto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique

ex

ex silvis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem pervenit, inde Hypatæorum agros vastavit.

CAPUT X.

Antiochus & ab suis, & ab sociis desertus, intra saltum Thermopylarum se recipit: locum suapte natura admodum difficilem, munimentis insuper impedit, atque dispositis Aetolorum præsidiis aditum Romanis obsepit.

Cum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus: qui jam tum cernens nihil se ex Græcia præter amœna Chalcide hiberna, & infames nuptias petisse, Ætolorum vana promissa incusare & Thoantem: Annibalem vero non ut prudentem tantum virum, sed prope vatem omnium quæ tum evenirent, admirari. ne tamen temere cœpta segnitia insuper everteret, nuntios in Ætoliam mittit, ut omni contracta juventute convenirent. Jam & ipse eo decem millia fere peditum ex iis, qui postea venerant ex Asia, expleta, & equites quingentos duxit. Quo cum aliquanto pauciores, quam unquam antea convenissent: & principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quamplurimos ex civitatibus suis evocarent, nec auctoritate nec gratia nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse; destitutus undique & ab suis, qui morabantur in Asia, & ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non præstabant, intra (1) saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum septentrionem versus Epirus & Perræbia & Magnesia, & Thessalia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus. intra fauces ad meridiem vergunt Ætoliæ pars major, & Acarnania, & cum Locride Pho-

(1) *Oetam montem.*

Phocis, & Bœotia, adjunctaque insula Eubœa, & excurrente in altum velut promontorio Attica terra sita ab tergo, & Peloponnesus. Hoc jugum ab Leucade & mari ad occidentem verso per Ætoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile ullos ad transitum calles inveniant. extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur: in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius, quam sexaginta passus. hæc una militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. ideo Pylæ, & ab aliis, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur, nobilis Lacedæmoniorum adversus Persas (1) morte magis memorabili, quam
16. pugna. Haudquaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat; & cum duplici vallo fossaque, & muro etiam, qua res postulabat, ex multa copia passim jacentium lapidum permunisset omnia: satis fidens, nunquam ea vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex IV. millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum, & jam multis nuntiantibus circa Hypatam omnia evastari.

C A-

(1) *Leonidas quatuor millibus militum triduo angustias Thermopylarum adversus decies fere centena millia Persarum defendit. quarta die occupato a 20. millibus hostium cacumine, solos 600. Lacedæmonios secum retinuit, quibuscum ad certam mortem se devovit.*

CAPUT XI.

COS. *Acilius inclusum Thermopylarum saltu Antiochum obsessurus, eo admovet castra: missis M. Porcio Catone, & L. Valerio Flacco legatis ad dejiciendos Ætolos, qui imminentia castris regiis juga insederant, ipse interim vocatos in concionem milites ad pugnam inflammat.*

Consul depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversus regem castra posuit. Ætolorum (1) utræque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui, priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidiis obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quos per imminentia juga calles inveniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita a Persis (2) circumitos fama erat, & nuper (3) Philippum ab iisdem Romanis. itaque nuntium Heracleam ad Ætolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, ut vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuntio audito, dissensio inter Ætolos orta est. pars imperio parendum regis, atque eundum censebant: pars subsistendum Heracleæ ad utramque fortunam: ut sive victus a consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus suis: sive vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam exsecuta est consilium. duo millia Hera-

(1) *tum eorum qui Hypatam, tum eorum qui recta Heracleam missi fuerant.*

(2) *ut dictum est, occupato cacumine. ita enim Persæ a tergo Spartanos aggressi sunt.*

(3) *non quidem hic, sed in saltu, ad Aoum fluvium. v. l. 32. n. 5. & 12.*

cleæ substiterunt, duo trifariam divisa, Callidromum & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupavere. Consul po-
17. steaquam insessa superiora loca ab Ætolis vidit: M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorum peditum ad castella Ætolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis est allocutus: *Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos esse video, qui in hac eadem provincia T. Quintii ductu auspicioque militaveritis. Macedonico bello inexsuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. quippe portæ sunt hæ: & unus inter duo maria clausis omnibus velut naturalis transitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impositæ. exercitus hostium ille & numero major, & militum genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thracesque & Illyrii erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græci sunt, levissima genera hominum, & servituti nata: rex ille bellicosissimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum & circa omnium accolarum bellis: hic, ut aliam omnem vitam omittam, is est, qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quam quod amoris causa ex domo privata, & obscuri etiam inter populares generis uxorem duxit: & novus maritus, velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit. Summa virium speique ejus in Ætolis fuit, gente vanissima & ingratissima, ut vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, & in seditione ipsi inter se sunt: & cum Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati, pars refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse confessus nusquam æquo campo non modo congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante se*

regio-

regione ea, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidem saltus, ut quondam Lacedæmonios fama est: sed intra penitus retractis castris. quod quantum interest, ad timorem ostendendum, an muris alicujus urbis obsidendum sese incluserit? Sed neque Antiochum tuebuntur angustiæ: nec Ætolos vertices illi quos ceperunt. satis undique provisum atque præcautum est, ne quid adversus vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis: non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare (quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam a Philippo ante, nunc ab Ætolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantum in præmium vestrum cessura, quæ nunc in regiis castris sunt: sed illum quoque omnem apparatum, qui in dies ab Epheso exspectatur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamque, & omnia usque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare (1) rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit? & omne humanum genus secundum deos nomen Romanum veneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, ut crastino die bene juvantibus diis acie decernamus. Ab hac concione dimissi milites, 18. priusquam corpora curarent, arma telaque parant.

CAPUT XII.

Man. Acilius COS. cum Antiocho ad Thermopylas prælio congreditur; quo rex superatus Chalcidem se recipit: consul in Phocidem, atque Bœotiam ducens exercitum, civitates, quæ defecerant, Bœotiis verbis tantum castigatis, non violat.

LUce prima signo pugnæ proposito, instruit aciem consul arcta fronte, ad naturam & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium con-

 spe-

(1) *eo nomine Veteres complectebantur ulteriorem etiam Oceanum ad orientalem Indiam.*

ſpexit, & ipſe copias eduxit. Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos (1) ſariſſophoros appellabant, velut firmamentum circa ipſas munitiones conſtituit. his ab ſiniſtro cornu jaculatorum ſagittariorumque & funditorum manum ſub ipſis radicibus montis poſuit, ut ex altiore loco nuda latera hoſtium inceſſerent, & ab dextro Macedonibus ad ipſum munimentorum finem; qua loca uſque ad mare invia paluſtri limo & voraginibus claudunt, elephantos cum aſſueto præſidio poſuit: poſt eos equites: tum modico intervallo relicto, cæteras copias in ſecunda acie. Macedones pro vallo locati primo facile ſuſtinebant Romanos tentantes ab omni parte aditus, multum adjuvantibus qui ex loco ſuperiore fundis, velut nimbum, glandes & ſagittas ſimul ac jacula ingerebant. deinde ut major nec jam toleranda vis hoſtium inferebat ſe, pulſi loco intra munimenta ſubductis ordinibus conceſſerunt. Inde ex vallo prope alterum vallum haſtis præ ſe objectis fecerunt. & ita modica altitudo valli erat, ut & locum ſuperiorem ad pugnandum ſuis præberet, & propter longitudinem haſtarum ſubjectum haberet hoſtem. Multi temere ſubeuntes vallum transfixi ſunt: & aut incœpto irrito receſſiſſent, aut plures cecidiſſent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, & magna ex parte cæſis (incautos enim & pleroſque ſopitos oppreſ-

(1) *h. e. Sariſſas ferentes. a* φέρω, fero. *ſariſſæ autem longiores haſtæ Macedonum propriæ. hi autem fuere Syro-Macedones. h. e. poſteri Macedonum, qui ſub Alexandro M. ac deinde Seleuco militarunt. quanquam conſtat, retenta vetuſta appellatione (ut* phalangem, *&* phalangitas) *robur peditum apud Syros vocatum fuiſſe* Macedones *Liv. l.* 37. *n.* 40. decem *&* ſex millia peditum (*hic erat numerus peditum in phalange Macedonica. ſupra l.* 33. *n.* 4.) more Macedonum armati fuere, qui Phalangitæ appellabantur.

presserat) super imminentem castris collem apparuisset. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quique alii in castris regis erant, primo, dum procul nihil aliud, quam turba & agmen apparebat, Ætolos credere visa procul pugna subsidio venire. cæterum ut primum signaque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pavor omnes cepit, ut abjectis armis fugerent. Et munimenta (1) sequentes impedierunt, & angustiæ vallis, per quam sequendi erant: & maxime omnium quod elephanti novissimi agminis erant, quos pedes ægre præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se majorem, quam in prælio, edentibus. aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque, non equis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reverterunt: quæ tanta eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Ætolis Heracleam obtinentibus præsidio, sine ullo haud parum audacis incœpti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertia vigilia præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex, ut qui non ante, quam Elatię, ab effuso constiterit cursu: ubi primum reliquiis pugnęque, & fugę collectis, cum perexigua manu semermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatię assecutus non est, sed magnam partem agminis aut lassitudine subsistentis, aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt. nec pręter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos Polybio auctore trajecisse secum regem in Grędiam scripsimus, exiguus numerus. (quid si Antiati Valerio credamus, LX. millia militum fuisse

in

(1) *Romanos*.

in regio exercitu scribenti ? XL. inde millia cecidisse ? supra V. millia capta cum signis militaribus CCXXX. ?) Romanorum CL. interfecti
20. sunt. Consule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente consciç defectionis civitates cum (1) velamentis ante portas stabant, metu_ne hostiliter diriperentur : cęterum per omnes dies haud secus, quam in pacato agro, sine violatione ullius rei agmen processit : donec in agrum Coronensem ventum est. ibi statua regis Antiochi posita in templo Minervę Ithoneæ iram accendit : permissumque militi est, ut circumjectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum subiit, cum communi decreto Bœotorum posita esset statua, indignum esse in unum Coronensem agrum sęvire. revocato extemplo milite, finis populandi factus : castigati tantum verbis Bœoti ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos.

CAPUT XIII.

Nuntiata adversa Antiochi ad Thermopylas pugna, in navibus ejus stantibus in sinu Maliaco oritur trepidatio : per idem tempus commeatus regii, qui ex Asia in Græciam vehebantur, ab Atilio, multis captis navibus excipiuntur.

INter ipsum pugnę tempus X. naves regię cum prefecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. eo gravis vulneribus Alexander Acarnan nuntius adversę pugnę cum perfugisset, trepidę inde recenti terrore naves Cenęum Eubœę petierunt. ibi mortuus sepultusque Alexander. Tres, quę ex Asia profectę eundem portum tenuerant, naves, audita exercitus clade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Cenęo Demetriadem, si forte eo deferret fuga regem, trajecit. Per eosdem dies A. Atilius, præfectus Romanę classis, magnos regios commeatus jam fretum, quod ad An-

(1) *supplicum vittis.*

Andrum insulam est, prętervectos excepit. alias merfit, alias cepit naves. quę novissimi agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Atilius Pirçeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus. magnam vim frumenti & Athenienfibus & aliis ejusdem regionis sociis divisit.

CAPUT XIV.

Acilius COS. Chalcidem post fugam inde Antiochi veniens, totam Eubœam recipit: ad Thermopylas regressus, nuntium rerum prospere gestarum M. Catonem Romam mittit. quibus Romæ auditis, supplicatio & sacrificia decernuntur: M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania profectus, ovans Urbem ingreditur.

ANtiochus sub adventum consulis a Chalcide profectus, Tenum primo tenuit, inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, cum appropinquante eo Aristoteles præfectus regis urbe excessisset. & cæteræ urbes in Eubœa sine certamine traditæ. paucosque per dies omnibus perpacatis, sine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, quam ipsa victoria laudabilior. Inde consul M. Catonem, per quem quæ gesta essent, senatus populusque Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit. Is a Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achajæ petit: a Patris Corcyram usque Ætoliæ, atque Acarnaniæ littora legit. atque ita ad Hydruntum Italiæ trajecit: quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu pervenit. ante lucem ingressus urbem, a porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is prima luce senatum vocavit. quo L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante a consule dimissus, cum adveniens audisset prægressum Catonem in senatu esse, supervenit exponenti quæ gesta essent. Duo inde legati jussu sena- 21.

tus

tus in concionem sunt producti: atque ibi eadem quæ in senatu de rebus in (1) Ætolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est: & ut XL. hostiis majoribus prætor, quibus diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante prætor in ulteriorem Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus. Argenti bigati præ se tulit CXXX. millia: & (2) extra numeratum XII. millia pondo argenti: auri pondo CXXVII.

CAPUT XV.

Ætoli, qui Heracleam præsidio occupaverant, diu summa vi a COS. Acilio oppugnati, tandem Romanis deduntur.

22. ACilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmisit: *ut tunc saltem experti regiam vanitatem, resipiscerent: traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu seu furoris sui, seu erroris venia. & cæteras Græciæ civitates defecisse eo bello ab optime de se meritis Romanis: sed quia post fugam regis, cujus fiducia ab officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Aetolos quoque, quanquam non secuti sint regem, sed arcessierint, & duces belli, non socii fuerint, si pœnitere possint, posse & incolumes esse.* Ad ea cum pacati nihil responderetur, appareretque armis rem gerendam, & rege superato bellum Aetolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumvectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipsa in campo, arcem imminentem loco alto & undique præcipiti habet. Contemplatus omnia quę noscenda erant, quatuor simul locis aggredi urbem constituit. a flumine Asopo, qua & gymnasium est L. Valerium ope-

(1) *h. e. ditione Thessalica Ætolorum.*
(2) *præter argentum numeratum.*

operibus atque oppugnationi præposuit. arcem extra muros, quę frequentius prope quam urbs habitabatur, Tib. Sempronio Longo oppugnandam dedit a sinu Maliaco, quę aditum haud facilem pars habebat, M. Bębium: ab altero amniculo, quem Melana vocant, adversus Dianę templum App. Claudium opposuit. (1) Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesque, & alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. & cum ager Heracleensis paluster omnis, frequensque proceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat: tum quia refugerant intra męnia Aetoli, desertaque in vestibulo urbis erant tecta, in varios usus non tigna modo & tabulas, sed laterem quoque & cęmenta & saxa varię magnitudinis prębebant. Et Romani quidem operibus magis, quam armis urbem oppugnabant. Aetoli contra armis se tuebantur. nam cum ariete quaterentur muri, non (2) laqueis, ut solet, exceptos declinabant ictus, sed armati (3) frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad (4) excurrendum: & ipsi cum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigre fecerunt, in dies deinde pauciores, & segnius. etenim cum multis urgerentur rebus, nulla eos res æque ac vigiliæ conficiebant: Romanis in magna copia militum succedentibus aliis in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore urgente. per IV. & XX. dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione esset, adversus quatuor e partibus simul oppugnan-

(1) *illis rem certatim promoventibus*.
(2) *Vegetius l.* 4. 33. alii laqueis captos arietes per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipsis testudinibus evertunt. *hinc vides laqueorum usum*.
(3) *alii addunt*, erumpebant. (4) *erumpendum*.

gnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Cum fatigatos jam Aetolos sciret COS. & ex ratione temporis, & quod ita transfugæ affirmabant, tale consilium iniit. media nocte receptui signum dedit, & ab oppugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit: inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est, intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam esse Aetoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipsos affecerat: ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati
24. in muris apparebant. Consul cum nocte media intermisisset oppugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi aggressus, ab una Tib. Sempronium tenere intentos milites, signumque exspectare jussit: ad (1) ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros. Aetoli pars sopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas jacentis muri transcendere conantur, partim scalis ascensus tentant. adversus quos undique ad opem ferendam concurrunt Aetoli. Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur neque oppugnatur: sed qui oppugnarent, intenti signum exspectabant, defensor nemo aderat. Jam dilucescebat, cum signum consul dedit: & sine ullo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor index capti oppidi est exauditus, undique Ætoli desertis stationibus in arcem refugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles coercitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Revocatos inde a medio ferme die milites cum in duas divisisset partes:

(1) *loca*.

tes: unam radicibus montium circumduci ad rupem jussit: quæ (1) fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat: sed adeo prope geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem possint: cum dimidia militum parte consul ab urbe ascensurus in arcem, signum ab iis qui ab tergo in rupem evasuri erant, exspectabat. Non tulere qui in arce erant Ætoli primum eorum qui rupem ceperant clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum: & fractis jam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam, utpote congregatis fœminis puerisque, & imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset: itaque ad primum impetum abjectis armis, dediderunt sese. Traditus inter ceteros principes Ætolorum & Damocritus est: qui principio belli decretum Ætolorum, quo arcessendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti responderat, in Italia datnrum, cum castra ibi Ætoli posuissent. ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditus fuit.

CAPUT XVI.

Rex Philippus Lamiam oppugnat: cum in liberanda obsidione quereret COS. Acilius gratiam suam facere, rex, ejus accepto nuntio, ab oppugnatione obsistit.

EOdem tempore quo Romani Heracleam, Phi- 25.
lippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque, quod morbo impeditus (2) bello non interfuisset, congressus. inde diversi ad duas simul oppugnandas urbes profecti. intersunt septem millia ferme passuum. & quia La-

mia

(1) *est auferendi casus.*
(2) *ad Thermopylas.*

mia posita in tumulo est: (1) tum regionem ea maxime despectat oppidum, qua breve intervallum videtur, & omnia in conspectu sunt: cum enixe, velut proposito certamine, Romani Macedonesque diem, ac noctem aut in operibus aut in præliis essent: hoc major difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere, & vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & cum parum procederet incœptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent: haud dubius, quin, si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quam sibi dedituri essent suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata. confestim enim ab Heraclea capta nuntius venit, ut oppugnatione abstineret. Æquius esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Ætolis, præmia victoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & (2) propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt.

C A-

(1) *præterea oppidum despectat regionem maxime ea parte, qua brevi intervallo oppugnari potest, ut propterea ea parte omnia in conspectu sint. iccirco cum Romani Heracleam, Philippus Lamiam oppugnaret, non pari labore afficiebantur. nam molitiones Philippi cum in conspectu hostium essent, dirui potuissent. hinc castris propius ad urbem positis eo brevi intervallo, cuniculis oppugnabat.*

(2) *Heracleæ.*

CAPUT XVII.

Ætoli conati per legatos in Græciam ad bellum renovandum Antiochum revocare, post amissam Heracleam, oratores pacis ad COS. Acilium mittunt: quæ imperarentur ut nimis difficilia cum altercatione refugientibus, induciæ ad deliberandum dantur: cum in concilio principes, etsi dolenter, parendum tamen victori censerent, multitudo exasperatur, sublata præsertim adventu Nicandri auxilia ab Antiocho pollicentis.

PAucis, priusquam Heraclea caperetur, diebus 26.
Ætoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & Thoas idem, qui & antea, missus est. mandata erant, ut ab rege peterent primum, ut ipse coactis rursus terrestribus navalibusque copiis in Græciam trajiceret: deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios: tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos, cum Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam trajicere. Vera erant quæ dicebantur. eo magis regem moverunt. itaque in præsentia pecuniam, quæ ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria navaliaque affirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipsum haud invitum morantem, ut exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tan- 27.
dem animos Ætolorum: & post paucos dies, quam ad bellum renovandum, acciendumque regem, in Asiam miserant legatos, abjectis belli consiliis, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, cum alia sibi prævertenda esse dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum X. induciis, & L. Valerio Flacco cum iis misso, jussit: ei, quæ secum acturi fuissent, exponere, & si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Ætolorum apud Flac-

Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. Parantibus iis antiqua jura fœderum ordiri, meritaque in populum Romanum, *absistere iis* Flaccus jussit, *quæ ipsi violassent: confessionem iis culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem versam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. & se suppliciter agentibus iis adfuturum & apud consulem, & Romæ in senatu. eo quoque enim mittendos fore legatos*. Hæc una via omnibus ad salutem visa est, *ut in fidem se permitterent Romanorum. ita enim & illis* (1) *violandi supplices verecundiam se imposituros: & ipsos nihilominus suæ po-*
28. *testatis fore, si quid melius fortuna ostendisset*. Posteaquam ad consulem ventum est, Phæneas legationis princeps longam orationem, & varie ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad extremum finivit, ut diceret, Ætolos (2) se suaque omnia fidei populi Romani permittere. Id consul ubi audivit, *Etiam, atque etiam videte*, inquit, *Ætoli, ut ita permittatis*. Tum decretum Phæneas, in quo id diserte scriptum erat, ostendit. *Quando ergo*, inquit, *ita permittitis, postulo, ut mihi Dicæarchum civem vestrum, & Menetam Epirotam*, (Naupactum is cum præsidio ingressus, ad defectionem compulerat) *& Aminandrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis*. Prope dicentem interfatus Romanum Phæneas, *Non in servitutem*, inquit, *sed in fidem tuam nos tradimus: & certum habeo, te imprudentia labi, qui nobis imperes quæ moris Græcorum non sint*. Ad hæc COS. *Nec hercule*, inquit, *magnopere nunc curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse*

(1) *lædendi*.

(2) *hujus formulæ ea vis erat, ut populus Romanus de vita, ac fortunis eorum, qui se fidei illius permiserant, pro arbitrio statuere posset. quod non intellectum fraudi fuit Ætolis. idem tamen sentiebant Galli. l. 39. n. 54.*

esse censeant: dum ego (1) *more Romano imperium* * *id habeam in deditos modo decreto suo, ante armis victos. itaque ni propere fit quod impero, vinciri vos jam jubeo.* afferrique catenas, & circumsistere lictores, jussit. Tum fracta Phæneæ ferocia, Ætolisque aliis est: & tandem cujus conditionis essent, sensere. *& se quidem* Phæneas, *& qui adsint Ætolorum, scire facienda esse, quæ imperentur,* dixit: *sed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus esse: ad id, petere, ut X. dierum inducias daret.* Petente Flacco pro Ætolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum est. Ubi cum in concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phæneas & quæ imperarentur, & quæ ipsis prope accidissent, exposuisset: ingemuerunt quidem principes conditioni suæ: parendum tamen victori censebant: & ex omnibus oppidis convocandos Ætolos ad concilium. Posteaquam vero omnis coacta multitudo eadem illa audivit: adeo sævitia imperii atque indignitate exasperati animi sunt: ut, si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: *quonam modo enim utique regem Aminandrum se tradere posse?* & spes forte oblata, quod Nicander, eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens, implevit exspectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die, quam conscenderat navem, in Ætoliam perfecta legatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam cum devexisset, ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonum, Romanaque castra medio agro dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum: deductusque ad regem est, nondum convivio dimisso. Quod ubi nuntiatum est, velut hospitis, non

* al. inhibeã.

29.

(1) *l.* 28. *c.* 16. *n.* 34. mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus jungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina, humanaque dedidisset.

non hostis adventu motus Philippus, accumbere eum, epularique jussit: atque inde, dimissis aliis, solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Ætolorum prava consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia accusavit: qui primum Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi, quam corrigi possint, oblitum se, non facturum ut insultet adversis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adversus se odia debere: & Nicandrum privatim ejus diei, quo servatus a se foret, meminisse. Ita datis qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

CAPUT XVIII.

Cum impetus Ætolici belli maxime ab Naupacto instaret, COS. Acilius eo cum exercitu profectus, urbem circumsidet.

80. MAn. Acilius, vendita autconcessa militi circa Heracleam præda, posteaquam nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactum concurrisse Ætolos, ut inde totum impetum belli sustinerent, audivit, præmisso App. Claudio cum IV. millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Œtam ascendit: Herculique sacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus ejus (1) dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Ut ad Coracem est ventum: (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. & facile apparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, ut clau-

(1) *qui indutus veste Centauri, in furorem adactus se combussit.*

clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu ad Naupactum descendit: & uno castello adversus arcem posito, cæteras partes urbis, divisis copiis pro situ mœnium, circumsedit. nec minus operis laborisque ea oppugnatio, quam Heracleæ, habuit.

CAPUT XIX.

Messenii a Diophane Achæorum prætore, quod cum Ætolis sentirent, oppugnati, T. Quintio per Legatos Chalcidem missos deditionem pollicentur: is, revocato statim ab oppugatione Diophane, concilium Achæorum indici jubet: ibi questus de intercepta per fraudem Zacyntho, illam, frustra adversante Diophane, recipit.

EOdem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quod concilii eorum recusaret esse, 31.
oppugnari cœpta est. Etenim duæ civitates Messene & Elis extra concilium Achaicum erant, cum Ætolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius responderant, *dimisso præsidio regio*, *cogitaturos se*, *quid sibi faciendum esset*. Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum: trepidique rerum suarum, cum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium auctorem libertatis miserunt, qui nuntiarent, Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quintius, a Megalopoli, ad Diophanem Pr. Achæorum misit: qui extemplo reducere eum a Messene exercitum, & venire ad se juberet. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum inter Megalopolin Messenenque positum, Quintio occurrit. & cum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine auctoritate sua conatus esset, dimittere e-

exercitum jussit: nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperavit, ut exules reducerent, & Achæorum concilii essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cavere sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi (1) præbere jussit. ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus postulavit, ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Ætoliæ liceret: qua expeditione fractis animis, Ætolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho adversus Romanos conjunxit, Philippo ad munia belli revocato, Hieroclem Agri-
32. gentinum successorem misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumque a Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diophanem prætorem Achæorum nuntiis, pecuniam pactus, insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani. non enim Man. Acilium COS. legionesque Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diophanes adversus hæc purgare interdum sese, gentemque: interdum de jure facti disserere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: auctoribusque iis decretum est, ut T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut adversantibus asper; ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultusque, *Si utilem*, inquit, *possessionem ejus insulæ censerem Achæis esse, auctor essem senatui populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. cæterum sicut* (2) *testudinem, ubi collecta in suum tegi-*

(1) *vocare.*
(2) *In nummis antiquis, ut annotat Jac. de Vvilde p. 79. Peloponnesus testudini assimilatur. hic Apologus narratur etiam a Plut. in. Quint.*

gimen est, tutam ad omnes ictus video esse: ubi exserit partes aliquas, quodcunque nudavit, obnoxium atque infirmum habere: haud dissimiliter, vos Achæi, clausos undique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea & jungere vobis, & juncta tueri facile: simul aviditate plura amplectendi, hinc excedatis: nuda vobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omnes ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur.

CAPUT XX.

Philippus rex, permittente Acilio consule, Demetriadem, & alias Græciæ urbes, & gentes, quæ ab Romanis defecerant, recipit.

PEr idem tempus Pilippus rex proficiscentem COS. ad Naupactum percunctatus, si se interim, quæ defecissent ab societate Romana, urbes recipere vellet: permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe, cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse cernerent: dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiorem etiam, quo justius irati erant, Romanorum exspectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui primo pauci in præsidio relicti, postea plures, plerique inermes ex prælio adverso fuga delati, nec virium nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaque præmissis a Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant: responderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingressum, principum quidam urbe excesserunt. Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam, Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naves Demetriade, quibus præerat Isidorus. eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam, & Aperantiam, & Perræbiæ quasdam civitates recepit.

CAPUT XXI.

Ex T. Quintii consilio, Acilius COS. obsidione Naupacti abscedit; Ætolisque, donec legatos Romam mittant, dat inducias.

DUm hæc a Philippo geruntur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum trajecit: quæ jam per duos menses (sed prope excidium erat) oppugnabatur: & si capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad internecionem videbatur venturum. Cæterum quanquam merito iratus erat Ætolis, quod solos obtrectasse gloriæ suæ, cum liberaret Græciam, meminerat: & nihil auctoritate sua motos esse, cum quæ tum maxime acciderant, casura præmonens, a furioso incepto eos deterreret: tamen sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ a se Græciæ funditus everti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Ætolis, cœpit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quintium esse. itaque concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore, nominatim Quintium orare, ut opem ferret ac servaret. Et tum quidem, quanquam moveretur his vocibus, manu tamen * annuit, quidnam opis in se esset? Cæterum posteaquam ad COS. venit, *Utrum fallit*, inquit, *te, Mani Acili, quid agatur? an, cum satis provideas, nihil id magnopere ad summam reipublicæ pertinere censes?* Erexerat exspectatione COS. &, *quin expromis*, inquit, *quid rei sit?* Tum Quintius: *Ecquid vides te devicto Antiocho in duabus urbibus oppugnandis tempus terere: cum jam prope annus circumactus sit imperii tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, non solum urbes, sed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhæbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adjunxisse? atqui non tantum interest nostra, Ætolorum opes ac vires minui, quantum non supra modum Philippum crescere: & victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondum*

* al. abnuit.

duas

duas urbes, Philippum tot gentes Græciæ habere. Assentiebatur his COS.; sed pudor, si irrito incœpto abscederet obsidione, occurrebat. tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua paulo ante vociferati Ætoli fuerant, rediit. ibi cum impensius orarent, ut misereretur gentis Ætolorum: exire aliquos ad se jussit. Phœneas ipse, principesque alii extemplo egressi sunt. quibus provolutis ad pedes, *Fortuna*, inquit, *vestra facit, ut & iræ meæ & orationi temperem. evenerunt quæ prædixi eventura: & ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidisse ea videantur. ego tamen sorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. mittite oratores ad COS. qui inducias tantum temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. ego apud COS. deprecator defensorque vobis adero.* Ita ut censuerat Quintius, fecerunt: nec aspernatus est legationem COS. induciisque in diem certam datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset: soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. 35.

CAPUT XXII.

Acilius, soluta Naupacti obsidione, ad Achaicum concilium proficiscitur: venientes Epirotas ad pristinam petendam amicitiam, Romam ad senatum ire jubet: eo legati quoque a Philippo rege gratulatum de victo Antiocho cum donis mittuntur.

COS. cum T. Quintio ad Achaicum concilium Ægium trajecit. ibi de Eleis & de exulibus Lacedæmoniorum restituendis actum: & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reservari eam Achæi, Elei per se ipsi, quam per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad COS. venerunt: quos non sincera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant: pecunia juvisse eum insimulabantur: legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in ami-

citia priſtina eſſe liceret, reſpondit COS. *ſe, utrum hoſtium, an pacatorum eos numero haberet, nondum ſcire: ſenatum ejus rei judicem fore. integram ſe cauſam eorum Romam rejicere: inducias ad id dierum XC. dare.* Epirotæ Romam miſſi ſenatum adierunt. iis magis quæ non feciſſent hoſtilia referentibus, quam purgantibus ea de quibus arguebantur, reſponſum datum eſt, quo veniam impetraſſe, non cauſam probaſſe videri poſſent. Et Philippi regis legati ſub idem tempus in ſenatum introducti gratulantes de victoria. iis petentibus, ut ſibi ſacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Jovis OPT. MAX. permiſſum ab ſenatu. C. pondo coronam auream poſuerunt. Non reſponſum ſolum benigne legatis eſt: ſed Philippi quoque filius Demetrius, qui obſes Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus eſt. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia geſtum eſt a Man. Acilio COS. hunc finem habuit.

CAPUT XXIII.

COS. P. Cornelius renuente ſenatu pecuniam decernere ad eos ludos faciendos, quos ex ſua ſententia in Hiſpania voviſſet, nihilominus eos facit: Ædes Magnæ Matris Idææ dedicatur, & Megaleſia primum celebrantur: Juventutis quoque dedicata Æde, ludi fiunt.

36. ALter COS. P. Cornelius Scipio Galliam provinciam ſortitus, priuſquam ad bellum, quod cum Bojis gerendum erat, proficiſceretur, poſtulavit ab ſenatu, ut pecunia ſibi decerneretur ad ludos, quos pro prætore in Hiſpania inter ipſum diſcrimen pugnæ voviſſet. Novum atque iniquum poſtulare eſt viſus. cenſuerunt ergo, quos ludos inconſulto ſenatu ex ſua unius
* al. uti. ſententia voviſſet, eos * vel de manubiis, ſi quam pecuniam ad id reſervaſſet, vel ſua ipſe impenſa faceret. Eos ludos per dies X. P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes Matris ma-

magnæ Idææ dedicata eſt: quam deam is P. Cornelius advectam ex Aſia, P. Cornelio Scipione, cui poſt Africano fuit cognomen, P. Licinio COSS. in palatium a mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex S. C. M. Livius, C. Claudius cenſores. M. Cornelio, P. Sempronio COSS. tredecim annis poſteaquam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus: ludique ob dedicationem ejus facti: quos (1) primos ſcenicos fuiſſe Valerius Antias eſt auctor, Megaleſia appellatos. Item Juventutis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. voverat eam ſexdecim annis ante M. Livius COS. quo die Aſdrubalem exercitumque ejus cecidit. idem cenſor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio COSS. Hujus quoque dedicandæ cauſa ludi facti: & eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho inſtabat bellum.

CAPUT XXIV.

Prodigia, & eorum expiatio.

PRincipio ejus anni, quo hæc, jam profecto ad bellum Man. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio coſ. agebantur, boves duos domitos in Carinis per ſcalas perveniſſe in tegulas ædificii, proditum memoriæ eſt. eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim aruſpices juſſerunt. Tarracinæ & Amiterni nuntiatum eſt, aliquoties lapidibus pluiſſe: Minturnis ædem Jovis, & tabernas circa forum de cœlo tactas eſſe: Vulturni in oſtio fluminis duas naves fulmine ictas conflagraſſe. Eorum prodigiorum cauſa libros Sibyllinos ex S. C. decemviri cum adiſſent, renuntiarunt, jejunium inſtituendum Cereri eſſe: & id quinto quoque anno ſervandum: & ut novendiale ſacrum fieret, & unum diem ſupplicatio eſſet: coronati ſupplicarent: & coſ. P. Cornelius, quibus diis quibuſque hoſtiis edidiſſent decemviri, ſacrificaret. 37.

(1) *cum Valerio tamen non ſentit Livius. v. l. 34. c. 28.*

CAPUT XXV.

P. Cornelius cos. contra Bojos ab Urbe proficiscitur: Ligures Minutii procos. castra aggressi caeduntur: non multo post etiam a cos. Cornelio Boji ingenti victoria superantur.

38. Placatis diis nunc votis rite solvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiscitur cos.: atque inde Cn. Domitium procos. dimisso exercitu Romam decedere jussit: ipse in agrum Bojorum legiones induxit. Sub idem fere tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu, nocte improviso castra Q. Minutii procos. aggressi sunt. Minutius usque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit, intentus ne qua transcenderet hostis munimenta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. Nec primo impetu, quod speraverat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinuere. postremo cum alia atque alia agmina erumperent, & integri fessis succederent ad pugnam: tandem Ligures inter caetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. caesa supra quatuor millia hostium: ex Romanis sociisque minus CCC. perierunt. Duobus fere post mensibus P. Cornelius cos. cum Bojorum exercitu signis collatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hostium caesa Antias Valerius scribit: capta tria millia & quadringentos: signa militaria CXXIV. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadragintaseptem: ex victoribus mille quadringentos octogintaquatuor cecidisse. Ubi, ut in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen victoriam fuisse apparet, quod & castra capta sunt, & Boji post eam pugnam extemplo dediderunt sese, & quod supplicatio ejus victoriae causa decreta ab senatu,
39. victimaeque majores caesae. Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans urbem est ingressus; argenti transtulit decem millia

lia pondo, bigati argenti centum & (1) triginta, auri centum viginti (2) quinque.

CAPUT XXVI.

Cos. P. Cornelius, victis Bojis, Romam ad triumphum revertitur: hunc, cum a Senatu, frustra intercedente Blæso tribuno plebis, impetrasset, præda Gallica insignem agit.

P. Cornelius cos. primo obsidibus a Bojorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos multavit: quo, si vellet, P. R. colonias mittere posset. inde Romam ut ad triumphum haud dubium decedens, exercitum dimisit; & adesse Romæ ad diem triumphi jussit. ipse postero die, quam venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, cum de rebus ab se gestis disseruisset, postulavit, ut sibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius Blæsus tribunus plebis *non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat. Bella Ligurum Gallicis semper juncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio devictis acie Bojis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minutio misisset, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam reipub. potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Juberent cos. cum legionibus redire in provinciam: dare operam, ut Ligures subigantur. nisi illi cogantur in jus ditionemque P. R. ne Bojos quidem quieturos. aut pacem, aut bellum utrobique habenda. devictis Liguribus, paucos post menses procos. P. Cornelium, multorum exemplo, qui in magistratu non triumphaverunt, triumphaturum esse.* Ad ea COS. *neque se Ligures pro-* 40.

(1) *intellige*, millia.
(2) *hic vero intellige*, pondo.

vinciam sortitum esse ait, *neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare. Q. Minutium, confidere brevi subactis iis meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse; se de Gallis Bojis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem: a quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud multo majus esse, quod tantum numerum Gallorum ceciderit in acie,* (1) *quod cum tot millibus certe Bojorum nemo ante se imperator pugnaverit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta, senes puerosque Bojis superesse. Itaque id quenquam mirari posse, cur victor exercitus, cum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum cos. triumphum? Quorum militum si & in alia provincia opera uti senatus velit: utro tandem modo promptiores ad aliud periculum, novumque laborem ituros credat, si persoluta iis sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit? an si spem pro re ferentes dimittant, jam semel in prima spe deceptos? Nam, quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum judicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus. hoc titulo, etsi nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honestam honoratamque P. Scipionis Nasicæ imaginem fore.* Universus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam Tr. pl. auctoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius cos. triumphavit de Bojis. in eo triumpho Gallicis carpentis arma, signaque, & spolia omnis generis transvexit, & vasa ænea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit MCDLXX. ad hæc auri pondo CCXLV. argenti infecti factique in Gallicis vasis non infabre suo more factis, duo millia CCCXL. pondo: bigatorum nummorum CCXXXIV. militi-

(1) *alii:* quot cum millibus.

tibus qui currum secuti sunt, trecenos vicenos quinos asses divisit: duplex centurioni, triplex equiti. Postero die concione advocata, de rebus ab se gestis, & de injuria tribuni bello alieno se illigantis, ut suæ victoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset, milites exauctoratos dimisit.

CAPUT XXVII.

Antiochus, suadente Annibale, prohibiturus Romanis transitum in Asiam, terrestres, navalesque copias parat.

DUm hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem aut assentando faciebat. Annibal unus, cujus eo tempore maxima apud regem auctoritas erat, *magis mirari se* ajebat, *quod non jam in Asia essent Romani, quam venturos dubitare*. (1) *Propius esse in Asiam ex Græcia, quam ex Italia in Græciam trajicere: & multo majorem causam Antiochum, quam Ætolos esse: neque enim mari minus, quam terra, pollere Romana arma. jam pridem classem circa Maleam esse. audire sese, nuper novas naves, novumque imperatorem rei gerendæ causa ex Italia venisse. itaque desineret Antiochus pacem sibi spe vana facere: in Asia, & de ipsa Asia brevi terra marique dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum.* Unus vera & providere & fideliter prædicere visus. itaque ipse rex navibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersonesum petit, ut ea loca, si 41.

(1) *facilius. quia classe magis nunc Romani pollent, quam pollerent, antequam in Græciam transirent. cæterum latius est Ægæum Mare, quo Asia dirimitur a Græcia, quam Adriaticus sinus, qui Græciam ab Italia sejungit.*

si forte terra venirent Romani, præsidiis firmaret. cæteram classem Polyxenidam parare & deducere jussit. speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit.

CAPUT XXVIII.

Classe profectus in Græciam C. Livius, prospere, adjuvante Eumene rege, cum Polyxenida Antiochi præfecto navali prælio ad Corycum congreditur.

42. C. Livius præfectus Romanæ classis, cum quinquaginta navibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab sociis ejus oræ convenire jusserat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit; fretoque Messanam prætervectus, cum sex Punicas naves ad auxilium missas accepisset, ab Rheginis Locrisque & ejusdem juris sociis debitas exegisset naves, lustrata classe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatem adiit, cum venisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi classis Romana esset, posteaquam audivit, circa Thermopylarum saltum in statione COS. ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protinus navigare Peloponnesum. Samem, Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prospera navigatione usus, paucis diebus Piræeum ad veterem classem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit, cum Æginæ diu incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim, Antiochum Ephesi navales terrestresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Atilius, traditis successori quinque & XX. navibus tectis, Romam est profectus. Livius una & LXXX. rostratis navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delium trajecit.

Eo

Eo fere tempore COS. Acilius Naupactum oppugnabat. Livium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cycladas fretis alias majoribus, alias minoribus divisas) adversi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuntios ad regem misit. qui omissis, quę in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit, & consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: *& utique prius confligendum, quam classis Eumenis, & Rhodiæ naves conjungerentur Romanis. ita numero non ferme impares futuros se, ceteris omnibus superiores, & celeritate navium, & varietate auxiliorum. nam Romanas naves, cum ipsas inscite factas immobiles esse, tum etiam, ut, quæ in terram hostium veniant, oneratas commeatu venire. suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam adjuturam notitiam maris terrarumque & ventorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent.* Movit omnes auctor consilii, qui & re consilium exsecuturus erat. Biduum in apparatu morati, tertio die CC. navibus, quarum septuaginta tectæ, cæterę apertę, minoris omnes formę erant, profecti Phocęam petierunt. inde cum audisset appropinquare jam Romanam classem rex, quia non interfuturus navali certamini erat, (1) Magnesiam, quę ad Sipylum est, concessit ad terrestres copias comparandas. classis ad Cyssuntem portum Erythręorum, tanquam ibi aptius exspectatura hostem, contendit. Romani ubi primum aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægeum mare versum, petunt: inde ad (2) urbem circumegere naves, commeatuque sumpto, Phocęam trajiciunt. Eumenes Elęam 43

(1) *hic Niobe in rupem versa dicitur. ea vero urbs postea victoria Scipionis Asiatici de Antiocho nobilitata est.* (2) *Chium.*

leam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus cum quatuor & viginti navibus tectis, apertis pluribus paulo, a Phocea ad Romanos parantes instruentesque se ad navale certamen rediit. Inde centum quinquaginta tectis navibus, apertis ferme quinquaginta profecti, primo aquilonibus transversis cum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem singulę naves ire: deinde ut lenita paulum vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cyssuntem est,
44. conati sunt trajicere. Polyxenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lętus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu pręfectos navium ad terram explicare jubet: & ęqua fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit, malosque inclinat, & simul armamenta componens opperitur insequentes naves. Jam ferme XXX. in fronte erant: quibus ut æquaret lævum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit, jussis, qui sequebantur, adversus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen (1) cogebat: cæterum ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, & ipse, quanta maxima celeritate potest, concitat naves. Jam omnibus in conspectu (2) erant, duæ Punicæ naves antecedebant Romanam classem; quibus obviæ tres fuerunt regiæ naves: &, ut in numero impari, duæ regiæ unam circumsistunt. & primum ab utroque latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, & dejectis cæsisque propugnatoribus, navem capiunt. Una, quæ compari marte concurrerat, postquam captam alteram navem vidit, priusquam a tribus simul circumveniretur, retro ad classem refugit. Livius indignatione accensus, prætoria nave in hostes tendit. adversus * quem eadem spe duæ, quæ Punicam unam navem circumvenerant, cum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges stabiliendæ navis causa jussit, & in advenien-

* al. quã.

(1) *a tergo classis.* (2) *Eumenis naves.*

nientes hoſtium naves ferreas manus injicere: & ubi pugnam pedeſtri ſimilem feciſſet, meminiſſe Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius, quam ante duas unam, tunc una duas naves expugnavit cepitque. Et jam claſſes quoque undique concurrerant, & paſſim permiſtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commiſſo certamine advenerat, ut animadvertit lævum cornu hoſtium ab Livio turbatum, dextrum ipſe, ubi æqua pugna erat, invadit. Nec ita multo poſt primum ab lęvo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim, ut virtute militum haud dubie ſuperari ſe vidit, ſublatis dolonibus effuſe fugere intendit. Mox idem & qui 45.
prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad ſufficere remiges potuerunt, & in ſpe erant extremi agminis vexandi, ſatis pertinaciter ſecuti ſunt. poſteaquam celeritate navium, utpote levium, ſuas commeatu onuſtas eludi fruſtra tendentes viderunt, tandem ſubſtiterunt, XIII. captis navibus cum milite ac remige, X. demerſis. Romanę claſſis una Punica navis in primo certamine ab duabus circumventa periit. Polyxenidas non prius quam in portu Epheſi fugæ finem fecit. Romani eo die, unde egreſſa regia claſſis erat, manſerunt: poſtero die hoſtem perſequi intenderunt. Medio fere in curſu obvię fuere iis V. & XX. tectę Rhodię naves cum Pauſiſtrato pręfecto claſſis. Iis adjunctis Epheſum hoſtem perſecuti, ante oſtium portus acie inſtructa ſteterunt. Poſteaquam confeſſionem victis ſatis expreſſerunt, Rhodii & Eumenes domos dimiſſi, Romani Chium petentes, Phœnicuntem primum portum Erythrææ terrę prętervecti, nocte anchoris jactis, poſtero die in (1) inſulam ad ipſam urbem trajecerunt. ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam tranſmittunt. ibi relictis ad prędidium urbis IV. quinqueremibus, ad Canas claſſis venit; & cum jam hiems appeteret, foſſa valloque cir-

(1) *Chium. & urbs eſt ejuſdem nominis.*

circundatis naves subductę. Exitu anni comitia Romę habita, quibus creati sunt coss. L. Cornelius Scipio, & C. Lęlius, (1) intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die Prętores creati, M. Tuccius, L. Auruncule-jus, Cn. Fulvius, L. Æmilius, Pub. Junius, C. Atinius Labeo..

LIBER XXXVII.

CAPUT I.

Novi COSS. sunt L. Corn. Scipio, & C. Lælius: primum omnium de Ætolis, qui ad pacem petendam Romam venerant, in senatu agitur: ad propositas ab senatu conditiones nihil certi respondentes, pace infecta, dimittuntur.

1. U.C. 560. Ucio Cornelio Scipione, & C. Lælio COSS. nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, quam de Ætolis. & legati eorum institere, quia brevem induciarum diem habebant, & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adjuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quam in causa spei esset, simpliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes maleficia. cæterum & præsentes interrogationibus undique senatorum confessionem magis noxæ, quam responsa exprimentium fatigati sunt. & excedere curia jussi, magnum (2) certamen præbuere. Plus ira, quam misericordia, in causa eorum valebat: quia non ut hostibus modo, sed tanquam indomitæ & insociabili genti succensebant. Per aliquot dies cum certatum esset, postremo neque dari neque negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt, vel senatui liberum arbitrium de se permitterent, vel mille talentum darent, eos-

(1) *intentis.* (2) *occasionem contentionis.*

eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra XV. dies excedere jussi.

CAPUT II.

Cum Graecia provincia Lælio cos. dari ab senatu videretur; dicente P. Scipione Africano, si fratri decerneretur, se legatum iturum, L. Cornelio Scipioni decernitur: Lelio Italia assignatur: Praetores quoque provincias sortiuntur.

TUm de consulum provinciis cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. multum Lælius in senatu poterat. Is, cum senatus aut sortiri aut comparare inter se provincias consules jussisset, elegantius facturos dixit, si judicio Patrum, quam si sorti eam rem permisissent. Scipio, responso ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus, jussusque ab eo permittere audacter senatui, renuntiat collegæ, facturum se quod is censeret. Cum res aut nova, aut vetustate exemplorum memoriæ jam exoletæ, relata exspectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit, *si L. Scipioni fratri suo provinciam Græciam decrevissent, se legatum iturum*. Hæc vox magno assensu audita sustulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victore Africano COS. legionibusque Romanis auxilii foret, ac prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreverunt. Prætores provincias sortiti, L. Aurunculejus urbanam, Cn. 2.
Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam & Bruttios, C. Atinius Siciliam.

CA-

CAPUT III.

Provinciarum, & exercituum distributio.

CONsuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a Man. Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, & socium Latini nominis quinque millia, equites CC. & adjectum, ut, cum in provinciam venisset, si e rep. videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri COS. totus novus exercitus decretus, duæ legiones Romanæ, & socium Latini nominis XV. millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minutius (jam enim (1) confectam provinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Bojos, & P. Cornelio pro consule tradere jussus. Ex agro, quo victos bello multaverat Bojos, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio Prætori datæ, & socium Latini nominis peditum XV. millia, equites sexcenti, ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. A. Cornelio, superioris anni Prætori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Ætoliam trajectas Man. Acilio traderet, si is manere ibi vellet. si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Æmilio accipere placuit, & in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Junius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam, & decem millia socium Latini nominis scribere, & quadringentos equites: L. Æmilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, & socios na-

(1.) *se perfunctum munere suo.*

navales a M. Junio, Prætore superioris anni, accipere jussus, & scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum: cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, & classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, & iidem exercitus decreti: Siciliæ Sardiniæque binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ. Siculum omne frumentum in Ætoliam ad exercitum portari jussum, ex Sardinia pars Romam, pars in Ætoliam, eodem quo Siculum.

CAPUT IV.

Prodigia, & eorum expiatio.

PRiusquam COSS. in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Junonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita ut fastigium valvæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nursiæ (1) sereno satis constabat nimbum ortum, ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluisse, Tusculani nuntiabant, & Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque instauratæ, quod Laurentibus (2) carnis, quæ dari debet, data non fuerat: Supplicatio quoque earum religionum causa fuit. quibus diis decemviri ex libris ut fieret, ediderunt. decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique ad id sacrificium adhibiti, & decemviri nocte (3) lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio adversus viam, qua in Capitolium ascenditur, cum signis 3.

(1) *cœlo*. (2) *nominativus est*. *v. Priscian. l. 6. 684. solebat autem Latii populis dividi victima Jovi Latiari mactata; ut dictum est alias*.

(3) *istæ hostiæ opponuntur* majoribus.

signis septem auratis, duobus equis, & marmorea duo (1) labra ante fornicem posuit.

CAPUT V.

Ætolorum principes ab Acilio Romam missi in Latomias conjiciuntur: legati ab Ptolemæo, & Cleopatra regibus Ægypti veniunt gratulatum de pulso ex Græcia Antiocho.

PEr eosdem dies principes Ætolorum tres & XL. inter quos Damocritus, & frater ejus erant, ab duabus cohortibus missis a Man. Acilio
* al. lautumias. Romam deducti, & in * Latomias conjecti sunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius COS. jussit. Legati ab Ptolemæo & (2) Cleopatra, regibus Ægypti, gratulantes, quod Man. Acilius COS. Antiochum regem Græcia expulisset, venerunt, adhortantesque ut in Asiam exercitum trajicerent. omnia perculsa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria esse: reges Ægypti ad ea quæ censuisset senatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ, legatis munera dari jussa, in singulos quaternum millium æris.

CAPUT VI.

L. Cornelius COS. in Græciam provinciam abit: per eosdem dies contingit solis eclipsis: Æmilius Regillus, cui maritima provincia evenerat, proficiscitur.

4 L. Cornelius COS., peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos

(1) *vasa ad lavandum apta.*
(2) *at erat ea filia Antiochi. non est credibile eam de calamitate Patris gavisam esse. Ptolemæus itaque ex more usurpari jussit & nomen Reginæ. eum autem in Ægypto fuisse morem, ut Reginæ in publicis Solemnibus, ac monumentis una cum maritis nominarentur, docet Spanh. diss. 7. de præst. & us. Numism.*

quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Bruttiis cum A. Cornelio pro prætore essent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundusium convenirent. item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundusium contraherent. & omnibus jam paratis paludatus ab urbe est profectus. Ad V. millia voluntariorum ex Romanis sociisque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, presto fuere exeunti COS. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum COS. ludis Apollinaribus, ad quintum Idus Quintiles cœlo sereno interdiu (1) obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculejo negotium ab senatu datum est, ut XXX. quinqueremes, viginti triremes faceret, quia fama erat, Antiochum post prælium navale majorem classem aliquanto reparare.

CAPUT VII.

Acilius, ut incautos Ætolos opprimat, Lamiam improviso aggreditur; qua capta Amphissam adoritur: eam dum oppugnat, advenit successor L. Cornelius Scipio COS. qui Ætolorum legatione, deprecantibus pro illis Atheniensibus, audita, nec pace conveniente dat inducias, ut legatos Romam mittant: inde COS. per Macedoniam, & Thessaliam, callide prius Philippi regis animo, ac voluntate explorata, ad Hellespontum, transiturus in Asiam, pervenit.

ÆToli, posteaquam legati ab Roma retulerunt nullam spem pacis esse, quanquam omnis ora maritima eorum, quæ in Peloponnesum ver-

(1) *defectus ille Solis ex calculo Dionysii Petavii, convenit anno Periodi Julianæ* 4524. *Cyclo Solis* 16. *Lunæ* 2. *Martii* 14. *Feria* 2.

verſa eſt, depopulata ab Achæis erat, periculi magis, quam damni, memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros eſſe. Acilio, qui id exſpectari ſciebat, ſatius viſum eſt inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare. nam & a Philippo prope ad excidium adductos eſſe, & tunc eo ipſo quod nihil tale timerent, opprimi incautos poſſe. Profectus ab Elatia primum in hoſtium terra circa Sperchium amnem poſuit caſtra: inde nocte motis ſignis,
5. prima luce corona mœnia eſt aggreſſus. Magnus pavor ac tumultus, ut in re improviſa, fuit. conſtantius tamen, quam quis facturos crederet in tam ſubito periculo, cum viri propugnarent, fœminæ tela omnis generis ſaxaque in muros gererent, multifariam ſcalis appoſitis, urbem eo die defenderunt. Acilius, ſigno receptui dato, ſuos in caſtra medio ferme die reduxit, & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priuſquam prætorium dimitteret, denuntiavit, ut ante lucem armati paratique eſſent: niſi expugnata urbe, ſe eos in caſtra non reducturum. Eodem tempore quo pridie pluribus locis aggreſſus, cum oppidanos jam vires, jam tela, jam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim divendita, partim diviſa prœda, conſilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Ætolis ſaltu. ne tamen ſegnia æſtiva eſſent, & Ætoli non impetratam pacem ab ſenatu nihilo minus per ſuam cunctationem (1) haberent, oppugnare Acilius Amphiſſam ſtatuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eo ductus. Cum ad mœnia caſtra poſuiſſet, non corona, ſicut Lamiam, ſed operibus oppugnare urbem eſt adortus. Pluribus ſimul locis aries admovebatur: & cum quaterentur muri, nihil adverſus tale machinationis genus parare aut comminiſci oppidani

(1) *pacem, quam non impetrarunt.*

ni conabantur . omnis ſpes in armis & audacia
erat . eruptionibus crebris & ſtationes hoſtium,
& eos ipſos qui circa opera & machinas erant,
turbabant . Multis tamen locis murus decuſſus 6.
erat, cum allatum eſt, (1) ſucceſſorem Apollo-
niæ expoſito exercitu , per Epirum ac Theſſa-
liam venire . Cum XIII. millibus peditum , &
quingentis equitibus COS. veniebat . Jam in ſi-
nem Maliacum venerat . & præmiſſis Hypatam,
qui tradere urbem juberent , poſteaquam reſpon-
ſum eſt, nihil niſi ex communi Ætolorum decre-
to facturos , ne teneret ſe oppugnatio Hypatæ,
nondum Amphiſſa recepta, præmiſſo fratre Afri-
cano , Amphiſſam ducit . Sub adventum eorum,
oppidani relicta urbe (jam enim magna ex par-
te nudata mœnibus erat) in arcem, quam inex-
pugnabilem habent, omnes armati atque inermes
conceſſere . COS. ſex millia ferme paſſuum inde
poſuit caſtra . eo legati Athenienſes primum ad
P. Scipionem prægreſſum agmen (ſicut ante di-
ctum eſt) deinde ad COS. venerunt , deprecan-
tes pro Ætolis . Clementius reſponſum ab Afri-
cano tulerunt , qui cauſam relinquendi honeſte
Ætolici belli quærens , Aſiam & regem Antio-
chum ſpectabat : juſſeratque Athenienſes non Ro-
manis ſolum, ut pacem bello præferrent, ſed e-
tiam Ætolis perſuadere. Celeriter auctoribus A-
thenienſibus frequens ab Hypata legatio Ætolo-
rum venit. & ſpem pacis eis ſermo etiam Afri-
cani, quem priorem adierunt, auxit, commemo-
rantis multas gentes populoſque in Hiſpania
prius , deinde in Africa in fidem ſuam veniſſe,
in omnibus ſe majora clementiæ benignitatiſque,
quam virtutis bellicæ , monumenta reliquiſſe. Per-
fecta videbatur res , cum aditus COS. idem il-
lud reſponſum retulit, quo fugati ab ſenatu fue-
rant . Eo tanquam (2) novo cum icti Ætoli eſ-
ſent (nihil enim nec legatione Athenienſium,
nec placido Africani reſponſo profectum vide-
bant)

---

(1) *L. Cornelium Coſ.*
(2) *re nova, non expectata.*

7. bant) referre ad suos dixerunt velle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. nam neque unde mille talentum daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua saeviretur, metuebant. redire itaque eosdem legatos ad COS. & Africanum jusserunt, & petere, ut, si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut e summa pecuniae demerent, aut permissionem extra civium corpora fieri juberent. Nihil impetratum ut mutaret COS.: & ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt: & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit, auctor inducias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. *dilationem nihil ad praesentia mala, quae ultima essent, adjecturam. levari per multos casus tempore interposito praesentes clades posse*. Auctore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus quod petebant, ab COS. impetraverunt. & soluta obsidione Amphissae, Man. Acilius, tradito consuli exercitu, provincia decessit. & COS. ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam. Tum Africanus fratri: *Iter quod insistis, L. Scipio, ego quoque approbo. sed totum id vertitur in voluntate Philippi. qui si imperio nostro fidus est, & iter, & commeatus, & omnia quae in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis suppeditabit. si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. itaque prius regis animum explorari placet: optime explorabitur, si nihil ex praeparato agentem opprimet qui mittetur.* Tib. Sempronius Gracchus longe tum acerrimus juvenum ad id delectus, per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, & in multum vini processerat. ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui pa-

paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens, eadem qua ierat celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & majore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio apparatu accepit & prosecutus est rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant, virum sicut ad cætera egregium, ita a comitate, quæ sine luxuria esset, non aversum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam, prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

CAPUT VIII.

Antiochus, ne ab Romanis, jam navali prælio victoribus, tota maris possessione pellatur, classem reparat: ad maritimas Æolidis urbes continendas Seleucum filium in ea relinquit.

ANtiochus post navalem ad Corycum pugnam, cum totam hiemem liberam in apparatus terrestres maritimosque habuisset, classi maxime reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, *superatum se, cum classis abfuisset Rhodiorum. quod si ea quoque (nec commissuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi navium numero opus fore, ut viribus & magnitudine classem hostium æquaret.* Itaque & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicum arcessendas naves: & Polyxenidam, quo minus prospere gesta res erat, eo enixius & eas quæ erant, reficere, & alias parare naves jussit. Ipse in Phrygia hibernavit. Undique auxilia arcessens, etiam in (1) Gallogræciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc nondum exoleta stirpe gentis; servantes animos.

(1) *Gallorum in Asiam transitum, post vastatam Græciam, Pausanias, Strabo, Justinus narrant.*

Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes, quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocæa Erythrisque Romani ſolicitabant.

CAPUT IX.

Romani cum Eumene rege, Thyatirenorum agrum populati ingentem prædam avertunt. Phocæa, trahente multitudine, ab Romanis ad Antiochum deficit. Rhodii claſſem, præfecto Pauſiſtrato, ad Romanos mittunt.

Claſſis Romana, ſicut ante dictum eſt, ad Canas hibernabat. eo media ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum venit. Is cum magnam prædam agi poſſe dixiſſet ex hoſtium agro, qui circa Thyatira eſſet, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum ſecum mitteret. miſſi ingen-
9. tem prædam intra paucos dies averterunt. Inter hæc Phocææ ſeditio orta, quibuſdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant, grave tributum, quod togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis. gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque, & præſidium Romanum exceſſit. tum vero liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. ſenatus & optimates in Romana ſocietate perſtandum cenſebant, defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis ceſſatum priore æſtate erat, eo maturius æquinoctio verno eundem Pauſiſtratum claſſis præfectum cum ſex & triginta navibus miſerunt.

C A-

CAPUT X.

Livius classe Hellespontum petens, Ilium ascendit: facto ibi Minervæ sacrificio, urbes finitimas recipit: inde pergens, Sesto, dedentibus suis, potitus, Abydum, quia colloquiis nihil proficit, parat oppugnare.

JAm Livius a Canis cum XXX. navibus, & VII. quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat, ut ad transitum exercitus, quem (1) terra venturum opinabatur, præpararet quæ opus essent. In portum, quem vocant (2) Achæorum, classem primum advertit, inde Ilium ascendit; sacrificioque Minervæ facto, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem civitates suas, benigne audivit. inde ad Hellesponti fauces navigat: & decem navibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Seston oppugnandam trajecit. Jam subeuntibus armatis muros, fanatici Galli primum cum solenni habitu ante portam occurrunt. jussu se matris deum famulos deæ venire memorant ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus, urbique. Nemo eorum violatus est. mox universus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum trajecta classis. ubi cum, tentatis per colloquia animis, nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant.

D 2 CA-

(1) *per Macedoniam, & Thraciam.*
(2) *quia ibi Græcorum Trojam petentium Classis stationem habuit.*

CAPUT XI.

Polyxenidas Antiochi præfectus, simulata regiæ classis proditione, Pausistratum Rhodiorum præfectum fraude circumvenit, & clade afficit.

10. DUm hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas, regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset profectam ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum præfectum superbe quædam, & contemptim in se concionantem dixisse, præcipuo * certamine animi adversus eum sumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum, qui diceret, *& se Pausistrato patriæque suæ magno usui, si liceat, fore, & a Pausistrato se restitui in patriam posse*. Cum quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendę communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuntius aperit, regiam classem aut totam aut majorem ejus partem Polyxenidam traditurum ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quam reditum in patriam. Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aspernaretur dicta, effecit. Panormum Samiæ terræ petit, ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, subsistit. Ultro citroque nuntii cursare, nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuntio ejus Polyxenidas sua manu scripsit, se ea, quæ pollicitus esset, facturum, signoque suo impressas tabellas misit. eo vero pignore velut auctoratum sibi proditorem ratus est. neque enim eum, qui sub rege viveret, commissurum fuisse, ut adversus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. *Omnium se rerum apparatum omissurum*, Polyxenidas dicere: *non remigem, non socios navales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum, paucas*

* al. certamine uno.

cas

eas ante portum Ephesi in salo habiturum : quas, si exire res cogeret, objecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit. partem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassum, partem (1) Samum ad urbem misit, ut paratus esset, cum signum aggrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem: subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit. remiges ex hibernis non Ephesum arcessit, sed Magnesiam occulte cogit. Forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei privatæ causa venisset, pro speculatore comprehensus, deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincera fide, omnia aperit, classem instructam paratamque in portu stare, remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum, perpaucas naves subductas esse, & navalia tegi, nunquam intentius rem navalem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & spe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcessito, deductisque raptim, quæ subductæ erant, navibus, cum diem non tam in apparatu absumpsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occasum profectus LXX. navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pygela portum tenuit. ubi cum interdiu ob (2) eamdem causam quievisset, nocte in proxima Samiæ terræ trajecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque navibus tectis Palinurum jusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re nec opinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter

II.

(1) *id quoque nomen est urbi.*
(2) *ne conspiceretur.*

collecto animo, terra melius arceri, quam mari, hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis (1) ancipitibus hostem summoturus. id incœptum ejus Nicander a terra visus cum turbasset, repente mutato consilio naves conscendere omnes jubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & veluti fuga in naves fieri, cum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus unam viam salutis esse ratus, si * viam facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset: posteaquam conscendisse suos vidit, sequi cæteris jussis, ipse princeps concitata nave remis ad ostium portus tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quinqueremibus circumsistit. Navis rostris icta supprimitur, telis obruuntur propugnatores, inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ, quædam a Nicandro, dum (2) moliuntur a terra, captę. Quinque tantum Rhodiæ naves cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis, via sibi inter confertas naves facta. contis enim binis a prora prominentibus, trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, cum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent præsidio, veniebant, obviæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad (3) Romanos cursum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta una per custodes aperta recepit: & Cyma aliæque ejusdem oræ urbes ad eum metu defecerunt.

* al. vim.

CA-

(1) *quia ab utroque cornu, sive parte jactis.*
(2) *dum conantur littus relinquere.*
(3) *ad classem Livii.*

CAPUT XXII.

Livius, allato nuntio cladis Rhodiorum, occursurus Polyxenidæ conatibus, Abydi oppugnationem omittit: Phocæam petens, maritimam oram populatur: Rhodii quoque audita cum dolore clade suorum, aliam classem, præfecto Eudamo, mittunt.

DUm hæc in Æolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, jam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem distinebat, quod utrum armati, an inermes emitterentur regii, parum conveniebat. Hæc agentibus cum intervenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Livius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas, classem quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione, custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naves, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni classe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse, depopulatus maritimam oram, & præda maxime hominum raptim in naves imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiserant, multis nobilibus secutis inter cætera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod a (1) cive potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, & diebus post paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt, quem aliis virtuti- 12.

 bus

(1) *Polyxenidas enim Rhodius erat.*

bus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant.

CAPUT XIII.

Polyxenidas cum frustra ad Æthaliam insulam, ut Romanorum, & Eumenis classem opprimeret, stetisset, Ephesum redit: eodem cum ab Samo profectæ essent Romanæ naves, Rhodiis adjunctis; milites egressi in terram prædatum, ad mare, eruptione ex urbe ab hostibus facta, rediguntur: paulo post, fugientibus certamen hostibus, Romana classis Samum repetit.

ROmani & Eumenes rex in Erythræam primum classem applicuerunt. ibi noctem unam morati, postero die Corycum Tejorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiæ vellent trajicere, non exspectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionem verso, exasperato flu-
13. ctibus mari jactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi conjungerent, ab Epheso profectus primo ad Myonnesum stetit, inde ad Macrin (quam vocant) insulam trajecit: ut prætervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Posteaquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paulo post increbescente vento, & majores jam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliam insulam trajecit, ut inde postero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani pars exigua, primis tenebris portum (1) Samiæ desertum tenuerunt, classis cætera noctem totam in alto jactata in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito hostium naves ad Æthaliam stare, con-

(1) *intellige;* terræ.

consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam exspectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque cum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naves, vacuo ab hostibus mari, Samum trajecerunt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos venit. Quam ut exspectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si detrectaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos civitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem navium acie stetere. posteaquam nemo adversus ibat, classe divisa, pars in salo ad hostium portus in anchoris stetit, pars in terram milites exposuit. In eos jam ingentem prędam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, jam mœnibus appropinquantes, eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ, ad mare ac naves redegit. Postero die insidiis medio ferme viæ positis ad eliciendum extra mœnia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere. inde, cum ea ipsa (1) suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves, & terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephaleniæ tuendum Prætor misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum juventute Cephalenum faciebat, clausumque jam mare commeatibus Italicis erat.

(1) *insidiarum*.

CAPUT XIV.

L. Æmilius Regillus Prætor Samum veniens claſſem a C. Livio accipit: cum ibi de bello conſultaretur, non probata ſententia Livii cenſentis petendam Epheſum, claudendumque, demerſis navibus, portum hoſtibus; mittitur, ſuadente Epicrate Rhodio, in Lyciam Livius: is fruſtra tentatis Pataris, Phœnicunta petit: commiſſo cum oppidanis ancipiti certamine, victoria haud incruenta abſcedit.

14. PIræei L. Æmilio Regillo ſuccedenti ad navale imperium Epicrates occurrit. qui, audita clade Rhodiorum, cum ipſe duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Aſiam ſecum reduxit. proſecutæ etiam apertæ Athenienſium naves ſunt. Ægeo mari trajecit. Eodem Timaſicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempeſta venit, deductuſque ad Æmilium, præſidii cauſa ſe miſſum ait, quod eam oram maris infeſtam onerariis regiæ naves excurſionibus crebris ab Helleſponto atque Abydo facerent. Trajicienti Æmilio a Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes miſſę obviam ab Livio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum poſteaquam ventum eſt, accepta ab Livio claſſe, & ſacrificio, ut aſſolet, rite facto, Æmilius concilium advocavit. Ibi C. Livius (is enim eſt primus rogatus ſententiam) *neminem fidelius* dare *poſſe conſilium* dixit, *quam eum, qui id alteri ſuaderet, quod ipſe, ſi in eodem loco eſſet, facturus fuerit. Se in animo habuiſſe, tota claſſe Epheſum petere, & onerarias ducere multa ſaburra gravatas, atque eas in faucibus portus ſupprimere. & eo minoris molimenti ea clauſtra eſſe, quod in fluminis modum, longum & anguſtum & vadoſum oſtium portus ſit. ita ademturum ſe maris uſum hoſtibus*
15. *fuiſſe, inutilemque claſſem facturum*. Nulli ea placere ſententia. Eumenes rex quæſivit, *quid tandem,*

dem, ubi demersis navibus frenassent claustra maris? utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus praebendum, an nihilo minus tota classe portum obsessuri? si enim abscedant, cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? sin autem manendum nihilo minus sit, quid attinere claudi portum? Quin contra illos tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia praebente, quieta aestiva acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque objectos, omnium inopes in assidua statione futuros, ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum quae agenda sint, possint agere, quam ut hostes clausos habeant. Eudamus, praefectus Rhodiae classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse quid censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, *omissa in praesentia Epheso, mittendam navium partem in Lyciam* censuit, *& Patara caput gentis in societatem adjungendam. in duas res magnas id usui fore, & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse: & eam classem, quae in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidae conjungatur.* Haec maxime movit sententia: placuit tamen Regillum tota classe evehi ad portum Ephesi ad inferendum hostibus terrorem. C. Livius 16.
cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnaeis in Lyciam est missus. Rhodum prius jussus adire, & omnia cum iis communicare consilia. Civitates, quas praetervectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul & ad quam rem missus esset, iis exposuit, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam, quam habebat classem, assumptis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos, sperabantque subito terrore aliquid moturos. posteaquam circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi

cœptum eſt mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: ſed neque circa urbem tuta ſtatio erat, nec ante hoſtium portus in ſalo ſtare poterant, aſpero mari, & nocte imminente. prætervecti mœnia, portum Phœnicunta minus duum millium ſpatio inde diſtantem petiere, navibus a maritima vi tutum. ſed altæ rupes inſuper imminebant. quas celeriter oppidani, aſſumptis regiis militibus, quos in præſidio habebant, ceperunt. adverſus quos Livius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Iſſæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos juvenes miſit. Ii, dum miſſilibus primo, & adverſus paucos levibus excurſionibus, laceſſebatur magis quam conferebatur pugna, ſuſtinuerunt certamen. poſteaquam plures ab urbe affluebant, & jam omnis multitudo effundebatur, timor inceſſit Livium, ne & auxiliares circumvenirentur, & navibus etiam ab terra periculum eſſet. ita non milites ſolum, ſed etiam navales ſocios, remigum turbam, quibus quiſque poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit: neque milites ſolum aliquot, ſed L. Apuſtius tumultuario prælio cecidit. poſtremo tamen fuſi fugatique ſunt Lycii, atque in urbem compulſi: & Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. inde in Telmiſſicum profecti ſinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omiſſa Patara amplius tentandi ſpe, Rhodii domum dimiſſi ſunt. Livius prætervectus Aſiam, in Græciam tranſmiſit, ut conventis Scipionibus, qui tum circa Theſſaliam erant, in Italiam trajiceret.

CA-

CAPUT XV.

Æmilius petiturus Patara frustra a Livio tentata, ad Jasum excensione facta, urbem oppugnare aggreditur: calamitatem deprecantibus iis, qui propter fidem in Romanos ibi regis præsidio obsidebantur, oppugnationem omittit: inde progressus, cum sensisset non esse tutum Ephesò abscedi, Samum revertitur.

ÆMilius posteaquam omissas in Lycia res, 17. & Livium profectum in Italiam cognovit, cum ipse ab Ephesò repulsus tempestate irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, & summa vi aggredi urbem statuit. Miletum & cæteram oram sociorum prætervecti, in (1) Bargylitico sinu exscensionem ad Jasum fecerunt. Urbem regium tenebat præsidium. agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, posteaquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Jasensium exules cum Romanis. ii frequentes Rhodios orare instíterunt, *ne urbem & vicinam sibi & (2) cognatam, innoxiam perire sinerent. sibi exilii nullam aliam causam esse, quam fidem erga Romanos. eadem vi regiorum, qua ipsi pulsi sint, teneri eos qui in urbe maneant. omnium Jasensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugere vellent.* Rhodii moti precibus, Eumene etiam rege assumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessę regio præsidio urbis casum miserando, pervicerunt ut oppugnatione abstineretur. Profecti inde pacatis cæteris cum oram Asiæ legerent, Loryma (portus adversus Rhodum est) pervenerunt. Ibi in (1)

(1) *alii:* Bargylietico.
(2) *orti enim ab Atheniensibus & Rhodii, & Jasenses, ut & reliqui Jones.*

(1) principiis sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Æmilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello, ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia impune conari posset. Movere ea Æmilium; vocatosque Rhodios cum percunctatus esset, posset ne Pataris universa classis in portu stare? cum respondissent non posse, causam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naves.

CAPUT XVI.

Seleucus Antiochi filius ab Æolide profectus, Pergamum oppugnatum pergit: domestico bello avocatus Eumenes rex, eo ab Samo contendit: paulo post classes quoque Romana, atque Rhodia, regi laturæ auxilium, Elæam veniunt: harum adventu, & fama festinantis ex Macedonia Romani cos. motus Antiochus agit cum Æmilio de pace, quam non impetrat.

18. PEr idem tempus Seleucus Antiochi filius cum per omne hibernorum tempus exercitum in Æolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim quos in societatem pellicere non poterat, depopulandis: transire in fines regni Eumenis, dum is procul a domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, statuit. Ad Elęam primo infestis signis accessit: inde omissa oppugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandam. (2) Attalus primo stationibus ante urbem positis, & excursionibus equitum levisque armaturæ magis lacessebat, quam sustinebat hostem. postremo, cum per levia certamina expertus, nulla parte virium se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri urbs cępta

pta

(1) *ea loca erant, in quibus principes (secundus militum ordo) versabantur.*
(2) *Eumenis frater.*

pta est. Eodem ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis stativa habuit, cum magno exercitu misto variis ex gentibus. plurimum terroris in (1) Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admistis, ad pervastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ posteaquam Samum sunt nuntiata, primo Eumenes avocatus domestico bello cum classe Elæam petit: inde cum præsto fuissent equites, peditumque expediti: præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rursus levia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut Regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elææ, & tot classes in unum convenisse portum, Antiocho allatum est: & sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, pararique quæ ad transitum Hellesponti essent: tempus venisse ratus, prius, quam terra marique simul urgeretur, agendi de pace, tumulum quendam adversus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit, misso caduceatore ad Æmilium, velle se de pace agere. Æmilius Eu- 10.
mene a Pergamo accito, adhibitis & Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud aspernari pacem. Eumenes *nec honestum esse* dicere *eo tempore de pace agi: nec exitum rei imponi posse. Qui enim*, inquit, *aut honeste inclusi mœnibus & obsessi velut leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule non ex auctoritate senatus, * non jussu populi Romani peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam sis? classem exercitumque deducturus? an exspectaturus, quid de ea re consuli placeat? quid senatus censeat? aut*

* al. *injussu.*

(1) *e Gallogræcia.*

aut populus jubeat? Restat ergo, ut maneas in Asia, & rursus in hiberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant commeatibus præbendis socios: deinde, si ita visum sit iis, penes quos potestas fuerit, instauremus novum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem diis volentibus perfecisse. Hæc sententia vicit responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse.

CAPUT XVII.

Antiochus, non impetrata ab Æmilio pace, agrum circa Elæam, Pergamum, & Adramytteum populatur: per eosdem dies venientes ex Achaia milites, deductique, duce Diophane, Pergamum in præsidium, cogunt, strenue factis ab urbe eruptionibus, Seleucum Antiochi filium ex agro Pergameno castra movere.

ANtiochus, pace nequicquam tentata, vastatis Elæensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, * Adramytteum hostiliter itinere facto petit: agrum opulentum, quem vocant Thebes campum carmine Homeri (1) nobilitatum. neque alio ullo loco Asiæ major regiis militibus parta est præda. Eodem, ut urbi præsidio essent, navibus circumvecti Æmilius, & Eumenes venerunt.
20. Per eosdem forte dies Elæam ex Achaja mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præposito, accesserunt. quos egressos navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. veterani omnes & periti belli erant, & ipse dux Philopœmenis, summi tum omnium Gre-

* al. Adramytium.

(1) *hujus campi apud Homerum nulla mentio est, neque esse potuit; nam si Straboni l. 13. credimus, post Trajana tempora hic campus ita cognominatus est. ideo alii legunt* nobilitatæ, *scil.* Thebes. *hujus enim mentio Iliad.* 1. *v.* 366. & 2. *vers.* 691. & *alibi.*

Grecorum imperatoris, discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, & ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent reciperentque sese, sumpserunt. Ad radices fere collis, in quo posita est urbs, regii succedebant: ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui procul jacularetur, excurrente. postquam semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur. non stratos, non (1) infrenatos magna pars habebant equos: paucis ad arma & ordines relictis, dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo: pars in juveniles lusus lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere, & ad portam præsto esse jubet: ipse Attalum adiit, & in animo sibi esse dixit hostium stationem tentare. Ægre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adversus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret: porta egressus, haud procul statione hostium occasionem opperiens consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis, quam audaciam, credere esse: & hostes paulisper in eos versi, ut nihil moveri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquandiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, continuit: posteaquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quantum accelerare possent, sequi jussis, ipse princeps inter equites cum turma sua, quantum potuit, effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque equite sublato, stationem hostium improviso invadit. Non homines solum, sed equi etiam territi, cum vincula abrupissent, trepidationem, & tumultum inter suos fecerunt. pauci stabant impavidi equi: eos ipsos non sternere, non infrenare aut conscendere facile

(1) *idem ac* frenatos.

cile poterant: multo majorem, quam pro numero equitum, terrorem Achæis inferentibus. pedites vero ordinati & præparati sparsos per negligentiam, & semisomnes prope adorti sunt. cædes passim fugaque per campos facta est. Diophanes secutus effusos, quoad tutum fuit, magno Achęorum genti decore parto (spectaverant enim e mœnibus Pergami non viri modo, sed
21. fœminæ etiam) in præsidium urbis rediit. Postero die regiæ magis compositæ & ordinatæ stationes quingentis passibus longius ab urbe posuerunt castra: & Achæi eorum ferme tempore atque in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti utrinque velut jam futurum impetum exspectavere: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis collatis abire agmine ad iter magis, quam ad pugnam composito cœpere. Quievit Diophanes, dum in conspectu erant, deinde eodem quo pridie impetu in postremum agmen incurrit: tantumque rursus pavoris ac tumultus incussit, ut cum terga cæderentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepidantesque, & vix ordinem agminis servantes in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra coegit.

CAPUT XVIII.

Antiochus Adramyttei populatus agrum, alias urbes expugnat: Romani, & Eumenes rex cum Rhodia classe Phocæam transmittentes, oppugnationem, quia operis difficilis, omittunt: dimisso domum Eumene, Romana, & Rhodia classis Samum revertitur: inde Rhodii profecturi adversus Antiochi classem ex Syria venientem, Rhodum veniunt.

Antiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit, depopulatus agros. Peręam inde coloniam Mityleneorum expugnavit. Cotton, & Corylenus, & Aphrodisias, & Cre-

ne

ne primo impetu captæ ſunt. inde per Thyatira Sardes rediit. Seleucus in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præſidio erat. Claſſis Romana cum Eumene Rhodiiſque Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes, ad inſulam quam Bacchium vocant, (imminet urbi Phocæenſium) appulerunt, & quibus ante abſtinuerant templis ſigniſque, (egregie autem exornata inſula erat) cum hoſtiliter diripuiſſent, ad ipſam urbem tranſmiſerunt. eam diviſis inter ſe partibus cum oppugnarent, & viderent ſine operibus, armis, ſcaliſque capi non poſſe: miſſum ab Antiocho præſidium millium armatorum cum intraſſet urbem: extemplo oppugnatione omiſſa, claſſis ad inſulam ſe recepit: nihil aliud, quam depopulato circa urbem hoſtium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare conſuli atque 22. exercitui quæ ad tranſitum Helleſponti opus eſſent. Romanam Rhodiamque claſſem redire Samum: atque ibi in ſtatione eſſe, ne Polyxenidas ab Epheſo moveret. Rex Elæam, Romani & Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Æmilius frater prætoris deceſſit. Rhodii, celebratis exequiis, adverſus claſſem, quam fama erat ex Syria venire, XIII. ſuis navibus, & una Coa quinqueremi, altera Cnidia, Rhodum, ut ibi in ſtatione eſſent, profecti ſunt.

CAPUT XIX.

Clara Rhodiorum pugna adverſus Antiochi claſſem ex Syria, ducibus Annibale, & Apollonio, venientem, proſpere in mari Pamphylio commiſſa.

Biduo ante quam Eudamus cum claſſe a Samo veniret, XIII. a Rhodo naves cum Pamphilida præfecto adverſus eandem Syriacam claſſem miſſæ, aſſumptis navibus quatuor, quæ Cariæ præſidio erant, oppugnantibus regiis Dædala, & quædam alia parva caſtella obſidione exemerunt. Eudamum confeſtim exire placuit. additæ

ditæ huic quoque sunt ad eam classem, quam habebat, sex apertæ naves. Profectus cum, quantum accelerare poterat, maturasset: ad portum quem (1) Megisten vocant, prægressos consequitur, inde uno agmine (2) Phaselidem cum
23. venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri. In confinio Lyciæ, & Pamphyliæ Phaselis est, prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum a Cicilia petentibus, & procul navium præbet prospectum: eo maxi-
* al. uti obvii. me * ut in obvio classi hostium essent, electus est. Cæterum quod non providerunt, & loco gravi, & tempore anni, (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore, ingruere morbi vulgo, maxime in remiges, cœperunt, cujus pestilentiæ metu profecti cum præterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem, appulsa classe, audiunt ab Aspendiis ad Sidam jam hostes esse. Tardius navigaverant regii adverso tempore Etesiarum, quod velut statum Favoniis ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis VII. & XXX. majoris formæ navium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & ii adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, e portu movit: & posteaquam superavere Rhodii promontorium quod ab Sida prominet in altum, extemplo & conspecti ab ho-
* al. ab Regiis. stibus sunt, & ipsi eos viderunt. * Ab regio sinistro cornu, quod ab (3) alto objectum erat, Annibal: dextero Apollonius (4) purpuratorum unus præerat. & jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant pri-

---

(1) *in ora Lyciæ insula parva per antiphrasim* Megiste *appellata*. μεγίστη *enim* maxima.

(2) *ea postea piratarum sedes. inde* phaselus, *navigii genus*.

(3) *ergo dextrum a parte littoris*.

(4) *familiarium Regis*.

prima prætoria navis Eudami erat: (1) cogebat agmen Chariclitus: Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus, posteaquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendum vidit, & ipse in altum evehitur, & deinceps quæ sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primo tumultum præbuit. nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinque solis navibus Annibali occurrit: cæteri, quia in frontem dirigere jussi erant, non sequebantur. extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibusque iis inter se, jam in dextro cornu adversus Annibalem pugnabatur. Sed momento 24.
temporis & (2) navium virtus & usus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempsit. nam & in altum celeriter evectæ naves locum post se quæque venienti ad terram dedere, & siqua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu prætervecta, in puppim impetum dabat. Maxime exterruit hepteris regia a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. itaque jam haud dubie dexterum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitune navium maxime Annibal, cæteris omnibus longe præstantem, urgebat: & circumvenisset, ni, signo sublato ex prætoria nave, quo dispersam classem in unum colligi mos erat, omnes, quę in dextro cornu vicerant naves, ad opem ferendam suis concurrissent. tum & Annibal, quæque circa eum erant naves, capessunt fugam: nec insequi Rhodii, ex magna parte ægris, & ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Cum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes claudas mutilatasque naves apertis navibus remulco trahentes, XX. paulo amplius integras abscedentes, e turri prætoriæ navis silentio facto, *Exsurgite*, inquit, *&* *egre-*

(1) *claudebat*. (2) *alii* navalium.

egregium spectaculum capessite oculis. Consurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hostium, prope una voce exclamavere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam & Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, jussit. Aliquandiu secuti sunt: posteaquam terræ appropinquabat Annibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti, hepterem captam, quæ primo concursu icta erat, ægre Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam victoria læti, quam alius alium accusantes, quod, cum potuisset, non omnis submersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Annibal ictus uno prælio adverso, ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat, cum conjungi veteri regiæ classi quamprimum cuperet. Et id ne ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum XX. navibus rostratis ad Patara & Megisten portum miserunt. Eudamum cum VII. navibus maximis ex ea classe, cui præfuerat, Samum redire ad Romanos jusserunt, ut, quantum consilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara

25. oppugnanda. Magnam lætitiam Romanis jam prius nuntius victoriæ, deinde adventus attulit Rhodiorum. & apparebat, si ea cura Rhodiis dempta esset, vacuos eos tuta ejus regionis maria præstituros. sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimæ, abscedere custodia Joniæ atque Æolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam classem, quæ circa Patara erat, miserunt.

CAPUT XX.

Antiochus in societatem tentat pertrahere Prusiam Bithyniæ regem: hujus animus a Scipionibus, & a C. Livio legato, ab Roma misso, confirmatur.

ANtiochus non civitatum modo, quæ circa se erant, contrahebat præsidia, sed ad Prusiam

Bi-

Bithyniæ regem miserat legatos literasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat. *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum usquam orbis terrarum, nisi Romanum imperium esset. Philippum & Nabin expugnatos, se tertium peti. ut quisque proximus ab oppresso sit, per omnes velut continens incendium pervasurum. ab se gradum in Bithyniam fore, quando* (1) *Eumenes in voluntariam servitutem concessisset*. His motum Prusiam literæ Scipionis consulis, sed magis ejus fratris Africani, a suspicione tali averterunt. qui præter consuetudinem perpetuam populi Romani, augendi omni honore regum sociorum majestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. *Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse: Masanissam non in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis, a quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africæ modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majestate vel viribus parem. Philippum & Nabin hostes & bello superatos ab* T. *Quintio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium obsidem redditum: & quasdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo furor, deinde fraus Ætolorum absumsisset*. Maxime confirmatus est animus regis, posteaquam ad eum C. Livius, qui prætor ante classi præfuerat, legatus ab Roma venit, & edocuit, quanto & spes victoriæ certior Romanis, quam Antiocho, & amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

CA-

(1) *qui medius erat inter Antiochum, & Prusiam.*

CAPUT XXI.

Colophonem oppugnante Antiocho, Romani cum Rhodiis, ut sociæ urbi auxilium ferant, ab Samo proficiscuntur: ex medio cursu Teum ad occupandos commeatus classi regiæ ibi paratos avertuntur: interim cum piraticæ naves apparuissent, illas ad Myonnesum promontorium persequuntur: eodem cum classe regia advenientem Polyxenidam Antiochi præfectum, commisso navali certamine, strenue adjuvantibus Rhodiis, superant.

26. ANtiochus posteaquam a spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam: magis, quia terrestribus copiis exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse: quam quod res navalis ipsa per se aut tentata sibi unquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. erat tamen momentum in præsentia spei, quod & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus navibus suis consuli obviam in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude præparatam absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum Colophonium mari imminens abest a vetere Colophone duo ferme millia passuum) & ipsam urbem suæ esse potestatis volebat, adeo propinquam Epheso, ut nihil terra marive ageret, quod non subjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos audita obsidione non dubitabat ad opem ferendam sociæ urbi classem a Samo moturos; eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare urbem aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrinque vineas & agge-

rem

rem muro injunxit, & testudinibus arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani implorantes, miserunt. Æmilium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem, quam Polyxenidam bis nequicquam ab se provocatum, potestatem pugnę facturum esse. & turpe existimabat. Eumenis classem adjuvare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare & dicere: *quanto satius esse, vel socios obsidione eximere, vel victam jam semel classem iterum vincere, totamque maris possessionem hosti eripere, quam desertis sociis, tradita Antiocho Asia, terra marique in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli discedere?* Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumptis jam omnibus, Chium parabant trajicere. Id erat horreum Romanis: eoque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant 27.
cursum. (1) Circumvecti ab urbe ad aversa insulæ (objecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt) cum pararent trajicere, literis certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse: vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. simul allatum est, Tejos regiæ classi benigne commeatus præbuisse: quinque millia vasorum vini esse pollicitos: Teum ex medio cursu classem repente avertit: aut, volentibus iis, usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cum direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum apparuerunt, quas primo ex classe regia prætor esse ratus, institit sequi: apparuit inde, pi-

(1) *profecti ab urbe (Samo) ut Chium peterent, circumierunt insulam (Samum) & ad aversa ejus, vel tergum (in fronte enim Insulæ Urbs erat) cursum habebant: quod tergum objectum erat Aquiloni, & spectabat Chium, & Erythras.*

piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda revertentes, posteaquam videre ex alto classem, in fugam verterunt. & celeritate superabant levioribus, & ad id fabrefactis navigiis, & propiores terræ erant. itaque priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. unde se a portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur prætor. Myonnesus promontorium inter Teum (1) Samumque est: ipse collis est in modum metæ, in acutum cacumen a fundo satis lato fastigiatus, a continenti arctæ semitæ aditum habet: a mari exesæ fluctibus rupes claudunt: ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum, quam quæ in statione sunt naves, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naves, ne sub ictu superstantium in rupibus piratarum essent, diem trivere. tandem sub noctem vano incœpto cum abstitissent, Teum postero die accessere: & in portu, qui a tergo urbis est, (Geræsticum ipsi appellant) navibus constitutis, prætor ad depopulandum
28. circa urbem agrum milites emisit. Teji, cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus (2) purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, *& juvisse eos commeatu classem hostium* (3) arguit, *& quantum vini Polyxenidæ promisissent. quæ si eadem classi Romanæ darent, revocaturum se a populatione militem:*
* al. sin. ** si minus, pro hostibus eos habiturum*. Hoc tam triste responsum cum retulissent legati: vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. Eo forte Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, posteaquam movisse a Samo Romanos audivit, & ad Myonnesum piratas persecutos Tejorum agrum depopulari, naves in Geræstico portu stare: ipse ad-

(1) *an*, Lebedumque? *ex Strab. l.* 14.
(2) *affirmantibus nihil fecisse, aut dixisse &c.*
(3) *Æmilius*.

adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto jecit . inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum (1) Rhodiam classem ad Samum circumsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci. promontoriis coeuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naves possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat; & denis navibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in litora expositis, terra marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni cum Teji facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est, classe transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naves in arcto ostio implicitos remos fregissent. & inter alia id quoque movit prætorem ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente. Traducta 29. classe ad urbem, (2) ignaris omnibus, egressi milites nautæque sunt ad commeatus & vinum maxime dividendum in naves: cum medio forte diei agrestis quidam ad prætorem adductus nuntiat, alterum jam diem classem stare ad insulam Macrin: & paulo ante visas quasdam moveri tanquam ad profectionem naves. Re subita perculsus prætor tubicines canere jubet, ut, si qui per agros palati essent, redirent. tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. Haud secus, quam in repentino incendio aut capta urbe trepidatur: aliis in urbem currentibus ad suos revocandos: aliis ex urbe naves cursu repetentibus: incertisque clamoribus,

E 2

(1) *supra. c.* 11.
(2) *insidiarum.*

(1) quibus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperiis, tandem concursum ad naves est. Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret, ni (2) partibus divisis Æmilius cum prætoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequentes suo quanque ordine in frontem instruxisset: (3) Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent; & ut quæque parata esset, exiret navis. ita & explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodiis est: instructaque acies velut cerneret regios, in altum processit. inter Myonnesum & Corycum promontorium erant, cum hostem conspexere. Et regia classis binis in ordinem navibus longo agmine veniens, & ipsa aciem adversam explicuit, tantum lævo evecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse exæquare ordinem Romanos, & tantum non jam circumiri a dextro cornu: concitat naves: (& erant Rhodiæ naves longe omnium celerrimæ tota classe) æquatoque cornu, prætoriæ navi, in qua Polyxenidas
30. erat, suam objecit. Jam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis LXXX. naves pugnabant, ex quibus Rhodiæ
* al. VI. & XX. * V. & XX. erant. Hostium classis undenonaginta navium fuit, & maximæ formæ naves, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium & virtute militum Romani longe * Rho-
* al. Regios. dios præstabant: Rhodiæ naves agilitate, & arte gubernatorum, & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod unum iis ad Panormum circumventis (4) saluti fuerat, id tum maximum mo-

(1) *quos clamores tubarum strepitus efficiebat magis confusos.*
(2) *muneribus.* (3) *repete, ni.*
(4) *v. c. 11. in fin.*

momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis * adversi regiæ naves, ne prora concurrerent cum declinassent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant: & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: & siqua concurrerat, obruebatur infuso igni, magisque ad incendium, quam ad prælium trepidabant. Plurimum tamen quæ solet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hostium Romani cum rupissent, circumvecti ab tergo, pugnantibus adversus Rhodios regiis sese objecere: momentoque temporis & media acies Antiochi, & lævo in cornu circumventæ naves mergebantur. Dextera (1) pars integra sociorum magis clade, quam suo periculo terrebatur. cæterum posteaquam alias circumventas, prætoriam navem Polyxenidæ relictis sociis vela dantem videre: sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis: quarum tredecim captæ in potestatem hostium venerunt: cęterę incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naves fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam navem, anchora ictu ipso excussa e nave sua, unco dente, velut manu ferrea injecta, alligavit (2) alterius proram: inde tumultu injecto cum divellere se ab hoste cupientes (3) inhiberent Rhodii, (4) tractu anchorali & implicitum remis. latus alterum detersit, & debilitatam, ea ipsa quę icta cohęserat, navim cepit.

* al. adversas.

(1) *regiæ classis.* (2) *Sidoniæ.*
(3) *remos.* (4) *alii:* tractum anchorale, & implicitum remis, latus alterum &c. *h. e. funis, cui anchora alligata erat, tractus ab ipsa anchora in navim Sidoniam excussa, dum tumultuose evolvitur, magna parte delapsus in mare, atque ita implicitus remis, latus remis spoliavit, claudamque navim fecit.*

CAPUT XXII.

Antiochus pulsus ab Romanis possessione maris Lysimachiam, quia longinqua se posse tueri diffidit, hostibus ultro tradit; relictaque Colophonis obsidione, undique arcessit auxilia.

31. HOc maxime modo ad Myonnesum navali prælio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsum, longinqua tueri diffidebat se posse: præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci, pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio jussit. non enim tueri solum Lysimachiam a primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam: sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardes recepit se. atque inde in Cappadociam ad (1) Ariarathen, qui auxilia arcesserent, & quocunque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret, intentus, misit.

CAPUT XXIII.

Regillus Prætor post navale prælium prospere ad Myonnesum commissum, Ephesum, inde Chium navigat: paulo post missa parte navium ad Hellespontum, ad cos. Scipionis copias trajiciendas, Phocæam ipse petit: urbem diu a suis defensam tandem per deditionem recipit: nihilominus ab ira milites ut captam diripiunt.

REgillus Æmilius post victoriam navalem profectus Ephesum, (2) directis ante portum na-

(1) *Regem.*
(2) *is fuit mos, ut victores in conspectu eorum qui vi-*

navibus, cum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset: Chium, quo ante navale prælium cursum a Samo intenderat, navigat. ibi naves in prælio quassatas cum refecisset, L. Æmilium Scaurum cum XXX. navibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit, * Rhodias parte prædæ & spoliis navalibus decoratas domum redire jubet. Rhodii impigre prævertere, ad trajiciendasque copias consulis iere: atque eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam trajecit. In sinu maris intimo posita hæc urbs est, oblonga forma: duum millium & quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in arctiorem velut cuneum: Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet. inde in altum lingua mille passuum excurrens, medium fere sinum velut nota distinguit. ubi cohæret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, (1) Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem vim navium capit: alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos cum occupasset Romana classis; priusquam aut scalis aut operibus mœnia aggrederentur, mittendos censuit prætor qui principum magistratuumque animos tentarent. postea quam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat: templa deum aliquantum tenebant loci. (2) ea prius ariete admoto, quatere muros turresque cœpit. deinde cum eo multitudo occurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries: & jam utrinque sternebantur muri. ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii sca-

* al. Rhodios.

32.

E 4

victi essent instruerentur, & ea re confessionem victoriæ ab hoste elicerent. itaque lib. priore n. 45. ante ostium portus äcie instructa steterunt *&c.*
(1) *navium statio. a* ναῦς, navis, *&* ἵστημι, sto. (2) *parte.*

scalis etiam ascensum in muros tentarent, adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile appareret plus in armis & virtute, quam in mœnibus auxilii esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem versi, sed undique omnes ad munienda & obmolienda, quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius a prætore missus: qui, castigata pertinacia eorum, *majorem curam Romanis, quam illis*, ostenderet *esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem iis dare eadem conditione qua prius C. Livii in* (1) *fidem venissent, se tradendi*. Hæc cum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem, nihil in eo esse præsidii retulerant: tum portas aperuerunt, pacti, ne quid hostile paterentur. Cum signa in urbem inferrentur, & pronuntiasset prætor, parci se deditis velle: clamor undique est sublatus, *indignum facinus esse, Phocęenses, nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impune* (2) *eludere*. ab hac voce, velut signo a prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Æmilius primo resistere & revocare, dicendo *captas non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum*. posteaquam ira & avaritia imperio potentiora erant: præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire jubet, ne violarentur: & in omnibus, quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. urbem agrosque & suas leges iis restituit: &, quia jam hiems appetebat, Phocææ portus ad hibernandum classi delegit.

CA-

(1) *de hoc nihil diserte scriptum est. nisi quod eos anno superiore Romanorum partis fuisse constat l. prior. fin.* (2) *pœnam effugere*.

CAPUT XXIV.

L. Scipio Cos. pervenit ad Hellespontum, & in Asiam transgreditur.

PEr idem fere tempus consuli transgresso Æniorum Maronitarumque fines nuntiatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a præsidio Lysimachiam esse. Id multo, quam de navali victoria lætius fuit: utique posteaquam eo venerunt: refertaque urbs omnium rerum commeatibus velut in adventum exercitus præparatis, eos excepit: ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut impedimenta ægrique consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella fessi morbis ac longitudine viæ relicti erant. (1) Receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum Hellespontum perveniunt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, sine tumultu trajecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi * transitum cernentibus in Asiam, quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Hellespontum aliquandiu habuerunt: quia dies forte, quibus ancilia (2) moventur, religiosi ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia (3) Salius erat, disjunxerant ab exercitu; causaque & is ipse moræ erat, dum consequeretur. 33.

* al. Transire.

(1) *collectis.*

(2) *per urbem saltatione religiosa a Saliis deferebantur. ominosum autem erat iter facere, antequam ea ancilia condita essent.*

(3) *non licebat Saliis per eos dies e loco, in quo erant, discedere. Africanus vero adhuc in Europa erat, cum illi dies incidissent.* Polyb. Legat. 23.

CAPUT XXV.

Ad consulem L. Scipionem jam Hellespontum transgressum Antiochus legationem de pace mittit: cum ea neque in concilio, neque privatim tentando animum P. Scipionis cos. fratris, quibus vellet conditionibus esset impetrabilis, acriter bellum parat.

34. PEr eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat, Byzantius Heraclides de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei spem attulit mora & cunctatio Romanorum: quos, simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quam P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat: in eo maximam spem habebat: præterquam quod & magnitudo animi, & satietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat, notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quod filius ejus captus in potestate regis erat. Is ubi, & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat. alii principio belli a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt. alii, posteaquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obviam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapso equo, cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberalius neque benignius haberi colique adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob hæc cum adventum P. Scipionis legatus exspectasset: ubi is venit, consulem adit, petitque, ut mandata audiret. Advocato frequenti concilio, legati verba sunt audita.
35. Is multis ante legationibus nequicquam ultro citroque de pace missis, *eam ipsam fiduciam im-*

impetrandi sibi esse dixit, *quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim & Lampsacum, & Alexandriam Troadem, Lysimachiam in Europa jactatas in illis disceptationibus esse: quarum Lysimachia jam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quę in Asia sint civitates tradere paratum esse: & si quas alias Romani, quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint: impensæ quoque in bellum factæ partem dimidiam regem præstiturum populo Romano.* Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, *ut memores rerum humanarum & suæ fortunæ moderarentur, & alienam ne urgerent. finirent Europa imperium, id quoque immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potuisse, quam universa teneri posse. Quod si Asiæ quoque partem aliquam abstrahere velint, dummodo non dubiis regionibus finiant, vinci suam temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordiæ causa regem passurum.* Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis visa. *nam & impensam, quæ in bellum facta esset, omnem prçstare regem*, æquum censebant, *cujus culpa bellum excitatum esset: & non Jonia modo atque Æolide deduci debere prçsidia regia: sed sicut Grçcia omnis liberata esset, ita quę in Asia sint, omnes liberari urbes. id aliter fieri non posse, quam ut cis Taurum montem possessione Asię Antiochus cedat.* Legatus posteaquam nihil æqui in concilio 36. impetrare se censebat: privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum filium ei sine pretio redditurum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio: *Quod Romanos omnes, quod me, ad quem missus es, ignoras, minus miror, cum te fortunam ejus, a quo venis ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonesum intraremus: aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam trajiceremus, si pacem tanquam a solicitis de belli eventu petituri eratis. concesso vero in Asiam transitu,*

& non solum frenis, sed etiam (1) *jugi accepto, quæ disceptatio ex æquo, cum imperium patiendum sit relicta est. Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo: aliis, deos precor, ne unquam fortuna egeat mea, animus certe non egebit. pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit. publice nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam recuset*. Nihil ea moverunt regem, (2) tutam fore belli aleam ratum: quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit.

CAPUT XXVI.

L. Scipio cos. e stativis, quæ ad Hellespontum erant, egressus, ad Antiochi castra contendit: rex, P. Scipioni patri remisso filio, quem captum in potestate habebat, trans Phrygium amnem se recipit: cum insequutus cos. haud procul a regiis castra posuisset, tumultuaria certamina committuntur.

Consul, omnibus præparatis ad proposita exsequenda, cum ex stativis movisset, Dardanum primum, deinde Rhœteum, utraque civitate obviam effusa, venit. inde Ilium processit: castrisque in campo, qui est subjectus mœnibus, positis, in urbem arcemque cum ascendisset, sacrificavit Minervæ præsidi arcis; & Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine

(1) *Plutar. in apophth. p. 196. ait*, non solum freno, sed etiam insessore, *& alludit ad fabulam equi, de quo Arist. 2. Rhet. 20. & Horat. Ep. l. 1. ep. 10.* non equitem dorso, non frenum depulit ore. (2) *quasi deteriores conditiones proponi non possent, si vinceretur.*

ne sua. Inde profecti (1) sextis castris ad caput 37.
Cayci amnis pervenerunt. Eo & Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elæam, adversis deinde ventis cum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus jusserat COS., in eadem stativa rediit. inde plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, priusquam hiems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. ibi cum audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit. satiatusque tandem complexu filii, *Renuntiate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quam ut suadeam ne ante in aciem descendat, quam* (2) *ut in castra me redisse audierit*. Quanquam LX. millia peditum, plus XII. millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant: motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ posuerat subsidia, recepit se transgressus Phrygium amnem: circaque Magnesiam, quæ ad Sipylum est, posuit castra. & ne, si extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent: fossam sex * cubitis altam, XII. latam cum duxisset, extra duplex vallum fossæ circundedit: interiore labro murum cum turribus crebris objecit: unde facile arceri transitu fossæ hostis posset. Con- 38.
sul circa Thyatira regem esse ratus continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde cum profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem quatuor millia ab hoste posuit castra. Eo mille ferme equites (maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarumque gentium sagittarii equites intermisti) tu-

* al. cubitos.

(1) *itinere sex dierum*. (2) *ubi*.

tumultuose amne trajecto, in stationes impetum fecerunt. Primo turbaverunt incompositos. deinde cum longius certamen fieret: Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus: regii fessi jam, & plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt & duo millia ferme & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus & muniendo occupatis tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere. aliquanto pauciores in statione erant: & tamen per se nullo a munimento castrorum milite avocato, & primo æquum prælium sustinuere, & crescente certamine pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis.

CAPUT XXVII.

Antiocho detrectante certamen, Scipio cos. milites invadere castra paratos educit: tum rex castris egressus aciem instruit: (copiarum utrinque summa, & ordo recensetur) commisso prælio, Romani, Eumene rege adjuvante, superant.

PER quatriduum insequens instructæ utrinque acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abessent. Consul, posteaquam detre-
39. ctari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, *quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret. instare hiemem: aut sub pellibus habendos milites fore: aut si concedere in hiberna vellent, differendum esse in æstatem bellum.* Nullum unquam hostem Romani æque contempserunt. conclamatum undique est, duceret extemplo, & uteretur ardore militum, qui tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium,
sed

ſed par numerus pecorum trucidandus eſſet, per foſſas, per vallum caſtra invadere parati erant, ſi in prælium hoſtis non exiret. Cn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hoſtium poſſet, miſſus, poſteaquam omnia certa retulit, poſtero die propius caſtra admoveri placuit: tertio ſigna in medium campi prolata, & inſtrui acies cœpta eſt. Nec Antiochus ultra tergiverſandum ratus, ne & ſuorum animos minueret detrectando certamen, & hoſtium ſpem augeret, & ipſe copias eduxit, tantum progreſſus a caſtris, ut dimicaturum appareret. Romana acies unius prope formæ fuit & hominum & armorum genere. duæ legiones Romanæ, (1) duæ ſocium ac Latini nominis erant: quina millia & quadringentos ſingulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant: triarii poſtremos claudebant. Extra hanc veluti juſtam aciem a parte dextera conſul Achæorum cetratis immiſtos auxiliares Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte inſtruxit: ultra eos equitum minus tria millia oppoſuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles & Cretenſes (quingentorum utrique numerum explebant) ſtatuit. lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripæque diruptæ claudebant: quatuor tamen inde turmæ equitum oppoſitæ. Hæc ſumma copiarum erat Romanis, & duo millia miſtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate ſecuti erant. hi præſidio relicti ſunt caſtris. ſexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locaverunt. nam præterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & L.) ſuſtinere non videbantur poſſe:

(1) *alii:* duæ alæ ſocium. *neque enim uſpiam legiones ſociorum memorantur. ſed illæ ſunt tantum Romanorum: niſi intelligas Livium ſignificare Romanorum, & ſociorum parem numerum fuiſſe.*

ſe : ne pari quidem numero Indicis Africi reſiſtunt : ſive quia magnitudine , (longe enim illi præſtant) ſive robore animorum vincuntur .
40. Regia acies varia magis multis gentibus , diſſimilitudine armorum auxiliorumque erat . X. & ſex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte, in decem partes diviſa .. partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat . a fronte introrſus in duos & XXX. ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regiis copiis erat : & perinde cum alia ſpecie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat . Ingentes ipſi erant : addebant ſpeciem frontalia & criſtæ , & tergo impoſitæ turres , turribuſque ſuperſtantes , præter rectorem, quaterni armati . Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum oppoſuit . his tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipſi appellant) adjunxit . addita his ala mille ferme equitum . (1) agema eam vocabant . Medi erant lecti viri, & ejuſdem regionis miſti multarum gentium equites . continens his grex XVI. elephantorum eſt oppoſitus in ſubſidiis. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat. (2) Argyraſpides a genere armorum appellabantur. Dahæ deinde equites ſagittarii mille & ducenti . tum levis armatura trium millium , pari ferme numero, pars Cretenſes, pars (3) Tralles, duo millia & quingenti Myſi ſagittarii adjuncti erant . Extremum cornu claudebant quatuor millia miſti Cyrtæi funditores, & Elymæi ſagittarii . Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille & quingenti , & ſimiliter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe miſſi rege . inde auxiliares miſti omnium generum duo

(1) *ſelectum equitum agmen , quod Regem præibat . vox græca .* (2) *argenteis clypeis armati . vox græca .* (3) *Aſiatici . quod ſi illi Illyrici, fuerint mercede conducti .*

duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, (1) regia ala levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immisti. ante hunc equitatum (2) falcatæ quadrigæ, & cameli quos appellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarii gladios habentes tenues, longos quaterna cubita: ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat: primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde (3) Neocretes mille: & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant, & Pamphylii, & Lycii: tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia: XVI. elephanti modico intervallo distantes. Rex 415
ipse in dextro cornu erat: Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in lævo præposuit: media acies tribus permissa, Mendi & Zeuxidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die levata in nubes, caliginem dedit: humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum: & humor toto fere gravi armatu nihil gladios aut pila hebetabat. regii tam lata acie, ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: & humor arcus fundasque, & jaculorum amenta emollierat. falcatæ quoque quadrigæ quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. Armatæ autem in (4) hunc maxime modum erant. cuspi-

(1) *amicorum, & sodalium alam vocat Appianus B. Syr. p. 107.* (2) *formam earum v. in Curt. l. 4. c. 9.* (3) *novi ex Creta milites. vox græca.* (4) *figuram curruum saltatorum exprimere conatur*

pides circa (1) temonem ab jugo decem cubita exſtantes velut cornua habebant: quibus quicquid obvium daretur, transfigerent: & in extremis jugis binæ circa eminebant falces: altera (2) ęquata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut quicquid ab latere objiceretur, abſcinderet: hæc, ut prolapſos ſubeunteſque contingeret. item ab axibus rotarum utrinque binæ eodem modo diverſæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia ſi in extremo aut in medio locatæ forent, per ſuos agendæ erant, in prima acie, ut ante dictum eſt, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quam anceps eſſet auxilii genus, ſi quis pavorem magis equis injiceret, quam juſta adoriretur pugna: Cretenſes ſagittarios funditoreſque & jaculatores equitum non confertos, ſed quam maxime poſſent diſperſos excurrere jubet: ſimul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella partim vulneribus miſſilium undique conjectorum, partim clamoribus diſſonis ita conſternavit equos, ut repente velut effrenati paſſim incerto curſu ferrentur: quorum impetus & levis armatura, & expediti funditores, & velox Cretenſis momento declinabant: & eques inſequendo, tumultum ac pavorem equis cameliſque & ipſis ſimul conſternatis augebat, clamore & ab alia circumſtantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo (3) exiguntur quadrigę: amotoque inani ludibrio, tum demum ad juſtum prelium, ſigno utrinque dato, concurſum eſt.

42. Cæterum vana illa res veræ mox cladis cauſa fuit. auxilia enim ſubſidiaque, quæ proxima locata erant, pavore & conſternatione quadrigarum territa, & ipſa in fugam verſa nudarunt omnia

tur Stevvech. ad Veget. de re milit. 3. 24. *Scheff. de re vehic.* 2. 15.

(1) *alii* temonem, & ab jugo decem cubito. *aut pro* decem, duo *ſi ad* cubita *referas*.

(2) *per longum ſuper jugum ſtrata*.

(3) *expelluntur*.

mnia usque ad cataphractos equites. ad quos cum dissipatis subsidiis pervenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt: alii fusi sunt, alii propter gravitatem tegumentorum armorumque oppressi sunt. totum deinde lævum cornu inclinavit: & turbatis auxiliaribus, qui inter equitem, & quos appellant phalangitas, erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi simul perturbati ordines, & impeditus intercursu suorum usus prælongarum hastarum (sarissas Macedones vocant.) Intulere signa Romanæ legiones, & pila inter turbatos conjecere. ne interpositi quidem elephanti militem Romanum deterrebant, assuetum jam ab Africis bellis & vitare impetum belluæ, & ex transverso aut pilis incessere, aut si propius subire posset, gladio nervos incidere. Jam media acies fere omnis a fronte prostrata erat: subsidia circumita a tergo cędebantur: cum in parte alia fugam suorum, & prope jam ad ipsa castra clamorem paventium accepere. nanque Antiochus a dextro cornu, cum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas, dum (1) applicant se suis, ripam nudantes: impetum in eam partem cum auxiliis & cataphracto equitatu facit. nec a fronte tantum instabat, sed circumito a flumine cornu, jam ab latere urgebat, donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Præerat castris M. Æmilius, tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est. Is, qua 43. fugam cernebat suorum, cum præsidio omni occurrit: & stare primo, deinde redire in pugnam jubebat, pavorem & turpem fugam increpans. minæ exinde erant: in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. postremo dat signum suis, ut primos fugientium cędant, turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigant. Hic major timor minorem vicit. ancipiti

(1) *paulatim accedunt, ut conjungantur cum suis.*

ti coacti metu, primo constiterunt, deinde & ipsi redierunt in pugnam: & Æmilius cum suo præsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit: & Attalus Eumenis frater a dextro cornu, a quo lævum hostium primo impetu fugatum fuerat: ut ab sinistro fugam suorum & tumultum circa castra vidit: in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus posteaquam & eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, & aliam & a castris & ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. ita utroque cornu victores Romani, per acervos corporum, quos in media maxime acie cumulaverant, ubi & robur fortissimorum virorum, & arma gravitate fugam impedierant, pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem: & postremos, ut quosque adepti sunt, cædunt. cæterum fugientibus major pestis intermistis quadrigis elephantisque & camelis erat sua ipsorum turba: cum solutis ordinibus, velut cæci, super alios alii ruentes, & incursu belluarum obtererentur. In castris quoque ingens, & major prope, quam in acie, cædes est edita. nam & primorum fuga in castra maxime inclinavit: & hujus fiducia multitudinis, qui in præsidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloque, quæ se impetu ipso capturos crediderant Romani, posteaquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt cædem. Ad
44. quinquaginta millia peditum cæsa eo die dicuntur: equitum quatuor millia, mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt: ceciderunt non plus CCC. pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinque & viginti. Et illo quidem die victores direptis hostium castris cum magna præda in sua reverterunt. postero die spoliabant cæsorum corpora, & captivos contrahebant.

CAPUT XXVIII.

Victo, fugatoque Antiocho, Asiæ civitates Romanis se dedunt.

LEgati ab (1) Thyatira & Magnesia ad Si-
pylum ad dedendas urbes venerunt. Antio-
chus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluri-
bus congregantibus se, modica manu armatorum
media ferme nocte Sardes concessit. inde cum
audisset Seleucum filium & quosdam amicorum
Apameam prægressos, & ipse quarta vigilia cum
conjuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita
custodia urbis, Timone Lydiæ præposito. quibus
spretis, consensu oppidanorum, & militum, qui
in arce erant, legati ad consulem missi sunt.
Sub idem fere tempus & ab Trallibus & a Ma- 45.
gnesia, quæ super Mæandrum est, & ab Epheso
legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat
Ephesum Polyxenidas audita pugna: & classe us-
que ad Patara Lyciæ pervectus, metu stationis
Rhodiarum navium, quæ ad Megisten erat, in
terram egressus, cum paucis itinere pedestri Sy-
riam petiit. Asiæ civitates in fidem consulis di-
tionemque populi Romani sese tradebant.

CAPUT XXIX.

Antiochus devictus, missis ad Scipionem cos. oratoribus, pacis conditiones, respondente Africano, accipit: ut data pax a senatu comprobetur, Romam legatos mittit: eodem proficiscitur Eumenes rex, & Asiæ totius legationes.

SArdibus jam consul erat: eo & P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho P. Scipionem a consule petiit impetravitque,

(1) *hic effertur femin. genere, cum alias neutro, & quidem numero plurali.*

que, ut oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydię fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, & placatiore eo & sua, & regis spe invento, tum P. Scipionem & per eum COS. adierunt: prębitoque iis petentibus frequenti concilio ad mandata edenda, *Non tam quid ipsi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quam ut a vobis quæramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare a victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. quanto id majore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? positis jam adversus omnes mortales certaminibus, haud secus quam deos, consulere & parcere vos generi humano oportet.* Jam antequam legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur. *Romani, ex iis quæ in deum immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dii dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, nec adversæ minuerunt. ejus rei, ut alios omittam, Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum trajecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, cum communis mars, & incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete: Asiaque omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in bellum factis, XV. millia talentum* (1) *Euboicorum dabitis, quingenta præ-*

(1) Euboicum talentum nummo græco septem millium, & quingentorum cistophorum est: nostro quatuor millium denariorum. *Festus. de* Cistophoris *autem v. Turneb. 3. adverf. 5. & 21. Scalig. de re num. Cuper. 4. observ. 16. Goezium epist. de re numism. p. 30.*

præsentia, duo millia & quingenta, cum S. P. Q. R. pacem comprobaverint, (1) *mille deinde talentum per XII. annos. Eumeni quoque reddi CCCC. talenta, & quod frumenti reliquum ex eo quod patri debitum est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis. Sed nunquam satis liquebit nobis ibi pacem esse P. R. ubi Annibal erit. eum ante omnia deposcimus.* (2) *Thoantem quoque Ætolum, concitatorem Ætolici belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos in nos armavit, dedetis, & cum eo* (3) *Mnasimachum Acarnana, &* (4) *Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem* (5) *faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat, regum majestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima præcipitari.* Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. COS. in hiberna exercitum Magnesiam ad Mæandrum & Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad COS. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum.

C A-

(1) *alii:* millena deinde talenta.
(2) *v. l.* 35. *n.* 12.
(3) *an* Mnesilochum? *de quo l.* 36. *c.* 7.
(4) *de his iterum l.* 38. *n.* 38.
(5) *facturus est.*

CAPUT XXX.

Manius Acilius Glabrio de Antiocho, quem ex Græcia expulerat, triumphat: triumphi lætitiam minuit nuntius ex Hispania adversæ pugnæ procos. Æmilii cum Lusitanis.

46. DUm hæc in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe pro consulibus de provinciis Romam redierunt, Q. Minutius ex Liguribus, Man. Acilius ex Ætolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minutio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho & Ætolis urbem est invectus. Prælata sunt in eo triumpho signa militaria CCXXX.: & argenti infecti tria millia pondo: signati (1) tetradrachmum Atticum CXIII. millia: cistophorum (2) CCXLVIII. vasa argentea cælata multa, magnique ponderis. tulit & supellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam: coronas aureas, dona sociarum civitatum, XLV. spolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies cum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama rerum triumphus fuit. Hujus triumphi minuit lætitiam nuntius ex Hispania tristis; adversa pugna in Vastetanis ductu L. Æmilii pro prætore apud oppidum Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse, cæteros paventes intra vallum compulsos, ægre castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nuntiata.

CA-

(1) *tetradrachmorum. ea singula continent quatuor drachmas.* (2) *intellige*, millia.

CAPUT XXXI.

Comitia consularia, & prætoria habentur: novi consules sunt M. Fulvius Nobilior, & Cn. Manlius Vulso: temere vulgatus Romæ de Scipionibus in Asia captis ab Antiocho, & exercitu deleto rumor, cujus Valerius Antias auctor est, exponitur.

EX Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculejus prætor in senatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumptis, quosdam tædio accolarum Gallorum reliquisse colonias: decrevit senatus, *uti C. Lælius COS. si ei videretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias dividerentur: & ut L. Aurunculejus prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.* Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. 47.
Flaccus, L. Valerius C. F. Tappus. Haud ita multo post cum jam consularium comitiorum appeteret tempus, C. Lælius COS. ex Gallia Romam rediit. is non solum ex facto absente se S. C. in supplementum Cremonæ & Placentiæ colonos scripsit, sed ut novæ coloniæ duæ in agrum, qui Bojorum fuisset, deducerentur, & retulit, & auctore eo Patres censuerunt. Eodem tempore L. Æmilii * prætoris literæ allatæ de navali pugna ad Myonnesum facta, & L. Scipionem COS. exercitum in Asiam trajecisse. Victoriæ navalis ergo in unum diem supplicatio decreta est; in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera & læta eveniret, vicenis majoribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare COS. est jussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. M. Æmilius Lepidus petebat, adversa fama hominum, quod provinciam Siciliam (1) petendi causa, non consulto senatu ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fulvius No-

* al. Proconsulis.

(1) *Consulatus.*

Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messala. Fulvius COS. unus creatur, cum cæteri centurias non (1) explessent. isque postero die Cn. Manlium, Lepido (2) dejecto (nam Messala (3) tacuit) collegam dixit. prætores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo & Pictor, (Flamen Quirinalis eo anno (4) inauguratus fuerat)

48. M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albi-
U.C. 561. nus, L. Plautius Hypsæus, L. Bæbius Dives. M. Fulvio Nobiliore, & Cn. Manlio Vulsone COSS., Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & pene pro certo habitum, (5) recipiendi Scipionis adolescentis causa COS. L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium evocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Ætolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam, & in Dardanos, & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio pro prætore ex Ætolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in senatu inter cætera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum esse? Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum COS. fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa.

CA-

(1) *ad justum numerum. suffragia enim necessaria erant ultra dimidiam partem centuriarum.*
(2) *ex eo quod minorem numerum suffragiorum tulit, quam competitor: scil. Manlius.*
(3) *non iterum petiit.* (4) *Fabius Pictor.*
(5) *quem antea Antiochus remisit. c. 26. hoc lib.*

CAPUT XXXII.

Ætoli legati, qui Romam ad pacem petendam venerant, tum verborum insolentia, tum animorum ferocium habitu irritato senatu, ut hostes ab Urbe dimittuntur.

ÆToli legati in senatum introducti, cum & 49.
causa eos sua, & fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ, seu errori veniam peterent supplices: orsi a beneficiis in populum Romanum, & prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis, & eo, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum memoria subiret animos Patrum, & quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, *permitterentne arbitrium de se populo Romano?* deinde ab altero, *habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes essent?* nihil ad ea respondentes, egredi templo jussi sunt. Conclamatum deinde prope ab universo senatu est, *totos adhuc Antiochi Ætolos esse, & ex unica ea spe pendere animos eorum. itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandosque feroces animos esse.* Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in Man. Acilii sententiam, qui Antiochum Ætolosque devicerat, factum est, *ut Ætoli eo die juberentur proficisci ab urbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere.* A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus: denunciatumque, si qua deinde legatio ex Ætolis, nisi permissu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, & cum legato Romano venisset Romam, pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Ætoli.

CAPUT XXXIII.

Consules Prætoresque provincias sortiuntur.

50. DE provinciis deinde coss. retulerunt. sortiri eos Ætoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, & in (1) eum supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri cos. exercitus, qui erat in Ætolia, est decretus: & ut in supplementum scriberet, permissum, civium sociorumque eundem numerum, quem collega: naves quoque idem cos., quæ priore anno paratæ erant, ornare jussus, ac ducere secum: nec cum Ætolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephaleniam insulam trajicere. Mandatum eidem, si per commodum reipublicę facere posset, ut ad comitia Romam rediret. nam pręterquam quod magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Ætolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio sorte evenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor, Flamen Quirinalis, Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsæus Hispaniam citeriorem, L. Bæbius Dives ulteriorem. Sicilię legio una, & classis, quæ in ea provincia erat, decreta, & ut duas decimas frumenti novus prętor imperaret Siculis. earum alteram in Asiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari jussum. L. Bębio supplementum in Hispaniam datum, mille Roma-

(1) *exercitum*, *alii*, ejus.

mani pedites, equites quinquaginta, & ſex millia peditum Latini nominis, & CC. equites. Plautio Hypſęo in Hiſpaniam citeriorem mille Romani dati ſunt pedites, duo millia ſocium Latini nominis, & ducenti equites. cum his ſupplementis ut ſingulas legiones duę Hiſpanię haberent. Prioris anni magiſtratibus, C. Lælio cum ſuo exercitu prorogatum in annum imperium eſt. prorogatum & P. Junio pro prætore in Etruria cum eo exercitu qui in provincia eſſet: & M. Tuccio pro prætore in Bruttiis & Apulia.

CAPUT XXXIV.

P. Licinius Pontifex Maximus poſt magna certamina tenet, ne Q. Fabius Pictor Flamen Quirinalis, creatus Prætor, in Sardiniam provinciam proficiſcatur.

PRiuſquam in provincias prætores irent, cer- 51.
tamen inter P. Licinium Pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem, Flaminem Quirinalem, quale Patrum memoria inter L. Metellum, & Poſtumium Albinum fuerat. Coſ. illum cum C. Luctatio collega in Siciliam ad claſſem proficiſcentem, ad ſacra retinuerat Metellus Pont. Max. prætorem (1) hunc, ne in Sardiniam proficiſceretur, P. Licinius tenuit. & in ſenatu, & ad populum magnis contentionibus certatum eſt: & imperia (2) inhibita ultro citroque, & pignora capta, & multæ dictæ, & tribuni appellati, & provocatum ad populum eſt. religio ad poſtremum vicit, & dicto audiens eſſe Flamen Pontifici juſſus. & multæ ex juſſu populi remiſſæ. * Ira provinciæ (3) ereptæ prætorem magiſtratu abdicare ſe conantem, Patres auctoritate ſua deterruerunt: & ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde in-

* al. ita provincia erepta.

F 3 tra

(1) *Fabium Pictorem.* (2) *adhibita.*
(3) *juſſus enim Pictor dicto audiens eſſe Pontifici, retentus eſt, ne in Sardiniam proficiſceretur.*

tra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, coss. prætoresque in provincias proficiscuntur.

CAPUT XXXV.

Certi primum nuntii, deinde adventus Cottæ legati Scipionis cos., temere vulgatos de rebus in Asia gestis rumores discutiunt: propter prosperum belli exitum sacra Diis fiunt.

FAma deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore: & post dies paucos nuntii certi, literæque imperatoris Romam allatæ. quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerunt, (desierant enim (1) victam Ætoliam metuere) (2) quam averterunt famam; quod ineuntibus id bellum gravis hostis & suis viribus, & quod Annibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de cos. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas ejus copias censuerunt: metu, ne cum (3) Gallis
52. foret bellandum. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodiique, Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione, jussu Patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est: & XL. majores hostiæ immolari jussæ.

CA-

(1) *alii*; victum (*h. e. Antiochum*) in Ætolia metuere. (2) *alii*: quam a vetere fama.
(3) *Gallo-græcis*.

CAPUT XXXVI.

Rex Eumenes, graviter in Senatu suis in populum Rom. meritis commemoratis, contendit impetrare, ut ea pars Asiæ, qua emotus est Antiochus, suo adjiciatur imperio.

TUm omnium primum Eumeni senatus datus est. Is cum breviter & egisset gratias Patribus, quod obsidione se ac fratrem exemissent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicassent: & gratulatus esset, quod mari terraque prospere res gessissent: quodque regem Antiochum fusum fugatumque, & exutum castris, prius Europa, post & Asia, quę cis Taurum montem est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisque, quam se commemorante, cognoscere, dixit. Hęc approbantibus cunctis, jubentibusque dicere ipsum, omissa in id verecundia, quid sibi ab S. P. Q. R. tribui ęquum censeret: propensius cumulatiusque, si quo possit, prout ejus merita sint, senatum facturum: ad ea rex: *Si ab aliis sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse, aut petisse parum modeste videri posset. verum enimvero cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrii debere esse.* Nihil hac oratione ejus P. C. deterriti sunt, quominus dicere ipsum juberent. & cum aliquandiu hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes invicem, non magis mutua, quam (1) inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut *absurdum esse* diceret, *ignorare regem, quid sperans aut petens venerit. quæ * commoda regno suo sint, ipsum optime scire: Asiam longe melius, quam senatum nosse. revocandum igitur, & cogendum, quæ vellet, quæque* *sen-* * al. accommodata.

F 4

(1) *neutra parte quidquam explicante.*

53. *sentiret*, *expromere*. Reductus a prętore in templum rex, & dicere jussus: *Perseverassem*, inquit, *tacere P. C. nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem: & illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. quae quidem eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sunt, ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere videantur. agent enim causam civitatum Graecarum, & liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium est, quin & a nobis aversuri sint, non eas modo civitates quae liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras? ipsi autem tanto obligatos beneficio, verbo socios, revera subjectos imperio & obnoxios habituri sint? & (si diis placet) cum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt ulla parte id ad se pertinere: vos modo id decere, & conveniens esse antefactis dicent. Haec vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit: neve non solum inaequaliter alios nimium deprimatis ex sociis vestris, alios praeter modum extollatis: sed etiam ne qui adversus vos arma tulerint, in meliore statu sint, quam socii & amici vestri. Quod ad me attinet; in aliis rebus cessisse intra finem juris mei cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse. in certamine autem amicitiae vestrae, benevolentiae erga vos, honoris qui a vobis habebitur, minime aequo animo vinci possum. Hanc ego maximam hereditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam Graeciamque incolentium in amicitiam vestram venit, eamque perpetua & constanti fide ad extremum finem vitae perduxit: nec animum duntaxat vobis bonum ac fidelem praestitit, sed omnibus interfuit bellis, quae in Graecia gessistis, terrestribus navalibusque: omni genere commeatuum ita, ut nemo sociorum vestrorum aequari ulla parte posset, vos adjuvit. postremo cum Boeotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multo post exspiravit. Hujus ego vestigia ingressus, voluntati quidem & studio in colendis vobis adjicere (etenim inexsuperabilia haec erant) nihil potui: rebus ipsis meritisque & impensis officiorum ut superare possem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in*

Asia

Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ, & partis Europæ Antiochus (1) *filiam suam in matrimonium mihi dabat, restituebat extemplo civitates quæ defecerant a nobis, spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat, si secum adversus vos bellum gessissem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. illa potius, quæ vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia digna sunt, referam. terrestribus navalibusque copiis, ut nemo vestrorum sociorum me æquiparare posset, imperatores vestros adjuvi: commeatus terra marique suppeditavi: navalibus præliis, quæ multis locis facta sunt, omnibus affui; nec labori meo, nec periculo usquam peperci. quod niserrimum est in bello, obsidionem passus sum; Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitæ regnique. liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus meis, tota classe ad Hellespontum L. Scipioni cos. vestro occurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. Postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam a cos. abscessi, nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quam ego fratresque mei. nulla expeditio, nullum equestre prælium sine me factum est. in acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me cos. esse voluit. Non sum hoc dicturus P. C.: quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Masanissa* (2) *hostis vobis antequam socius fuit: nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra.. tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem & Carthaginienses fideliter atque impigre vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituistis: sed adjecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque bonore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego, fratresque*

 mei

(1) *Laodicen.* (2) *v. l. 29. n. 29.*

mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego P. C. quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est: si vos ea mente ultra Tauri juga Antiochum emovistis, ut ipsi teneretis eas terras: nullos accolas nec finitimos habere, quam vos, malo: nec ulla alia re tutius stabiliusque regnum meum futurum spero. sed si vobis decedere inde, atque exercitus deducere in animo est: neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possideat, quam me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare civitates servas. ita opinor, si nihil hostile adversus vos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt, quanto est vestra prudentia & æquitate dignius, sociis benemeritis, quam hostibus, vos consulere?

54\. Grata oratio regis Patribus fuit, & facile apparebat munifice omnia & propenso animo facturos.

CAPUT XXXVII.

Post Smyrnæos introducti in Senatum Rhodii legati, Græcarum civitatum suscepta causa, suadent, ut iis libertas detur.

INterposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregie Smyrnæis, quod omnia ultima pati, quam se regi tradere, maluissent, introducti Rhodii sunt. quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiæ cum P. R. meritisque Rhodiorum, Philippi prius, deinde Antiochi bello: *Nibil*, inquit, *nobis tota nostra actione P. C. neque difficilius, neque molestius est, quam quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum & privatum singulis, &, quod magis nos movet, publicum civitati nostræ hospitium est. cæterum non animi nostri P. C. nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disjungit: ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus: reges serva omnia & subjecta imperio suo esse velint. Utcunque tamen*

res

res se habet: magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. nam si aliter socio atque amico regi, & benemerito hoc ipso in bello, de cujus præmiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis: esset deliberatio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, & gloriam Philippi bello partam, nunc servitute tot civitatum deformaretis. sed ab hac necessitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregie vos fortuna vindicat: est enim deum benignitate non gloriosa magis, quam dives, victoria vestra: quæ vos facile isto velut ære alieno exsolvat. nam & Lycaonia, & Phrygia utraque, & Pisidia omnis, & Chersonesus, quæque circumjacent Europæ, in vestra sunt potestate: quarum una quælibet regi adjecta multiplicare regnum Eumenis potest: omnes vero datæ, maximis eum regibus æquare. licet ergo vobis & præmiis belli ditare socios, & non decedere instituto vestro & meminisse, quem titulum prætenderitis prius adversus Philippum, nunc adversus Antiochum, belli: quid feceritis Philippo victo, quid nunc a vobis, non magis quia fecistis, quam quia id vos facere decet, desideretur atque exspectetur. alia enim aliis & honesta & probabilis est causa armorum. illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris ut possideant. vos nec cupistis hæc, antequam haberetis, nec nunc cum orbis terrarum in ditione vestra sit, cupere potestis. pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, quod vestrum nomen imperiumque juxta ac deos immortales jampridem intuetur, pugnastis. quæ parare & quærere arduum fuit, nescio, an tueri difficilius sit. (1) gentis vetustissimæ nobilissimæque vel fama rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinarumque, tuendam ab servitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam vestram universæ gentis perpetuum vos præstare decet. Non

(1) Græcorum.

quæ in solo modo (1) *antiquo sunt, Græcæ magis urbes sunt, quam coloniæ earum, illinc quondam* (2) *profectæ in Asiam; nec terra mutata mutavit genus aut mores. certare pio certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quæque civitas & conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ urbes plerique. nisi quod longius a vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita velut ingenio terræ vinci posset, jampridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium umbilicum Græciæ incolerent. non enim sonum modo linguæ, vestitumque, & habitum, sed ante omnia mores & leges & ingenium sincerum integrumque a contagione accolarum servarunt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quo arma vestra pervenerunt, eodem jus hinc profectum perveniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt,* (3) *quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam civitates cum Antiocho senserunt. & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. huic vestro exemplo quantum debeatis, videte P. C. inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod justissimæ iræ vestræ negastis. Rhodii & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quam forti fidelique opera vos adjuverimus, vestro judicio relinquimus. nunc in pace id consilium afferimus: quod si comprobaveritis, magnificentius vos victoria usos*

(1) *Grecia Europea, que Achaja dicta.*
(2) *tres distinguuntur Grecorum in Asiam migrationes, Jonica, Æolica, & Dorica, quarum nomina maritimis Asie minoris ad Ægeum mare regionibus imposita.* (3) *quam rem amant,*

usos esse, quam vicisse, omnes existimaturi sint. Apta 55.
magnitudini Romanæ oratio visa est.

CAPUT XXXVIII.

Auditis Antiochi legatis, senatus pacem a Scipione cos. regi datam sua auctoritate confirmat: introductis aliis Asiæ legationibus, decernitur, ut provinciæ, quibus cis Taurum cessisset Antiochus, sint Eumenis regis, attributa Rhodiis quoque terrarum parte: Solos urbem in Cilicia cum tanquam ad se pertinentem, Rhodii peterent; adversantibus magnopere Antiochi legatis, desistunt.

POst Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt P. C. *ut suæ potius clementiæ, quam regis culpæ, qui satis superque pœnarum dedisset, memores consulerent: postremo pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate sua*. Et senatus eam pacem servandam censuit: & paucos post dies populus jussit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi est ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Asia sunt. quibus omnibus datum est responsum, *decem legatos more majorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas componendasque: summam tamen hanc fore, ut cis Taurum montem, quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamque, usque ad Mæandrum amnem. ea civitatis Rhodiorum essent. ceteræ civitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent: quę vectigales Antiochi fuissent, eę liberę atque immunes essent*. Decem legatos hos decreverunt: Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculejum, L. Æmilium Paulum, P. Cornelium

Len-

56. Lentulum, P. Ælium Tuberonem. His, quę (1) prętentis disceptationis essent, libera mandata. De summa rerum senatus constituit. Lycaoniam omnem, & Phrygiam utranque, & Mysiam, regias silvas, & Lydiæ Jonięque, extra ea oppida, quę libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam, quę Hydrela appellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Męandrum amnem, & oppida, nisi quę libera ante bellum fuissent: Telmissum item nominatim, & castra Telmissium, pręter agrum qui Ptolemęi Telmissii fuisset: hęc omnia quę supra scripta sunt, regi Eumeni jussa dari. Rhodiis Lycia data, extra eundem Telmissum, & castra Telmissium, & agrum qui Ptolemęi Telmissii fuisset: hęc & ab Eumene, & ab Rhodiis excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent pridie, quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est. Pro his cum gratias egissent Rhodii: de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt. Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse. petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro: adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, & juga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, cum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent Patres, adjecerunt: *si utique eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum*. Tum vero impensius quam ante Rhodii gratias egerunt: cessurosque se potius arrogantię An-

(1) *his permissum est liberum arbitrium earum rerum, quę nisi a præsentibus dijudicari non possent.*

Antipatri, quam causam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est.

CAPUT XXXIX.

Bębius Prętor in Hispaniam provinciam proficiscens, a Liguribus circumventus ceditur: dum in eandem provinciam mittitur Junius Brutus proprętor, ibi interim L. Æmilius Paulus ingenti pręlio Lusitanos superat.

PEr eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nuntiaverunt, L. Bæbium prætorem in provinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumventum: magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum cum paucis sine lictoribus Massiliam perfugisse, & intra triduum exspirasse. Senatus, ea re audita, decrevit, uti P. Junius Brutus, qui pro pretore in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni cui videretur ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur: eaque ei provincia esset. Hoc S. C. literæque a Sp. Postumio prætore in Etruriam missæ sunt. profectusque in Hispaniam est P. Junius pro prætore. in qua provincia prius aliquanto quam (1) successor veniret, L. Æmilius Paulus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, cum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnavit. fusi fugatique sunt hostes. cæsa decem & octo millia armatorum, tria millia CCC. capti, & castra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. 57.

CA-

(1) *ipse Junius.*

CAPUT XL.

Bononiam colonia deducitur. Censura ingenti certamine petitur: Manius Acilius Glabrio, in quem maxime favor hominum se inclinabat, accusatus quod non omnem prædam in Antiochi castris captam detulisset in ęrarium, petitione desistit: creantur Censores T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus.

EOdem anno ante diem tertium Calendas Januarias Bononiam Latinam coloniam ex S. C. L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. tria millia hominum sunt deducta. equitibus septuagena jugera; cæteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Boiis fuerat. Galli (1) Tuscos expulerant. Eodem anno censuram multi & clari viri petierunt. quæ res tanquam in se parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, Man. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosque devicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, favor populi se inclinabat. Id cum ægre paterentur tot nobiles, novum sibi hominem pręferri tantum, P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilus tribuni plebis ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ prædæque aliquantum captę in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ęrarium detulisset. Varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur: cujus auctoritatem perpetuo tenore vitę partam, toga (2) candida elevabat. is testis, quę vasa au-

(1) *v. l. 5. n. 33.* (2) *candidatus nunc erat Cato. ideo in re pręsenti minus ei habebatur fidei.*

aurea atque argentea captis castris inter aliam prędam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. postremo in hujus maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit: (1) quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque (2) novus competitor inęstimabili perjurio incesseret. centum millium multa irro- 58.
gata erat. bis de ea re certatum est. tertio, cum de petitione destitisset reus: nec populus de multa suffragium ferre voluit: & tribuni eo negotio destiterunt. Censores, T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati.

CAPUT XLI.

L. Æmilii Regilli, qui Polyxenidam Antiochi prefe-ctum ad Myonnesum classe devicerat, navalis triumphus.

PEr eosdem dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in ęde Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit Kal. Februariis. in eo triumpho undequinquaginta coronę aureę translatę sunt: pecunia nequaquam tanta pro specie regii triumphi: tetradrachma Attica XXXIIII. millia DCC. cistophori CXXXI. millia CCC. Supplicationes deinde fuerunt ex S. C. quod L. Æmilius in Hispania prospere rempub. gessisset.

CA-

(1) *quoniam.*

(2) *Cato, ęque ac Glabrio, novus homo, perjurio, cujus pretium nullum esse potest, petebat censuram, tanquam pretium sui perjurii. Sed alii, pro* inæstimabili, *legunt*, inexpiabili. *alii*, intestabili.

CAPUT XLII.

L. Scipio de rege Antiocho ingenti apparatu triumphat: cognomine fratri Africano coęquatus, Asiaticus appellatur.

HAud ita multo poſt L. Scipio ad urbem venit: qui, ne * cognomine fratri cederet, Aſiaticum ſe appellari voluit: & in ſenatu & in concione de rebus ab ſe geſtis diſſeruit. Erant qui fama id majus bellum, quam difficultate rei fuiſſe interpretarentur. uno memorabili prǫlio debellatum, gloriamque ejus victorię defloratam ad Thermopylas eſſe. Cęterum vere æſtimanti, Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. quota enim parte virium ſuarum ibi dimicavit Antiochus? in Aſia totius Aſię ſteterunt vires, ab ultimis orientis omnium gentium contractis auxiliis. Merito ergo & diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus eſt honos, quod ingentem victoriam facilem etiam feciſſent: & imperatori triumphus eſt decretus.

* al. cognomini fratris.

59\. Triumphavit menſe (1) intercalario pridie Kal. Martias. qui triumphus (2) ſpectaculo oculorum major, quam Africani fratris ejus fuit: (3) recordatione rerum, & ęſtimatione periculi certaminiſque, non magis comparandus, quam ſi imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali conferres. Tulit in triumpho ſigna militaria CCXXXIIII. oppidorum ſimulacra CXXXIIII. eburneos dentes mille CCXXXI. aureas coronas CCXXXIIII. argenti pondo CXLVII. millia, & CCCCXX. tetradrachmum Atticorum CCXXIIII. millia: ciſtophorum CCCXXXI. millia, & LXX. nummos aureos Philippeos CXL. millia: vaſorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo, & CCCCXXIIII. aureorum mille pondo XXIIII. & duces regii, præfecti, & purpurati duo & XXX. ante currum ducti. Militibus quini-

(1) *Februario*. (2) *quidem*. (3) *autem*.

niviceni denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. & stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum. prælio in Asia facto, duplex dederat. Triumphavit anno fere posteaquam consulatu abiit.

CAPUT XLIII.

Profecto in Asiam Manlio cos., prætor quoque Q. Fabius Labeo venit ad classem: belli materiam quærens, in Cretam trajicit: recepta ibi magna captivorum multitudine, Ephesum redit: inde missis in Thraciam navibus, Ænios, & Maronitas in libertatem asserit.

EOdem fere tempore & Cn. Manlius cos. in Asiam, & Q. Fabius Labeo prætor ad classem venit. cæterum cos. non deerat cum (1) Gallis belli materia. mare pacatum erat, devicto Antiocho. cogitantique Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset: optimum visum est in Cretam insulam trajicere. Cydoniatæ bellum adversus Gortynios Gnosiósque gerebant. & captivorum Romanorum, atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, cum primum Cretæ litus attigit, nuntios circa civitates misit, ut armis absisterent, captivosque in suis quæque urbibus agrisque conquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt. captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamque causam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit. inde tribus navibus in Thraciæ oram missis, ab Æno & Maronia præsidia Antiochi deduci jussit, ut in libertate eæ civitates essent. 60.

LI-

(1) *Asiaticis*.

LIBER XXXVIII.

CAPUT I.

Aminander Athamanum rex, ab suis vocatus, patrium regnum, pulsis inde Macedonum præsidiis, per Ætolos recuperat.

1. Um in Asia bellum geritur, ne in Ætolia quidem quietæ res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio, qui superbo atque immodico imperio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Ætolia, literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est, remissique nuntii ab eo ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Ætolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum (1) delectis Ætolorum, (2) quod consilium esset gentis, & Nicandro prætore. Quos ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere conjurati adversus Macedonum præsidium. hi senos sibi adjutores ad rem gerendam assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei, quam regendæ aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. ita duo & L facti, quadrifariam se diviserunt. pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat: tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro

(1) *Apocletis*. *v.* *l.* 36. *n.* 28.
(2) *ut Athamanes Apocletorum consilio uterentur*.

ro obverſarentur : die certa multitudinem omnem convocarent ad præſidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, & Aminander cum mille Ætolis in finibus erat : ex compoſito quatuor ſimul locis præſidia Macedonum expulſa, literæque in alias urbes paſſim dimiſſæ, ut vindicarent ſeſe ab impotenti dominatione Philippi, & reſtituerent in patrium ac legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis a Zenone præfecto præſidii interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obſidentibus reſtitit: deinde id quoque traditum Aminandro eſt, & omnis Athamania in poteſtate erat, præter Athenæum caſtellum, finibus Macedoniæ ſubjectum.

CAPUT II.

Philippus rex, audita Athamaniæ defectione, eo celeriter cum exercitu proficiſcitur : a gente repulſus, amiſſa etiam manu militum, quos ad Ethopiam occupandam præmiſerat, in Macedoniam revertitur.

PHilippus, audita defectione Athamaniæ, cum ſex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. ibi relicta majore parte exercitus (neque enim ad tanta itinera ſuffeciſſent) cum duobus millibus Athenæum, quod unum a præſidio ſuo retentum fuerat, pervenit. inde proximis tentatis, cum facile animadvertiſſet cætera hoſtilia eſſe, Gomphos regreſſus, omnibus copiis ſimul in Athamaniam rediit. Zenonem inde cum mille peditibus præmiſſum Ethopiam occupare jubet, opportune Argitheæ imminentem : quem ubi teneri a ſuis locum vidit, ipſe circa templum Jovi ſacrum poſuit caſtra. Ibi unum diem fœda tempeſtate retentus, poſtero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes viæ diſcurrentes. ad quorum conſpectum conſtitere prima ſigna, totoque agmi-

agmine pavor & trepidatio erat, & pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subjectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, & eadem qua venerat via referre coegit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti sequebantur. postea quam Ætoli se conjunxerunt: hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt: ipsi a lateribus se circumfuderunt. quidam per notos calles breviore via prægressi, transitus insedere: tantumque tumultus Macedonibus est injectum, ut fugæ magis effusæ, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, flumen trajecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætolique Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos undique concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremque undique tumulum concessere: quo, pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes: dispersosque, & per invias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pavore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem evaserunt. postera die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est.

CAPUT III.

Aminander usus excusatione, quod patrium regnum recuperarit, pacem ab Romanis petit. Ætoli nonnullas gentes, quæ Philippi erant, in suam ditionem redigunt: territi deinde tum Romanorum victoria de rege Antiocho, tum adventu Fulvii cos. per legatos Romam missos pacem tentant.

3. AMinander recuperato regno legatos & Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prælium

lium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quod per Ætolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Ætolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma concurrerunt: cæterum postеaquam Amphilochos cum Ætolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, & cædem præsidii ejus accepere, & ipsi a Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus, jam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse Ætolis, fama affertur Antiochum in Asia victum ab Romanis. nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis: Fulviumque COS. nuntiantes jam cum exercitu trajecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatum earum suæ preces nuper repudiatæ, faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis, ad tentandum ultimam spem, Romam miserunt: nihil, ne bellum haberent (1) prius, (nam poene in conspectu hostis erat) præmeditati.

CAPUT IV.

M. Fulvius cos. per Epirum ducto exercitu Ambraciam, bellum inde contra Ætolos incœpturus, acriter eam urbem aggreditur: oppugnatio, ferentibus auxilium Ætolis, ab oppidanis strenue sustinetur.

JAm M. Fulvius Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus consultabat, unde

(1) *alii*; prius quam poene &c. *h. e. nihil solliciti fuerunt, ut bellum averterent, prius quam consulem cum exercitu prope in cervicibus haberent.*

de bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi, quæ tum (1) contribuerat se Ætolis. *sive ad tuendam eam venirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum esse: sive detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos & cætera opera esse: & Arethontem, navigabilem amnem, opportunum ad comportanda quæ usui sint, præter ipsa mœnia fluere, & æstatem aptam*
4. *rei gerendæ adesse*. His persuaserunt, ut per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciam advenienti magni operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subjecta est: (2) Perrhantem incolæ vocant. urbs, qua murus vergit in campos & flumen, occidentem: arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat: amnis Arethon ex Acarnania fluens, cadit in sinum maris ab nomine propinque urbis Ambracium appellatum: preterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuum. Fulvius bina a (3) campo castra modico inter se distantia intervallo, unum castellum loco edito contra arcem objecit: ea omnia vallo ac fossa ita jungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset.

CAPUT V.

Ætoli obsessæ ab Romanis Ambraciæ opem ferentes, ubi jam circumsessam vident, dividunt copias: cum pars earum in urbem penetrasset, cæteras ad Acarnaniam populandam ducunt: Ambracienses interim undique oppugnati, strenue obsistunt.

AD famam oppugnationis Ambraciæ Stratum jam edicto Nicandri prætoris convenerant Ætoli. inde primo copiis omnibus ad prohibendam

(1) *in societatem se dederat.*
(2) *Eum tumulum.*
(3) *in loco plano.*

dam obsidionem venire in animo fuerat: deinde, posteaquam urbem jam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse, dividere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde periculosum incœptum ratus, ne qua sentirent Romani, & regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit. Consul jam munimentis, quibus sepienda urbs erat, jam operibus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est aggressus: tria paribus intervallis faciliore aditu a campo adversus Pyrrheum, quod vocant, admovit: unum e regione Æsculapii, unum adversus arcem: arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editos pavor ac trepidatio cepit. deinde ut præter spem stare muros viderunt: collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi, aut saxorum, stipitesve robustos (1) incutiebant; falces, anchoris ferreis injectis, in interiorem partem muri trahentes asserem, perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant.

5.

(1) *arietes pondere incusso deorsum deprimebant.*

CAPUT VI.

Ætoli, qui ad Acarnaniam populandam se converterant, tentant denuo Ambraciam ab obsidione liberare: manu militum intromissa, reliqui extra urbem, ut ancipiti tumultu res contra Rom. geratur, se continent: cum hi mox alio avocati discessissent, intra urbem obsessi sentientes se desertos, ad oppugnationem sustinendam segniores fiunt.

IN hoc statu res ad Ambraciam cum essent, jam Ætoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant: inde Nicander prætor spem nactus solvendæ incœpto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem (1) certam tempusque etiam noctis constituit, quo & illi ab urbe opera hostium quæ adversus Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: posse ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, superato (2) brachio, in urbem penetrat: animique aliquantum ad omnia audenda, & spei obsessis adjecit: & (3) simul constituta nox venit, ex composito repente opera est aggressus. Id incœptum conatu, quam effectu gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est, seu metu deterrito prætore Aetolorum, seu quia potius visum est Amphilochis opem ferre nuper (4) receptis: quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos,
6. summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia simul, sed nec apparatu nec vi simili

(1) *determinatam.* (2) *ea parte valli, quæ in brachii formam facta erat.* (3) *simul atque.*
(4) *in Ætolorum amicitiam.*

li Ætoli aggressi sunt. alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, advenere: multos primo impetu custodes oppresserunt. deinde posteaquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. uno in loco ferro ignique gesta res est. a duobus irrito incœpto, cum tentassent magis, quam inissent certamen, Ætoli abscesserunt. atrox pugna in unum inclinaverat locum. ibi diversis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & prope certa fovebant spe: jam Nicandrum ex composito affore, & terga hostium invasurum. Hæc res aliquandiu animos pugnantium sustinuit. cæterum posteaquam nullum ex composito signum a suis accipiebant, & crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare: postremo re omissa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa, & pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant, interfectis. quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari una utique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Ætoli, non ab ejus solum noctis incœpto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi a suis, segniores ad pericula erant. jam nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostium, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabant. Perseus ubi adesse Æ- 7.
tolos audivit, omissa obsidione urbis, quam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam rediit Et Ætolos inde avocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum LX. lembis Corinthium sinum invectus, adjunctis Achæorum quæ (1) Patris erant navibus, maritima Ætoliæ vastabat. adversus quos mille Ætoli missi, quacunque se classis circumegerat, per litorum anfractus brevioribus semitis occurrebant.

(1) *apud os sinus Corinthiaci.*

CAPUT VII.

Ambracienses occulto etiam cuniculo ab Romanis oppugnati, eorum conatum irritum reddunt.

ET Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros aliquantum urbis nudaverant : nec tamen penetrare in urbem poterant . nam & pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimenti erant . itaque cum aperta vi parum procederet COS. res , cuniculum occultum , vineis ante contecto loco , agere instituit . & aliquandiu , cum dies noctesque in opere essent , non solum sub terra fodientes , sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. tumulus repente terræ eminens , index operis oppidanis fuit . pavidique ne jam subrutis muris facta in urbem via esset , fossam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contectum erat , ducere instituunt. cujus ubi ad tantam altitudinem, quantæ esse solum infimum cuniculi poterat , pervenerunt : silentio facto , pluribus locis aure admota , sonitum fodientium captabant . quem ubi acceperunt , aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane , suspenso * fulturis ab hostibus muro, perveneruut . ibi (1) commissis operibus , cum e fossa in [illegible]lum pateret iter , primo ipsis ferramentis, [illegible]us in opere usi erant : dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est , intersepientibus cuniculum , ubi vellent, nunc ciliciis prætentis , nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adversus eos , qui in cuniculo erant , excogitata res est. dolium a fundo pertusum, qua fistula modica inseri posset, & fistulam ferream, operculumque

* al. Arculis.

(1) *cum fossa Ambraciensium, & cuniculus Romanorum conjungerentur.*

que dolii ferreum, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt. per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad summovendos hostes eminebant. scintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt. inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma, cum totum cuniculum complesset, vix durare quisquam intus poterat.

CAPUT VIII.

Ætoli diversis simul bellis petiti, legationem de pace ad Fulvium cos. Ambraciam obsidentem mittunt: interim, dum ultro citroque cum pacis conditionibus legati redeunt, Ambracienses, opera maxime Aminandri regis Athamanum, se Romanis permittunt.

Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset: legati ab Ætolis Phæneas & Damoteles cum 8.
liberis mandatis decreto gentis ad COS. venerunt. nam prætor eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari: nec Ætolos simul ad tria diversa bella occursantes su[illegible]: convocato concilio, Ætolos principes, [illegible] agendum esset, consuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, *ut pax, si posset, æquis, si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra marique superato, & prope extra orbem terræ ultra juga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phæneas, & Damoteles quod e re Ætolorum, ut in tali casu, fideque sua esse censerent, agerent. quod enim sibi consilium, aut cujus rei electionem a fortuna relictam?* Cum his mandatis legati missi orare COS. *ut parceret urbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere injuriis, miseriis certe coactæ insanire. non plus ma-*

mali meritos Ætolos Antiochi bello, quam boni ante, cum adversus Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum large gratiam relatam sibi, nec nunc immodice pœnam injungi debere. Ad ea COS. respondit: *Magis sæpe, quam vere unquam Ætolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno excessisse. Ætolos nisi inermes de pace agentes non auditurum se. arma illis prius, equosque omnes tradendos esse, deinde mille talentum argenti P. R. dandum, cujus summæ dimidium præsens numeretur, si pacem habere vellent. ad ea adjecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem quos P. R. amicos atque hostes*
9. *habeant*. Adversus quæ legati, & quia gravia erant, & quia suorum animos indomitos ac (1) immutabiles noverant, nullo reddito responso domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra prætorem & principes consulerent. Clamore & jurgio excepti, quod diu rem traherent, qualemcunque pacem referre jussi cum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, quibuscum bellum erat, circumventi, Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hæc mora injecta est paci. Cum jam Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud COS. essent: Aminander quoque Athamanum rex, fide accepta, venerat in castra Romana, magis pro Ambracia, ubi majorem partem temporis exulaverat, quam pro Ætolis solicitus. per hos certior factus COS. de casu legatorum, adduci eos a Tyrrheo jussit. quorum post adventum agi cœptum est de pace. Aminander, quod sui maxime operis erat, impigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. id cum per colloquia principum succedens muris parum proficeret: postremo, COS. permissu, ingressus urbem, partim consilio, partim precibus evicit, ut permitterent se Romanis.

(1) *alii*; mutabiles.

nis. Et Ætolos C. Valerius Lævini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, conſulis frater, matre genitus eadem, egregie adjuvit. Ambracienſes prius pacti ut Ætolorum auxiliares ſine fraude emitterent, aperuerunt portas. dein *ut quingenta Euboica darent talenta, ex quibus CC. præſentia, CCC. per annos ſex penſionibus æquis: captivos perfugaſque redderent Romanis.* (1) *urbem ne quam formulæ ſui juris facerent, quæ poſt id tempus, quo T. Quintius trajeciſſet in Græciam, aut vi capta ab Romanis eſſet, aut voluntate in amicitiam veniſſet. Cephalenia inſula ut extra jus fœderis eſſet.* Hæc quanquam ſpe ipſorum aliquanto leviora erant: petentibns Ætolis ut ad concilium referrent, permiſſum eſt. Parva diſceptatio de urbibus tenuit. quæ cum ſui juris aliquando fuiſſent, avelli velut a corpore ſuo ægre patiebantur. ad unum tamen omnes accipi pacem juſſerunt. Ambracienſes coronam auream COS. centum & quinquaginta pondo dederunt. ſigna ænea marmoreaque, & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quam cæteræ regionis ejus urbes erant, ſublata omnia avectaque. nihil præterea tactum, violatumve.

CAPUT IX.

Ætoli juſſu Fulvii coſ. legatos Romam, ut a ſenatu quoque pacem accipiant, mittunt: quamvis Patres propter recentes maxime Philippi criminationes primo ſint ab Ætolis averſi, placati tamen Atheníenſium Rhodiorumque legatorum precibus, tandem, præſcriptis conditionibus, dant pacem.

PRofectus ab Ambracia COS. in mediterranea 10.
Ætoliæ, ad Argos (2) Amphilochum (XXII. millia ab Ambracia abeſt) caſtra poſuit. eo tandem

(1) *ne ullam urbem contribuerent ſibi, & ad formulam legum Ætolicarum alligarent.*

(2) *alii*; Amphilochium.

dem legati Ætoli, mirante COS. quod morarentur, venerunt. Inde posteaquam approbasse pacem concilium Ætolorum accepit, jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque ut & Athenienses & Rhodii deprecatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniam trajecit. Præoccupatas aures animosque principum Romæ criminibus Philippi invenerunt, qui, per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochosque, & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaque sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen, & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon Icesiæ filius, eloquentia etiam dicitur movisse. qui vulgata similitudine, *mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, usus, cum in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos* ajebat. *posteaquam flare ab Asia* (1) *Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatem coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum,*
31. *intulisset*. Diu jactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. fuerunt autem hæ. (2) *Imperium majestatemque P. R. gens Ætolorum conservato* (3) *sine dolo malo. ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire finito, neve ulla ope juvato, hostes eosdem habeto, quos P. R. armaque in eos ferto, bellumque pariter gerito. perfugas, fugitivos capti-*

(1) *de Thoante l.* 35. *n.* 12. 32. 42. 45. *de Dicæarcho ejus fratre. l.* 35. *n.* 12. *& l.* 36. *n.* 18. *de Meneta Epirota Naupacti præfecto. l.* 36. *n.* 28. *de Damocrito Prætore Ætolorum. l.* 31. *n.* 32. *lib.* 35. *n.* 12. 25. 33. *& l.* 37. *n.* 36.

(2) *hæc est formula fœderum inter inæquales. v. Cic. pro Corn. Balbo c.* 16.

(3) *pro his Cic. dicto loco substituit*, comiter. *Polyb. tamen Legat.* 28. ἀδόλως. *quæ quomodo differant, exponit Herald.* 2. *de re judic. auctor.* 16.

ptivosque reddito Romanis sociisque : præterquam si qui capti, cum domos rediissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Ætoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quisque eorum primum inventus fuerit, reddatur. obsides XL. arbitratu COS. Romani dato, ne minores XII. annorum, neu majores XL. obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus, neu quis qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa quam penderent, pensionibusque ejus nihil ex eo quod cum COS. convenerat, mutatum. *pro argento si aurum dare mallent, darent,* convenit: *dum pro argenteis* (1) *decem aureus unus valeret. Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt, qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio COSS. postve eos COSS. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem P. R. venerunt, ne quem eorum Ætoli recepisse velint. Oeniadæ cum urbe agrisque Acarnanum sunto.* His legibus fœdus ictum cum Ætolis est.

CAPUT X.

Manlius cos. Ephesi parat expeditionem in Gallogræciam: eo non recta contendens, ad alias Asiæ gentes subigendas divertit.

EAdem non æstate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fulvio COS. 12. in Ætolia gesta sunt, COS. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum COS. venit, acceptisque copiis a L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua, collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno prælio debellassent, adhortatus eos ad novum cum Gal-

(1) *apud veteres decupla fuit argenti ad aurum proportio.*

lis suscipiendum bellum, qui & auxiliis Antiochum juvissent, & adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoque pauca, nec falsa, nec immodica adjecit. Læti milites cum frequenti assensu COS. audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes, rege superato nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse, (Romæ tunc erat) credere COS. gnarum locorum hominumque, & cujus interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus arcessit a Pergamo. hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam, domum ad comparandum copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso COS. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus CC.: Athenæo fratre jusso cum cæteris copiis subsequi: commendata iis custodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. COS. collaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progressus, castra posuit: quia vado superari amnis non poterat, & contrahendæ naves erant ad exercitum trajiciendum. Transgressi Mæ-
13. andrum ad Hieran (1) comen pervenerunt. Fanum ibi augustum Apollinis, & oraculum. sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. hinc (2) alteris castris ad Harpasum flumen ventum est. quo legati ab Alabandis venerunt, ut castellum quod ab ipsis nuper descisset, aut auctoritate aut armis cogeret jura antiqua pati. Eodem & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretensi Leuso, & Corrago Macedone venit. mille pedites mistarum gentium, & trecentos equites secum adduxerunt. Consul, tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi receptum Alabandensibus reddit. Ipse nihil

(1) *pagum Cariæ. nomen significat* vicum; *hieran*, sacrum.

(2) *altero die*.

hil via digressus, ad Antiochiam super (1) Mæandrum amnem posuit castra. Hujus amnis fontes Celænis oriuntur. Celænæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul veteribus Celænis, novæque urbi Apameæ nomen inditum ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul a Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. famaque ita tenet, Celænis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander ex arce summa Celænarum ortus, media urbe decurrens per * Garas primum, deinde Jonas in sinum maris editur, qui inter Prienem, & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentum exercitui dandum venit. parva disceptatio de Attali auxiliaribus orta est, quod, Romano tantum militi pactum Antiochum ut daretur frumentum, Seleucus dicebat. discussa ea quoque est constantia consulis, qui misso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. Inde ad Gordiutichos (quod vocant) processum est. ex eo loco ad Tabas tertiis castris perventum. In finibus Pisidarum posita est urbs in ea parte, quæ vergit ad Pamphylium mare: integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo impetu turbavere: deinde ut apparuit nec numero se, nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. V. & XX. talenta argenti, & X. millia medimnum tritici imperata. ita in deditionem accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum. inde profecti Erizam urbem 14.
primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est, cui fecerat nomen Indus ab elephanto dejectus. Haud procul a Cibyra aberant, nec legatio ulla a Moa-

* al. Caras.

(1) *sinuosus is est. hinc vafra, & obliqua consilia,* Mæandri *dicuntur.*

gete tyranno civitatis ejus, homine ad omnia infido atque importuno, veniebat. ad tentandum ejus animum C. Helvium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus consul præmittit. Huic agmini jam fines ingredienti legati occurrerunt, nuntiantes, paratum esse tyrannum imperata facere. orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem; (1) & in coronam auream XV. talenta afferebant, Helvius integros a populatione agros servaturum pollicitus, ire ad consulem legatos jussit, quibus eadem referentibus consul, *Neque Romani*, inquit, *bonæ voluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus, & ipsum talem esse inter omnes constat, ut de pœna ejus magis, quam de amicitia nobis cogitandum sit*. Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet: veniendique ad eum potestatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi se faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusque vix ad privati modice locupletis habitum, & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, urbiumque suę ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo præter Cibyram, Syleum, & quæ Alimne appellatur. ex his, ut se suosque spoliaret, V. & XX. talenta se confecturum, prope ut diffidens pollicebatur. *Enimvero*, inquit consul, *ferri jam ludificatio ista non potest. parum est non erubuisse absentem, cum per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoque in eadem impudentia persistas? V. & XX. talenta tyrannidem tuam exhaurient? quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in urbe exspecta*. Hac denuntiatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ, & paulatim illiberali adjectione, nunc per cavillationem, nunc precibus & simulatis lacrymis, ad centum talenta est perductus. adjecta X. millia medimnum frumenti. Hæc omnia

(1) *alii:* & coronam auream XV. talentum afferebant.

nnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum. ad Mandropolim manserunt. inde progredientibus ad (1) Lagon proximam urbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ad Lysis fluminis fontem, postero die ad (2) Cobulatum amnem progressi. Thermenses eo tempore Hyriensium arcem urbe capta oppugnabant. inclusi, cum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem orantes opem miserunt. cum conjugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in dies aut ferro aut fame patiendam exspectare. Volenti consuli causa in Pamphyliam divertendi oblata est. adveniens obsidione Hyrienses exemit. Termeso pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis. item Aspendiis cæterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad (3) Xylinem (quam vocant) comen posuit castra. profectus inde continentibus itineribus ad Cormasam urbem pervenit. Darsa proxima urbs erat: eam metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinoe dedentes civitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis ejus. cum ea res animos facit, tum agri fœcunditas, & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agique res suas viderunt. legatis missis pacti quinquaginta talentis, & XX. millibus medimnum tritici, & XX. hordei, pacem impetraverunt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum, quem Aporidos comen vocant, po-

(1) *ignotus is locus.* (2) *alii*: Colobatum.
(3) *ligneum pagum, ut sonat vox græca.*

posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Ægros inde & inutilia impedimenta cum Apameam dimisisset, ducibus itinerum a Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. inde Synnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. quorum jam præda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus appellant, pervenit. ad Anabura inde, & altero die ad Alandri fontes, tertio ad Abassum posuit castra. ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad (1) Tolistobogiorum fines.

CAPUT XI.

Gallorum Asiam incolentium origo, divisio, & imperium.

16. GAlli, magna hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem, per quas ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in (2) Dardanos pervenerunt. ibi seditio orta, & ad XX. millia hominum cum Leonorio ac Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cum pervenissent, aliquandiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo quanta ubertas terræ ejus esset, cepit. & Lysimachia fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. ibi vero exiguo divisis freto cernentibus Asiam, multo magis animi ad transeundum accensi, nuntiosque ad

(1) *Gallorum qui in Asiam profecti sunt, tres erant gentes præcipuæ*, Tectosages, Trocmi, & Tolistobogii.

(2) *Gallorum expeditiones narrat Polyb. l. 2. Justin. l. 24. c. 4. Strabo l. 12. Pausan. in Phocicis.*

ad Antipatrum præfectum ejus oræ de transitu mittebant. quæ res cum lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus nova inter regulos orta seditio est. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naves, & tres lembos adimit. his alios atque alios dies noctesque transvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo post Leonorius, adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, a Byzantio transmisit. coeunt deinde in unum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant, adversus Zybœam, partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. atque eorum maxime opera devictus Zybœa est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex XX. millibus hominum quam decem armata erant. tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut quas adissent, quasque non adissent (1) pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Postremo cum tres essent gentes, Tolistobogii, Trocmi, Tectosages, in tres partes, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt. Trocmis Hellesponti ora data, Tolistobogii Æolida atque Joniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt: tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, ut Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incœpto præter omnium opinionem affuit fortuna, & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. * Eisdem opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, * al. eædem.

(1) *non minus ultimæ, quam propinquæ.*

runt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad ſe non perventurum.

CAPUT XII.

Manlius coſ. bellum contra Gallogræcos, quorum ad fines jam pervenit, ſuſcepturus, milites oratione accendit: deinde in hoſtes caſtra promovet.

CUm hoc hoſte tam terribili omnibus regio-
17. nis ejus quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum allocutus eſt conſul: *Non me præterit, milites, omnium quæ Aſiam colunt gentium, Gallos fama belli præſtare. inter mitiſſimum genus hominum ferox natio pervagata bello prope orbem terrarum, ſedem cepit. procera corpora, promiſſæ & rutilatæ comæ, vaſta ſcuta, prælongi gladii: ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus, & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de induſtria compoſita ad terrorem. Sed hæc, quibus inſolita atque inſueta ſunt, Græci, & Phryges, & Cares timeant: Romanis Gallici tumultus* (1) *aſſuetis etiam vanitates notæ ſunt. Semel primo congreſſu ad Alliam olim ſuderunt majores noſtros. ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum conſternatos cædunt fugantque, & plures prope de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum acti ſunt. Jam uſu hoc cognitum eſt, ſi primum impetum, quem fervido ingenio & cæca ira effundunt, ſuſtinueris; fluunt ſudore & laſſitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira conſedit, animos, ſol, pulvis, ſitis, ut ferrum non admoveas, proſternunt. Non legionibus legiones eorum ſolum experti ſumus, ſed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. jam M. Manlius unus agmi-*

(1) aſſuetus, *hic cum genitivo*, *ut* inſuetus *l. 6. n.* 34. quum ad id, moris ejus inſueta, expaviſſet minor Fabia.

agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. & illis majoribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. hi jam degeneres sunt, misti, & Gallograeci vere, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusque, non tantum semina ad servandam indolem valent, quantum terrae proprietas, cœlique sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Generosius in sua quicquid sede gignitur, insitum alienae terrae in id quo alitur, natura vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antioch cecidistis, victos victores caedetis. Magis id vereor, ne parum inde gloriae, quam ne nimium belli sit. Attalus eos rex saepe fudit fugavitque. Nolite existimare, belluas tantum recens captas, feritatem illam silvestrem primo servare: deinde cum diu manibus humanis alantur, mitescere; in hominum feritate mulcenda non eandem naturam esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum avique fuerunt? extorres inopia agrorum profecti domo, per asperrimam Illyrici oram, Paeoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras ceperunt. duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quae copia rerum omnium saginaret. uberrimo agro, mitissimo cœlo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule Martis viris cavenda ac fugienda quamprimum amœnitas est Asiae. tantum hae peregrinae voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt, tantum contagio disciplinae morisque accolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quod sicut vim adversus vos nequaquam, ita famam apud Graecos parem illi antiquae obtinent, cum qua venerunt: bellique gloriam victores eandem inter socios habebitis, quam, si servantes antiquum specimen animorum, Gallos vicissetis. Concione dimissa, mis- 18.

fisque ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. primo die ad Alcandrum flumen, postero ad vicum quem vocant Tyscon, ventum. Eo legati Oroandensium cum venissent amicitiam petentes, CC. talenta iis sunt imperata: precantibusque ut domum renuntiarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum: deinde ad Alyattos castra posita. Eo missi ad Eposognatum redierunt, & legati reguli, orantes ne Tectosagis bellum inferrent. & ipsum in eam gentem iturum Eposognatum, persuasurumque ut imperata faciant. Data venia regulo. duci inde exercitus per (1) Axylon (quam vocant) terram cœptus. Ab re nomen habet. non ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis: fimo bubulo pro (2) lignis utuntur.

CAPUT XIII.

Penetranti in Gallogræciam Manlio cos. trans Sangarium amnem Galli Matris Pessinuntiæ ultro occurrunt: Tolistobogii, Tectosages, & Trocmi, recusantes imperata facere, montes ejus regionis editissimos petunt.

AD Cuballum Gallogræciæ castellum castra habentibus Romanis apparuere cum magno tumultu hostium equites. nec turbarunt tantum stationes Romanas, repente invecti, sed quosdam etiam occiderunt. qui tumultus cum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui jam ad hostes perventum cerneret, explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat.

(1) *ab* α *privativo*, & ξύλον, *lignum*.
(2) *alibi loco lignorum*, *ossibus ad ignem alendum utebantur*. *Herod.* 4. 61. & *Mela* 2. 1.

debat. continentibus itineribus cum ad Sangarium flumen perveniffet, pontem, quia vado nufquam tranfitus erat, facere inftituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, mifcetur ad Bithyniam Tymbri fluvio: inde major geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in (1) Propontidem fefe effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod pifcium accolis ingentem vim præbet. Tranfgreffis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli matris magnæ a Peffinunte occurrere cum (2) infignibus fuis, vaticinantes fanatico carmine: deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere fe omen cum dixiffet conful, caftra eo ipfo loco pofuit. poftero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum eft, fed plufquam mediterraneum celebre & frequens emporium. (3) tria maria pari ferme diftantia intervallo habet: Hellefpontum, ad Sinopen, & alterius oræ litora, qua Cilices maritimi colunt. multarum magnarumque præterea gentium fines contingit; quarum commercium in eum maxime locum mutui ufus contraxere. id tum defertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium invenerunt. Ibi ftativa habentibus le- 19.
gati ab Epoffognato venerunt, nuntiantes *profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetraffe. ex campeftribus vicis agrifque frequentes demigrare, & cum conjugibus ac liberis, quæ ferre atque agere poffent, præ fe agentes portantefque, Olympum montem petere, ut inde armis locorumque fitu*

---

(1) *an*, Pontum? *ex Arrian. l.* 1. 30.

(2) *miffi, tefte Suida, ab Attide, & Batacco primariis Sacerdotibus Cybeles ad hunc Confulem. ii Sacerdotes dicti funt Galli a Gallo fluvio, erantque, imitatione Atyos, exfecti, & fpadones.*

(3) *ad occidentem Ægeum cum Hellefponto, & Propontide, alterum ad Sinopem, fcil. Pontum Euxinum ad feptentrionem. tertium ad littora Cilicum, fcil. Pamphylium, ad meridiem.*

situ sese tueantur. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. *Tolistobogiorum civitatem Olympum montem cepisse: diversos Tectosagos alium montem, qui Magava dicatur, petisse: Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobogiis statuisse auxilium ferre*. Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon, & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio sumendi fuerat, quod cum montes editissimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus quæ ad usum quamvis longi temporis sufficerent, tædio se fatigaturos hostes censebant. *nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos, & si conarentur, vel parva manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes frigus, aut inopiam laturos*. Et cum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque & alia munimenta verticibus iis, quos insederant, circumjecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit: quod saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant.

CAPUT XIV.

Manlius cos. veniens ingenti apparatu ad Olympum, Gallogræcos Tolistobogios, qui eum ceperant montem, magno prælio profligat.

20. Consul, quia non cominus pugnam, sed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, (1) velitarium hastarum, sagittarum, glandisque, & modicorum, qui funda mitti possent, lapidum paraverat. instructusque missilium apparatu ad Olympum montem ducit, & a quinque ferme millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus & Attalo progressum eum ad naturam montis, situmque Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi ca-

(1) *de velitaribus hastis Turn. 14. Adv. 11.*

castris in fugam averterunt. occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit: tuto circumvectus montem, animadvertit meridiana regione terrenos, & placide acclives ad quendam finem colles esse: ad septentrionem arduas & rectas prope rupes. atque omnibus ferme aliis inviis, itinera tria esse: unum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hiberno solis ortu, & ab æstivo occasu. Hæc contemplatus eo die sub ipsis radicibus posuit castra. postero die sacrificio facto, cum primis hostiis (1) litasset: trifariam exercitum divisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum, qua æquissimum aditum præbet mons, ascendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, & tuto possit, subire jubet. si qua periculosa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexsuperabilibus vim afferre, sed obliquo monte ad se declinare & suo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire sensim per infima montis: deinde ab æstivo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero divisit. secum esse ipsum juvenem jussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant: opemque ferre, quo postulent res, properent. Galli duobus lateribus 21.
satis fidentes invia esse, ab ea parte quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum imminentem viæ minus M. passuum a castris occupandum mittunt: eo se rati velut castello iter impedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico intervallo velites eunt, & ab Attalo Cretenses sagittarii & funditores, & Tralli Thraces: signa pe-

(1) *cum earum exta felicibus notis insignita essent.*

peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent: pede collato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex intervallo loci prælium commissum est primo par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate & copia telorum. procedente certamine nihil jam æqui erat. scuta longa, cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana, male tegebant Gallos. nec jam tela alia habebant præter gladios, quorum, cum manum hostis non consereret, nullus usus erat. saxis nec modicis, ut quę non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, ut insueti, nec arte nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. sagittis, glande, jaculis incauti ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pavore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnæ, in quod minime apti sunt. nam quemadmodum cominus, ubi invicem pati & inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum: ita ubi ex occulto, & procul levibus telis vulnerantur, nec quo ruant cęco impetu, habent, velut feræ transfixæ in suos temere incurrunt. (1) Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant: & sunt fusa & candida corpora: ut quæ nunquam nisi in pugna nudentur. ita & plus sanguinis e multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ: & candor corporum magis sanguine atro maculabatur. sed non tam patentibus plagis moventur: interdum insecta cute, ubi latior quam altior plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. * iidem, cum aculeus sagittæ, aut glandis abditæ introrsus tenui vulnere in speciem urit, & scrutantes quæ vellent, telum non (2) non sequitur: tum

* al. idem.

in

(1) *hoc ipsum quod nudi pugnabant, detegebat.*
(2) *ita Æneas Virg. l. 12. v. 387.* sęvit, & infracta luctatur arundine telum eripere, auxilioque viam, qua proxima poscit: ense secent lato vulnus, telique latebram rescindant penitus, se seque in bella remittant.

in rabiem & pudorem tam parvæ (1) perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi: sic ut passim procumberent. alii ruentes in hostem undique configebantur: & cum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextera hastas, quibus eminus utitur. gladio Hispaniensi est cinctus, quod si pede collato pugnandum est, translatis in lævam hastis, stringit gladium. Pauci supererant jam Gallorum: qui posteaquam ab levi armatura superatos se viderunt, & instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pavoris & tumultus jam plena: ut ubi fœminę puerique, & alia imbellis turba permista esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub idem tempus L. Manlius & 22.
C. Helvius, cum, quoad viam colles obliqui dederunt, ascendissent: posteaquam ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter: & sequi consulis agmen modico uterque intervallo, velut ex composito, cœperunt: quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpe usui fuerunt: ut primis forte deturbatis, secundi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul, posteaquam ad tumulos ab levi armatura captos prima signa legionum pervenerunt: respirare & conquiescere paulisper militem jubet. simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat. *& cum levis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab justis armis, quid ab animis fortissimorum militum exspectari? castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab levi armatura hostis trepidet*. præcedere tamen jubet levem armaturam: quæ, cum staret agmen, colligendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne idipsum tempus consumpserat. Jam castris appropinquabant. & Galli, ne parum se mnnimenta

(1) *necem afferentis*.

ta sua tegerent, armati pro (1) vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, cum, quo plures ac densiores erant, eo minus vani quicquam intercideret teli: intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra, vis ingens missilium telorum conjiciebatur. &, vulnerari multos, clamor permistus mulierum atque puerorum ploratibus significabat. In eos qui portas (2) stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila conjecerunt. hi vero (3) non vulnerabantur, sed (4) transverberatis scutis plerique inter se conserti hærebant. nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. Paten-
23. tibus jam portis, priusquam irrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per vias, per invia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant. nihil præter hostem metuunt. itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul, castris captis, direptione prædaque abstinet. militem sequi pro se quenque & instare, & perculsis pavorem addere jubet. Supervenit & alterum cum L. Manlio agmen. nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulo post, tradita captivorum custodia tribunis militum, sequitur, debellatum ratus, si in illo pavore quamplurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Helvius cum tertio agmine advenit. nec continere suos a direptione castrorum valuit. prædaque eorum iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnæ & victoriæ suorum steterunt. deinde & ipsi, quantum equi in colles subire po-

(1) *ita prius superandi Galli, deinde munimenta.*
(2) *corporibus suis.*
(3) *ea vis est, quasi diceret*, non modo.
(4) *difficile hoc non erat; quia scuta plana erant, & sine umbonibus.*

poterant, sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati, cecidere aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter omnes anfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapsa est, pars in silvis vepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad XL. millia hominum cęsa, auctor est. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia XL. explevit: quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigrantium magis, quam in bellum euntium modo. Consul armis hostium in uno concrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes jussit: & aut vendidit quod ejus in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quam æquissima esset, per milites divisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisque: ante omnes Attalus summo cęterorum assensu. nam singularis ejus juvenis cum virtus & industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiam fuerat.

CAPUT XV.

Superatis Tolistobogiis, Manlius cos. contra Tectosagos proficiscitur: interim memorabili virtutis & pudicitiæ exemplo Ortiagontis reguli Gallogræcorum uxor centurionem, a quo per vim violata fuerat, occidit.

Supererat bellum integrum cum Tectosagis. 24.
Ad eos profectus cos. tertiis castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit: unde hostes paulo plus X. millia aberant. ubi cum stativa essent, facinus memorabile a captiva factum est. Ortiagontis reguli (1) uxor forma exi-

(1) Chiomara. *de qua Plut. lib. de Virt. mulierum. c. 43. Val. Max. l. 6. c. 1.*

eximia custodiebatur inter plures captivos. cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & avaritiæ militaris. is primo ejus animum tentavit. quem cum abhorrentem a voluntario videret stupro, corpori, quod servum fortuna erat, vim fecit. deinde ad leniendam indignitatem injurię, spem reditus ad suos mulieri facit: & ne eam quidem, ut (1) amans, gratuitam. certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, ut quem vellet, unum ex captivis nuncium ad suos mitteret. locum prope flumen constituit: quo duo, ne plus, necessarii captivæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris servus inter captivos ejusdem custodiæ erat. hunc nuntium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarii mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiva venit. ubi cum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier (2) lingua sua, stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, imperavit. Jugulati precisum caput ipsa involutum veste ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit. mirantique cujusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset, & injuriam corporis, & ultionem violatę per vim pudicitię confessa viro est. (3) aliaque (ut traditur) sanctitate & gravitate vitę hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

C A-

(1) *sed ut avarus.*
(2) *sermone patrio,*
(3) *intellige, pro* reliqua. *alii:* illaque.

CAPUT XVI.

Cos. Manlius a Gallis Tectosagis in colloquium de pace vocatus fraude pœne opprimitur. strenue auxilio sunt pabulatores Romani, qui haud procul a colloquii loco in statione positi fuerant.

AD Ancyram in stativa Tectosagum oratores ad consulem venerunt, petentes ne ante ab Ancyra castra moveret, quam collocutus cum suis regibus esset. nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum, & Ancyram est visus. Quo cum consul ad tempus cum presidio quingentorum equitum venisset: nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset: oratores iidem redeunt, excusantes, religione objecta venire reges non posse. principes gentis, per quos eque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrinque ventum est. trecentos equites Attalus presidii causa cum adduxisset, * dictę sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat, convenit uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus, donec res suas, cum quibus periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis, trans Halyn flumen trajicerent: deinde quod ipsi consuli parum cauto adversus colloquii fraudem insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertę delegerunt equites. & successisset fraus, ni pro jure gentium, cujus violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt: tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis præsidium & ipsum pro statione habituri erant, hosti oppositum. suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum 25.

* al. iactę.

tum posuerunt. Consul, affirmante Attalo venturos reges, & transigi rem posse, profectus e castris, cum eodem quo antea præsidio equitum, quinque millia fere processisset, nec multum a constituto loco abesset: repente concitatis equis cum impetu hostili videt Gallos venientes. constituit agmen, & expedire tela animosque equitibus jussis, primo constanter initium pugnæ accepit, nec cessit. dein cum prægravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, cœpit. postremo cum jam plus in mora periculi, quam in ordinibus conservandis præsidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum vero instare dissipatis Galli, & cædere. magnaque pars oppressa foret, ni statio pabulatorum sexcenti equites occurrissent. ii procul clamore pavido suorum exaudito, cum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt. itaque versa extemplo fortuna est, versus in victores a victis terror. & primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undique obvius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt. captus est nemo. major multo pars per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt.

CAPUT XVII.

Tectosagum perfidia irritatos milites ad montem Magava, ab illis captum Cos. Manlius ducit: acie ibi instructa, primo impetu turbat, & fugat: captis castris, ingenti præda potitur: fracti demum Galli ad eum oratores de pace mittunt.

Romani ardentibus ira animis postero die o-
26. mnibus copiis ad hostem perveniunt. biduum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit consul. tertio die cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset: in quatuor partes divisas copias educit:

cit: duas ut medio monte duceret: duas ab lateribus ut adversus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum, quia equorum nullus inter inæquales rupes usus erat, ad pedes deductum, X. millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces & * Morzis (1) auxiliares in lævo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut ęque magna vis ad manum esset, curavit. Ubi appropinquarunt, omnia eadem utrinque quæ fuerant in priore prælio, erant, præter animos & victoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos: quia etsi non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaque a paribus initiis cœpta res, eundem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum: nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudaret undique corpus ad ictus, audebat: & stantes, quo densiores erant, hoc plura, velut (2) destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul, jam per se turbatis, si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus: receptis inter ordines velitibus, & alia turba auxiliorum, aciem promovit. Galli & memoria Tolistobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessique & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit: sed pauci intra munimenta se recepere. pars major dextra lævaque prælati, qua quenque impetus tulit, fugerunt: victores usque ad castra secuti ceciderunt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos perventum est. cæ- 27

* al. Morzi.

 terum

(1) *hi erant Paphlagones, quorum Rex Morzes.*
(2) *scopum.*

terum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat: eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit: cæteros in sua castra consul reduxit. postero die captivos prædamque recensuit; quæ tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens, cum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacervare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in unum locum congregati magna pars saucii atque inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire jussit: ipse (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit.

CAPUT XVIII.

Ea quę in censura T. Quintius Flamininus, & M. Claudius Marcellus egerunt.

28. Dum hæc in Asia geruntur, in cæteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quintius Flamininus & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli usus honore: & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. (1) substructionem super Æquimelium in Capitolio, & viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. (2) Campa-

(1) *ædificium in odium Melii dirutum (l. 4. n. 13. & seq.) denuo ædificandum; ut tolleretur, opinor, ea loci deformitas incurrens in oculos.*
(2) *ii nunc erant* ἀπόλιδες, *sine magistratu, sine jure civitatis.*

pani, ubi censerentur, senatum consuluerunt. decretum, uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit.

CAPUT XIX.

Cos. M. Fulvius Cephaleniam in deditionem accipit: mox ibi rebellant Samæi; qui ab eodem cos. diu oppugnati, denuo rediguntur in potestatem.

AB Cn. Manlio consule, bello in Asia cum Gallis perfecto, alter COS. M. Fulvius, perdomitis Ætolis, cum trajecisset in Cephaleniam, circa civitates insulæ misit percunctatum, utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent? metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicenos * Nesiotæ, Cranii, Pallenses & Samæi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat, cum repente una civitas, incertum quam ob caussam, Samæi desciverunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se ajebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipsi ne sibi eum finxerint metum, & timore vano quietem exuerint: an jactata sermonibus res apud Romanos, perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis jam obsidibus, repente portas clauserunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumque) desistere ab incœpto voluerunt. Oppugnari deinde, postea quam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera, quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera 29.
aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus, una interiorem semper juxta validum pro diruto novum

* al. Ironesiotæ.

obstruentes murum: altera, eruptionibus subitis nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerunque iis præliis superiores erant. Una ad coercendos inventa haud magna memoratu res est. centum funditores ab Ægio & Patris & Dymis acciti. A pueris ii more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaque longius certiusque & validiore ictu, quam Balearis funditor, eo telo usi sunt. & est non simplicis habenæ, ut balearica aliarumque gentium funda, sed triplex (1) scutale crebris suturis duratum, ne (2) fluxa habena volutetur in jactu glans, sed librata cum sederit, velut nervo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex intervallo loci assueti trajicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris (3) Achæos, ut parumper abscederent; & se cum Romanis stationibus pugnantes quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt. cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur: & qui superarent, fessi & corporibus & animis essent: Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, (nam urbs in mare devexa, in occidentem vergit) muro superato in forum pervenerunt. Samæi posteaquam captam urbis partem ab hostibus senserunt: cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes venierunt.

CA-

(1) *ita dictum, quia ima fundæ pars facta erat in formam scuti.* (2) *ubi jactus causa, laxata est habena.* (3) *funditores.*

CAPUT XX.

Cos. Fulvius, pacata Cephalenia, in Peloponnesum trajicit: vocant eum maxime, præter Ægienses, Lacedæmonii propter gravia cum Achęis certamina: horum causa, exitusque narratur.

COnsul, compositis rebus Cephaleniæ, præsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, jamdiu arcessentibus Ægiensibus maxime ac Lacedæmoniis, trajecit. Ægium a principio Achaici concilii semper conventus gentis indicti sunt, seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quæ Achaici concilii essent, invicem conventus agerentur, & sub adventum consulis (1) Damiurgis civitatum, qui summus est magistratus; Ægium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum edixit. quo cum appareret omnes fere conventuros: consul quoque, quanquam Ægiensium favebat causæ, Argos venit. ubi cum disceptatio fuisset, & rem (2) inclinatam cerneret, incœpto destitit. Lacedæmonii deinde eum in sua certamina averterunt. Solicitam eam civitatem exules maxime habebant. quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ castellis, quę omnis (3) adempta erat, habitabant. id ęgre patientes Lacedęmonii, ut aliquem liberum ad mare haberent aditum, si quando Romam, aliove quo mitterent legatos: simulque ut emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset: nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, improviso occupavere. Vicani, quique ibi exules habitabant, primo inopinata re territi sunt: 30.

(1) *Dorice, pro* Demiurgis*; qui publica negotia administrabant. iidem qui apud Athenienses* Demarchi. *a* δῆμος, populus. (2) *ut invicem conventus agerentur.* (3) *occupata ab ipsis exulibus.*

deinde sub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedęmonios. terror tamen omnem maritimam oram pervasit: legatosque communiter & castella omnia vicique, & exules, quibus ibi domicilia erant, ad Achęos miserunt. Philopoemen
31. men prętor, jam inde ab initio exulum causę amicus, & auctor semper Achęis minuendi opes & auctoritatem Lacedęmoniorum, concilium quęrentibus dedit. decretumque eo referente factum est, *cum in fidem Achæorum tutelamque T. Quintius & Romani Laconicæ oræ castella & vicos tradidissent: & cum abstinere his ex fędere Lacedæmonii deberent, Las vicus oppugnatus esset, cædesque ibi facta: qui ejus rei auctores affinesque essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus*. Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedęmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum Lacedęmoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. maxime autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo, jugum accepissent, ne id quod jamdiu moliretur Philopœmen, exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exulibus erat, interfectis, decreverunt renuntiandam societatem Achæis: legatosque extemplo Cephaleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedæmonem dederent: orarentque eum ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani accipien-
32. dam. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium civitatum, quæ ejus concilii erant, consensu, bellum Lacedæmoniis indictum est. ne extemplo gereretur, hiems impediit. incursionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam navibus a mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit: jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum acciti. Magna ibi non di-

sce-

ſceptatio modo, ſed etiam altercatio fuit. Cui conſul cum alia ſatis (1) ambitioſe, partem utranque fovendo, incerta reſpondiſſet: una denuntiatione, ut bello abſtinerent, donec Romam legatos ad ſenatum miſiſſent, finem impoſuit. Utrinque legatio miſſa Romam eſt. exules quoque Lacedæmoniorum ſuam cauſam legationemque Achæis injunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui diſſidentes in Repub. tum quoque minime inter ſe convenientes orationes habuerunt. Diophanes ſenatui diſceptationem omnium rerum permittebat. eos optime controverſias inter Achæos, ac Lacedæmonios finituros eſſe. Lycortas ex præceptis Philopœmenis poſtulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus ſuis quæ decreſſent, agere liceret: libertatemque ſibi illibatam, cujus ipſi auctores eſſent, præſtarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat. novari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. cæterum reſponſum ita perplexum fuit, ut & Achæi ſibi de Lacedęmone permiſſum (2) acciperent: & Lacedęmonii non omnia conceſſa iis interpretarentur. Hac poteſtate immodice Achęi ac ſuperbe uſi ſunt. Philopœmeni continuatur magiſtratus. qui veris initio exercitu indicto, caſtra in finibus Lacedęmoniorum poſuit. 33.
legatos deinde miſit ad depoſcendos auctores defectionis, & civitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens, & illos nihil indicta cauſa paſſuros. Silentium prę metu cęterorum fuit. quos nominatim depopoſcerat, ipſi ſe ituros profeſſi ſunt: fide accepta ab legatis, vim abfuturam donec cauſam dixiſſent. Ierunt alii etiam illuſtres viri, & (3) advocati privatis, & quia pertinere cauſam eorum ad rempublicam cenſebant. Nunquam alias exules Lacedęmoniorum Achæi ...

(1) *ſtudioſe, ad gratificandum.*
(2) *interpretarentur omnem ſibi poteſtatem datam bellandi adverſus Lacedęmones.*
(3) *& quia privatim amici erant.*

adduxerant in fines: quia nihil ęque alienaturum animos civitatis videbatur. tunc exercitus totius prope antesignani exules erant. Ii venientibus Lacedęmoniis ad portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primo lacessere jurgiis: deinde altercatione orta cum accenderentur irę, ferocissimi exulum impetum in Lacedęmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem legatorum testarentur: & legati & prætor summoveret turbas, & protegeret Lacedęmonios, vinculaque jam quosdam injicientes arceret, crescebat tumultus concitata turba. Et Achęi ad spectaculum primo concurrerunt. deinde vociferantibus exulibus quę passi forent, & orantibus opem, affirmantibusque simul *nunquam talem occasionem habituros, si eam prætermisissent: fędus quod in* (1) *in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio deintegro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse:* accensa his vocibus multitudo, ad vocem unius, qui ut ferirent, inclamavit, saxa conjecit: atque ita XVII, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti sunt. LXIII. postero die comprehensi, a quibus prętor vim arcuerat: non quia salvos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat. objecti multitudini iratę, cum aversis auribus pauca locuti essent, damnati omnes & traditi sunt ad supplicium.
34. Hoc metu injecto Lacedęmoniis, imperatum primum ut muros diruerent: deinde ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent: tum uti quę servitia tyranni (2) liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent: qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achęis jus esset. Lycurgi leges moresque abrogarent: Achæorum assuescerent legibus institutisque. ita unius

(1) *servabatur hoc fœdus exaratum in Capitolio, & in Templo Jovis Olympici, & quia Athenienses mediatores fuerunt, etiam in Æde Minervæ.*
(2) *in libertatem vindicassent.*

nius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec ægrius passi sunt, quam exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis iis factum est. & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmoniis ascriptos (ita enim vocabant, qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos, priusquam dimitteretur exercitus: ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere jure prædæ placuit. multi comprehensi venierunt. porta ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est, quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinitis, quem injuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem civitati ex decreto vetere Achæorum, quod factum erat (1) Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc velut enervata civitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos assueverant, sublata.

CAPUT XXI.

Consules novi sunt M. Valerius Messalla, & C. Livius Salinator: veteribus prorogatur imperium: Ædes Herculis a P. Cornelio, Capitolium ab Ædilibus donis ornatur: ludi Romani, plebeiique fiunt.

A Concilio, ubi apud consulem inter Achæos 35.
Lacedæmoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum causa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messallam, & C. Livium Salinatorem; cum M. Æmilium Lepidum inimicum eo quoque anno petentem (2) dejecisset. Prætores inde creati

(1) *Alexandri M. patre.*
(2) *proprium verbum. is autem honore* dejectus *dicitur, qui repulsam tulit.*

Q. Martius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam & ad exercitum redire placuit. eique & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius ex decemvirorum (1) responso, & sejuges in Capitolio aurati ab P. Cornelio positi. (2) consulem dedisse inscriptum est. & duodecim clypea ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio & Ser. Sulpitio Galba sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam (3) compressam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata, uno reo damnato (nam separatim accusaverant) posuit. collega ejus A. Cæcilius neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeii quinquies toti instaurati.

CAPUT XXII.

Consules, Prætoresque provincias sortiuntur: exercitus dividuntur: prodigia expiantur.

U.C. 562. M. Valerius Messalla inde, & C. Livius Salinator consulatum idibus Martiis cum inissent, de republica, deque provinciis & exercitibus senatum consuluerunt. De Ætolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta est. comparare inter se, aut sortiri jussi: & novos exercitus, binas legiones scribere. & ut sociis Latini nominis quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messallæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prętores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina jurisdictio evenit. Q. Martius Siciliam,

C.

(1) *inspectis libris Sibyllinis.*
(2) *h. e. qui consul fuerat; non quod consul esset eo tempore, quo donum dabat.*
(3) *inclusam, quo carius venderent.*

C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem est sortitus. De exercitibus ita placuit: e Gallia legiones, 36.
quę sub C. Lęlio fuerant, ad M. Tuccium proprętorem in Bruttios traduci: & qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: & classem, quę ibi esset, Romam reducere M. Sempronium pro prętore. Hispaniis legiones singulę, quę tum in iis provinciis erant, decretę: & ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prętores in supplementum sociis imperarent, secumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro (1) collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis: quod luce inter horam tertiam ferme & quartam tenebrę obortę fuerant. & novendiale sacrificium indictum est, quod in Aventino lapidibus pluisset.

CAPUT XXIII.

Campani jus connubiorum ab Romanis impetrant; Formiani, Fundani, & Arpinates jus suffragii. Census habetur.

Campani, cum eos ex senatusconsulto, quod priore anno factum erat, censores Romæ censeri coegissent: (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret: & si qui prius duxissent, ut habere eas, & ante eam diem nati, uti justi sibi liberi heredesque essent. utraque res impetrata. De Formianis, Fundanisque municipibus, & Arpinatibus C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgavit: uti iis suffragii latio (nam ante sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, cum intercederent, edo-

(1) *idem est ac pro* Collegii sententia, *quod ait. l. 4. n. 44. & eodem sensu lib. eod. n. 26. se*cedunt, proque collegio pronuntiant.

docti populi esse, non senatus jus, suffragium quibus velit impartiri, destiterunt incœpto. Rogatio perlata est, ut in Æmilia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primum ex Valerii plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcelius censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa civium capita CCLVIII. millia, CCCVIII. Lustro perfecto consules in provincias profecti sunt.

CAPUT XXIV.

Manlius Procos. in Asia, dimissis legationibus, quæ gratulatum venerant de victis Gallis, in Pamphyliam proficiscitur: accepta pecunia, & frumento ab legatis Antiochi, Apameam revertitur: ibi ex decem legatorum sententia, quibus ad id senatus mandata dederat, fœderis leges Antiocho conscribit: misso deinde Patara T. Fabio cum classe, naves regis incendit.

37. Hieme ea qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, deinde pro consule hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quæ cis Taurum montem incolunt, conveniebant. & ut clarior nobiliorque victoria Romanis de Rege Antiocho fuit, quam de Gallis: ita lætior sociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quam feritas immanium barbarorum: incertusque in dies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. itaque ut quibus libertas Antiocho pulso, pax Gallis domitis data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæque facultatibus attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur: & ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juvisset. Ei CC. talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex venis-

nisset, tum daturum iis leges. civitatum legationes cum benignis responsis lætiores etiam, quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere jussi advehere. eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octavo Apameam venit. ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit. M. & D talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in iis locis regio tenebatur præsidio: appropinquanti præfectus præsidii obvius, fuit, XXX dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. a Perga L. Manlio fratre cum IIII millibus militum Œnoanda ad reliquum pecuniȩ ex eo quod pepigerant exigendum misso, ipse, quia Eumenem regem, & decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit. Ibi ex X legatorum sententia fœdus in hȩc verba fere cum Antiocho conscriptum est. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitum, qui cum populo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumve qui sub ditione ejus erunt, transire finito. neu commeatu, neu qua alia ope juvato. idem Romani sociique Antiocho, & iis qui sub imperio ejus erunt, præstent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem usque ad * Tanaim amnem, & a valle Tauri usque ad juga, qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex iis oppidis, agris castellisque quibus excedat. si qua extulit, (1) quæ quoque oportebit, recte restituito. Ne militem, neu quem alium* 38.

* al. Halyu.

(1) *bona fide restituat eo, quo unaquæque earum rerum restituenda erit.*

lium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives, quæ regno (1) *abscedunt, cum rege Antiocho, intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, iis jus abeundi manendique esto. Servos, seu fugitivos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naves longas, armamentaque earum: neve plures, quam decem, naves actuarias, nulla quarum plus quam XXX. remis agatur, habeto:* (2) *neve monerem ex belli causa, quod ipse illaturus erit. neve navigato* * *citra Calycadnum, neve Sarpedonem, promontoria:* (3) *extra quam si qua navis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique jus item esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent quibus Antiochus dedit, ex iis præsidia deducito: utique recte tradantur, curato. Argenti probi Attica talenta XII. millia dato intra duodecim annos pensionibus æquis. talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat. & tritici DXL. millia modium. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquennium dato: & pro frumento, quod æstimatione fiat, talenta CXXVII. Obsides Romanis XX. dato, & triennio mutato, ne minores octonum denum annorum, neu majores quinum quadragenum. Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. controversias inter se jure ac judicio disceptent: aut si utris-*

* al. circa.

(1) *separantur a Regno Antiochi.* (2) *alii;* neve eas belli causa. (3) *nisi, præterquam.*

trisque placebit, bello. De Annibale Pœno, & Ætolo Thoante, & Mnasimacho Acarnane, & Chalcidensibus Eubulida & Philone dedendis, in hoc quoque fœdere ascriptum est: & si quid postea addi mutarive placuisset, ut id salvo fœdere fieret.
Consul juravit in hoc fœdus. ab rege, qui exi- 39.
gerent jusjurandum, profecti Q. Minutius Thermus, & L. Manlius, qui tum forte ab Œnoandis rediit. & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur: queque ibi naves regię essent, concideret, cremaretque. Profectus ab Epheso, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmissum eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis, recepit. Ex Lycia protinus, jussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit.

CAPUT XXV.

Manlius procos. amicitiam cum Ariarathe Cappadociæ rege jungit: cognita deinde cum decem legatis ab Senatu missis causa civitatum Asiæ, de singulis decreta facit.

CN. Manlius, cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset: deinde causas civitatum, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatę, Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies (1) filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Civitatum autem cognitis causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant, iis immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi

(1) *Stratonicen*.

chi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt. nominatim præterea Colophoniis qui in Notio habitant, & Cymæis, & Milesiis immunitatem concesserunt. Clazomeniis super immunitatem & Drymusam insulam dono dederunt. & * Milesiis, quem Sacrum appellant, agrum restituerunt. & Iliensibus Rhæteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam (1) originum memoria. eadem & Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoque, & Smyrnæos, & Erythræos pro singulari fide, quam eo bello præstiterant, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus & ager, quem ante bellum habuerant, redditus: & ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant, Lycia & Caria datæ usque ad Mæandrum amnem, (2) præter Telmissum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa, & Lysimachiam, castella, vicos, agros ejus, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Asia Phrygiam utranque: alteram ad Hellespontum, majorem alteram vocant: & Mysiam, quam Prusias rex ademerat ei, restituerunt: & Lycaoniam, & Milyada, Lydiam, & nominatim urbes Tralles, atque Ephesum, & Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem, & Antiochi legatos cum esset, quia pars ejus citra, pars ultra Taurum est, integra res ad senatum rejicitur.

* al. Mylasenis.

C A-

(1) *Romani a Trojanis oriundi. Ilium autem, & Dardanum Troados urbes.* (2) *excepto Telmisso.*

CAPUT XXVI.

Cn. Manlius proconſul, rebus in Aſia compoſitis, exercitum per Helleſpontum in Europam deportat: dum in Macedoniam revertitur, cum Thracibus iter infeſtantibus, alibi accepta, alibi illata clade, pugnat.

His fęderibus decretiſque datis, Manlius cum decem legatis, omnique exercitu ad Helleſpontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene ſervarent, dixit: denuntiavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque ſuorum terminis ſe continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, & Eumenis etiam claſſe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam trajecit. inde per (1) Cherſoneſum modicis itineribus grave præda omnis generis agmen trahens, Lyſimachiæ ſtativa habuit: ut quam maxime recentibus & integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus eſt ab Lyſimachia die, ad amnem (2) Melana, quem vocant: inde poſtero die Cypſela pervenit: a Cypſelis via decem millium fere ſilveſtris, anguſta, confragoſa excipiebat: propter cujus difficultatem itineris, in duas partes diviſus exercitus. & præcedere una juſſa, altera magno intervallo cogere agmen: media impedimenta interpoſuit: plauſtra cum pecunia publica erant, pretioſaque alia præda. Itaque cum per ſaltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Aſtii & Cęni & Maduateni & Cęletæ ad ipſas (3) anguſtias viam circunſederunt. Opi- 40.

(1) *Thraciam.* (2) *hic fluvius per Thraciam ad Cardiam urbem fluens ad potandum Xerxis exercitui non ſuffeciſſe dicitur ab Herodoto.*

(3) *an intelligit Cherſoneſi Iſthmum inter Lyſimachiam, & Cardiam?*

pinio erat, non ſine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum ſciſſe, non alia, quam per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam ſecum portarent. In primo agmine imperator erat, ſolicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil ſe moverunt, donec armati tranſirent, poſteaquam primos ſuperaſſe anguſtias viderunt, poſtremos nondum appropinquantes, impedimenta & ſarcinas invadunt. cæſiſque cuſtodibus, partim ea quæ in plauſtris erant, diripere, partim ſub oneribus jumenta abſtrahere. Unde poſteaquam clamor primum ad eos qui jam ingreſſi ſaltum ſequebantur, deinde etiam ad primum agmen eſt perlatus, utrinque in medium concurritur, & inordinatum ſimul pluribus locis prelium conſeritur. Thracas præda ipſa impeditos oneribus, & pleroſque, ut ad rapiendum manus vacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos occurſantibus, & latentibus interdum per cavas valles, prodebat. ipſa etiam onera plauſtraque, ut fors tulit, his aut illis incommode objecta pugnantibus impedimento ſunt: alibi predo, alibi prædæ vindex cadit. prout locus iniquus æquuſve his aut illis, prout animus pugnantium eſt, prout numerus (alii enim pluribus quam ipſi erant, alii paucioribus occurrerant) varia pugnæ fortuna eſt: multi utrinque cadunt. Jam nox appetebat, cum prelio excedunt Thraces, non fuga vulnerum, aut mortis, ſed
41. quia ſatis prædæ habebant. Romanorum primum agmen extra ſaltum circa templum (1) Bendidium caſtra loco aperto poſuit: pars altera ad cuſtodiam impedimentorum medio in ſaltu duplici circumdata vallo manſit. poſtero die prius explorato ſaltu, quam moverent, primis ſe conjungunt

(1) *Meurſius in Græcia feriata l. 2. voce βενδίδεια docet, Thracas Dianam Βενδῖν, ſacra ejus βενδίδεια vocaſſe. eadem autem ſacra deinceps Athenienſes recepiſſe, & in Piræeo celebraſſe. v. etiam Turn. l. 14. adv. 11.*

gunt. In eo pręlio, cum & impedimentorum pars, & calonum, & milites aliquot, cum passim toto prope saltu pugnaretur, cecidissent: plurimum Q. Minutii Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum est. inde Æniorum fines pręter Apollinis, Zerinthium quem vocant incolę, templum superant. Alię angustię circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosę, quam priores. sed quia nihil silvestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum prębent. Huc ad eandem spem prędæ Thrausi, gens & ipsa Thracum, convenere. sed quia nudę valles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant: minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, pręlio tamen justo, acie aperta, collatis signis dimicandum erat: conferti subeuntes cum clamore impetu facto, primum expulere loco hostes, deinde avertere. fuga inde cædesque, suis ipsos impedientibus angustiis, fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere (1) Priaticus campus eos excepit: triduumque ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex navibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum (2) Neapolim perventum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesque, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, cum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quam quod prædæ minus quod peferetur, fuerat. Quanquam tum quoque, Claudius auctor est,

(1) *an a* πρίαμαι, redimo? *quasi a redimendis captivis, ita dictus.* (2) *Edonidis Macedonicæ; alias Thraciæ, ad Strymonium sinum.*

eſt, ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurriſſe. quadringentos equites fuiſſe Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hoſtes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupiſſe. eundem mox, cum jam Mutines, in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus diſpoſitis, manum cum hoſte conſeruiſſet, terrorem ab tergo præbuiſſe: atque inde turbatos equeſtri velut procella hoſtes ad peditum agmen non acceſſiſſe. Cn. Manlius per Macedoniam in Theſſaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam cum perveniſſet, nondum adeo hiberno (1) contempto mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hibernavit.

CAPUT XXVII.

Comitia conſularia, & prætoria habentur: novi conſules ſunt M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius: L. Minucius Myrtilus, & L. Manlius, qui Carthaginienſes legatos violaverant, Carthaginienſibus deduntur.

42. EXitu prope anni M. Valerius coſ. ex Liguribus ad magiſtratus ſubrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re geſta, ut ea probabilis moræ cauſa eſſet, quod ſolito ſerius ad comitia veniſſet. Comitia coſſ. rogandis fuerunt ad XII. Kalend. Martias. creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Poſtero die Prætores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Maſſaliota, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Craſſipes. Comitiis perfectis, quas provincias prætoribus eſſe placeret, retulit ad ſenatum coſ. Decreverunt duas Romæ juris dicundi cauſa: duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo priuſquam inirent magiſtratum, ſortiri juſſi. Ser. Sul-

(1) *ut contemnitur hac ætate.*

Sulpitius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus, L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii Prætoris urbani, per feciales traditi sunt legatis, & Carthaginem avecti.

CAPUT XXVIII.

Decernente senatu novis coss. Ligures provinciam, intercedit Lepidus consul; qui auctor est, ut aut Manlio, Fulvioque, perfecto jam & in Asia, & in Ætolia bello, succedatur, aut illi Romam revocentur: Manlio igitur, Fulvioque revocatis, novorum coss. provincia Ligures sunt.

IN Liguribus magni belli, & gliscentis in dies magis fama erat. itaque coss. novis, quo die de provinciis & de Rep. retulerunt, senatus utrique Ligures provinciam decrevit. Huic S. C. Lepidus cos. intercedebat, *indignum esse* prædicans, *coss. ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium & Cn. Manlium biennium jam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, coss. iis potius quam privatos præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantes. si eas provincias exercitibus obtinere opus esset: sicut Man. Acilio L. Scipioni coss. M. Fulvius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fulvio Manlioque C. Livium & M. Valerium coss. debuisse succedere. nunc certe perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, aut coss. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem reipub. debere*. Senatus his auditis in sententia perseveravit, ut coss. ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit. U.C. 563.

CAPUT XXIX.

Ambracienses legati ab Æmilio cos. subornati, M. Fulvium, a quo fuerant bello oppugnati, in Senatu accusant: absentis Fulvii causam suscipit alter cos. Flaminius: nihilominus, referente Æmilio cos., senatus contra acta Fulvii secundum Ambracienses decernit: rebus deinde sacris perfectis, coss. in provinciam proficiscuntur.

43. INimicitiæ inter M. Fulvium & M. Æmilium cos. erant, & supra cætera Æmilius serius biennio se cos. factum M. Fulvii opera * ajebat. itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum (1) subornatos criminibus introduxit. qui *sibi, cum in pace essent, imperataque a prioribus coss. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fulvio parati essent, bellum illatum questi, agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cædis urbi injectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde & oppugnatos se, & omnia (2) exempla belli edita in se, cædibus, incendiis, ruinis, direptione urbis, conjuges, liberos in servitium abstractos, bona adempta: &, quod se ante omnia moveat, templa tota urbe spoliata ornamentis: simulacra deum, deos imo ipsos convulsos ex sedibus suis ablatos esse: parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent * Ambracienses, superesse.* Hæc querentes interrogando criminose ex composito cos. ad plura velut non sua sponte dicenda eliciebat. Motis Patribus, alter cos. C. Flaminius M. Fulvii causam excepit. qui *veterem & obsoletam viam ingressos Ambracienses* dixit. *Sic M. Marcellum a Syracusanis, sic Q. Fulvium a Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium a Philippo rege, Man. Acilium, & L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum Fulvium ab Ætolis & Cephaleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam* op-

* al. ducebat.

* al. *Ambraciensibus non superesse.*

(1) *instructos criminationibus.* (2) *mala.*

oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaque ablata, & cætera facta, quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis P. C.? qui ob has res gestas triumphum a vobis postulaturus sit; Ambraciam captam, signaque quæ ablata criminantur, & cætera spolia ejus urbis ante currum laturus; & fixurus in postibus suis. Nihil est, quod se ab Ætolis separent. eadem Ambraciensium & Ætolorum causa est. Itaque collega meus vel in alia causa inimicitias exerceat, vel, si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos in adventum M. Fulvii. ego nec de Ambraciensibus, nec de Ætolis decerni quicquam absente M. Fulvio patiar. Cum Æmilius callidam 44. malitiam (1) inimici, velut omnibus notam, insimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne (2) consule inimico Romam rediret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset. & referente Æmilio S. C. factum est, *ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur. portoria, quæ vellent, terra marique caperent, dum eorum immunes Romani, ac socii Latini nominis essent. signa aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse, de iis, cum M. Fulvius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ii censuissent, fieri.* Neque his contentus cos. fuit, sed postea per infrequentiam adjecit S. C. Ambraciam non videri (3) vi captam esse. Supplicatio inde ex decemvirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum: quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati coss. & delectu perfecto (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt.

(1) *M. Fulvii.* (2) *ipso Æmilio.*
(3) *quod attinet ad jus.*

CAPUT XXX.

Cn. Manlius procos., commemoratis rebus ab se in Asia gestis contra Gallogræcos, triumphum petit: adversarios habet plerosque ex decem legatis, qui cum eo in Asia fuerant, pacis cum Antiocho faciendæ causa, præsertim vero L. Furium Purpureonem, & L. Æmilium Paulum, qui oratione contradicunt.

POst consulum profectionem Cn. Manlius procos. Romam venit. cui cum ab Ser. Sulpitio Prætore senatus ad ædem Bellonæ datus esset, & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, ut ob eas diis immortalibus honos haberetur, sibique triumphanti urbem invehi liceret: contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpu-
45. reo, & L. Æmilius Paulus. *Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ causa, fœderisque & legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summa ope tetendisse, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidiis exciperet. sed illum, cognita fraude cos., cum sæpe colloquiis petitis captatus esset, non congressum modo, sed conspectum etiam ejus vitasse. cupientem transire Taurum, ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admovisse tamen exercitum, & prope ipsis jugis ad* (1) *divortia aquarum castra posuisse. cum nullam ibi causam belli inveniret, quiescentibus regiis, circumegisse exercitum ad Gallogræcos. cui nationi non ex senatus auctoritate, non populi jussu bellum illatum. quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatum, populum-*

que

---

(1) *ubi aquæ in duas partes divisæ incipiunt defluere.*

que jussisse. sæpe legatos ante missos, res repetitas: postremo qui bellum indicerent, missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum P. R. bellum, & non tuum privatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti. recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumpseras: an & per omnes anfractus viarum, cum ad bivia consisteres, ut quo flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eo cos. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ, Lycaoniæque, & Phrygiæ recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem a tyrannis castellanisque deviis colligens? quid enim tibi cum Oenoandis? quid cum aliis æque innoxiis populis? Bellum autem ipsum, cujus nomine triumphum petis, quomodo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, ut diis immortalibus honos habeatur, postulas: primum quod pro temeritate imperatoris nullo jure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, non hostes nobis objecerunt. Nolite nomen tantum 46. *existimare mistum esse Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi misti ac vitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuntius illinc redisset? bis cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus pene hostium aciem subjecit, ut si non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda injicerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P. R. est, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attonitæ erant tantæ corporum moles. fundis sagittisque in fugam consternatæ sunt. gladius in acie cruentatus non est Gallico bello. velut * avium examina ad crepitum primum missilium avolavere. At hercule nos iidem, admonente fortuna, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset; cum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus; cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus: Q. Minutius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, periisset, cum multis viris fortibus cecidit,*

* al. Apū.

 exer-

exercitus spolia regis Antiochi referens trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiaeque foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus, aut P. R. dedisset. sic huic L. Scipioni, sic illi Man. Acilio de rege Antiocho, sic paulo ante T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum jam senatus censuisset bellum, quaesita tamen sunt: quibus nuntiandum esset? ipsis utique regibus nuntiaretur? an satis esset ad praesidium aliquod nuntiari? Vultis ergo haec omnia pollui & confundi? tolli fecialia jura? nullos esse feciales? fiat (pace deum dixerim) jactura religionis: oblivio deorum capiat pectora vestra. num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri? velint, jubeantne cum Gallis bellum geri? Modo certe coss. Graeciam atque Asiam volebant. tamen perseverantibus vobis Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt: merito ergo a vobis prospere bello gesto triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt.

47. Talis oratio Furii & Æmilii fuit.

CAPUT XXXI.

Contra Furium, & Æmilium suam causam agit Manlius; cui tandem de Gallograecis triumphus ab senatu decernitur.

MAnlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. *Tribuni plebis antea solebant triumphum postulantibus adversari, P. C. quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, ut non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse. Ex decem legatis, si diis placet, quod consilium (1) dispensandae co-*

ho-

(1) *ut disponerent res ad victoriam pertinentes.*

*honestandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt. quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum a me gestarum. Nullius equidem invideo honori P. C. vos tribunos plebis nuper, viros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate vestra deterruistis. triumphavit, quem non bellum injustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici jactabant. Ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnavi: qui plus XL. millia hominum cepi, aut occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui: non triumpho modo fraudor, sed causam apud vos, P. C. accusantibus * me his legatis dico.* * al. *meis ipse.* *Duplex eorum, ut animadvertistis, P. C. accusatio fuit. nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atque imprudenter dixerunt. Non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus a vobis, P. C. ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoque qui * Asiam incolunt, existimetis.* * al. *has terras.* *Gallos, remota universæ gentis infamia atque invidia, per se ipsos æstimate. Utinam rex Eumenes, utinam Asiæ civitates omnes adessent: & illos potius querentes, quam me accusantem audiretis. mittite agedum legatos circa omnes Asiæ urbes, & quærite, utrum a graviori servitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: cum vix redimendi captivos copia esset, & mactatas (1) humanas hostias, immolatosque liberos suos audirent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si a me foret cessatum. Quo longius Antiochus emotus es-*

(1) *hoc retinuerunt ex religione antiqua patriæ.* v. *Cæs.* 6. B. G. 16.

esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non vestro, adjecissetis. At enim sunt quidem ista vera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli (1) *spoliaverunt: nec ideo P. R. his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in jure ac ditione vestra Graecia atque Asia erat, ad curandum animadvertendumque quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuistis: quo libertatem immunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjicitis, alias agro multatis, aliis vectigal imponitis, regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curae vestrae censetis esse, ut pacem terra marique habeant. An, nisi praesidia deduxisset Antiochus, quae quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam: si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quae dedistis regi Eumeni, rata libertas civitatibus esset? Sed quid ego haec ita argumentor, tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te, L. Scipio, appello, cujus ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab diis immortalibus precatus sum: te, P. Scipio, qui legati jus, collegae majestatem, & apud fratrem cos. & apud exercitum habuisti: sciatisne in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaveritis ut cum hostibus justis? cecideritis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis, bellum * his senatus decreverat, & populus jusserat. Sed simul, ut opinor, cum* (2) *his decreverant jusserantque, qui inter ejus praesidia fuissent: ex quibus praeter Antiochum, cum quo pacem pepi-*

ge-

* al. *non habent his.*

(1) *v. Just. l.* 24. *c.* 8. *l.* 32. *c.* 3. *Strab. l.* 4. *Polyb. l.* 4. *Spolia Delphici oraculi Tectosages Tolosam avexerunt; unde* aurum Tolosanum.

(2) *in rogatione erat:* vellent, juberentne cum Antiocho Rege, quique sectam ejus secuti essent, bellum iniri. *lib.* 36. *c.* 1.

gerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus ut fieret,
mandaveratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho
arma adversus nos tulerunt. in qua causa tum Galli
ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni:
ego tamen & cum aliis pro dignitate imperii vestri
coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum
animos, si possent mitigari a feritate insita, tentavi:
& postea quam indomitos atque implacabiles cernebam,
tum demum vi atque armis coercendos ratus sum.
Nunc quoniam suscepti belli purgatum est crimen,
gesti reddenda est ratio. in quo considerem equidem
causæ meæ, etiam si non apud Romanum, sed apud
Carthaginiensem senatum agerem: ubi in (1) cru-
cem tolli imperatores dicuntur, si prospero eventu,
pravo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea civitate,
quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos
adhibet, quia nullius calumniæ subjicit ea quæ dii
comprobaverunt: & in solennibus verbis habet, cum
supplicationem aut triumphum decernit, quod bene
ac feliciter rempublicam administrarit: (2) si nol-
lem, si grave ac superbum existimarem virtute glo-
riari: pro felicitate mea exercitusque mei, quod tan-
tam nationem sine ulla militum jactura devicimus,
postularem, ut diis immortalibus honos haberetur:
& ipse triumphans in Capitolium ascenderem, unde
votis rite nuncupatis profectus sum: negaretis hoc
mihi cum diis immortalibus? Iniquo enim loco di-
micavi. Dic igitur quo æquiore potuerim dimicare? 49.
cum montem hostes cepissent, loco munito se tene-
rent? nempe eundum ad hostes erat, si vincere vel-
lem. Quid si urbem eo loco haberent, & mœnibus
se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad
Thermopylas æquone loco Man. Acilius cum rege An-
tiocho pugnavit? quid? Philippum non eodem modo
super Aoum amnem juga tenentem montium T.
Quintius dejecit? Equidem adhuc qualem aut sibi
fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non
invenio. si degenerem, & emollitum amœnitate A-

I 5 *siæ,*

(1) *hac de re dictum alias.*
(2) si nollem gloriari in ea civitate, quæ &c.
sed postularem pro felicitate, negaretis &c.

siæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum, & robore corporum: huicne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia est, P. C. nec quicquam aliud scit, quam (1) *detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis. P. C. si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex silvestribus facere potui? & præstare necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne quid sarcinarum raperetur? ne quod jumentum ex tanto agmine abstraheretur? ne quis vulneraretur? ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minutius moreretur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, hærent. quod saltu iniquo, loco alieno cum adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi & novissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra exercitum barbarorum circumvenerunt: quod multa millia ipso die, plura multo post dies paucos ceciderunt, & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint, vos scituros, cum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credunt. Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem: tamen procos. triumphum in Thracia duobus præliis merueram. Sed jam dictum satis est. quin pro eo quod pluribus verbis vos quam volui, fatigavi, veniam a vobis petitam impetratamque velim, P. C.* Plus crimina eo die, quam

50. defensio, valuissent, ni altercationem in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die & cognati amicique Cn. Manlii summis opibus annixi sunt, & auctoritas seniorum valuit, negantium *exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator, qui, perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportasset, sine curru & laurea privatus inhonoratusque urbem iniret*. hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt.

CA-

(1) *detrahere. sic Ovid.* 13. *Met.* 270. Neque enim benefacta maligne detrectare meum est. & *alibi*.

CAPUT XXXII.

Petillii tribuni plebis ob non relatam in publicum Antiochi pecuniam, diem P. Scipioni Africano dicunt: is citatus cum ad Rostra venisset: Hac die, *inquit*, Carthaginem vici, Quirites: in Capitolium eamus, & Diis supplicemus: *quo facto, invidiæ cedens in voluntarium exilium Liternum proficiscitur: cum inde ad causam dicendam evocaretur, Tib. Gracchus antea Scipionis inimicus, cogit tribunos a vexationibus desistere.*

OPpressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus, majus & cum majore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor est) duo Q. Petillii diem dixerunt. id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quæ id pati posset, incusabant. *duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas: Romam ingratiorem. siquidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset, Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, *neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit. nihil tam æquandæ libertatis esse, quam potentissimum quemque* (1) *posse dicere causam. quid autem tuto cuiquam, nedum summam Reipublicæ, permitti, si ratio non sit reddenda? qui jus æquum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.* Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio (2) cos. censorve majore omnis generis hominum frequentia, quam (3) reus illo die in forum est deductus. Jussus dicere causam, sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem un-

I 6

(1) *posse trahi in judicium.*
(2) *tum, cum esset consul.* (3) *nunc reus.*

unquam neque melius, neque verius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant. & aurium fastidium aberat: quia pro periculo, non in gloriam, referebantur. Tribuni plebis vetera luxuriæ (1) crimina Syracusanorum hibernorum, & Locris (2) Pleminianum tumultum cum ad fidem præsentium criminum retulissent, suspicionibus magis, quam argumentis, pecuniæ captæ reum accusarunt. (3) *Filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tanquam in ejus unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. dictatorem eum consuli, non legatum in provincia fuisse. nec ad aliam rem eo profectum, quam ut id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque & omnibus ad orientem versis regibus gentibusque appareret, unum hominem caput columenque imperii Romani esse: sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis Patrum, pro populi jussis esse.* Infamia intactum, invidia qua possunt, urgent. Orationibus in noctem perductis, * producta dies est. ubi ea venit, tribuni in rostris prima luce consederunt. citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad rostra subiit: silentioque facto: *Hoc*, inquit, *die, Tribuni plebis, vosque Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. itaque cum hodie litibus & jurgiis supersederi æquum sit: ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem Opt. Max. Junonemque & Minervam, cæterosque deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe alias egregie Reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. vestrum quoque quibus commodum est, ite mecum, Quirites, & orate deos, ut mei similes principes habea-*

51.

* al. prodicta.

(1) *v. l. 29. n. 19. 20. & 22.*
(2) *v. l. 29. n. 16.*
(3) *v. l. 36. n. 31.*

beatis. ita, si ab annis (1) *septemdecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi.* Ab rostris in Capitolium ascendit. simul se universa concio avertit, & secuta Scipionem est: adeo, ut postremo scribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis præter servilem comitatum, & præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa deum cum P. R. circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum, & æstimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est invectus. Hic 52.
speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. post quem, cum invidiam & certamina cum tribunis prospiceret, die longiore producta in Liternum concessit, certo consilio ne ad causam dicendam adesset. major animus & natura erat, ac majori fortunæ assuetus, quam ut reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum * causæ esse cur abesset, excusabat. quam excusationem cum tribuni qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, qua judicium, & tribunos plebis, & concionem reliquisset: & quibus jus de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de P. R. egisset: secessionemque eo die in Capitolium a Tribunis plebis fecisset: *Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & auctore nos reliquistis, ab eo ipsi re-*

* al. causam.

(1) *ea ætate turmæ equestris præfectus patrem in acie periclitantem ex periculo eripuit. Polyb. 10. 3. biennio post fuit Tribunus Legionis secundæ: quo tempore qui ex clade Cannensi elapsi Canusium aufugerant, omnium consensu, ad eum summam imperii detulerunt. Liv. 22. n. 53. triennio post creatus ædilis. Liv. 25. n. 2. ita reliquos honores ante ætatem consequutus.*

relicti estis. & tantum animorum in dies nobis decrescit, ut ad quem ante annis XVII. exercitum & classem habentem, tribunos plebis ædilemque in Siciliam (1) *mittere ausi sumus, qui prehenderent eum, & Romam reducerent: ad eum privatum ex villa sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus?* Tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreverunt: *si morbi causa excusaretur, sibi placere, accipi eam causam, diemque a collegis produci*. Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is cum vetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi, tristioremque omnes sententiam exspectarent: ita decrevit: *Cum L. Scipio excuset morbum esse causæ fratri: satis id sibi videri. se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurum. tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat. ad id fastigium rebus gestis, honoribus P. R. P. Scipionem deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub rostris reum stare, & præbere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis*
53. *deforme, quam ipsi sit*. Adjecit decreto indignationem. *Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugavitque: ideo Syphacem cepit, Annibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis succumberet? vos de P. Africano palmam peteretis? nullis ne meritis suis, nullis vestris honoribus unquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri pervenient, ubi si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum consîdat?* Movit & decretum, & adjecta oratio non cæteros modo, sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se, quid sui juris & officii esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipue a consula-

v. l. 2. (1) v. l. 29. n. 20.

fularibus fenioribufque Ti. Graccho actæ funt, quod Rempub. privatis fimultatibus potiorem habuiffet. & Petillii vexati funt probris, quod fplendere aliena invidia voluiffent, & fpolia ex Africani triumpho peterent.

CAPUT XXXIII.

Scipio Africanus Literni, quo in voluntarium exilium conceſſerat, reliquam ætatem agit; ac moriens ibi fe jubet fepeliri.

SIlentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit fine defiderio urbis. Morientem rure eo ipfo loco fepeliri fe juffiffe ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus fibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen, quam pacis artibus memorabilior prima pars vitæ, quam poftrema fuit: quia in juventa bella affidue gefta: cum fenecta res quoque defloruere, nec præbita eft materia ingenio. quid ad primum (1) confulatum fecundus, etiam fi cenfuram adjicias? quid Afiatica legatio & valetudine adverfa inutilis, & filii cafu deformata, & poft reditum neceffitate aut fubeundi judicii, aut fimul cum patria deferendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus, neque periculofius Romani geffere, unus præcipuam gloriam tulit.

CAPUT XXXIV.

L. Scipio Afiaticus Africani frater, lata a Petilliis tribunis plebis lege, ut de pecunia capta ex Antiocho quæreretur, repetundarum accufatur, damnaturque: de fumma pecuniæ, cujus ratio requifita eft, quoniam difcrepant fcriptores, fit conjectura.

MOrte Africani crevere inimicorum animi: quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui 54.

(1) *confulatus primus fuit laudabilior.*

qui vivo quoque eo allatrare ejus magnitudinem solitus erat. hoc auctore existimantur Petillii & vivo Africano rem ingressi, & mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis. *Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quique sub ejus imperio fuerunt: quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpitius Prætor urbanus ad senatum referat; quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc sunt?* Huic rogationi Q. & L. Mummii intercedebant. senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petillii nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quam adversus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is *post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique eam exortam rogationem* est conquestus. *parum enim fuisse, non* (1) *laudari pro rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater insuper accessio invidiæ mactetur.* M. Cato suasit rogationem: exstat oratio ejus de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, Uti rogas, jusserunt.

55. Ser. Sulpitio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres jusserunt. (2) Ad hunc prætorem adeo amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mor-

(1) *mos erat viros illustres oratione funebri laudari.*
(2) *alii ita legunt:* alii hunc &c. *& infra*, alii adeo inimicum.

mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse memoriæ prodiderint, & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse: quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum eundem, ut propter insignem simultatem, ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam: cæterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio. simul & delata & recepta nomina legatorum ejus, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quæstoris: & ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo, & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipione judicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati. quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem VI millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quam in ærarium retulerit: A. Hostilium LXXX. pondo auri, argenti CCCCIII. Furium quæstorem auri centum XXX, argenti CC. pondo. Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti. similius enim veri est, argenti, quam auri majus pondus fuisse: & potius quadragies, quam ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumque rationis ejus cum Lucium fratrem afferre jussisset, inspectante senatu, suis ipsum manibus concerpsisse, indignantem quod cum bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. (1) ab eadem fiducia animi, cum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent, poposcisse claves, & se

(1) *ob eandem &c. v. Plut. apophth. p. 196.*

& se aperturum ærarium dixisse, qui, ut clauderetur, effecisset.

CAPUT XXXV.

De Scipione Africano multa, quæ opinionibus, literisque variant, de morte, de sepulchro, de accusatoribus, de auxilio Tib. Gracchi probibentis duci in carcerem L. Scipionem fratrem, deque propter hoc beneficium collocata eidem Graccho Africani filia, proponuntur.

56. MUlta alia in Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, sepulchro in diversum trahunt: ut cui famæ, quibus scriptis assentiar, non habeam. Non de accusatore convenit. alii M. Nævium, alii Petillios diem dixisse scribunt. non de tempore quo dicta dies sit: non de anno quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. alii Romæ, alii Literni & mortuum & sepultum. utrobique monumenta ostenduntur, & statuæ. nam & Literni monumentum, monumentoque statua superimposita fuit: quam tempestate disjectam nuper vidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse: tertia poetæ Q. Ennii, nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque (si modo ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Ti. Gracchi) abhorrent inter se. (1) Index orationis P. Scipionis, nomen M. Nævii Tribuni plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris. nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum accusatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. alia tota (2) ferenda fabula est Gracchi orationi conveniens: & illi auctores sequendi sunt, qui, cum L. Scipio & accusatus &

(1) *titulus, seu inscriptio.*
(2) *instituenda narratio est.*

& damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt. quo post famam de fratris casu allatam, relicta legatione, cucurrisse eum Romam: & cum a porta recta ad forum se contulisset, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse a corpore ejus viatorem, & tribunis retinentibus, magis pie quam civiliter, vim fecisse. hæc enim * ipsa Gracchus queritur, dissolutam esse a privato tribunitiam potestatem. & ad postremum cum auxilium L. Scipioni polliceretur, adjicit, tolerabilioris exempli esse a Tribuno plebis potius, quam a privato victam videri & tribunitiam potestatem, & Remp. esse. sed ita hanc unam impotentem ejus injuriam invidia onerat, ut increpando quod degenerarit tantum a se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehensione præsenti reddat. castigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum (1) perpetuum consulem & dictatorem vellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni. prohibuisse ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornatu e templo Jovis Opt. Max. (2) exiret. Hæc vel in laudatione 57. posita ingentem magnitudinem animi moderandis ad civiles habitum honoribus significarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus (3) filiis (nam major P. Cornelio Nasicæ haud dubie a patre collocata erat) nuptam fuisse convenit. illud parum constat, utrum post mortem patris & desponsa sit, & nupserit: an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, jurasse, *sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquam facere: sed in quem carcerem reges & imperatores hostium*

* at. ipse.

(1) v. *Val. Max.* 4. 1. 6.
(2) *dissentit a Livio Val. Max. l.* 8. 15. 1. & *Appian. in Hispan. p.* 267. (3) *pro* filiabus.

ſtium ducentem vidiſſet P. Africanum, in eum ſe fratrem ejus duci non paſſurum. Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio conſurrexiſſe, & petiſſe, ut inter epulas Graccho filiam Africanus deſponderet. quibus ita inter publicum ſolenne ſponſalibus rite factis, cum ſe domum recepiſſet, Scipionem Æmiliæ uxori dixiſſe, filiam ſe minorem deſpondiſſe. cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia ſecum conſultatum, adjeciſſet: (1) non ſi Tib. Graccho daret, expertem conſilii debuiſſe matrem eſſe: lætum Scipionem tam concordi judicio, ipſi deſponſam reſpondiſſe. Hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus & monumentis literarum variarent, proponenda erant.

CAPUT XXXVI.

P. Scipio Naſica, cum L. Scipio damnatus pecuniæ captæ ab Antiocho inciperet duci in carcerem, cauſam ejus apud prætorem, accuſatoreſque graviter agit: eo nihil proficiente, Tib. Gracchus tribunus plebis intercedit, dimittique L. Scipionem jubet.

58. JUdiciis a Q. Terentio Prætore perfectis, Hoſtilius & Furius damnati prædes eodem die quæſtoribus urbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnem, quam accepiſſet pecuniam, in ærario eſſe, nec ſe quicquam publici habere, in vincula duci eſt cœptus. P. Scipio Naſica tribunos appellavit, orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, ſed propriæ familiæ ſuæ. *Parentes ſuos & P. Africani, ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuiſſe Cn. & P. Scipiones, clariſſimos viros. eos, cum per aliquot annos in terra Hiſ-*

(1) *ne ſi Tiberio quidem. princeps juventutis Tib. Gracchus habebatur; & eam ob cauſam ei Corneliam deſponſam fuiſſe, auctor eſt Plut. in vita Gracchi.*

*Hispania adversus multos Pœnorum Hispanorumque & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambos pro P. R. morte occubuisse: cum illorum tueri gloriam posteris satis esset; P. Africanum tantum paternas superavisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe divina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, ut quæ in Hispania, quæ in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur, consulem, & ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia provincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur: &. a (1) fratre, cui post duos consulatus censuramque & triumphum legatus in Asiam iret. ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus COS. officeret, forte ita incidisse, ut quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum devicisset, æger P. Scipio Eleæ dierum aliquot via abesset. non fuisse minorem eum exercitum, quam Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen quæri, (2) eam dici venisse. hic X. legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. * quin extitisse ex X. legatis,* *al. quâ.
qui Cn. Manlium accusarent: tamen non modo ad quâ.
criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem valuisse. At hercule in Scipione 59.
ipsas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum, omnia possidere eum victum, quæ ante bellum ejus fuerint. auri & argenti cum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in privatum versum. An non (3) præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in u-

num

(1) *repete, dignum visum.*
(2) *pacem dici pretio datam fuisse.*
(3) *ante.*

*num conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum? ea quanta regio orbis terrarum sit, a Tauro monte in Ægæum usque prominens mare; quot non urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri montis juga Antiocho ademptam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam, nec Quintio crimen quæsitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cujus cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam nocuisse. tantum auri argentique judicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi non posset. * ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hereditates acceptas? in domo, quam sumptus non exhauserint, exstare debuisse novæ fortunæ cumulum. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore & tenebris exspiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. Non id Corneliæ magis familiæ, quam urbi Romanæ fore erubescendum.* Adversus ea Terentius Prætor rogationem Petilliam, & senatusconsultum, & judicium de L. Scipione factum recitavit. se, ni referatur pecunia in publicum quæ judicata sit, nihil habere quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, & in vincula duci jubeat. Tribuni cum in consilium secessissent, paulo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia pronuntiavit, *prætori non intercedere tribunos, quominus sua potestate utatur.* Tib. Gracchus ita decrevit; *Quominus ex bonis L. Scipionis quod judicatum sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium P. R. propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiæ devinxerit P. R. bene-*

* al. id ubi.

60.

beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurum inter hostes P. R. (1) *L. Scipionem in carcere & vinculis esse, mittique eum se jubere.* Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium.

CAPUT XXXVII.

Missi quæstores in bona L. Scipionis publice possidenda non tantum redigunt, quantæ summæ damnatus fuerat: collatam a cognatis, & amicis ingentem pecuniam Scipio recusat: necessaria ad victum redimit.

IN bona deinde L. Scipionis (2) possessum publice quæstores prætor misit. neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nec tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Collata pecunia a cognatis amicisque & clientibus est L. Scipioni: ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. nihil accepit: quæ necessaria ad cultum erant, redempta ei a proximis cognatis sunt. verteratque Scipionum invidia in prætorem, & consilium ejus, & accusatores.

LI-

(1) *redundat*, L. Scipionem.

(2) *mittebantur quæstores in possessionem bonorum rei, qui ob delictum publicum damnatus, judicatum non solvisset.*

LIBER XXXIX.

CAPUT I.

Consules C. Flaminius, & Æmilius Ligures subigunt: inde Æmilius profectus in Galliam cum exercitu viam a Placentia Ariminum perductam Flaminiæ jungit.

1. DUm hæc (si modo hoc anno acta sunt) Romæ aguntur, coss. ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem disciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. nam Asia & amœnitate urbium, & copia terrestrium maritimarumque rerum, & mollitia hostium, regiisque opibus ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. præcipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti sunt. itaque asperius paulo iter in Thracia, & exercitatior hostis magna clade eos castigavit. in Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana & aspera, quæ & ipsis capere labor erat, & ex præoccupatis dejicere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidiis: hostis levis, & velox, & repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul, periculosaque: inops regio, quæ parsimonia astringeret milites, prædæ haud multum præberet, itaque non lixa sequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil præter arma, & viros omnem spem in armis habentes, erat. nec deerat unquam cum iis vel materia belli, vel causa: quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant: nec tamen in discrimen summæ re-
2. rum pugnabatur. C. Flaminius cos. cum Friniatibus

tibus Liguribus in agro eorum pluribus præliis secundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: & quia non sincera fide tradebant, cum castigarentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confestim secutus est cos., cæterum effusi rursus, & pars maxima inermes, per invia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. ita trans Apenninum abierunt, qui castris se tenuerant, circumsessi expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. tum conquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non * possent. his quoque perdomitis, cos. pacem dedit finitimis. & quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat: ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium. M. Æmilius alter cos. agros Ligurum, vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos Balistam Suismontiumque tenentibus, deussit, depopulatusque est. deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus præliis fatigavit: postremo coactos in aciem descendere, justo prælio devicit, in quo & ædem Dianæ vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus: in his & Briniates Ligures erant, quo non adierat C. Flaminius. omnes Æmilius subegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit, viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. prælio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit, ædem Junoni reginæ vovit. Hęc in Liguribus eo anno gesta.

* as. posset.

CAPUT II.

Cenomanis injuste a Furio Prætore adempta arma redduntur: multa Latinorum millia, quæ Romam commigraverant, in suas civitates redire coguntur.

3. IN Gallia M. Furius Prætor insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. id Cenomani conquesti Romæ apud senatum, rejectique ad cos. Æmilium, cui, ut cognosceret statueretque, senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt causam. arma reddita Cænomanis, decedere e provincia Prætor jussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est. his querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni Prætori negotium datum est, ut eos conquireret, &, quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus apud se censum esse probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

CAPUT III.

M. Fulvius proc. commemoratis rebus ab se in Ætolia Cephaleniaque gestis, triumphum petit: intercedens M. Abutius tribunus plebis, cui ita mandaverat Æmilius cos., Fulvii inimicus, a Tib. Graccho castigatur: remissa intercessione, Fulvius triumphat.

4. PRiusquam coss. redirent Romam, M. Fulvius procos. ex Ætolia rediit. isque ad ædem Apollinis in senatu cum de rebus in Ætolia Cepha-

phaleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut æquum censerent ob Rempublicam bene ac feliciter gestam, & diis immortalibus honorem haberi jubere, & sibi triumphum decernere. M. Abutius Tribunus plebis, *si quid de ea re ante M. Æmilii cos. adventum decerneretur, intercessurum se* ostendit. *eum contradicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in adventum suum servaretur.* Fulvium (1) *temporis jacturam facere. senatum etiam præsente cos., quod vellet, decreturum.* M. Fulvius. *Si aut simultas M. Æmilii secum ignota hominibus esset, aut, quam is eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absentem cos. & deorum immortalium honori obstare, & meritum debitumque triumphum morari: imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum præda ac captivis ante portas stare, donec cos. ob hoc ipsum moranti redire Romam libitum esset. Verum enimvero cum sint notissimæ sibi cum cos. inimicitiæ, quid ab eo quenquam posse æqui exspectare, qui per infrequentiam* (2) *furtim S. C. factum ad ærarium detulerit? Ambraciam non videri vi captam, quæ aggere ac vineis* (3) *oppugnata sit, ubi incensis operibus alia deintegro facta sint, ubi circa muros supra subterque terram per dies quindecim pugnatum: ubi a prima luce, cum jam transcendisset muros miles, usque ad noctem diu anceps prælium tenuerit: ubi plus tria millia hostium sint cæsa. Jam de deorum immortalium templis spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum cæterarumque captarum civitatum ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit belli jus. Se & P. C. orare, & a tribunis petere, ne superbissimo inimico ludibrio*

(1) *nullius rei, nisi temporis; quasi dicat, non auferri, quod differtur.*

(2) *ut S. C. fieret, saltem centum Senatores esse oportebat; ut liquet infra n. 18.*

(3) *v. l. 38. n. 4. 5. 6.*

5. *brio esse sinant*. Undique omnes alii deprecari tribunum, alii castigare. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio movit, *ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse: alienarum vero simultatum Tribunum plebis cognitorem fieri, turpe & indignum collegii ejus potestate, & sacratis legibus esse. suo quenque judicio & homines odisse aut diligere, & res probare aut improbare debere. Non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, astipularique irato consuli tribunum plebis; & quid privatim M. Æmilius mandaverit, meminisse: tribunatum sibi a P. R. mandatum oblivisci; & mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consulari regno. ne hoc quidem cernere eum, fore ut memoriæ ac posteritati mandetur, ejusdem collegii* (1) *alterum e duobus Tribunis plebis suas inimicitias remisisse Reipublicæ, alterum alienas & mandatas exercuisse*. His victus castigationibus Tribunus cum templo excessisset, referente Ser. Sulpitio Prætore triumphus M. Fulvio est decretus. Is cum gratias P. C. egisset, adjecit, ludos magnos se Jovi Opt. Max. eo die, quo Ambraciam cepisset, vovisse. in eam rem sibi centum pondo auri a civitatibus collatum. petere ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario positurus esset, id aurum secerni juberent. Senatus pontificum collegium consuli jussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? Cum pontifices negassent ad religionem pertinere quanta impensa in ludos fieret: senatus Fulvio, quantum vellet, impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Januario statuerat. sed cum audisset cos. Æmilium literis Abutii Tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem ægrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello ha-

(1) *Se Gracchus designat, ob inimicitias cum Scipionibus.*

haberet, (1) prætulit triumphi diem. Triumphavit ad X. Kal. Januarias de Ætolis, & de Cephalenia. Aureæ coronæ (2) centum XII. pondo ante currum latæ sunt, argenti pondo millia LXXXIII., auri pondo CCLXIII., tetradrachma Attica CXVIII. millia, Philippei nummi XII. millia CCCCXXII., signa ænea CCLXXXV., signa marmorea CCXXX., arma, tela, cætera spolia hostium magnus numerus. ad hæc catapultæ, ballistæ, tormenta omnis generis: duces aut Ætoli & Cephalenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti ad septem & XX. Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos, sociosque donis militaribus donavit: militibus ex præda vicenos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti.

CAPUT IV.

Magistratus creantur: novi coss. sunt Sp. Postumius Albinus, Q. Martius Philippus.

JAm consularium comitiorum appetebat tempus: 6.
quibus quia M. Æmilius, cujus sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati coss. Sp. Postumius Albinus, Q. Martius Philippus. Prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus.

(1) *ante diem destinatum triumphavit.*

(2) *num aureæ coronæ fuere centum, quarum cujusque pondus esset duodecim librarum? nimis multum aurum in coronis solis, cum longe minus fuerit reliquum aurum. an universarum coronarum pondus fuit centum, & duodecim librarum? hoc verosimilius. sed ita deest numerus coronarum.*

CAPUT V.

Cn. Manlius Vulso de Gallis in Asia victis triumphat: hujus ab exercitu invecta in Urbem luxuriæ origo refertur.

EXtremo anni magistratibus jam creatis, ad tertium nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. serius ei triumphandi causa fuit, ne Q. Terentio Culleone prætore causam (1) lege Petillia diceret, & incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infensioribus in se, quam in illum, judicibus, quod disciplinam militarem severe ab eo conservatam, (2) successor ipse omni genere licentiæ corruperat. neque ea sola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur, sed etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. ii primum (3) lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, (4) plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ supellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam advexerunt: tunc psaltriæ, sambucistriæque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipsæ &

(1) *v. l.* 38. *n.* 50. *& seqq.*

(2) *Paterc. initio l.* 2. potentiæ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit. *scil. quia ille devicit Africam, hic Asiam.*

(3) *in quibus cœnaturi accumberent.* triclinia ærata, abacosque, & monopodia Cn. Manlius, Asia devicta, primum invexit, triumpho suo. *Plin. l.* 34. *c.* 3.

(4) *aulæa, quæ parietibus, & lectis obducebantur. ex illo tamen Sueton. in Tito. c.* 10. Lecticæ dimotis plagulis, *apparet fuisse etiam vela lecticarum.*

& cura & sumptu majore apparari cœptæ. tum coquus, vilissimum antiquis mancipium & æstimatione & usu, in pretio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi cæpta. vix tamen illa quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas (1) CC. duodecim pondo: argenti pondo CCXX. millia: auri pondo MMCIII.: tetradrachmum Atticum CXXVII. millia: cistophorum CCL.: Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia CCCXX. & arma spoliaque multa Gallica carpentis transvecta. duces hostium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni, & stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis currum secuti sunt. carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile appareret, in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici, triumphum esse militari magis favore, quam populari celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt. quibus annitentibus, S. C. factum est, *ut ex pecunia, quæ in triumpho translata esset*, (2) *stipendium collatum a populo in publicum*, (3) *quod ejus solutum antea non esset, solveretur*. vicenosquinos & semisses in (4) millia æris quæstores urbani cum fide & cura solverunt. 7.

(1) *videtur hic numerus librarum, non coronarum; ut paulo ante.*

(2) *pecunia collata, qua solverentur stipendia. at pecuniæ secundo bello Punico collatæ tertia pensio soluta erat. v. l. 33. n. 42. ignotum est autem, post illud bellum tali auxilio Remp. eguisse. fortasse hic locus mutilus est.*

(3) *quæ pars.*

(4) *singula. usurarum nomine.*

CAPUT VI.

Affertur ex Hispania, Lusitanos, & Celtiberos esse in armis: Ludi Romani, ac Plebeii fiunt.

PEr idem tempus Tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C Atinii & L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, & sociorum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum (1) Pollentiæ procidit, atque id dejecit. ea religione moti patres, & diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro uno reponenda, & novum auratum faciendum. Et plebeii ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso, & M. Furio Fuso diem unum instaurati sunt.

CAPUT VII.

Hujus anni Provinciæ.

8. U.C. 564. INsequens annus Sp. Postumium Albinum, & Q. Martium Philippum COSS. ab exercitu, bellorumque & provinciarum cura ad intestinæ conjurationis vindictam avertit. Prætores provincias sortiti sunt: T. Mænius urbanam, M. Li-

(1) *nil mirum, Romanos coluisse Deam* Pollentiam (*h. e. Potentiam*) *cum Pindarus tradat, Deorum triginta millia fuisse. D. autem August. 4. de Civ. D. c. 23. & 7. 2. Supra triginta millia antiquorum Deos fuisse.* Malus *vero, quo minus firmiter solo hærente signum dejectum est, fortasse ex iis fuit, quibus, funibus alligatis, vela tensa fulciebantur, ad aeris injurias arcendas, cum spectacula fierent.*

Licinius Lucullus inter cives & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem. COSS. ambobus quęstio de clandestinis conjurationibus decreta est.

CAPUT VIII.

Bacchanalia, sacrum Græcum, & quidem nocturnum, scelerum, atque libidinum seminarium, cum jam ad ingentis multitudinis conjurationem pervenisset, a Postumio consule investigatur, & detegitur.

GRæcus ignobilis in Etruriam primum venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit, sed sacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quæstum & disciplinam profitendo, animos errore imbueret, sed occultorum antistes sacrorum. Initiâ erant, quæ primo paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta per viros mulieresque. additę voluptates religioni vini & epularum, quo plurium animi illicerentur. cum vinum (1) animos, & nox, & misti fœminis mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris extinxissent: corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ, cum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum fœminarumque erant: sed falsi testes, falsa signa, (2) testimoniaque, & (3) indicia ex eadem officina exibant. venena indidem, intestinæque

(1) *alii*: amor. *notum est illud Ovid. 1. Amor. 6. 59.* nox, & amor, vinumque nihil moderabile suadent: illa pudore vacat; Liber, Amorque metu.

(2) *alii*: testamentaque.

(3) *indices, delatores.*

cędes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam (1) exstarent. multa dolo, pleraque per vim audebantur. occulebat vim, quod prae ululatibus, tympanorumque & cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra & cędes exaudiri poterat. Hujus mali labes ex Etruria
9. Romam, velut contagione morbi, penetravit. primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit. tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Æbutius, cujus pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniae matris, & vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. & mater dedita viro erat, & vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via una (2) corruptelae bacchanalium erat. mater adolescentulum appellat, *se pro ægroto vovisse, ubi primum convaluisset, (3) bacchis eum se initiaturam. damnatam voti deum benignitate, exsolvere id velle. X. dierum castimonia opus esse: decimo die cœnatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam.* Scortum nobile, libertina Hispala Fecenia, (4) non digna quæstu, cui ancillula assueverat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo (5) juxta vicinitatem cum Æbutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famae damnosa. ultro enim amatus appetitusque erat: & (6) maligne omnia præbentibus suis, meretriculae munificentia sustinebatur, quin eo proces-

(1) *reperirentur, ut sepeliri possent.*

(2) *corruptelę bacchanalium erant una via, ut aut tolleretur pupillus, aut obnoxius flagitio fieret.*

(3) *quia feminarum primo id sacrum proprium fuerat. Servata est ea locutio etiam postea.* initiari bacchis, *significat, se illis sacris tradere.*

(4) *meliore fortuna, & natalibus digna.*

(5) *propter.* (6) *avare.*

cesserat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, (1) tutore a tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, unum Æbutium instituerat heredem. Hęc 10.
amoris pignora cum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset: *religionis se causa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, bacchis initiari velle*. Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora*, inquit. *mori & sibi & illi satius esse, quam id faceret; & in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent*. Admiratus cum verba, tum perturbationem tantam adolescens, *parcere exsecrationibus* jubet. *matrem id sibi assentiente vitrico imperasse*. *Vitricus ergo*, inquit, *tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat?* Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset, pacem veniamque precata deorum dearumque, si coacta caritate ejus silenda enuntiasset: *ancillam se* ait *dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eo accessisse. scire, corruptelarum omnis generis eam officinam esse: & jam biennio constare, neminem initiatum ibi majorem annis XX. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus, cantuque symphoniæ, & cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, * cui per vim stuprum* * a'.
inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atque ob- cum.
secrare, *ut eam rem quocunque discuteret modo: nec se eo præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent*. neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Posteaquam domum ve- 11.
nit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps cæteris, quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset: negat eorum se quicquam fa-

(1) *ex lege Atilia. v. Justin. instit. princ. de Atiliana* Tut. *feminæ enim sunt semper in tutela*.

ctūrum, nec initiari ſibi in animo eſſe. aderat ſermoni vitricus. confeſtim mulier exclamat, *Hiſpalæ concubitu carere eum decem noctes non poſſe. illius* (1) *excetræ delinimentis & venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici, nec deorum verecundiam habere*. jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum ſervis domo exegerunt. Adoleſcens inde ad Æbutiam ſe amitam contulit, cauſamque ei, cur eſſet a matre ejectus, narravit. deinde ex auctoritate ejus poſtero die ad COS. Poſtumium, arbitris remotis, rem detulit. Conſul poſt diem tertium ad ſe juſsum redire dimiſit. ipſe Sulpitiam, gravem fœminam, ſocrum ſuam, percunctatus eſt, ecquam anum Æbutiam ex Aventino noſſet? cum ea, noſſe probam, & antiqui moris fœminam reſpondiſſet: opus eſſe ſibi ea conventa dixit: mitteret nuntium ad eam, ut veniret. Æbutia accita ad Sulpitiam venit: & conſul paulo poſt, velut forte interveniſſet, ſermonem de Æbutio fratris ejus filio infert. Lacrymæ mulieri obortæ, & miſerari caſum adoleſcentis cœpit, qui ſpoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud ſe tunc eſſet ejectus a matre, quod probus adoleſcens (dii propitii eſſent) obſcœnis, ut fama eſſet, ſacris initiari nollet. Satis de Æbutio explora-
12. tum ratus conſul, non vanum auctorem eſſe: dimiſſa Æbutia, ſocrum rogat ut Hiſpalam indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniæ, arceſſeret ad ſeſe. eam quoque eſſe quæ percunctari vellet. Ad cujus nuntium perturbata Hiſpala, quod ad tam nobilem & gravem fœminam ignara cauſæ arceſſeretur: poſteaquam lictores in veſtibulo, turbamque conſularem & con-

(1) *hydræ Lernææ*. *D. Hieron.* Iberam excetram *vocat virulentum obtrectatorem*. *Plaut. Perſ.* 1. a. 3. cum leone, & cum excetra, cum cervo, & cum apro Ætolico, cum avibus Stymphalicis, cum Antæo deluctari mavelim, quam cum Amore. *alludit ad labores Herculis, inter quos* **hydra Lernæa**.

consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam socru adhibita, consul, si vera dicere inducere in animum posset, negat perturbari debere. fidem vel ab Sulpitia, tali fœmina, vel ab se acciperet. expromeret sibi quæ in luco (1) Similæ bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri. Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset. tandem confirmata, puellam admodum se ancillam initiatam cum domina ait. aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil quid ibi fiat, scire. Jam idipsum consul laudare, quod initiatam se non inficiaretur. sed & cætera eadem fide expromeret. neganti ultra quicquam scire; non eandem, (2) dicere, si coarguantur ab alio, ac per se fatenti, veniam aut gratiam fore. eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset.
13. Mulier haud dubie, id quod erat, Æbutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpitiæ procidit; & eam primo orare cœpit, ne mulieris libertinę cum amatore sermonem, in rem non seriam modo, sed capitalem etiam verti vellet. se terrendi ejus causa, non quod sciret quicquam, ea locutam esse. Hic Postumius accensus ira, tum quoque ait eam cum Æbutio se amatore cavillari, credere, non in domo gravissimæ fœminę, & cum consule loqui. & Sulpitia attollere paventem, simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Æbutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset: magnum sibi metum deorum, quorum occulta enuntiaret, majorem multo dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. itaque hoc se Sulpitiam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam

(1) *alii volunt a vulgo corruptum pro* Semelæ. *alii legunt* Stimulæ. *utrumque complectitur* Ovid. 6. *Fast.* 503. lucus erat, dubium Semelæ, Stimulæne vocetur; Mænadas Ausonias incoluisse ferunt. (2) *Consul.*

liam aliquo amandarent, ubi reliquum vitę degere tuto posset. Bono animo esse jubere eam consul, & sibi curę fore dicere, ut Romę tuto habitaret. Tum Hispala originem sacrorum expromit. *Primo sacrarium id fœminarum fuisse, nec quenquam virum eo admitti solitum. tres in anno statos dies habuisse, quibus interdiu bacchis initiarentur. sacerdotes invicem matronas creari solitas. Pacullam Miniam Campanam sacerdotem omnia, tanquam deum monitu immutasse. nam & viros eam primam suos filios initiasse. Minium & Herennium Cerrinios: & nocturnum sacrum ex diurno; & pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. ex quo in promiscuo sacra sint, & permisti viri fœminis, & noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermissum. plura virorum inter sese, quam fœminarum, esse stupra. si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari, nihil nefas ducere. hanc summam inter eos religionis esse. viros, velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari. matronas baccharum (1) habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim: demissasque in aquam faces, quia (2) vivum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos a diis homines dici, quos machinæ illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, (3) alterum jam prope populum esse: in his nobiles quosdam viros fœminasque. biennio proximo institutum esse, ne quis major XX. annis initiaretur. captari ætates & erroris & stu-*

(1) *thyrsis armatas.*

(2) *Plinio auctore l. 35. c. 15. illud dicitur quod ignem non est expertum. ἄπυρον græcis vocatum. reliqua genera coctione parantur. hoc glebosum, solidumque effoditur, avidissimeque flammam corripit.*

(3) *tantam multitudinem esse, ut prope reliquum populum æquet.*

stupri patientes. Peracto indicio advoluta rursus gentibus, preces easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem ędium vacuam faceret, quo Hispala immigraret. cœnaculum super ędes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ędes verso. res omnes Fecenię extemplo translatę, & familia arcessita. & Æbutius migrare ad consulis clientem jussus.

CAPUT IX.

Detectam rem flagitiosam, Bacchanalia, Postumius cos. ad Senatum defert: Patres, quæ ad vindicandum, atque opprimendum perniciosum malum necessaria sunt, decernunt.

ITa cum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primo, quæ deinde ab se inquisita forent, patres pavor ingens cepit: cum publico nomine, ne quid eæ conjurationes cœtusque nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent; tum privatim suorum * (1) quisque vicem, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus gratias consuli agendas, quod eam rem & cum singulari cura, & sine ullo tumultu investigasset. quæstionem deinde de bacchanalibus sacrisque nocturnis (2) extra ordinem consulibus mandat. indicibus Æbutio ac Feceniæ ne fraudi ea res sit curare, & alios indices præmiis invitare jubet. sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu fœminæ essent, non Romæ modo, sed per omnia fora & conciliabula conquiri, ut in consulum potestate essent. edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis, qui bacchis initiatus esset, coisse aut convenisse causa sacrorum velit, neu quid talis rei divinæ fecisse. ante omnia ut quæ-

* al. forsasse quæque.

(1) *intellige*; metuebat.
(2) *sine tribunitia rogatione*.

quæstio de his habeatur, qui coierint conjuraverintve quo stuprum flagitiumve inferretur. Hæc senatus decrevit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes ejus sacri omnes conquirerent, comprehensosque (1) libero conclavi ad quæstionem servarent. ædiles plebis * videre, ne qua sacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem, servarentque ne qui nocturni cœtus fierent. utque ab incendiis caveretur, adjutores triumviris quinqueviri dati, uti cis Tiberim suæ quisque regionis ædificiis præessent.

* al. viderent.

CAPUT X.

Consules, advocata concione, contra obscœnum, Reique publicæ periculosum sacrum, Bacchanalia, orationem habent; atque ad illud una secum demoliendum populum hortantur.

15. AD hæc officia dimissis magistratibus, consules in rostra ascenderunt: & concione advocata, cum (2) solenne carmen precationis, quod præfari, priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: *Nulli unquam concioni, Quirites, tam non solum apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret hos esse deos, quos colere, venerari, precarique majores vestri instituissent: non illos, qui pravis & externis religionibus captas mentes velut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio. si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiæ dem: si omnia nudavero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor. quicquid dixero, minus, quam pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse. ut ad cavendum*

(1) *extra publicum carcerem, in privato cubiculo.*
(2) *supra l. 5. n. 41.* M. Fabio Pontifice M. præfante carmen. *magistratus concionis initio Deorum opem implorabant.*

dum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota jampridem Italia, & nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo: cæterum quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciviam esse credere: & qualecunque sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero multa millia hominum esse, illico necesse est exterreamini, nisi adjunxero qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, & is fons mali hujusce fuit. deinde simillimi fœminis mares stuprati & constupratores, fanatici vigiles, vino, strepitibus, clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, cæterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Majores vestri ne vos quidem, nisi cum aut (1) vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi (2) concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad (3) concionem vocasset, forte temere coire voluerunt: & ubicunque multitudo esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cętus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? Si quibus ætatibus initientur mares, sciatis: non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes, milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi cooperti stupris suis alienisque, pro pudicitia conjugum ab liberorum vestrorum ferro decernent? Mi- 16.
nus tamen esset, si flagitiis tantum effœminati forent (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent. Nun-

(1) de vexillo in arce Janiculi posito, & Janiculo ipso, dum centuriata haberentur comitia, custodito scribit Dio l. 47. in consulatu Ciceronis. de exercitu præsidii causa imperari solito, Gell. l. 15. c. 27. (2) intelligit comitia tributa, quæ verius plebis concilium dicit Gell. ibid.
(3) de concione idem Gel. lib. 13. c. 15.

*Nunquam tantum malum in Republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quicquid * iis annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo uno sacrario scitote ortum esse. Necdum omnia in quæ conjuraverunt, edita facinora habent. adhuc privatis noxiis, quia nondum ad Rempublicam opprimendam satis virium est, conjuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malum: jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam Reipub. spectat. nisi præcavetis, Quirites, jam huic diurnæ legitime ab consule vocatæ par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli universos concionantes timent. jam ubi vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, illi coierint, consultabunt de sua salute simul, ac vestra pernicie. tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium & facinus conjuravit, (1) non suum judicet. Ne quis etiam errore labatur vestium quoque, non sum securus. nihil enim in speciem fallacius est, quam prava religio. ubi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis, divini juris aliquid immistum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, aruspicum denique responsa liberant. (2) Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent; sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Judicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique juris, nihil æque dissolvendæ religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos*

* al. his

(1) *non sibi devinctum judicet, sed illis adhærere, quibuscum conspiravit in communionem scelerum.*

(2) *v. l. 4. n. 31. & l. 25. c. 1.*

mos vestros, cum demolientes nos bacchanalia, discutientesque nefarios cœtus cerneretis. omnia diis propitiis volentibusque ea faciemus. qui quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri, ut impunita essent, sed ut vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandavit: nos quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre exsequemur. vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus magistratibus mandavimus. vos quoque æquum est, quæ vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare, & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatusconsulta 17. jusserunt: indicique præmium proposuerunt, *si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset; qui nominatus profugisset, diem certam se finituros; ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si venire ad causam dicendam vellet.* Edixerunt deinde, *ne quis quid fugæ causa vendidisse, neve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.*

CAPUT XI.

Nefarium sacrum, Bacchanalia, non Romę modo, sed etiam per totam Italiam multorum supplicio vindicatur: indices ex decreto senatus pręmiis afficiuntur.

Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit: nec mœnibus se tantum urbis, aut finibus Romanis continuit, sed passim per totam Italiam, literis hospitum de senatusconsulto & concione & edicto consulum acceptis, trepidari cęptum est. Multi ea nocte, quæ diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi & reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex iis viri fœminæque mortem

sibi

ſibi conſciverunt. Conjuraſſe ſupra VII. millia virorum ac mulierum dicebantur: capita autem conjurationis conſtabat eſſe, * M. & L. Catinios de plebe Romana, & Faliſcum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagitia orta. eos maximos ſacerdotes, conditoreſque ejus ſacri eſſe. data opera eſt, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad coſ. faſſique de ſe, nul-

* al. M. & C. Atinios.

18. lam moram judicio fecerunt. Cæterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis (1) actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius per ſenatum res in diem triceſimum differre, donec quæſtiones a coſſ. perficerentur. Eadem ſolitudo, quia Romæ non reſpondebant, nec inveniebantur quorum nomina delata erant, coegit conſules circa fora proficiſci, ibique quærere, & judicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine ſacro, præeunte verba ſacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam rem, in quas jurejurando obligati erant, in ſe aut alios admiſerant, eos in vinculis relinquebant. qui ſtupris aut cædibus violati erant, qui falſis teſtimoniis, ſignis adulterinis, ſubjectione teſtamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali pœna afficiebant. plures necati, quam in vincula conjecti ſunt. magna vis in utraque cauſa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu eſſent, tradebant, ut ipſi in privato animadverterent in eas. ſi nemo erat idoneus ſupplicii exactor, in publico animadvertebatur. datum deinde conſulibus negotium eſt, ut omnia (2) bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam diruerent: (3) extra quam ſi qua ibi vetuſta ara, aut

(1) *excidebant jure ſuo, & res uſucaptas amittebant; quia non poterant convenire abſentes, intentando actionem, intra præſtitutam diem.*

(2) *intelligit loca, ubi ea ſacra fiebant.* (3) *præter quam.*

aut signum consecratum esset. in reliquum deinde S. C. cautum est, *ne qua bacchanalia Romæ, neve in Italia essent: si quis tale sacrum solenne & necessarium duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum profiteretur; prętor senatum consuleret. si ei permissum esset, cum in senatu* (1) *centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent: neu qua pecunia* (2) *communis, neu quis* (3) *magister sacrorum, aut sacerdos esset*. A- 19.
liud

(1) *necessarius erat hic numerus hac ætate. ceterum postea crevit. v. Manut. de Senatu R. c. 10. & ad Cic. 1. famil. 9. & Sigon. 2. de ant. jur. civ. Rom. 2.* (2) *collegia enim, ut sustentari possent, habebant ærarium suum; ut & apud nos.* (3) *is videtur fuisse velut sacri Pontifex. Hoc vero S.C. integrum extat apud Fabrettum Syntag. inscrip. antiq. p. 427. Marcius, Lucii filius, Spurius Postumius, Lucii filius, consules senatum consuluerunt. Nonis Octob. apud ædem Bellonæ senatusconsulto adfuerunt M. Claudius, Marci filius, L. Valerius, Publii filius, Q. Minucius, Caji filius. De Bacchanalibus, qui fęderati essent, ita edicendum censuere: Ne quis eorum Bacchanal habuisse vellet. Si qui essent qui sibi dicerent necesse esse Bacchanal habere, iis ut ad prætorem urbanum venirent, deque iis rebus, ubi eorum vera audita essent, uti senatus decerneret, dum ne minus senatoribus centum adessent quum ea res consuleretur. Bacchas vir ne quis adisse vellet civis Romanus, neve nominis Latini, neve socium quisquam, nisi prætorem urbanum adissent, isque de senatus sententia, dum ne minus senatoribus centum adessent quum ea res consuleretur, jussisset. Censuere: Sacerdos ne quis vir esset; magister neque vir neque mulier quisquam esset, neve pecuniam eorum communem habuisse vellet, neve magistratum, neve promagistratu, neque virum neque mulierem quicquam fecisse vellet, neve posthac inter se conjuravisse vellet, commovisse neque conspondisse neque*

liud deinde huic conjunctum, referente Q. Martio cos., S. C. factum est, *ut de iis, quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, cum Sp. Postumius quæstionibus perfectis Romam redisset. Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum* censuerunt, *magistratibusque Ardeatium prędicendum, ut in intentiore eum custodia asservarent, non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendę locum haberet*. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. eo referente de P. Aebutii & Hispaniæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata bacchanalia essent, S. C. factum est, *ut singulis his centena millia ęris questores urbani ex ærario darent: utique cos. cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Æbutio* (1) *emerita stipendia essent*,

que compromisisse vellet, neve quisquam fidem inter se dedisse vellet, sacra inde voto ne quisquam fecisse vellet, neve in publico neve privato neve extra urbem sacra quisquam fecisse vellet, nisi prætorem urbanum adisset, isque de senatus sententia, dum ne minus senatoribus centum adessent, quum ea res consuleretur, jussisset. Censuere: homines plus quinque universi viri atque mulieres sacra ne quisquam fecisse vellet, neve inter ibi viri plus duobus, mulieres plus tribus adfuisse vellent, nisi de prætoris urbani senatusque sententia, uti supra scriptum est. Hæcce uti in conventione edicatis ne minus trinum nundinum, senatusque sententiam uti scientes essetis, eorum sententia ita fuit: Si qui essent qui adversum ea fecissent quam supra scriptum est, iis rem capitalem faciendam censuere, atque uti hocce in tabulam æneam incideretis. Ita senatus æquum censuit, utique eam figi jubeatis ubi facillime cognosci possit, atque uti ea Bacchanalia, si qua sunt extra quam si quid ibi sacri est, uti supra scriptum est, in diebus decem quibus vobis tabulæ datæ erunt faciatis uti dimota sint in agro Teurano.

(1) *a militia immunis esset. equus autem publicus*

sent, ne invitus militaret, neve censor ei equum publicum assignaret : utique Fecenię Hispalę (1) *datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset : utique ei ingenuo nubere liceret : neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi* (2) *ignominięve esset : utique consules prętoresque qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri injuriæ fieret, utique tuto esset. id senatum velle, & æquum censere, ut ita fieret.* Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex S. C., & de cæterorum indicum impunitate præmiisque consulibus permissum est.

CAPUT XII.

Q. Martius cos. in Ligures provinciam profectus, insidiis circumventus cum cęde fugatur.

ET jam Q. Martius, quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat, tribus millibus peditum Romanorum, CL. equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Æmilius coss. habuerunt. duas præterea legiones novas ex S. C. scribere jussi sunt. 20.

---

cus erat quidem honori, sed & oneri.

(1) *facultas alienandi res suas, & patrimonium diminuendi tutore auctore, quem sibi elegisset; perinde ac si tutor datus testamento esset.* gentis enuptio, *est facultas nubendi extra gentem patroni; aliis scil. quam libertis illius gentis cujus erat liberta. moribus enim introductum fuerat, ut connubium libertorum non esset, nisi inter manumissos, & manumissas ab eodem patrono, cujus gentis novam familiam humiliorem inchoabant.*

(2) *infamia non vacabat ingenuus, qui libertinæ conditionis uxorem duxisset.*

sunt. & viginti millia peditum sociis & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & (1) tria millia peditum Romanorum, CC. equites. totum hunc exercitum, præter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. itaque consules, dum ipsi quæstionibus impediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus prior Q. Martius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant, persequitur: in præoccupatis angustiis loco iniquo est circumventus, quatuor millia militum amissa, & legionis secundæ (2) signa tria, undecim vexilla socium ac Latini nominis in potestatem hostium venerunt: & arma multa, quæ, quia impedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim jactabantur. prius sequendi Ligures finem, quam fugæ Romani fecerunt. Consul ubi primum ex hostium agro evasit, ne quantum diminutæ copiæ forent, appareret, in locis pacatis exercitum dimisit. non tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Martius est appellatus.

CAPUT XIII.

In Hispania ulteriore rem bene gerit cum Lusitanis C. Atinius proprætor, qui paulo post, accepto in Astæ oppugnatione vulnere, moritur: in citeriore cum Celtiberis dubio primum, deinde prospero prælio congreditur L. Manlius Acidinus.

21. SUb hunc nuntium ex Ligustinis vulgatum, literæ ex Hispania missam gaudio tristitiam afferentes, recitatæ sunt. C. Atinius, qui biennio ante prætor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugna-

(1) *intellige*, scribere jussi sunt.
(2) *signa tribuuntur Romanis*, *vexilla sociis*. *non differebant genere*, *sed specie*, *seu forma*.

gnavit. ad sex millia hostium sunt cæsa: cæteri fusi, fugati, castrisque exuti. ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. id quoque haud multo majore certamine cepit, quam castra. sed dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeretur, nuntiaretque senatum æquum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus, erat, (1) Lunam venit. paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore quo C. Atinius in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt. Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies coacto majore exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacessiverunt prelio Romanos. Nihil traditur, quæ causa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prælio sunt. ad XII. millia hominum cæsa. plus duo capta, & castris Romanus potitus. & nisi successor adventu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

CAPUT XIV.

Præter ludos Taurilia causa religionis, & novendiale sacrum causa prodigiorum, fiunt ludi, quos & M. Fulvius Ætolico, & L. Scipio Antiochi bello voverant: Galli transalpini in Italiam transgressi, oppidum in Venetia condunt.

PEr eos dies quibus hæc ex Hispania nuntiata sunt, ludi Taurilia per biduum facti (2) re- 22.

(1) *hodie*, Lunigiana.
(2) *quia Diis Inferis dicati.*

ligionis causa. per dies decem apparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia venerant honoris ejus causa. athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, & venatio data leonum & pantherarum, & prope hujus sæculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novendiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque cœlestes multifariam orti adussisse complurium levi afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita & unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cęlo tacta erat. hostiis majoribus consules procurarunt, urbemque lustraverunt. Sub idem tempus & ex Umbria nuntiatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inventum. id prodigium abominantes, arceri Romano agro, necarique quamprimum jusserunt. Eodem anno Galli transalpini transgressi in Venetiam sine populatione aut bello, haud procul inde ubi nunc (1) Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis de ea re trans Alpes missis responsum est, neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, se scire. L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem & bona vendita missum in Asiam ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor. tum collatas ei pecunias congregatosque per Asiam artifices. & quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

C A-

(1) *olim Patriarchalis sedes, & floruit inter primas Italiæ Urbes ad quintum Christi sæculum. Ea ab Attila primum, deinde a Longobardis eversa, Patriarchalis sedes ad vicinam urbem Utinam translata est.*

CAPUT XV.

Comitia consularia, atque prætoria habentur: novi coss. sunt Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus: Sipontum, atque Buxentum coloni scribuntur.

CUm jam in exitu annus esset, Q. Martius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postumius, 23.
quæstionibus cum summa fide curaque perfectis, A. C.
comitia habuit. Creati sunt consules Ap. Clau- 565.
dius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Postumius COS. renuntiaverat, peragrantem se propter quæstiones utrumque litus Italiæ, desertas colonias Sipontum supero, Buxentum infero mari invenisse, triumviri ad colonos eo scribendos ex S. C. ab T. Mænio prætore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus.

CAPUT XVI.

Referuntur causæ imminentis Macedonici belli. Hujus origo inde est, quia rex Philippus ægre fert suum regnum ab Romanis imminui; missis enim in rem præsentem ab senatu legatis, Thessaliæ, Perrębię, & Athamanum spoliatus urbibus, cogitur ex iis quoque, quæ sunt in Thracia, præsidia deducere.

CUm Perseo rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo causas cepit. inchoata initia ab ipso Philippo sunt. & is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, cum victo leges imponerentur, maxime angebat, quod qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos

jus sæviendi ademptum ei ab senatu erat ; cum, quia (1) rem integram Quintius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus, cum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset: capta Heraclea, quia jussus abscedere a mœnibus Lamiæ erat, Romanisque oppidum deditum est, ægre eam rem tulerat. permulsit iram ejus consul, quod ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniæ & Aminandro bellum inferret, & urbes quas Thessalis Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat, & urbes aliquot ceperat. Demetriadem quoque urbem validam, & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem suæ ditionis fecit, inde & in Thracia quasdam urbes novæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus quæ domestico certamine vincerentur, adjungendo se, cepit. His sedata in præsentia regis ira
24. in Romanos est, nunquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandocunque data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum, portoriisque maritimis auxit, sed metalla etiam & vetera intermissa recoluit, & nova multis locis instituit. ut vero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret; non sobolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusque aliquandiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum & Perræborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis, & legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traducta-

(1) *de jure sæviendi.*

ctaque in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi satis appareret. Maxime moverat senatum, quod jam Aeni & Maroneæ affectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque legati venerunt, non partis amissæ, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam sub (1) jus judiciumque regis venisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent, ab regio præsidio. ii non Maroneam modo, sed etiam Aenum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant & a Philippo legati ad purganda ea, qui *nihil nisi permissu Romanorum imperatorum factum* affirmabant: *civitates Thessalorum, & Perræborum, & Magnetum, & cum Aminandro Athamanum gentem, in eadem causa, qua Ætolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Ætolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse: armis subactos parere*. Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, T. Sempronium. Quorum sub adventum, ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.
Ibi cum Romani legati disceptatorum loco, Thes- 25
sali Perræbique & Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina, tanquam reus, consedissent: pro ingenio quisque eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & ce-

 te-

(1) *hoc non apparet ex Livio; postquam l. 38. n. 10. Philippus questus est apud Legatos Rom. Athamaniam sibi ereptam. Non est novum, quædam Livium postea dicere, quæ facta intelligi debeant: testatur tamen Polyb. legat. 40. Athamanum Legatos tantum urbes occupatas repetiisse; amissæ libertatis, quam infra Athamanes repetunt, nullam mentionem Polyb. facit.*

tera circa eas oppida: utrum Thessalorum juris, cum vi ademptæ possessæque ab Ætolis forent (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent: & si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Ætolis essent. Ejusdem formulæ disceptatio de Perræborum Magnetumque oppidis fuit. omnium enim jura possidendo per occasiones Ætoli miscuerant. Ad hæc, quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adjectæ, *quod ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in servilibus abuti ministeriis: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum. ibi navibus onerariis comparatis, regem, quæ* (1) *præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse. Jam ne a legatis quidem, qui jure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos conjectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhærere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? nunc se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis, quam loqui. nisi provideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur, nequicquam & illum victum, & se liberatos esse. ut equum* (2) *tenacem non parentem, frenis asperioribus castigandum*

(1) *omissis Thebis*.

(2) *Ovid*. 3. *Amor*. 4. 13. Vidi ego nuper equum contra sua frena tenacem ore reluctanti fulminis ire modo. *alii* sternacem; *h. e. qui sessorem excutit, atque sternit*.

dum esse. Hæc acerbe postremi, cum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes ut ignosceret pro libertate loquentibus; & ut deposita domini acerbitate, assuesceret socium atque amicum sese præstare, & imitaretur populum Romanum, qui caritate, quam metu, adjungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem appellaverat Perræbiæ fuisse, &, ut sibi restitueretur, agebant. & de Mallœa & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Pœtneum. Philippus, 26.
ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, & ipse a querelis orsus, *Menelaidem in Dolopia, quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse* questus est. *item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perræbisque captam. Xynias quidem haud dubie Ætolicum oppidum sibi eos contribuisse: & Paracheloida, quæ sub Athamania esset, nullo jure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina objiciantur de insidiis legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis: alterum ridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant: alterum mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquam cessaverint legati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. quem unquam verbo violatum esse? semel ad Quintium euntibus insidias dici factas. sed quid iis acciderit, non adjici. quærentium quid falso objiciant, cum veri nihil habeant, ea crimina esse. insolenter & immodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis avide meram haurientes libertatem. ita, servorum modo præter spem repente manumissorum, licentiam vocis & linguæ experiri, & jactare sese insectatione & convitiis dominorum*. Elatus deinde ira adjecit, (1) *nondum omnium dierum solem occidisse*. Id minaciter dictum non Thessali modo in sese, sed etiam Ro-

 ma-

(1) *nondum præteriisse dies omnes vitæ suæ. aposiopesis minas continens.*

mani acceperunt. & cum fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset: Perræborum inde Athamanumque legatis respondit, *eandem, de quibus illi agant, civitatum causam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, cum hostium essent. si suum munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico, in gratiam levium & inutilium sociorum injuriam eos esse facturos. nec enim ullius rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertatis: præsertim apud eos, qui male utendo eam corrupturi sint*. Causa cognita pronuntiaverunt legati, *placere deduci præsidia Macedonum ex iis urbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. de injuriis quas ultro citroque illatas querantur, quomodo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam*
27. *juris exsequendi constituendam esse*. Inde graviter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis. *Si liberas esse Ænum & Maroneam velint Romani, nihil* (1) *sui pudoris esse ultra dicere, quam ut admoneant: re, non verbo eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur. sin autem minor cura sit civitatum in Thracia positarum, multo* (2) *verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem, quam Philippum habere: vel pro patris Attali meritis, bello quod adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus: vel suis, quod Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præjudicium. qui cum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis velut appendices majoris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, cum tam procul a finibus Macedoniæ absint, civitatibus his præsidia imposuisse? vocari Maronitas juberent. ab iis certiora omnia de statu civitatum earum scituros*. Legati Maronitarum vocati, *non uno loco tantum ur-*

(1) *sui pudoris esse, nihil ultra &c.* (2) *justius*.

urbis præsidium regium esse, sicut in aliis civitatibus, dixerunt, *sed pluribus simul: & plenam Macedonum Maroneam esse. itaque dominari assentatores regios, his solis loqui & in senatu & in concionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare aliis. optimum quenque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere*. De jure etiam finium pauca adjecerunt. *Q. Fabium Labeonem, cum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippum novam postea deflexisse viam, qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur*. Ad ea Philippus 28.
longe aliam, quam adversus Thessalos Perræbosque nuper, ingressus differendi viam, *Non cum Maronitis*, inquit, *mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed * jam vobiscum, Romani, a quibus nihil æqui me impetrare jamdiu animadverto*. * al. etiã. *Civitates Macedonum, quæ a me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebam: non quia magna accessio ea regni futura esset: sunt enim & parva oppida, & in finibus extremis posita: sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. negatum est mihi. Bello Ætolico Lamiam oppugnare jussus a consule Man. Acilio, cum diu fatigatus ibi præliis operibusque essem: transcendentem me jam muros, a capta prope urbe revocavit consul, & abducere copias inde coegit. ad hujus solatium injuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perræbiæque & Athamanum reciperem quædam castella magis, quam urbes. ea quoque ipsa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paulo ante, si diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochî fuerunt, Eumenem æquius esse, quam me habere. Id ego aliter longe judico esse. Eumenes enim,* (1) *non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. itaque ille* (2) *ve-*

(1) *si Romani victi fuissent, atque adeo si in pace fuissent, Eumenes regnum suum amisisset.*
(2) *a vobis beneficium.*

*strum meritum habet, non vos illius. mei autem regni, tantum aberat, ut ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia talentum, & quinquaginta tectas naves, & omnes Græciæ civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum, in mercedem societatis, sim aspernatus. hostemque ei me esse prius etiam, quam Man. Acilius exercitum in Græciam trajiceret, præ me tuli: & cum eo consule belli partem quancunque mihi delegavit, gessi. & insequenti consuli L. Scipioni, cum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam, ubi etiam inter cætera pax quoque præstanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, utrum adjicere vos Romani aliquid, & amplificare & augere regnum meum munificentia vestra oportebat; an quæ haberem aut meo jure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes, tanquam ad Antiochum, spoliandum me venit: & si diis placet, decem legatorum decretum calumniæ impudentissimæ prætendit, quo maxime & refelli & coargui potest. disertissime enim planissimeque in eo scriptum est: Chersonesum & Lysimachiam Eumeni dari. ubi tandem Ænus & Maronea & Thraciæ civitates ascriptæ sunt? Quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tanquam ab illis impetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, * referte. si tanquam inimicum & hostem insectari propositum est, pergite ut cœpistis, facere. sin aliquis respectus est mei, ut socii atque amici regis; deprecor, ne me tanta injuria dignum judicetis.* Movit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio responso rem suspenderunt. Si decem legatorum decreto Eu-

29\. meni datæ civitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ jure belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere, cognitionem senatui reservari: & ut omnia in integro manerent, præsidia, quæ in iis

* al. refert.

urbibus ſint, deduci. Hæ cauſæ maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis, ut non a Perſeo filio ejus novis cauſis motum, ſed ob has a patre bellum relictum filio videri poſſit. Romæ nulla belli Macedonici ſuſpicio erat.

CAPUT XVII.

L. Manlius Acidinus propter res in Hiſpania præclare geſtas ovans Urbem ingreditur: Tarenti magnus ſervilis motus a L. Poſtumio prætore multorum ſupplicio comprimitur.

L. Manlius proconſul ex Hiſpania redierat. cui poſtulanti ab ſenatu in æde Bellonæ triumphum, rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obſtabat, quod ita comparatum more majorum erat, ne quis qui exercitum non deportaſſet, triumpharet, niſi perdomitam pacatamque provinciam tradidiſſet ſucceſſori. medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: auri præterea pondo CXXXII., argenti XVI millia, CCC. & pronuntiavit in ſenatu, decem millia pondo argenti, & LXXX. auri Q. Fabium quæſtorem advehere. id quoque ſe in ærarium illaturum. Magnus motus ſervilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Poſtumius prætor habebat. is de paſtorum conjuratione, qui vias latrociniis paſcuaque publica infeſta habuerant, quæſtionem ſevere exercuit. ad ſeptem millia hominum condemnavit: multi inde fugerunt. de multis ſumptum eſt ſupplicium. Conſules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti ſunt.

CAPUT XVIII.

In Hispania C. Calpurnius, & L. Quintius praetores primum non e sententia, deinde prorsus egregie, ingenti parta victoria, rem gerunt.

30. EOdem anno in Hispania praetores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo vere ex hibernis copias eductas in Beturia junxissent: in Carpetaniam, ubi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioque * parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta est: quibus dum utrinque subvenitur a castris, paulatim omnes copiae in aciem eductae sunt. in eo tumultuario certamine & loca sua, & genus pugnae (1) pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi, atque in castra compulsi sunt: non institere perculsis hostes. Praetores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximae noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt: vacuaque praeter spem castra ingressi, quae derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra, paucos dies quietis stativis manserunt. Romanorum sociorumque in praelio fugaque ad quinque millia occisa: quorum se spoliis hostes armarunt: inde ad Tagum flumen profecti sunt. Praetores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore adversae pugnae militum animis consumpserunt. ubi satis placuere vires, & jam miles quoque ad delendam priorem ignominiam hostem poscebat: XII. millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant: extemplo qua duobus locis va-

* al. consilioque rem gesserat

(1) *utilia hosti.*

vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius,
læva Quintius exercitum traduxerunt, quieto
hoſte, dum miratur ſubitum adventum, conſul-
tatque, qui tumultum injicere trepidantibus in
ipſo tranſitu amnis potuiſſet. interim Romani,
impedimentis quoque omnibus traductis, contra-
ctiſque in unum locum, quia jam moveri vide-
bant hoſtem, nec ſpatium erat caſtra commu-
niendi, aciem inſtruxerunt. in medio locatæ,
quinta Calpurnii legio, & octava Quintii: id
robur totius exercitus erat. campum apertum uſ-
que ad hoſtium caſtra habebant, liberum a metu
inſidiarum. Hiſpani poſteaquam in citeriore ripa 31.
duo Romanorum agmina conſpexerunt, ut, pri-
uſquam ſe jungere atque inſtruere poſſent, occu-
parent eos, caſtris repente effuſi curſu ad pu-
gnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit,
& Hiſpanis recenti victoria inflatis, & inſueta
ignominia milite Romano accenſo. acerrime me-
dia acies, duæ fortiſſimæ legiones dimicabant:
quas cum aliter moveri loco non poſſe hoſtis cer-
neret, cuneo inſtitit pugnare: & uſque plures
confertioreſque medios urgebant. Ibi poſteaquam
laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quin-
tilium Varum & L. Juventium Thalnam legatos
ad ſingulas legiones adhortandas propere mittit.
docere & monere jubet, *in illis ſpem omnem vin-
cendi & retinendæ Hiſpaniæ eſſe. ſi illo loco cedant,
neminem ejus exercitus non modo Italiam, ſed ne
Tagi quidem ulteriorem ripam unquam viſurum*.
ipſe cum equitibus duarum legionum paululum
circumvectus, in cuneum hoſtium, qui mediam
urgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum
ſuis equitibus alterum hoſtium latus invadit. ſed
longe acrius Calpurniani equites pugnabant, &
prætor ipſe ante alios. nam & primus hoſtem
percuſſit, & ita ſe immiſcuit mediis, ut vix, u-
trius partis eſſet, noſci poſſet. & equites præto-
ris eximia virtute, & equitum pedites accenſi
ſunt. pudor movit primos centuriones, qui in-
ter tela hoſtium prætorem conſpexerunt. itaque
urgere ſigniferos pro ſe quiſque, jubere inferre

ſi-

signa, & confestim militem sequi. renovatur ab omnibus clamor. impetus fit velut ex superiore loco. haud secus ergo, quam torrentis modo, fundunt sternuntque perculsos: nec (1) sustinere alii super alios inferentes sese possunt. fugientes in castra equites persecuti sunt, & permisti turbę hostium, intra vallum penetraverunt. ubi ab relictis in præsidio castrorum prælium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. dimicantibus iis legio quinta supervenit: deinde, ut quæque potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra. nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia fere qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt. mille semiermes maxime per agros palati sunt. supra XXXV. millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. signa capta CXXXIII. Romani sociique paulo plus sexcenti, & provincialium auxiliorum CL. ferme ceciderunt. tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani, cruentæ maxime victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati, donatique a C. Calpurnio equites phaleris. pronuntiavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quintius alter prætor suos equites (2) catellis ac fibulis donavit. donati & centuriones ex utriusque exercitu permulti, maxime qui mediam aciem tenuerunt.

CAPUT XIX.

Consulum M. Sempronii, & Ap. Claudii res secundæ in Liguribus.

32. CONsules delectibus, aliisque quæ Romæ agendæ erant, peractis rebus, in Ligures pro-

(1) *alii:* sustineri.
(2) *an diminutivum est* Catenæ?

provinciam exercitum duxerunt. Sempronius a Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, urendoque vicos & castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram, & Lunæ portum. Hostes montem antiquam sedem majorum suorum ceperunt. & inde superata locorum iniquitate, prælio dejecti sunt. Et App. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquavit secundis aliquot præliis: sex præterea oppida eorum expugnavit. multa millia hominum in iis cepit. belli auctores III. & XL. securi percussit.

CAPUT XX.

Post magnas contentiones P. Claudius Pulcher opera fratris Ap. Claudii creatur consul, & cum eo L. Porcius Licinus: Prætoria quoque comitia habentur.

JAm comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit: quia P. Claudius frater ejus consulatum petebat. Competitores habebat patricios, L. Æmilium, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpitium Galbam, veteres candidatos, & ab repulsis eo magis debitum; quia primo negatus erat, honorem repetentes. etiam quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeii quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus, * & ii repulsi, in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo, & L. Porcius Licinus. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus adversariis, & majore parte senatus, *meminisse eum debere prius se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitum spectatorem se præberet?* coerceri tamen ab

* al. & hi repulsis.

effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebis, qui aut contra consulem, aut pro studio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, fratrem (1) traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, præter spem suam & cæterorum: locum (2) suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi Claudiana inter plebejos certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæque gesta.

CAPUT XXI.

Legatis Philippi, & Eumenis Romam ad disceptandum venientibus senatus datur; Patres Legationem decernunt in Macedoniam, & Græciam, jussam Peloponnesum quoque adire, propter turbatum ibi ab Achæis rerum statum.

33. U.C. 566. PRincipio insequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius consules erant, cum Q. Cæcilius, M. Bæbius, T. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Thessalorumque civitates missi erant, (3) legationem renuntiassent: regum quoque eorum civitatumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreverunt, ad visendum, redditæ ne civitates Rhodiis & Thessalis & Perræbis essent. Iisdem mandatum, ut ab Æno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaque

(1) *ad Consulatum.*
(2) *obtinuit Consulatum, pro merito suo.*
(3) *legationis rationem reddidissent.*

que omnis Thraciæ ora a Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire jussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. de qua re querente graviter Q. Cæcilio, simul Lacedæmoniis deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achajam & venundatam, ademptas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges: Achæi maxime concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quæ nisi belli pacisve causa, & cum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curæ iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties vellent, senatus daretur.

CAPUT XXII.

Rex Philippus jussus ab Senatu cedere civitatibus Thraciæ, in Maronitas crudeliter desævit: ut appareat non sua culpa factum, dedito Romanis Casandro ministro cædis, filium Demetrium ad placandam Senatus iram Romam mittit.

Dimissis iis legationibus, Philippus a suis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque præsidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis adversæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam unum ex regiis jamdiu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes *tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur:* (1) abnuebat *quicquam* 34.

(1) *Philippus.*

quam eorum ad se, aut quenquam suorum pertinere. seditione inter ipsos dimicatum, cum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem traherent. id facile scituros esse, si percunctarentur ipsos Maronitas: haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere adversus se ausurum. Negare Appius, *rem evidentem pro dubia quærendam: si ab se culpam removere vellet, Onomastum & Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset.* Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret. deinde collecto tandem animo, *Casandrum, qui Maroneæ fuisset, si utique vellent, se missurum* dixit: *ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere? qui non modo Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset.* Et parcebat magis Onomasto, honoratiori amico, & eundem indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat, & multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoque, missis qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus. Et
35. legati a Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent, nihil eorum sibi placere: & Philippus minime quin rebellandum esset dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam, Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiam juvenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum injiciendum profectus, perculsis iis uno prælio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent, solicitandos.

CAPUT XXIII.

Legati Romani ex Macedonia in Achajam venientes, cum datum illis esset concilium, senatus nomine de injuriis in Lacedæmonios conqueruntur: legatorum accusationi respondet Lycortas Achæorum prætor.

ET in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achajam ire jussi erant, exspectabatur. adversus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. *Ex hostibus eos accusatores factos. & periculum esse, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent. quippe in bello sociis Romanis Achæos usos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis, quam Achæis esse: ubi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules suo beneficio restituti, legationem Romam adversus gentem Achæorum ita de ipsis meritam suscepissent: adeoque infesta oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in eam viderentur.* Clamor undique ortus, referret nominatim de iis. & cum omnia ira, non consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. his (1) Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent quicquam, terror 36.
Achæis injectus erat, & cogitatio, quam non ex æquo disceptatio futura esset: quod Areum & Alcibiadem, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erant Lacedæmonii, displicere senatui ostendit: (2) *cędem * primum ad conflictum factam eorum, qui a Philopœmene ad causam dicendam evocati venissent: deinde cum in homines ita sævitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum ces-*

* al. primū contra fidē.

(1) *nomen Arcadis nepotis, a quo & oppidum nomen accepit, auctore Pausania l. 8. c. 4.*

(2) *v. l. 38. n. 33.*

saret, muros dirutos urbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamque per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Hæc cum Appius dixisset, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis auctoris omnium, quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: *Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos oratio est, quam Romæ nuper apud senatum fuit. tunc enim Lacedæmoniis accusantibus respondendum erat: nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, judicis animo te auditurum esse, posita contentione qua paulo ante egisti. Ego certe, cum ea quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonii, a te paulo ante relata sint: non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem objicitis eorum, qui a Philopœmene prætore evocati ad causam dicendam, interfecti sunt. hoc ego crimen non modo non a vobis Romanis, sed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedæmonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abstinere jussi erant, nocturno impetu occupaverunt; si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti & oppressi confugissent. cum vos procul essetis; quo alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gytheo opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de causa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur justum piumque bellum suscepimus. quod cum alii laudent, reprehendere ne Lacedæmonii quidem possint, & dii quoque ipsi comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt: quonam modo ea quæ belli jure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quod evocavimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quod vero illi venientes in castra interfecti sunt; vestrum est, Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si diis placet, accusatis, non nostrum. Exules Lacedæmoniorum,*

quo in numero ii quoque duo fuerunt, & tunc nobiscum erant: quod (1) domicilio sibi delegerant maritima oppida: se petitos credentes, in eos, quorum opera patria extorres, ne in tuto quidem exilio posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæmonios, non A- 37.
chæi interfecerunt. nec jure, an injuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certe vestra sunt, Achæi, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. quæ utraque ab iisdem objici qui possunt, cum muri Lacedæmoniis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam exstructi sint? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum sibi, non civitati paraverunt. & si exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam & Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem exspectare, nec Achæos; sed vos ipsi Lacedæmonii vestris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. vestræ enim illæ deformes veluti cicatrices servitutis erant. & cum sine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuisetis: muris velut compedibus circundatis vincti per centum annos servistis. Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse: nec male consulvisse civitati, cum concilii nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus: ut corpus unum & concilium totius Peloponnesi esset. tunc opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis injunxisemus, queri se iniquo jure esse, & indignari posent. Scio ego, Appi Claudi, hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberæ gentis esse; sed servorum verius disceptantium apud dominos. nam si non vana illa vox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos jussistis: si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo observatur: cur ego, quid Capua capta feceritis Romani, non quæro? vos rationem repo-

(1) *alii*: domicilium.

poscitis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt; finge, a nobis. quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? muros diruimus. vos non muros tantum, sed urbem & agros ademistis. Specie, inquis, æquum est fœdus apud Achæos, (1) *re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est. Sentio, Appi: &, si non oportet, non indignor. sed oro vos: quantumlibet intersit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hostes vestri nostrique apud vos sint, ac nos socii: imo ne meliore jure sint. nam ut in æquo essent, nos fecimus, cum leges iis nostras dedimus: cum, ut* * *Achæi concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est: plus postulant hostes, quam socii habent. quæ jurejurando, quæ monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum perjurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani: &, si ita vultis, etiam timemus: sed plus & veremur & timemus deos immortales.* Cum assensu maximæ partis est auditus: & locutum omnes pro majestate magistratus censebant: ut facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius, *suadere se magnopere Achæis* dixit, *ut, dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti & coacti facerent.* Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi. id modo petierunt, ut Romani, quæ viderentur, de Lacedæmoniis mutarent: nec Achæos religione obstringerent, irrita ea quę jurejurando sanxissent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est.

* al. *Achaici.*

(1) *revera libertas precaria.*

CA-

CAPUT XXIV.

Consulibus decretis Liguribus, Praetores provincias sortiuntur: honos Diis habetur propter res a Calpurnio, & Quintio prospere gestas in Hispania: orta contentio de deportandis inde exercitibus senatusconsulto sedatur.

ROmæ principio ejus anni cum de provinciis consulum & prætorum actum esset; consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prætores, C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives & peregrinos sortiti sunt: C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, & ut idem de veneficiis quæreret: A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus L. Juventius Thalna, & T. Quintilius Varus venerunt. qui, quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul ut pro rebus tam prospere gestis diis immortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus deportandis, cum de consulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant, decretæ sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos prætores & amicos absentium, Calpurnii Quintiique. utraque causa tribunum plebis, utraque consulem habebat. ii se intercessuros S. C., si deportandos censerent exercitus, denuntiabant. illi, si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est: & S. C. factum, *ut prætores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, & quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites,*

38.

quos

* al. cum eos in. *quos secum in Hispaniam portarent. * cum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus, quam quina millia peditum, treceni equites, in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum qui emerita stipendia haberent, deinde ut cujusque fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio usi essent.*

CAPUT XXV.

Exortum certamen propter pertinaciam Q. Fulvii Flacci præturam in locum demortui C. Decimii contra leges, quia ædilis designatus erat, petentis, senatus prudentia, sublatis comitiis creando novo prætori, tollitur.

39. HAc sedata contentione, alia subinde C. Decimii prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui ædiles proximo anno fuerant, & C. Valerius Flamen Dialis, & Q. Fulvius Flaccus (is quia ædilis curulis designatus erat, sine (1) toga candida, sed maxima ex omnibus contentione) petebant. certamenque ei cum Flamine erat. & posteaquam primo æquare, mox superare etiam est visus: pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse: quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars, legibus eum solvi, æquum censere, ut quem vellet prætorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius COS. primo in ea sententia esse, ne nomen ejus acciperet. deinde ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, *referre se ad eos* dixit, *quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati, ædilis curulis designatus præturam peteret, sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse, (1) e lege comitia habere.* Patres censuerunt, uti L. Porcius COS. cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quominus co-

(1) *a qua candidati. sed Magistratus prætexta a privatis distinguebantur.*

comitia Prætoris in locum C. Decimii subrogandi e lege haberentur. Agenti COS. ex S. C. respondit Flaccus, *nihil, quod se indignum esset, facturum*. Medio responso spem (2) ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum Patrum auctoritati esse. comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a COS. & senatu P. R. beneficium: & invidiam geminati honoris fieri: tanquam non appareret, ubi designatus prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. COS. cum & pertinaciam petentis crescere, & favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. censuerunt frequentes, quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum. Concione advocata cum egisset COS. ne tum quidem de sententia motus, gratias P. R. (3) egit, *quod tanto studio, quotiescunque declarandæ voluntatis potestas facta esset, prætorem se voluisset facere. ea sibi studia civium suorum* (4) *destituere non in animo esse*. Hæc vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset, si COS. accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter se psos, & cum COS. fuit: donec senatus a COS. est habitus, decretumque, *quoniam, prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & prava studia hominum impedirent, senatum censere, satis prætorum esse. P. Cornelius utranque in urbe jurisdictionem haberet: Apollinique ludos* (5) *faceret*.

(1) *secundum legem*. (2) *secundum desiderium interpretantibus illud responsum*. (3) *Flaccus*.
(4) *renuntiare civium favori nolle*.
(5) *quos facere ad prætorem urbanum pertinebat*.

CAPUT XXVI.

Post ingens certamen creatur censor, adversante nobilitate, M. Porcius Cato, vir belli, & pacis artibus maximus; eique collega adjicitur L. Valerius Flaccus.

40. HIs comitiis prudentia & virtute senatus sublatis, alia majoris certaminis, quo & majore de re, & inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, patricii, plebeii autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, T. & M. Sempronii, Longus, & Tuditanus. sed omnes patricios plebejosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe antEibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. nulla ars neque privatæ neque publicæ rei gerendæ ei defuit. urbanas rusticasque res pariter callebat. ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcunque ageret. in bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis: idem posteaquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus: si causa oranda esset, eloquentissimus. nec is tantum, cujus lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum exstet. vivit imo vigetque eloquentia ejus, (1) sacrata scriptis omnis generis. orationes & pro se multæ, & pro aliis, & in alios. nam non solum accusando, sed etiam causam

(1) *consignata. supersunt libri de re Rust. scripsit præter orationes, de Originibus, de re militari, de jure Civili. v. Plin. l. 7. c. 27. Val. Max. l. 3. c. 4. Cic. 3. de Orat. Plut. in vita Cat.*

ſam (1) dicendo fatigavit inimicos. ſimultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipſe exercuit eas. nec facile dixeris, utrum magis preſſerit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Aſperi procul dubio animi, & linguæ acerbæ, & immodice liberæ fuit: ſed invicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemptor gratiæ, divitiarum. In parſimonia, in patientia laboris periculique, ferrei prope corporis animique: quem ne ſenectus quidem, quæ ſolvit omnia, fregit: qui ſextum & octogeſimum annum agens cauſam dixerit, ipſe pro ſe oraverit, ſcripſeritque; (2) octogeſimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit judicium.
41. Hunc ſicut omni vita, ita tum petentem premebat nobilitas: coierantque, præter L. Flaccum, qui collega in conſulatu fuerat, candidati omnes ad dejiciendum honore eum: non ſolum ut ipſi potius adipiſcerentur, nec quia indignabantur novum hominem cenſorem videre: ſed etiam quod triſtem cenſuram, periculoſamque multorum famæ, & ab læſo a pleriſque, & lædendi cupido exſpectabant. etenim tum quoque minitabundus petebat; refragari ſibi, qui liberam & fortem cenſuram timerent, criminando. & ſimul L. Valerio ſuffragabatur. Illo uno collega caſtigare ſe nova flagitia, & priſcos mores revocare poſſe. His accenſi homines, adverſa nobilitate, non M. Porcium modo cenſorem fecerunt, ſed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt.

CAPUT XXVII.

Conſules, Prætoreſque in provincias proficiſcuntur: L. Poſtumius prætor, cui Tarentum evenerat, quæſtiones de Bacchanalibus ibi perficit.

SEcundum comitia cenſorum COSS. prætoreſque in provincias profecti ſunt, præter Q. Næ-

(1) *quater, & quadragies pro ſe cauſam dixit. ſemper abſolutus eſt.* (2) *alii*: nonageſimo.

Nævium . quem quatuor non minus menſes, priuſquam in Sardiniam iret, quæſtiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius viſum erat, tenuerunt . Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. Et L. Poſtumius (1) Prætor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas paſtorum conjurationes vindicavit; & reliquias bacchanalium quæſtionis cum omni exſecutus eſt cura . multos qui aut citati non affuerant, aut vades (2) deſeruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios judicavit, partim comprehenſos Romam ad ſenatum miſit. in carcerem omnes a P. Cornelio conjecti ſunt,

CAPUT XXVIII.

In citeriore Hiſpania A. Terentius Corbionem expugnat: redeuntes Romam C. Calpurnius, & L. Quintius Criſpinus de Luſitanis, Celtiberiſque triumphant.

42. IN Hiſpania ulteriore, fractis proximo bello Luſitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Sueſſetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnavit, captivos vendidit. quieta deinde hiberna & citerior provincia habuit . Veteres prætores C. Calpurnius Piſo, & L. Quintius Romam redierunt : utrique magno patrum conſenſu triumphus eſt decretus . prior C. Calpurnius de Luſitanis & Celtiberis triumphavit, coronas aureas tulit LXXXIII. & duodecim millia pondo argenti. paucos poſt dies L. Quin-

(1) *alii* : Proprætor . *tum quia* Prætores *hujus anni* in provincias profecti ſunt, præter Q. Nævium ; *tum quia Poſtumius ſuperiore anno creatus eſt Prætor, ſupra hoc l. c.* 15. *Tarentum provinciam habuit*, *c.* 17.

(2) *præſto non fuerant ad dicendam cauſam, ut vadium fidem liberarent.*

Quintius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. tantundem auri (1) atque argenti in eo triumpho translatum.

CAPUT XXIX.

Censura M. Porcii Catonis, & L. Valerii Flacci: hanc nobilem facit Catonis gravitas, atque severitas in corrigendis moribus, castigandisque flagitiis: nam inter cætera senatu movet, & ignominia notat L. Quintium Flamininum consularem propter quemdam, quem in Gallia provincia ad preces sive amasii, sive amicæ, vel sua manu occiderat, vel securi percusserat: L. quoque Scipioni Asiatico equum adimit.

CEnsores M. Porcius & L. Valerius metu mista exspectatione senatum legerunt. septem moverunt senatu: ex quibus unum insignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis e senatu adscriberent (2) notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes exstant in eos, quos aut senatorio loco movit, aut quibus equos ademit. longe gravissima in L. Quintium oratio est: qua si accusator ante notam, non censor post notam usus esset, retinere Quintium in senatu ne frater quidem T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cætera objecit ei, Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam provinciam spe ingentium donorum perductum. eum puerum, per lasciviam cum cavillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori (3) jactaret. forte epulantibus iis, cum jam vino incaluissent, nuntiatum in convivio esse, nobilem Bojum cum liberis transfugam venisse. convenire COS. velle, ut ab

(1) *alii*: quantum. (2) *causas, cur Senatu moti forent*. (3) *venditaret*.

eo fidem præsens acciperet. introductum in tabernaculum, per interpretem alloqui COS. coepisse. inter cujus sermonem Quintius scorto, *Vis tu*, inquit, *quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, jam hunc Gallum morientem aspicere?* Et cum is vix dum serio annuisset, ad nutum scorti COS. stricto gladio, (1) qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti, fidemque P. R. atque eorum qui aderant, imploranti, latus transfodisse.

43. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, & (2) fabulæ tantum sine auctore editæ credidisset, aliud argumentum, simile tamen & libidine & crudelitate, peragit. Placentiæ famosam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium arcessitam scribit. ibi jactantem sese scorto inter cætera retulisse, quam acriter quæstiones exercuisset, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accubantem negasse, unquam vidisse quenquam securi ferientem: & pervelle id videre. hic indulgentem amatorem unum ex illis miseris attrahi jussum securi percussisse. Facinus, sive eo modo, quo censor objecit, sive ut Valerius tradit, commissum est, sævum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis (3) in sinu COS. recubantis, mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, ut, si id factum negaret, cæteraque quæ objecisset, (4) sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quenquam doliturum censeret, cum ipse vino & venere amens, sanguine hominis in convivio lusis-

---

(1) *alligatus ad lectum, in quo epulans accumbebat.* (2) *huic tamen historiæ credidit etiam Cic. de Sen. c. 12.*

(3) *lecto eodem accubuisse, ut mos erat in tricliniis, significat.* (4) *certam pecuniam sponderet solvendam, si causa caderet.*

ſiſſet? In equitatu recognoſcendo L. Scipioni Aſiatico ademptus equus. in cenſibus quoque accipiendis triſtis & aſpera in omnes ordines cenſura fuit. ornamenta & veſtem muliebrem & vehicula, quæ pluris, quam quindecim millium æris eſſent, in (1) cenſum referre viatores juſſit. item mancipia minora annis XX. quæ poſt proximum luſtrum X. millibus æris, aut pluris eo veniiſſent, uti ea quoque (2) decem, tanto pluris quam quanti eſſent, æſtimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris (3) attribuerentur. Aquam publicam omnem in privatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica (4) inædificata, (5) immolitave privati habebant, intra dies XXX. demoliti ſunt. opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus ſternendos lapide, detergendaſque, qua opus eſſet, cloacas in Aventino, & in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt. & ſeparatim Flaccus molem ad (6) Neptunias aquas, ut iter populo eſſet. & viam per Formianum montem. Cato atria duo, (7) Mænium & Titium in latomiis, & quatuor tabernas in publicum emit: baſilicamque ibi fecit, quæ Por-

(1) *in tabulis ſcribere, tanquam facultatum partem non contemnendam.*

(2) *alii:* decies tanto &c. *voluit enim Cato, teſte Plutar.* decuplo pluris æſtimari, ut ii, quorum res pluris æſtimatæ eſſent, majora etiam tributa conferrent. *in animo habuit Cato coercere luxum.* (3) *tributi nomine ſtatuerentur.*

(4) *aliquid loci publici occupantia.*

(5) *in publicum projecta ædificia, uti ſunt meniana, ceu pergulæ.*

(6) *oppidum Latii. hodie vicus;* Molo.

(7) *a Męnio, & Titio qui vendiderunt, ita dicta. Męnius tamen exceperat ſibi jus unius columnæ, ſuper quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipſe, & poſteri ejus ſpectare munus gladiatorum poſſent. hinc* Męnianum, *h. e. podium.*

cia appellata est. & vectigalia summis pretiis, (1) ultrotributa infimis locaverunt. Quas locationes cum senatus precibus & lacrymis publicanorum victus (2) induci, & de integro locari jussisset: censores, edicto summotis ab hasta qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit, simultatumque plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnem vitam exercuerunt.

CAPUT XXX.

Coloniæ duæ Potentia, & Pisaurum deducuntur comitia consularia, atque prætoria habentur: Coss sunt M. Claudius Marcellus, Q. Fabius Labeo: facta a Prætoribus provinciarum sortitione, mittitur L. Julius ad submovendos Gallos, qui in agro Aquilejensi sedem ceperant.

EOdem anno coloniæ duæ, Potentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt. sena jugera in singulos data. diviserunt agrum, coloniasque deduxerunt (3) iidem triumviri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. (4) Fulvii, Flaccus & Nobilior. COSS. ejus anni nec domi,
45. nec militiæ memorabile quicquam egerunt. In insequentem annum crearunt COSS. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius Flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Postumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna,

(1) ultrotributum, *una vox est. sic aucti sunt Reip. fructus, cum vectigalia summis pretiis locaverint. imminuti sumptus, cum locaverint ultrotributa pretiis infimis.* (2) *deleri, aboleri.*
(3) *qui Pisaurum, iidem Potentiam coloniam deduxerunt.* (4) *h. e. M. Fulvius Flaccus, & Q. Fulvius Nobilior.*

na, L. Puppius, L. Julius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius & L. Porcius habuerant, provincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prętoribus cum suis exercitibus servatæ. Prætores ita sortiri jussi, uti Flamini Diali utique altera juris dicendi Romæ provincia esset: peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Puppio Appulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius proficisci mature est jussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea viæ (ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquilejensis est, ędificabant. id eos ut prohiberet, quoad ejus sine bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, COSS. certiores faceret. Ex his placere alterum adversus Gallos du- 46.
cere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita erant. in demortui Cn. Cornelii Lentuli locum creatus erat Sp. Postumius Albinus.

CAPUT XXXI.

Mors M. Licinii Crassi Pontificis maximi, atque in ejus funere res propter religionem notabilis.

HUjus principio anni P. Licinius Crassus PONT. U.C.
MAX. mortuus est: in (1) cujus locum M. 567.
Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. Pont. Max. est creatus C. Servilius. P. Licinii funeris causa visceratio data, & gladiatores (2) CXX. pugnaverunt. & ludi funebres per triduum facti. post ludos epulum, in quo, cum toto foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis coorta, coegit plerosque tabernacula sta-

 tue-

(1) *non quidem ut esset Pontifex Max. sed ut esset tantum Pontifex. Pontifex autem Max. creatus est C. Servilius, cum jam Pontifex esset.*

(2) *alii*: LXX. *quia* CXX., *numerus est major, quam ut conveniat in id ævum.*

tuere in foro. eadem paulo post, cum undique conferenasset, sublata. (1) defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse, tabernacula in foro statui. Hac religione levatis altera injecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: & per decemviros supplicatio indicta erat, ejus prodigii expiandi causa.

CAPUT XXXII.

Senatus, introductis legationibus transmarinis, audit crimina, querelasque de rege Macedoniæ Philippo: satis pro patre faciente filio Demetrio, quem ad id Philippus Romam miserat, senatus nihil contra regem decernit; ita tamen ut velit videri plus gratiam Demetrii filii, quam causam patris Philippi valuisse.

PRinsquam COSS. in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec unquam ante tantum regionis ejus hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuisse queri, pro se quæque civitates gentesque, singuli etiam privatim (gravis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit ad querendum simul, quod non deducerentur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniam Prusiæ bellum adversus Eumenem gerenti auxilia missa forent. Respondendum ad omnia
47. juveni tum admodum Demetrio erat: cum haud facile esset, aut quæ objicerentur, aut quæ adversus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa solum, sed etiam pleraque (1) oppido

pido

(1) *liberatos religione, & metu injecto ex fatalibus*

bus

oppido quam parva erant : de controversia finium, de hominibus raptis, pecoribusque abactis, de jure aut dicto per libidinem, aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam judicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus cum cerneret posse, simul & tirocinio & perturbatione juvenis moveretur; quæri jussit ab eo, *ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset?* cum respondisset *accepisse se*, nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplo poposcerunt: deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactæ causæ: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret: alia non per se stetisse quominus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent. interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quam non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati ejus animi collegit senatus. cæterum alia excusanti juveni, alia (2) recipienti futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit. *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod utcumque ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. multa & dissimulare, & oblivisci, & pati præterita senatum posse, & credere etiam, Demetrio credendum esse. obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit. & scire, quantum salva in patrem pietate possit, amicum eum P. R. esse. honorisque ejus causa missuros in Macedoniam legatos: ut si quid minus factum sit, quam debuerit, (3) tum quoque sine piaculo rerum prætermis-*

M 6 *sa-*

bus carminibus; qui castrorum metationem in medio foro minitabantur.

(1) *valde parva, perquam parva.*

(2) *promittenti.*

(3) *tum fiat, nec exigatur expiatio culpæ, quod prætermissa fuerint, quæ fieri debuerant.*

sarum fiat. velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum P. R. Demetrii filii (1) *beneficio*
48. *esse*. Hæc, quæ augendæ amplitudinis ejus causa facta erant, extemplo in (2) invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt.

CAPUT XXXIII.

Senatus legatis Lacedæmoniorum suas cum Achæis disceptationes afferentibus respondet.

Lacedęmonii deinde introducti sunt. Multæ & parvæ disceptationes jactabantur: sed quę maxime rem continerent, erant: utrum restituerentur quos Achæi damnaverant, nec ne: inique, an jure occidissent, quos occiderant. vertebatur & utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonii, an, ut ante fuerat, (3) secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. Restitui, judiciaque facta tolli placuit. Lacedęmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, & consignari a Lacedęmoniis & Achæis.

CAPUT XXXIV.

Philopœmen dux Achæorum vir maximus a Messeniis capitur, atque veneno necatur.

Legatus in Macedoniam Q. Martius est missus, jussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere. nam ibi quoque & ex veteribus discordiis residui motus erant: & Messenii desciverant a concilio Achaico. cujus belli & caussas & ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi qua

(1) *in gratiam filii.*

(2) *indignante Philippo, plus momenti apud Senatum habuisse filium, quam patrem, & dignitatem regiæ majestatis; ut ait Justin. l. 32. c. 2.*

(3) *Separatum ab aliis.*

qua Romanis cohærerent rebus. Eventus memorabilis eſt, quod cum bello ſuperiores eſſent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur, ad præoccupandam Coronen, quam hoſtes petebant, * in valle iniqua cum equitibus paucis oppreſſus. Ipſum potuiſſe effugere Thracum Cretenſiumque auxilio tradunt. ſed pudor relinquendi equites nobiliſſimos gentis, ab ipſo nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad evadendas anguſtias, cogendo ipſe agmen, præbet, ſuſtinens impetus hoſtium: prolapſo equo, & ſuo ipſe caſu, & onere equi ſuper eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur; ſeptuaginta annos jam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Jacentem hoſtes ſuperfuſi oppreſſerunt: cognitumque, primum (1) a verecundia memoriaque meritorum haud ſecus, quam ducem ſuum. attollunt, reficiuntque, & ex valle devia in viam portant, vix ſibimet ipſi præ nec opinato gaudio credentes: pars nuntios Meſſenen præmittunt, debellatum eſſe: Philopœmenem captum adduci. Primum adeo incredibilis viſa res, ut non pro vano modo, ſed vix pro (2) ſano nuntius audiretur. deinde ut ſuper alium alius idem omnes affirmantes veniebant: tandem facta fides. & priuſquam appropinquare urbi ſatis ſcirent, ad ſpectaculum omnes ſimul liberi ac ſervi, pueri quoque cum fœminis effunduntur. itaque clauſerat portam turba: dum pro ſe quiſque, niſi ipſe oculis ſuis crediſſet, vix pro comperto tantam rem habiturus videretur. Ægre ſummoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt: atque turba conferta iter reliquum clauſerat. & cum pars maxima excluſa a ſpectaculo eſſet, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, compleverunt: & ut eo in conſpectum populi adduceretur, una voce omnes expoſcebant. Magiſtratus & principes veriti, ne quem motum miſericordia præſentis

49.

* al. addunt profectus*

(1) *præ reſpectu*. (2) *ſui compos*.

tis tanti viri faceret, cum alios verecundia pristinæ majestatis collata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, prætore Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent.
30. inde adducto eo in curiam, & senatu vocato, consultari cœptum. Jam invesperascebat, & non modo cætera, sed ne in proximam quidem noctem, ubi satis tuto custodiretur, (1) expediebant. obstupuerant ad magnitudinem pristinæ ejus fortunæ virtutisque, & neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. eo vinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, (2) machina superimpositum est. ita loco potius, quam homini cuiquam credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebant: defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes omnes ad necem ejus consentiebant: sed utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. vicit pars avidior pœnæ: missusque qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quæsisse, si incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equitesque evasissent. posteaquam dictum est incolumes esse; *bene habet*, inquit. & poculo impavide exhausto, haud ita multo post exspiravit. Nec diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. (3) victa namque Messene bello exposcentibus Acheis noxios

---

(1) *deliberare poterant.*
(2) *h. e. trochlea, vel alio instrumento ad levandas moles idoneo.*
(3) *a Lycorta Prætore Achæorum.*

xios dedit, (1) ossaque reddita Philopœmenis sunt: sepultus ab universo Achaico est concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne (2) divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem notam hujus anni, memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum * duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt. * al. duobus.

CAPUT XXXV.

Annibal a Prusia Bithyniæ rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, sentiens se dedi Romanis, per T. Quintium legatum exposcentibus, sibi veneno mortem consciscit.

AD Prusiam regem legatus T. Quintius Flamininus venit, quem suspectum Romanis & 51. receptus post fugam Antiochi Annibal, & bellum adversus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia a Flaminino inter cætera objectum Prusiæ erat, hominem omnium qui viverent infestissimum populo Romano apud eum esse: qui patriæ suæ primum, deinde fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsenti Flaminino Romanisque, per se necandi, aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit: a primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal pro-

(1) *urnam, in qua illa ossa condita fuerant cum cineribus, Polybius Lycortæ filius detulit, qui horum bellorum historiam accurate scripsit.*

(2) *Achæi templum posuerunt, sanxeruntque, ut quotannis ei taurus immolaretur, & præconia rerum ab eo gestarum cum hymnis ab adolescentibus canerentur.*

prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sane confisus. Prusiæ vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. ad omnia undique infesta ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus e domo fecerat, & ex iis quosdam occultos, ne custodia sepirentur. sed (1) grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nuntiatum, milites regios in vestibulo esse: postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursu militum obseptum sensit, & omnia circa clausa custodiis dispositis esse: venenum, quod multo ante præparatum ad tales habebat casus, poposcit. Et, *liberemus*, inquit, *diuturna cura P. R. quando mortem* (2) *senis exspectare longum censent. nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. mores quidem P. R. quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* (3) *Horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, prædixerunt: hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt.* Exsecratus deinde in caput regnumque Prusiæ, & hospitales deos violatę ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit. Hic vitę exitus fuit
52. Annibalis.

CA-

(1) *urgens.* (2) *septuagesimum agebat annum.*
(3) *in epit. l.* 13. cum C. Fabricio cos. is, qui ad eum a Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. *extat apud Gell.* 3. 8. *epistola consulum ad Pyrrhum.*

CAPUT XXXVI.

Non hoc anno, quod quidam scribunt, mortuum P. Scipionem Africanum, colligitur.

SCipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, neque (1) Valerio assentior: his, quod censoribus M. Porcio, L. Valerio principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum invenio, cum superioribus tribus lustris Africanus fuisset: quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum ejus lectus non esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius: adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio. L. Porcio coss.: sed iniit tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio coss. ad quartum idus Decembres. inde (2) tres menses ad idus Martias sunt: quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. ita & vixisse in tribunatu Nævii videtur: diesque ei dici ab eo potuisse: decessisse autem ante L. Valerii & M. Porcii censuram.

CAPUT XXXVII.

Exitus infelix trium summorum virorum Annibalis, Scipionis, Philopœmenis inter se confertur.

TRium clarissimorum suæ cujusque gentis virorum non magis tempore (3) congruente com-

(1) *Antiati; qui in annum superiorem conferebat Scipionis obitum; coss. P. Claudio, & L. Porcio, cum Censores essent M. Porcius Cato, & L. Valerius Flaccus.*

(2) *intra hos menses, ante consulatum P. Claudii, & L. Porcii, & censuram L. Valerii, & M. Porcii, videtur Scipio obiisse. sic Cic. de Senect. c. 6.* anno ante me censorem mortuus est.

(3) *eodem ferme anno perierunt.*

comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. jam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. veneno absumpti Annibal & Philopoemen: exul Annibal proditus ab hospite: captus Philopoemen in carcere & in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo exilium indixit.

CAPUT XXXVIII.

Demetrius, placata merito suo Senatus ira in patrem Philippum, in Macedoniam revertitur: cum propterea ingenti favore vulgo a Macedonibus conspiceretur, magnam & apud patrem Philippum, & fratrem Persea invidiam subit. Philippus interim Romanorum mandatis obtemperans, ut omnem suspicionem avertat, Thracibus bellum infert.

53. DUm ea in Peloponneso, a quibus divertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum affecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. *nam etsi minor ætate, quam Perseus esset: hunc tamen justa matre familias, illum* (1) *pellice ortum esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos: Persei nullam apud eos gratiam esse*. Hæc vulgo loquebantur. itaque & Persea cura angebat, ne parum

(1) *Perseus natus est ex Gnathenio, Argiva Saltatrice. illum ipsa Philippi uxor supposuit.*

rum pro se una ætas valeret, cum omnibus alliis rebus frater superior esset: & Philippus ipse, (1) vix sui arbitrii fore, quem heredem regni relinqueret, credens, sibi quoque graviorem esse, quam vellet, minorem filium censebat. offendebatur interdum concursu Macedonum ad (2) eum: & alteram jam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse juvenis haud dubie inflatior redierat, subnixus erga se judiciis senatus, concessisque sibi, quæ patri negata essent. & omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam invidiam non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem conciliabat. utique posteaquam alii legati Romani venerunt, & cogebatur decedere Thracia, præsidiaque deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatus facere: sed omnia mœrens quidem & gemens; eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam secum cernebat. obedienter tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli causam præberet. avertendos etiam animos a suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odrysas & Dantheletas & Bessos duxit. Philippopolin urbem fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant sese, cepit: campestresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Pæoniæ ea 54.
regio est prope Erigonum fluvium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens in Axium amnem * editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, novam urbem Perseida, ut is filio majori haberetur honos, appellari jussit.

* al. elabitur.

CA-

(1) *annitentibus fortasse Romanis, ut Demetrius succederet.* (2) *Demetrium.*

CAPUT XXXIX.

Galli, qui Alpes transgressi sedem in agro Aquilejensi sine populi Romani permissu occupaverant, venientes in Marcelli cos. deditionem rebus omnibus spoliantur: mittentes Romam ad Senatum legatos omnia sua impetrant, ea conditione, ut Italia excedant.

DUm hæc in Macedonia geruntur, coss. in provincias profecti. Marcellus nuntium præmisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. advenienti consuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægre patientibus iis adempta, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio prætore exposuerunt: *se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egestate, ad quærendam sedem Alpes transgressos. quæ inculta per solitudines viderent, ibi sine ullius injuria consedisse. oppidum quoque ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro nec urbi ulli vim allaturos venisse. nuper M. Claudium ad se nuntium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. se certam, etsi non speciosam pacem, quam incerta belli præoptantes, dedisse se prius in fidem, quam in potestatem populi Romani. post paucos dies jussos & agro & urbe decedere, sese tacitos abire quo terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, & postremo omnia alia quæ ferrent agerentve, adempta. orare se senatum P. Q. R. ne in se innoxios deditos acerbius, quam in hostes, sævirent.* Huic orationi senatus ita responderi jussit. *Neque illos recte fecisse, cum in Italiam venerint, oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei provinciæ præesset, permissu ædificare conati sint: neque senatui placere deditos spoliari. itaque se cum iis legatos ad cos. missu-*

ſuros. qui ſi redeant unde venerint, omnia iis ſua reddi jubeant: quique protinus eant trans Alpes, & denuntient Gallicis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes prope inexſuperabilem finem in medio eſſe. (1) *non utique iis melius fore, quam qui eas primi pervias feciſſent.* Legati miſſi L. Furius Purpureo, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus quę ſine cujuſquam injuria habebant, Italia exceſſerunt. Legatis Romanis tranſalpini populi benigne reſponderunt. ſeniores eorum nimiam lenitatem populi Romani caſtigarunt, *quod eos homines, qui gentis injuſſu profecti occupare agrum imperii Romani, & in alieno ſolo ædificare oppidum conati* * *ſunt, impunitos dimiſerint. debuiſſe gravem temeritatis mercedem ſtatui. quod vero etiam ſua reddiderint, vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur.* Et exceperunt & proſecuti cum donis legatos ſunt. 55.

* al. *ſint.*

CAPUT XL.

Coſ. M. Claudius Iſtris bellum infert: coloniæ deducuntur, Mutina, Parma, & Saturnia: in citeriore Hiſpania rem bene gerit A. Terentius proprætor.

M. Claudius coſ. Gallis ex provincia exactis, Iſtricum bellum moliri cœpit, literis ad ſenatum miſſis, ut ſibi in Iſtriam traducere legiones liceret. Id ſenatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquilejam deduceretur. nec ſatis conſtabat, utrum Latinam, an civium Romanorum deduci placeret. Poſtremo Latinam potius coloniam deducendam patres cenſuerunt. triumviri creati ſunt P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorum civium ſunt de-

(1) *non minus male habebunt, quam habuerunt Senones, & Pœni, qui primi eas pervias fecerunt.*

deductæ. bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum, ante Tuscorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumviri M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. jugera in singulos data decem.

56. Eodem anno A. Terentius proprætor haud procul flumine Ibero in agro Ausetano & prælia secunda cum Celtiberis fecit, & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius proprætor diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam a Q. Fabio cos. gestum.

CAPUT XLI.

Comitia consularia, atque prætoria habentur: coss. sunt Cn. Bæbius Tamphilus, & L. Æmilius Paulus; fit causa prodigiorum supplicatio.

M. Marcellus ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum causa rediit. Creavit coss. Cn. Bæbium Tamphilum, & L. Æmilium Paulum. Cum M. Æmilio Lepido (1) hic ædilis curulis fuerat, a (2) quo consule quintus annus erat, cum is ipse Lepidus post (3) duas repulsas cos. factus esset. Prætores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, L. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa, quod sanguinem per biduum pluisse in area Concordiæ satis credebant: nuntiatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat,

(1) *Paulus*. (2) *Lepido*.
(3) *ergo septem saltem anni intercesserant*.

rat, (1) novam editam e mari esse. Annibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter T. Quintium Flamininum, cujus in ea re celebre est nomen, L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

LIBER XL.

CAPUT I.

A consulibus, atque prætoribus fit provinciarum sortitio: exercitus scribuntur: prodigia procurantur.

Rincipio insequentis anni coss. prætoresque sortiti provincias sunt. consulibus nulla, præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Jurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit. Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Coss. delectus habere jussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare, periculumque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor esset, luxuria & otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit: quatuor legiones in Ligures, uti singulæ quina millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, & octingenti equites. hi duo consulares exercitus essent. scribere præterea jussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, & quadringen-

I. U.C. 568.

(1) *de illa agunt Scalig. ad Euseb. chron. num.* 1818. *& Sam. Petitus* 1. *observ.* 1.

gentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex consulatu prorogatum imperium erat. in Hispaniam etiam utranque quæ ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum, & CC. equites, & sociorum septem millia peditum cum CCC. equitibus scribi jussa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est.

2. Ver procellosum eo anno fuit. pridie (1) Parilia medio ferme die atrox cum vento tempestas coorta, multis sacris prophanisque locis stragem fecit: signa ænea in Capitolio dejecit, forem ex æde (2) Lunæ, quę in Aventino est, raptam tulit, & in posticis * partibus Cereris templi affixit: signa alia in Circo maximo cum columnis, quibus superstabant, evertit: fastigia aliquot templorum a culminibus abrupta fœde dissipavit. itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique aruspices jusserunt. simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat: & a Formiis ędem Apollinis Cajetæ de cœlo tactam. ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, & diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii proprętoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, cum plus annum ęger fuisset, mortuum esse. eo maturius in Hispaniam Prętores jussi proficisci.

* al. parietibus.

CA-

(1) *die Aprilis* 20. *alii* Palilia. *festa Deæ Palis. Hoc die Romulus urbem fundavit.*

(2) *hanc ædem a Ser. Tullio dedicatam auctor est Tacit.* 15. 41.

CAPUT II.

Introducuntur in senatum transmarinæ legationes: Martius ex Macedonia reversus admodum suspectum facit regem Philippum; cujus insignis in suos crudelitas, simulque Theoxenæ fœminæ in liberos suos, atque sororis, ac tandem in se, virumque suum, ne veniat in potestatem Philippi, atrox facinus narratur.

Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt, prima Eumenis & (1) Pharnacis regum, & Rhodiorum querentium de Sinopensium (2) clade. Philippi quoque legati, & Achæorum, & Lacedæmoniorum, sub idem tempus venerunt. iis, prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas
missurum senatum. De Philippo auxerat curam 3.
Martius. nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent, fatebatur, ut facile appareret, non diutius, quam (3) necesse esset, facturum. neque obscurum erat, rebellaturum: omniaque quæ tunc ageret diceretque, eo spectare. Jam primum omnem fere multitudinem ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pœonia est, traduxit: Thracibusque & aliis barbaris urbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit. relinquentesque penates suos cum conjugibus ac liberis, pauci tacitum dolorem continebant: exsecrationesque in

(1) *hic Mithridatis pater, Rex Ponti.*
(2) *de hac nihil antea Livius. at Strabo 12. 545. narrat, Sinopem urbem liberam, ac sui juris a Pharnace expugnatam. Rhodii autem Sinopensibus auxilium tulerant, teste Polyb. 4. 56.*
(3) *necessitate cogeretur.*

agminibus proficiſcentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus, omnes homines, omnia loca temporaque ſuſpecta habebat. poſtremo negare propalam cœpit, ſatis tutum ſibi quicquam eſſe, niſi (1) liberos eorum quos interfeciſſet, comprehenſos in cuſtodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam

4. crudelitatem fœdam per ſe, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum principem Theſſalorum multis ante annis occiderat. generos quoque ejus poſtea interfecit. in viduitate relictæ filiæ, ſingulos filios parvos habentes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aſpernata nuptias eſt. Archo Poridi cuidam longe principi gentis Æneatum nupſit, & apud eum plures enixa partus, parvis admodum relictis omnibus, deceſſit. Theoxena, ut in ſuis manibus liberi ſororis educarentur, Poridi nupſit: & tanquam omnes ipſa enixa foret, ſuum ſororiſque filios in eadem habebat cura. poſteaquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum qui interfecti eſſent, accepit, ludibrio futuros non regis modo, ſed cuſtodum etiam libidini rata, ad rem atrocem animum adjecit, auſaque eſt dicere, ſe ſua manu potius omnes interfecturam, quam in poteſtatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hoſpites dixit, comitemque ipſum fugæ futurum eſſe. Proficiſcuntur ab Theſſalonica Æneam ad ſtatum ſacrificium, quod (2) conditori Æneæ cum magna cæremonia quotannis faciunt. ibi die per ſolennes epulas conſumpto, navem præparatam a Poride, ſopitis omnibus, de tertia vigilia conſcendunt, tanquam redituri Theſſalonicam, ſed trajicere in Eubœam erat propoſitum. cæterum in adverſum ventum nequicquam eos tendentes pro-

pe

(1) *v. Ariſt.* 2. *Rhet.* 21.
(2) Æneadaſque meo nomen de nomine fingo. *Virg.* 3. 18.

pe terram lux oppressit, & regii, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Cum jam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum, nautarumque intentus erat. interdum manus ad cęlum tendens, opem ut dii ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad multo ante præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit. & posito in conspectu poculo, strictisque gladiis, *Mors*, inquit, *una vindicta est. viæ ad mortem hæ sunt. qua quenque animus fert, effugite superbiam regiam. agite juvenes mei, primum qui majores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors juvat*. Et hostes aderant, & auctor mortis instabat. alii alio leto absumpti, semianimes e nave præcipitantur. ipsa deinde virum comitem mortis complexa, in mare sese dejecit. nave vacua dominis regii potiti sunt.

CAPUT III.

Referuntur initia certaminum inter Philippi filios Persea, & Demetrium: horum causa est Persei invidia, qui ferens iniquo animo, fratrem & benevolentia apud Macedones, & gratia apud Romanos in dies magis crescere, ad prava contra illum consilia animum adjiciens, capta occasione ad patrem tanquam reum insidiarum defert: pater aversatus primum fraternam discordiam, jussis deinde coram se disceptare, judicium constituit.

HUjus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipsum 5.
liberosque ejus exsecrarentur. quæ diræ brevi ab omnibus diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem

 nul-

nullam regni fupereffe nifi fcelere ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. cæterum cum fe ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, fatis per fe validum crederet: fingulos amicorum patris tentare fermonibus perplexis inftitit, & primo quidam ex his, afpernantium tale quicquam fpeciem præbuerunt, quia plus in Demetrio fpei ponebant. deinde crefcente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perfeus indulgeret, Demetrius fumma ope adverfaretur, profpicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum quod futurum erat rati, fovendamque fpem potentioris, Perfeo fe adjungunt: cætera in fuum quæque tempus agenda differunt. in præfentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad confilia belli, ad quæ jam fua fponte animum inclinaffet. fimul ut Demetrius in dies fufpectior effet, ex compofito fermones (1) ad fpem Romanorum trahebant. ibi cum alii mores & inftituta eorum, alii res geftas, alii fpeciem ipfius urbis nondum exornatæ neque publicis neque privatis locis, alii fingulos principum eluderent: juvenis incautus & amore nominis Romani, & certamine adverfus fratrem, omnia tuendo, fufpectum fe patri, & opportunum criminibus faciebat, itaque (2) expertem eum pater omnium de rebus Romanis confiliorum habebat. totus in Perfea verfus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miferat in Baftarnas ad arceffenda auxilia: adduxerantque inde nobiles juvenes, & regii quofdam generis. quorum unus fororem fuam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque confociatio gentis ejus animum regis. Tum Perfeus, *quid ifta profunt?* inquit. *nequaquam tantum in externis auxiliis eft præfidii, quantum periculi fraude domeftica. proditorem nolo dicere, certe fpeculatorem habemus in finu;*

(1) *ad fpem fovendam, aut patefaciendam, quam Demetrius in Romanis ponebat. alii;* ad fpretionem. (2) *participem non faciebat.*

nu: cujus, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium pene Macedonum in eum ora conversa sunt, nec regem se alium habituros ajunt, quam quem Romani dedissent. His per se ægra mens senis stimulabatur, & animo magis, quam vultu, ea crimina accipiebat. Forte (1) lustrandi exercitus venit tempus: cujus solenne est tale. Caput mediæ canis precisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad lævam viæ ponitur. inter hanc divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur. proxima est regia cohors, custodesque corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filii juvenes cingebant; Perseus jam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor: medio juventæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis sacro peracto, exercitum decurrere, & divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnæ. regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. cæterum non imago fuit pugnæ, sed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaque vulnera sudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad justam belli speciem. Pars ea, quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipsam dicere præbituram causam criminandi juvenis. 6.

Convivium eo die sodalium, qui simul decurrerant, uterque habuit. cum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset, festo die invitatio benigna, & hilaritas juvenilis utrosque in vinum traxit. commemoratio ibi certaminis ludicri, & jocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, jactabantur. 7.

(1) *ea lustratio exercitus dicebatur*, ξανθικὴ ἑορτὴ, *& celebrabatur ad diem* 8. *Xanthici*. *h. e. Aprilis*. *Eam lustrationem describit Curtius l.* 10. *c.* 9.

ad has excipiendas voces speculator ex convivis Persei missus, cum incautior obversaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egressis, male multatur. Hujus rei ignarus Demetrius, *quin comessatum*, inquit, *ad fratrem imus? & iram ejus, si qua ex certamine residet, simplicitate & hilaritate nostra lenimus?* omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. utraque domus speculatorum & proditorum plena erat. præcurrit index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. et si causa apparebat (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat) tamen infamandæ rei causa januam obserari jubet: & ex parte superiore ædium, versisque in viam fenestris, comessatores tanquam ad cædem suam venientes aditu januæ arcet. Demetrius per vinum quod excluderetur, paulisper vociferatus, in convivium re-
8. dit, totius rei ignarus. Postero die Perseus, quum primum conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui cum pater, *satin' salvæ? & quænam ea mæstitia esset?* interrogaret eum: *De* (1) *lucro, pater*, inquit, *vivere me scito. jam non occultis a fratre petimur insidiis. nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me a furore ejus sum tutatus.* Cum pavorem mistum admiratione patri injecisset: *Atqui si aures præbere potes*, inquit, *manifestam rem teneas faciam*. Enimvero se Philippus dicere auditurum, vocarique extemplo Demetrium jussit: & seniores duos amicos, * expertos inter fratres certami-

* al. expertes.

(1) *lucrum ait se putare, quod vivat. Horat. od.* 1. 9. quem fors dierum cumque dabit, lucro appone. *Cic.* 9. *ad Fam.* 8., de lucro prope jam quadriennium vivimus.

minum, infrequentes jam in regia, Lysimachum & Onomastum arcessit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans, inambulavit. posteaquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, (1) totidem custodibus corporis. filiis ut ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cum consedisset: *Sedeo*, inquit, *miserrimus pater judex inter duos filios, accusatorem parricidii, & reum, aut confecti, aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Jampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minime fraternos cernerem, cum voces quasdam exaudirem. sed interdum spes animum subibat, (2) deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes armis positis fœdus icisse, & privatas multorum simultates finitas. subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum: quæ vereor, ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus vobis, detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos eventus eorum retuli, qui se, stirpemque suam, domos, regna funditus evertissent? meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter (3) binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa sæcula ipsis patriæque: eandem civitatem, posteaquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. jam hos, Eumenem Attalumque fratres, a quam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho, & cuilibet regum hujus ætatis, nulla re magis, quam fraterna unanimitate, regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam, T. & L. Quintiorum, qui bellum me-*

(1) *iisdem*. (2) *mitescere*.

(3) *Aristodemus quintus ab Hercule Proclen, & Eurysthenem genuit gemellos. horum gemellorum primogeniti usque ad Cleomenis ultimi tempora Remp. Lacedæmoniorum concordi rexere imperio.*

cum gesserunt ; P. & L. Scipionum , qui Antiochum, devicerunt ; patris patruique eorum , quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. neque vos illorum scelus , similisque sceleri eventus deterrere a vecordi discordia potuit ; neque horum bona mens , bona fortuna ad sanitatem flectere . Vivo , & spirante me , hereditatem meam ambo & spe & cupiditate improba (1) *crevistis. eousque me vivere vultis , donec alterius vestrum superstes , haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. nec fratrem , nec patrem potestis pati . nihil cari , nihil sancti est : in* (2) *omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit . Agite , consceleratæ aures paternas : decernite criminibus , mox ferro decreturi : dicite palam quicquid aut veri potestis , aut comminisci libet . reseratæ aures sunt , quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur.* Hæc furens ira cum dixisset , lacrymę omnibus obortę , & diu mœstum silentium tenuit.

CAPUT IV.

Perseus apud patrem Philippum insidiarum , affectatique regni crimine Demetrium fratrem reum agit.

9. TUm Perseus. *Aperienda nimirum nocte janua fuit , & armati comissatores accipiendi , præbendumque ferro jugulum : quando non creditur nisi perpetratum facinus , & eadem petitus insidiis audio, quæ* (3) *latro atque insidiator . non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere , me subditum , & pellice genitum appellant : nam si gradum , si caritatem filii apud te haberem , non in me querentem deprehensas insidias , sed in eum , qui fecisset , sævires ; nec adeo tibi vilis vita esset no-*

---

(1) *adiistis.*
(2) *rebus omnibus amorem regni prætulistis.*
(3) *nam pater in ambos filios invectus est. simulate tamen Perseus indignatur.*

*nostra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit impune. itaque si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, ut a me cœptum scelus, in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod circumventis in solitudine natura ipsa subjicit, ut hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent, mihi quoque ferrum in me strictum cernenti, vocem mittere liceat: per te, patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, jampridem sentis, ita me audias precor, tanquam si voce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præsenti pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comissantium in vicem jamdiu vivimus inter nos. regnare utique vis. huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium jus, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat vero etiam patris judicium. * huc transcendere nisi per meum sanguinem non potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione & decursu & simulacro ludicro pugnæ funestum prope prælium fecisti. nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. ab hostili prælio, tamquam fraterno lusu, pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuisse, ad quem armati comissatum venerunt? credis nihil a gladiis nocte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante prope occiderunt? Quid (1) hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis juvenibus venis? convivam me tibi committere ausus non sum, comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego tanquam accusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro succinctos secum fuisse?*

* al. *hac.*

 quos

(1) *ea hora noctis. erat enim nox intempesta.*

quos nominavero, arcesse. possunt quidem omnia au-
dere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt ne-
gare. si deprehensos intra limen meum cum ferro
ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes
10. *pro deprehensis habe. Exsecrare nunc cupiditatem*
regni, & furias fraternas concita. sed ne sint cæ-
cæ, pater, exsecrationes tuæ, discerne & dis-
*pice insidiatorem, & petitum insidiis: noxium **
huic esse caput. qui occisurus fratrem fuit, ha-
beat etiam iratos paternos deos: qui periturus
fraterno scelere fuit, perfugium in patris mise-
ricordia & justitia habeat. quo enim alio con-
fugiam? cui non solenne lustrale exercitus tui, non
decursus militum, non domus, non epulæ, non nox
ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta
est: si iero ad fratrem invitatus, moriendum est:
si recepero intra januam comissatum fratrem, mo-
riendum est. nec eundo, nec manendo insidias evi-
to. quo me conferam? nihil præter deos, pater, &
te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam.
perisse expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia tibi
ademptas tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ ma-
ritimam oram indignor. nec me, nec te incolumi,
Macedoniam suam futuram sperant. si me scelus
fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem
exspectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua
futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Ro-
mani reliquissent, mihi quoque id relictum crede-
rem receptaculum. At in Macedonibus satis præsi-
dii est. Vidisti hesterno die impetum in me mili-
tum. quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis de-
fuit interdiu, convivæ fratris noctu assumpserunt.
Quid de magna parte principum loquar? qui in
Romanis spem omnem dignitatis & fortunæ posue-
runt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. ne-
que hercule istum mihi tantum fratri majori, sed
prope est, ut tibi quoque ipsi regi & patri præfe-
rant. iste enim est, cujus beneficio pœnam tibi se-
natus remisit, qui nunc te ab armis Romanis pro-
tegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam
adolescentiæ suæ esse æquum censet; pro isto Roma-
ni stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ,

* al. incesse.

pro

pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te, pater, quid usquam aut spei aut præsidii est? Quo spectare illas literas ad te nunc mis- 11.
sas T. Quintii credis? quibus & bene te consuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miseris, & hortatur, ut iterum, & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum remittas eum. T. Quintius nunc est auctor omnium rerum isti & magister. eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia: quæruntur adjutores consiliis, cum te plures & principes Macedonum cum isto mittere jubet. qui hinc integri & sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est, eum jam regem vivo patre appellant. (1) Hæc si indignor, audiendum est statim non ab aliis solum, sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. ego vero, si in (2) medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moveo, ut ipse in ejus locum succedam? unus ante me pater est, & ut diu sit, deos rogo. superstes ei ita sim, si merebor, (3) ut ipse me esse velit. hereditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. Obstat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris regnum pertinet. tollatur: non (4) primus regnum fraterna cæde petiero. pater senex, & filio (5) solus orbatus, de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur. Romani lætabuntur,

(1) *omnia, quæ superius complexus sum. causa autem, cur indignetur Perseus, est, quia pater in utroque fratre execratur regni cupiditatem, ut statim subjicit.*

(2) *crimen in medio, ut utrique tribuatur.*

(3) *ut ipse cupiat me esse superstitem.*

(4) *nota sunt exempla Etheoclis, & Polynicis Thebis; Romuli, & Remi Romæ.*

(5) *Pater solus erit orbatus: nam nec Demetrius orbatus erit patre, nec Macedones successore.*

probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ, pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum vitæ propellere a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.

CAPUT V.

Demetrius Persei fratris accusationi coram Philippo patre respondet; neque tamen omni suspicione criminis se liberat.

12. POsteaquam dicendi finem Perseus fecit, conjecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. deinde diu silentium fuit. Cum perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse, tandem vicit dolorem ipsa necessitas, cum dicere * juberent. atque ita orsus est. *Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accusator. Simulatis lacrymis in alterius perniciem, veras meas lacrymas suspectas tibi fecit. cum ipse ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque insidietur, ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti & percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. circumventum, solum, inopem, invidia gratiæ externæ, quæ obest potius, quam prodest, onerat. Jam illud quam accusatorie, quod noctis hujus crimen miscuit cum cetera insectatione vitæ meæ? ut & hoc, quod jam quale sit scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret, & illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum, nocturno hoc ficto & composito argumento fulciret. simul & illud quæsivit, ut repentina & minime præparata accusatio videretur, quippe ex noctis hujus metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inie-*

* al. juberetur.

inieram consilia, non exspectatam fabulam noctis hujus esse, sed proditionis meæ ante me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem & singulari genere odii, insidias fecisses. ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quæ tu confudisti, & noctis hujus insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me inisse videri vult, ut scilicet majore fratre sublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, judicio regnum est futurum, ego minor in ejus, quem occidissem, succederem locum. quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos ait? atque eorum fiducia in spem regni me venisse? nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, ut quem vellent, imponerent Macedoniæ regem, & meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? an ut cruentum fraterna cęde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe simulata probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, exsecrabilis & invisus essem? nisi T. Quintium credis, cujus virtute & consiliis me nunc arguis regi, cum & ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternæ cędis fuisse auctorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum judicia, ac pœne omnium deorum hominumque consensum collegit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit. idem, tanquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse, ut uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse judicetur? Exsequamur tamen quocunque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, & omnes insidiarum vias in unum diem contulit. volui interdiu eum post lustrationem, cum concurrimus, & quidem, si diis placet, lustrationum die occidere. volui, cum ad cœnam invitavi, veneno scilicet tollere. volui, 13.

cum

cum comissatum gladiis accincti me secuti sunt, ferro interficere. tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, convivii, comissationis. quis dies? qualis? quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam, prælatis omnium, qui unquam fuere, Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, prævecti sumus, & secutum est Macedonum agmen. (1) *hoc ego, etiam si quid ante admisissem piaculo dignum lustratus & expiatus sacro, tum cum maxime in hostiam itineri nostro circundatam intuens, parricidium, venena, gladios in comissationem præparatos volutabam in animo:* (2) *ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci* (3) *certamine & concursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, utrum ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraveram: an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, & quidem eo die per speciem comissationis occiderem? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam evitasse meam, non ab eodem metu comissationem quoque* (4) *evi-*
14. *taturum existimabam? Non est res qua erubescam, pater, si die festo inter æquales largiore vino sum usus: tu quoque velim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in juvenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat.* (5) *miseria hæc & metus crapu-*

lam

(1) *sacro.*
(2) *Plin.* 13.3. ut qualiter sentiretur juvaretque ab ea parte corporis? *ubi male quidam*, ut quairet, sentiretur, oleretque in ea. *græci ἵνα τί.*
(3) *ludicro.* (4) *non recipiendo me domum tuam ad comissationem.* (5) *quia Demetrius periclitatur capite, miser est.*

lam facile excusserunt : quæ si non intervenissent , (1) *insidiatores nos sopiti jaceremus . Si domum tuam expugnaturus , capta domo dominum interfecturus eram , non temperassem vino in unum diem ? non* (2) *milites abstinuissem meos ? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear , ipse quoque minime malus ac suspicax frater , nihil aliud scio , inquit , nihil arguo , nisi quod cum ferro comissatum venerunt . si quæram , unde idipsum scieris ; necesse erit te fateri , aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam , aut illos ita aperte sumpsisse ferrum , ut omnes viderent . Et ne quid ipse aut prius inquisisse , aut nunc criminose argumentari videretur , te quærere ex iis , quos nominasset , jubebat , an ferrum habuissent ; ut tanquam in re* (3) *dubia , cum id quæsisses , quod ipsi fatentur , pro convictis haberentur . Quin tu illud quæri jubes , num tui occidendi causa ferrum sumpserint ? num me auctore & sciente ? hoc enim videri vis , non illud quod fatentur . & palam est , & sui se tuendi causa sumpsisse dicunt . recte an perperam fecerint , ipsi sui facti rationem reddent . meam causam , quæ nihilo eo facto contingitur , ne miscueris : aut explica , utrum aperte , an clam te aggressuri fuerimus ? si aperte , cur non omnes ferrum habuimus ? cur nemo , præter eos , qui tuum speculatorem pulsarunt ? si clam , quis ordo consilii fuit ?* (4) *convivio soluto , cum comissator ego discessissem , quatuor substitissent , ut sopitum te aggrederentur ? quomodo fefellissent , & alieni , & mei , & maxime suspecti , quia paulo ante in rixa fuerant ? quomodo autem trucidato te ipsi evasuri ? quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit ?* (5) *Quin tu omissa ista nocturna* 15. *fabula , ad id quod doles , quod* (6) *invidiam urit ,*

---

(1) insidiatores , & sopiti *repugnantia sunt . est ergo ironia .*

(2) *alii :* comites . *nam supra* sodales *appellat .*

(3) *non est dubium , quod reus fatetur . est igitur ironica oratio .* (4) *intellige ,* an.

(5) *prosopopœia est , qua loquens inducitur Perseus .*

(6) *alii :* invidia ; *sexto casu .*

rit, reverteris? cur usquam regni tui mentio fit, Demetri? cur dignior patris fortunę successor quibusdam videris, quam ego? cur spem meam, quæ, si tu non esses, certa erat, dubiam & solicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum criminibus & suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec (1) ambigere unquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me majori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitiis meis, non cedendo cui jus fasque est, (2) hoc modestia consequar. Romanos objicis mihi, & ea quę glorię esse debent, in crimen vertis. ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petii. a te missus, ire non recusavi. utroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. itaque mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti, pater. quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit. si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo. ne obsit, tantum deprecor. nec in bello (3) cœpit, nec ad bellum reservatur. pacis pignus fui. ad pacem retinendam legatus missus sum: neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impie in te, pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. si innocens sum, ne invidia conflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro.

(1) *contendere.*
(2) *alii pro* hoc *legunt* non; *hoc sensu: viderer indignus te patre si hæc vitia præ me ferrem. h. e. si non cederem, cui cedere jus fasque est, si ea modestia (scil. non cedendi) carerem. Sed fere omnes locum esse corruptum clamant.*
(3) *initium habuit.*

pro minore deprecari oportebat : te adolescentiæ , te errori veniam impetrare . in eo ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est . E *convivio & comissationibus prope semisomnus raptus sum ad causam parricidii dicendam . sine advocatis , sine patronis ipse pro me dicere cogor . si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum & componendam orationem sumpsissem, cum quid aliud , quam ingenii famam periclitarer? ignarus quid arcessitus essem, te iratum & jubentem dicere causam , fratrem accusantem audivi . ille diu ante preparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur habui . utrum momento illo horę accusatorem audirem? an defensionem meditarer ? attonitus repentino atque inopinato malo, vix quid objiceretur, intelligere potui, nedum satis sciam , quo modo me tuear . Quid mihi spei esset, nisi patrem judicem haberem? apud quem etiam si caritate a fratre majore vincor , misericordia certe reus vinci non debeo . ego enim ut me mihi tibique serves , precor : ille ut me in securitatem suam occidas, postulat . quid eum, cum regnum ei tradideris , facturum credis in me esse , qui jam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet ?*

Dicenti hæc lacrymæ simul spiritum & vocem intercluserunt. Philippus, summotis iis, paulisper collocutus cum amicis , pronuntiavit , *non verbis se , nec unius horæ disceptatione causam eorum dijudicaturum : sed inquirendo in utriusque vitam, mores; & dicta factaque in magnis parvisque rebus observando* : ut omnibus appareret , *noctis proximę* (1) *crimen facile revictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse* . Hæc vivo Philippo velut semina jacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. 16.

C A-

(1) *illud quidem confutatum*.

CAPUT VI.

Coss. Cn. Bæbius Tamphilus, & L. Æmilius Paulus cum Liguribus rem bene gerunt: prætor quoque Fulvius Flaccus in Hispania adversus Celtiberos feliciter pugnat, eorumque oppidum capit: Terentius, qui in eadem provincia rem prospere administraverat, ovans urbem ingreditur.

Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis provincia erat, proficiscuntur. & quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus jussis, senatum per literas consuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello jussit, (1) verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quam se, quid e repub. esset, decernere. tum quoque non (2) placere sibi, per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. itaque eos ad consules mitti, senatum æquum censere. Prætores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam & priore prætura provinciam obtinuerat, Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio accepit. nam ulterior morte P. Sempronii proprætoris sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum Urbicuam nomine oppugnantem Celtiberi adorti sunt. * dura ibi prælia aliquot facta. multi Romani milites & vulnerati & interfecti sunt. victi perseverantia Fulvii, quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi fessi præliis variis abscesserunt. urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta est. prædam militibus

*al. Grōdi-bia.

(1) *magis conveniens.*
(2) *non videri spoliandos esse armis eos, qui sponte se dederent.*

bus prætor conceſſit. Fulvius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu (1) tantum in unum coacto, qui diſſipatus fuerat, nulla alia memorabili geſta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc ea æſtate in Hiſpania geſta. Terentius, qui ea provincia deceſſerat, ovans urbem iniit. translatum argenti pondo IX. millia CCCXX. auri LXXX. pondo, & duæ coronæ aureæ pondo LXVII.

CAPUT VII.

Diſceptatio de agro inter Carthaginienſes, & Maſaniſſam, cum legatis ab Roma miſſis difficile ſit de ea ſtatuere, ad ſenatum rejicitur.

EOdem anno inter populum Carthaginienſem 17.
& regem Maſaniſſam in (2) re præſenti diſceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginienſibus pater Maſaniſſæ Gala. Galam Syphax inde expulerat, poſtea in gratiam ſoceri Aſdrubalis, Carthaginienſibus dono dederat. Carthaginienſes eo anno Maſaniſſa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam cum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienſes, quod primo majorum ſuorum fuiſſet, deinde a Syphace ad ſe perveniſſet, repetebant. Maſaniſſa paterni regni agrum ſe & recepiſſe, & habere (3) jure gentium ajebat, & cauſa & poſſeſſione ſuperiorem eſſe. nihil aliud ſe in ea diſceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum vereantur ne quid ſocio atque amico regi adverſus communes ſuos atque illius hoſtes indulſiſſe videantur, damno ſit. Legati poſſeſſionis jus non mutarunt. cauſam integram Romam ad ſenatum rejecerunt.

C A-

(1) *ſolummodo*. (2) *alii*: in præſenti.
(3) *jure belli*.

CAPUT VIII.

Ex Liguribus provincia reversus Romam Cn. Bæbius consul, habitis comitiis, creat consules P. Cornelium Cethegum, M. Bębium Tamphilum: creatis Prætoribus quoque, fit provinciarum sortitio: propter Istrorum, Ligurumque maritimas incursiones classis instruitur.

IN Liguribus nihil postea gestum. recesserant primum in devios saltus. deinde dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in annum creandos venire Romam jusserunt, alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos transalpinos juventutem armare: nec in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur: ita inter se consules compararunt, ut Cn.
18. U.C. 569. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus consulatum petebat. Comitia consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabii, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his, inito magistratu, provinciæ ita forte evenerunt. Ligures consulibus: prętoribus, Q. Petilio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia, & Istri adjecti, quod Tarentini Brundisinique nuntiabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse. eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones consulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites, & quindecim millia socium ac Latini nominis, octingentos equites. in Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est, cum exercitibus quos haberent,

&

& in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites, & socium Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. duumviros in eam rem consules creare jussi, per quos naves viginti deductæ navalibus sociis civibus Romanis, qui (1) servitutem servissent, complerentur: ingenui tantum in iis præessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervæ velut cardo in medio esset: alter in dexteram partem usque ad Massiliam, lævam alter usque ad Barium tueretur.

CAPUT IX.

Causa prodigiorum, lateque grassantis pestilentiæ fiunt Romæ sacrificia, supplicatioque per totam Italiam decernitur. cura opprimendi in Apulia Bacchanaliorum reliquias L. Duronio prætori, qui eam provinciam sortitus erat, demandatur: a consulibus leges de ambitu feruntur: legationes deinde transmarinæ in senatum introducuntur.

PRodigia multa fœda & Romæ eo anno visa & 19.
nuntiata peregre. In Area Vulcani & Concordiæ sanguinem pluit, & pontifices hastas motas nuntiavere, & Lanuvii simulacrum Junonis Sospitæ lacrymasse. & pestilentia in agris, forisque, & conciliabulis, & in urbe tanta erat, ut (2) libitina tunc vix sufficeret. His prodigiis cladibusque anxii patres decreverunt, ut & consules, quibus diis videretur, hostiis majoribus sacrificarent, & decemviri libros adirent. eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta est. iisdem auctori-

(1) *libertinis. ea enim erat minus honorata militia.*

(2) *vel significat id, quod ad curandum funus necessarium erat; nam in Libitinæ templo hujusmodi res venales erant; vel significat eos qui funebribus officiis obeundis præerant.*

ribus & ſenatus cenſuit, & conſules edixerunt, ut per totam Italiam triduum ſupplicatio & feriæ eſſent. Peſtilentiæ tanta vis erat, ut, cum propter defectionem Corſorum, bellumque ab Ilienſibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex ſociis Latini nominis ſcribi placuiſſet, & CCC. equites, quos M. Pinarius prætor ſecum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum eſſe, tantum ubique ægrorum conſules renuntiaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, ſumere a Cn. Bæbio proconſule, qui Piſis hibernabat, juſſus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de bacchanalibus quæſtio eſt: cujus reſidua quædam velut ſemina ex prioribus malis jam priore anno apparuerant. ſed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorem quęſtiones erant, quam ad exitum ullum perductæ. id perſecare novum prætorem, ne ſerperet iterum latius, patres juſſerunt. Et leges de ambitu conſules ex auctoritate ſenatus ad populum
20. tulerunt. Legationes deinde in ſenatum introduxerunt, regum primas, Eumenis, & Ariarathis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. nec ultra quicquam iis reſponſum eſt, quam miſſuros, qui de controverſiis eorum cognoſcerent ſtatuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti ſunt. & ſpes data exulibus eſt, ſcripturum ſenatum Achæis, ut reſtituerentur. Achæi de Meſſene recepta, compoſitiſque ibi rebus, cum aſſenſu patrum expoſuerunt.

CAPUT X.

Demetrius Philippi regis filius, quem jam ante Perſeus frater fictis criminibus patri ſuſpectum fecerat, ad ultimum ſcelerata fratris conſpiratione de medio tollitur.

ET a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles nulla ſuper re,

quæ

quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset, sermonum cum Romanis, maxime cum T. Quintio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius favorem inclinatos miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde in dies patris animo fidebat, cum obsideri aures a fratre cerneret. itaque circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones augeret, maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat: ut neque scribi sibi vellet: quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne otio miles deterior 21.
fieret, simul avertendæ suspicionis causa quicquam a se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Medicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Æmi montis ascendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum simul, & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpes conspici posse. subjecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Æmi, cum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis & expeditis * per difficillimum aditum: ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primum quærit ab eo, *cum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perseverandum sit in incæpto, an abstinendum? si pergat tamen ire, non posse oblivisci in talibus rebus Antigoni, qui sæva tempestate jactatus, cum eadem nave secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur, ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. memorem ergo se præcepti ejus, duos simul filios non commissurum in aleam ejus, qui proponeretur, casus. &*

* al. per difficillima.

quo-

quoniam majorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei, & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio, cum in conspectu locorum consultaret, * quæ proxime itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter (1) ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex prætoribus regiis unus, qui Pœoniæ præerat, jussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cæperat, ad quem ita inclinato regis animo hereditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat (2) ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana, specularique abditos ejus sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidiis.

22. Philippus Medicam primum, deinde solitudines interjacentes Medicę atque Æmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. ibi unum moratus diem ad deligendos quos duceret secum, postero die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque silvestria & pleraque invia loca excipiebant. pervenere deinde in tam opacum iter, ut præ densitate arborum, immissorumque aliorum in alios ramorum, perspici cœlum vix posset. ut vero jugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus, quam nocturno itinere, impedirentur. tertio demum die ad verticem perventum. nihil vulgatæ opinioni digressi inde (3) detraxerunt: magis credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam

* al. qua.

(1) *Demetrio*. (2) *Didæ*. (3) *quamvis deprehenderint eam opinionem esse vanam*.

quam quod diversa inter se maria montesque & amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse quo gravior ætate erat, difficultate viæ est. duabus aris ibi Jovi & Soli sacratis cum immolasset, qui triduo ascenderat, biduo est degressus, frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu similia (1) brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris invenit: ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. itaque unum tantum moratus diem quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dantheletas transcurrit. socii erant, sed propter inopiam, haud secus quam hostium fines, Macedones populati sunt. rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis: cum sociorum voces, nequicquam deos sociales nomenque suum implorantes, audiret. Frumento inde sublato in Medicam regressus, urbem, quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse a campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, cum terror undique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. iidem, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didę auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit. Missus hic comes 23. (ut ante dictum est) cum simplicitatem juvenis incauti, & suis haud immerito succensentis, assentando, indignandoque & ipse vicem ejus, captaret: in omnia ultro suam offerens operam, fide data arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adjutor deum benificio oblatus videbatur Pęonię prętor. per cu-

(1) *quamvis adulta jam esset æstas; sub ortum scil. Caniculæ.*

jus provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur, & auctore eo indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est conjectus, & Demetrius (1) dissimulanter asservari jussus. Hæc super cætera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. movebant eum & præsentia crimina. exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandem legati, jam ante * præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renuntiarent, venerunt, qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintii signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis, *si quid adolescens, cupiditate regni prolapsus, secum egisset, nihil eum adversus suorum quenquam facturum: neque eum sese esse, qui ullius impii consilii auctor futurus videri possit*. Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. itaque Herodorus extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius

* al. præmeditati.

24. in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus de fuga per Pæoniam præparata. arguebant eum & corrupti quidam, ut comites itineris essent. maxime falsæ literæ T. Quintii urgebant. nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur. nec id cura (2) ipsius, sed ne pœna ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cum iter esset: Asterium Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida: Perseum Amphipolim ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum seu simulatum est, ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Asterio Heracleam venit. in ea cœna dicitur venenum datum. poculo epoto extemplo sensit. & mox coortis do-

lo-

(1) *ut id animadvertere Demetrius non posset.*
(2) *Demetrii.*

loribus, relicto convivio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus, & Berœæus Alexander, injectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. ita innoxius adolescens, cum in eo ne (1) simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.

CAPUT XI.

L. Æmilius Paulus proc. a Liguribus Ingaunis fraude circumventus, & in castris obsessus, cum accita Romana auxilia serius venirent, eruptione facta, hostes late fugat, & cædit, atque ad deditionem compellit: hujus victoriæ causa fit Romæ supplicatio: Hoc anno Graviscæ colonia deducitur.

DUm hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paulus, prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum venerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quam tempore opus esse ajebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cum darentur, petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id ubi impetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. summa vi totum unum diem oppugnarunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis, obstando magis, quam pugnando, castra tutabantur. sub occasum solis

25.

O 2 cum

(1) *veneno.*

cum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Bębium consulem cum literis Pisas mittit, ut obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterum & senatum literis certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Æmilium: & Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Æmilium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Æmilius cum & venturos scisset, & educere in aciem copias potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbius cum exercitu venire a Pisis

26. posset. Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt. eo majorem, quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam cum venisset, spem ademit, eum qui in Gallia esset exercitum in Ligures traduci posse; quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquilejam deduci. eo profectum Fabium, neque inde regredi bello inchoato posse. Una, & ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. id ut facerent, pro se quisque patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros. nec suam segnitiam, sed vim morbi in causa esse, quo serius perficeretur. non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. permissum, ut, qua irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum. Et prætoribus Q. Petillio & Q. Fabio imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus & C. Lucretius, navesque iis ornatæ sunt: Matienoque, cujus ad Gali-

licum sinum provincia erat, imperatum, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si * quo usui esse L. Æmilio atque ejus exercitui posset. Æmilius, posteaquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui jam segnius socordiusque oppugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit: ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. quatuor (1) extraordinariis cohortibus (2) duas adjunxit, præposito M. Valerio legato. erumpere (3) extraordinaria porta jussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legione in subsidiis posuit. M. Servilius & L. Sulpitius tribuni militum his præpositi. tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum: (4) principes primi, & hastati in subsidiis locati: Sex. Julius Cæsar & L. Aurelius Cotta tribuni militum huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextra ala ad (5) quæstoriam portam positus. duæ cohortes & triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit, & quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus, contra jus gentium, ad castra oppugnanda venissent: nunc, quantus pudor esset edocens, ab Liguribus latronibus, verius quam hostibus justis, Ro-

* al. qua. 27.

O 3

(1) *extraordinariæ cohortes ex selectis sociorum circa Imperatorem in castris locabantur. scil. equitum tertia pars, peditum quinta, docente Polyb.*

(2) *alares.*

(3) *prætoria. dicta etiam extraordinaria, quia extraordinarii ad eam tendebant.*

(4) *hastati prius, deinde principes locari solebant. v. l. 8. n. 8.*

(5) *alias ea dicitur decumana. v. Lips. de Mil. R. 5. 5.*

Romanum exercitum obsideri. *Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute evaseritis, occurret, non dico eis militibus, qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostræ ætatis reges ducesque vicerunt, sed iis qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per saltus invios consectati ceciderunt? quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro & oppugnat, quem, scrutantes ante devios saltus, abditum & latentem vix inveniebamus?* Ad hæc consentiens reddebatur militum clamor, *nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret signum, intellecturum eosdem qui antea fuerint, & Romanos & Li-*
28. *gures esse*. Bina cis montes castra Ligurum erant. ex iis primis diebus sole orto pariter omnes compositi & instructi procedebant: tum nisi exsatiati cibo vinoque arma non capiebant. dispersi, inordinati exibant, ut quibus pro * spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoque & lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improvisa res fuit, ut perinde ac insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa, & fugientium passim cædes erat. equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quenquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia & quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in (1) deditionem venit: gubernatores nautæque conquisiti, qui prædatores fuissent navibus, atque omnes in custodiam conjecti. Et a C. Matieno duumviro naves ejus generis in Ligustina ora XXXII. captæ sunt. Hæc qui nuntiarent, literasque ad senatum

* al. prope.

(1) *alii:* ditionem.

tum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam missi: simulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, & deducere secum milites liceret, atque dimittere. Utrunque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: jussique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum: & uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti. Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum de Tarquiniensibus 29. quondam captum. quina jugera agri data. triumviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquam pluisse, memoriæ proditum est.

CAPUT XII.

Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii scribæ a cultoribus agri inventi, jurante prætore urbano non oportere eos legi, conservarique, quod in iis pleraque essent dissolvendarum religionum, ex senatus consulto in comitio cremantur.

EOdem anno in (1) agro L. Petillii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis. literis Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat: in altera Numam Pompilium Pomponis filium regem Romanorum sepultum esse: in altera libros Numæ Pompilii inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus ape-

O 4

(1) *v. Plin. l. 13. c. 13. ubi hæc historia narratur. sed neque nomina propria, neque arcarum, neque librorum numerus congruunt. cæterum multa, quibus historia hæc fraudis suspecta redditur, v. in Nardini Rom. Vet. lib. 7. c. 11.*

aperuisset; quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum ossibus absumptis. in altera duo fasces (1) candelis involuti septenos habuere libros, non integra modo, sed recentissima specie. septem Latini de jure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus studiosus legendi, eos libros a (2) L. Petillio sumpsit: & erat familiaris usus, quod scribam eum quæstor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, cum animadvertisset pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, *sese eos libros in ignem conjecturum esse, prius, quam id faceret, se ei permittere, uti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos, existimaret, experiretur: id integra sua gratia eum facturum*. Scriba tribunos plebis adit. ab tribunis ad senatum res est rejecta. prætor se jusjurandum dare paratum esse ajebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, *satis habendum quod prætor jusjurandum polliceretur. libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantum Q. Petillio prætori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum*. id scriba non accepit. libri in comitio, igne a victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.

CA-

(1) *funiculis pice, vel cera illitis. alii;* cedro.
(2) *videtur hic L. Petillius libertini generis in Petillii patroni familiam ascitus, isque lectus ab eodem in decuriam scribarum. Magistratus enim suos habebant scribas.*

CAPUT XIII.

Q. Fulvius Flaccus prætor in Hiſpania citeriore duobus ſecundis præliis Celtiberos ad deditionem compellit.

MAgnum bellum ea æſtate coortum in Hiſpania citeriore. Ad quinque & triginta millia hominum, quantum nunquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. is quia armare juventutem Celtiberos audierat, & ipſe quanta poterat a ſociis auxilia contraxerat. ſed nequaquam numero militum hoſtem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & caſtra locavit ad oppidum Eburam, modico præſidio in urbe poſito. Paucis poſt diebus Celtiberi millia duo ferme inde ſub colle poſuerunt caſtra. quos ubi adeſſe prætor Romanus ſenſit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis ſociorum equitum ad caſtra hoſtium ſpeculatum miſit, quamproxime ſuccedere ad vallum juſſum, ut viſeret quanta eſſent: pugna abſtineret, reciperetque ſeſe, ſi hoſtium equitatum exeuntem vidiſſet. Ita ut præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ oſtenderentur, dein ſubducerentur, ubi equitatus hoſtium caſtris procurriſſet. Poſtremo & Celtiberi omnibus ſimul peditum equitumque copiis caſtris egreſſi, acie directa medio ferme ſpatio inter bina caſtra conſtiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ. ibi ſtetere Hiſpani hoſtem exſpectantes. Romanus intra vallum ſuos continuit per quatriduum continuum, & illi eodem loco aciem inſtructam tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde quievere in caſtris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat. equites tantum in ſtationem egrediebantur, ut parati eſſent ſi quid ab hoſte moveretur. pone caſtra utrique pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Prætor Romanus ubi ſatis tot dierum 31.

quiete credidit spem factam hosti nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat: inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum socium ad vallum hostium cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ mittit. quos ubi & propius accedere, & plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt; omnis equitatus effunditur castris, simul & peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fre-

* al. equestre. mitum * equestrium audivit, avertit equos, & castra repetit: eo effusius sequi hostes. primo equites, mox & peditum acies aderat, haud dubia spe, castra eo die se oppugnaturos. quingentos passus, non plus a vallo aberant. Itaque ubi Flaccus satis abstractos eos a præsidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum sublato, sed etiam ut qui in montibus erant exaudirent. nec morati sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præsidium: quos cum & paucitas sua, & multitudo hostium, & improvisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maxime a pugnantibus conspici poterat, injecit A-

32. cilius ignem. Postremi Celtiberorum qui in acie erant, primi flammam conspexere: deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, & tum (1) cum maxime ardere. unde illis terror, inde Romanis animus crevit. jam clamor suorum vincentium accidebat, jam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. cæterum posteaquam receptus pulsis nullus erat, nec usquam nisi in certamine spes; pertinacius de integro capessunt pugnam.

(1) *vel maxime*.

gnam . Acie media urgebantur acriter a quinta legione : adversus lævum cornu, in quo sui (1) generis provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt signa. Jam prope erat ut sinistrum cornu pelleretur (2) Romanis, ni septima legio successisset. simul ab oppido Ebura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam. equites bipartito in eos emissi, magnam cædem edidere. ad viginti tria millia hostium eo die cæsa, capta quatuor millia, & DCCC. cum equis plus quingentis, & signa militaria LXXXVIII. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus CC. sociûm Latini nominis DCCC. triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Prætor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis jussus. postero die spolia de hostibus lecta: & pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat. Sauciis deinde in oppidum 33. Eburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs circumsessa cum a Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viæ, & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum in deditionem venit. Flaccus quoque tempestatibus fœdis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari; cum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent: posteaquam castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos a-

O 6 dor-

(1) *ex Celtiberis, aut saltem aliis Hispanis.*
(2) *apud Romanos, sive Romanorum.*

dorti fuderunt: quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam impediit, quod non uno agmine, nec ad signa (1) frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit: sparsi enim toto passim campo se diffuderunt, nec usquam confertos eos hostis circumvenit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa, capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria LXII. qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ & suam cladem narrando, averterunt. extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones. multa castella oppugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta.. Et in ulte-
34. riore Manlius Prætor secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit.

CAPUT XIV.

Aquileja colonia deducitur: Ædes Veneris Erycinæ, & Pietatis dedicantur.

AQuileja colonia (2) Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum (3) quinquagena jugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. triumviri deduxerunt P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt, una Veneris Erycinæ ad portam Collinam. dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir. vota erat ab cos. L. Porcio, Ligu-

(1) *Romani.*
(2) *coloniæ latinæ dicebantur, quæ jus Latii, seu Latinitatis acceperant; civium vero Romanorum, quæ donatæ erant jure Quiritium. Sig. l. 2. de ant. j. Ital. c. 3.*
(3) *de hoc numero jugerum v. Philip. à Turre diss. de Colon. Forojuliensi p. 336.*

gustino bello. altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicavit Man. Acilius Glabrio duumvir, statuamque auratam, quæ (1) prima omnium in Italia (2) statua aurata est, patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam ædem voverat quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset, locaveratque idem ex S. C.

CAPUT XV.

L. Æmilius Paulus de Liguribus Ingaunis triumphat: pacem deinde petentes Ligures impetrant: a M. Pinario prætore cum Corsis, & Sardis res bene geritur: habitis Romæ comitiis, consules, prætoresque creantur: coss. sunt A. Postumius Albinus Luscus, & C. Calpurnius Piso.

PEr eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Æmilius Paulus procos. ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque & viginti. nec præterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus divisit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum pacem perpetuam orantes. ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla unquam arma, nisi imperata a P. R. sumere. Responsum a Q. Fabio prætore est Liguribus jussu senatus: *orationem eam non novam Liguribus esse: mens vero ut nova & orationi conveniens esset, ipsorum id plurimum referre. ad coss. irent, & quæ ab iis imperata essent, facerent. nulli alii, quam consulibus, senatum crediturum esse, sincera fide in pace Ligures esse*. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit. qua clade compulsi obsides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, & cum Iliensibus, gen-

(1) *idem narrat Val. Max. 2. 5.*
(2) *alii:* statuta.

gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prelia facta. Carthaginiensibus eodem anno centum obsides redditi: pacemque cum iis P. R. non ab se tantum, sed ab rege etiam Masanissa præstitit, qui tum præsidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat. Otiosam provinciam coss. habuerunt. M. Bæbius comitiorum
35. causa Romam revocatus coss. creavit A. Postumium Albinum Luscum, & C. Calpurnium Pisonem. Prætores exinde facti Tib. Sempronius Gracchus, L. Posthumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minutius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ii omnes magistratum idibus Martiis inierunt.

CAPUT XVI.

Prætor Q. Fulvius Flaccus, missis ex Hispania citeriore nuntiis rerum ibi feliciter ab se gestarum, petit per eos, ut sibi liceat exercitum inde deportare: Tib. Gracchus, cui ea provincia evenerat, vehementer obstat: assignato prius ab senatu consulibus exercitu, agitur deinde de exercitu Tib. Gracchi; decerniturque ut ex militibus, qui sunt in Hispania, alii dimittantur, alii retineantur.

U.C. 570. PRincipio ejus anni, quo A. Postumius Albinus, & C. Calpurnius Piso coss. fuerunt, ab A. Postumio cos. in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minutius legatus, & duo tribuni militum T. Mænius, & L. Terentius Massaliota. hi cum duo secunda prælia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nuntiassent, nec stipendio quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, *ut ob res prospere gestas diis immortalibus honos haberetur: deinde ut Q. Fulvio decedenti de provincia, deportare inde exercitum, cujus forti opera & ipse, & multi ante eum prætores usi essent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam prope necessarium esse. ita enim ob-*

obstinatos esse milites, ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri. coss. ambobus provinciam Ligures esse senatus jussit. praetores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, T. Minutio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Maenio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, *Quaero*, inquit, *de te, L. Minuti, cum confectam provinciam nunties, existimasne Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? si neque de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes, & habendum illic utique exercitum censes, utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi? ut ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tyrones immisceantur? an deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi & mittendi, cum contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? dictu, quam re, facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse. Paucae civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant, in jus ditionemque venerunt, ulteriores in armis sunt. quae cum ita sint, ego jam hinc praedico, P. C. me exercitu eo, qui nunc est, Remp. administraturum. si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula electurum, neque novum militem ferocissimo hosti objecturum.*
Legatus ad ea quae interrogatus erat, respondit, 36.
neque se, neque quenquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. itaque negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros nondum satis assuetos imperio exercitum mitti. novo autem, an vetere exercitu opus sit, ejus esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint, simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur, si ex eo, quod aut-

inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, conjectandum sit, palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse. Disceptationem inter prætorem legatumque consulum relatio interrupit, qui suas (1) ornari provincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, & socium Latini nominis, (2) quantus semper numerus, XV. millia peditum, & DCCC. equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio & M. Bebio prorogatum imperium: jussique provincias obtinere, donec COSS. venissent. tum imperatum, ut dimisso quem haberent exercitu, reverterentur Romam. de Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. novam legionem ei quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi, & mille præterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites, & sociis e nomine Latino imperare septem millia peditum, CCC. equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut qui milites ante Sp. Postumium & Q. Martium COSS. cives Romani sociive in Hispaniam transportati essent: & præterea supplemento adducto, (3) quod amplius duabus legionibus quam decem millia & CCCC. pedites, sexcenti equites essent, & sociorum Latini nominis XII. millia. DC. equites, quorum forti opera duobus adversus Celti-

(1) *parari*.

(2) *suspectæ sunt hæ voces*, quantus semper numerus. *nam sæpe legimus* XX. millia.

(3) *voluit igitur Senatus retineri in Hispania decem millia, & CCCC. pedites, sexcentos equites Romanos. XII. millia peditum, DC. equites sociorum; quidquid militum præterea esset, deportari*.

tiberos præliis usus Q. Fulvius esset: eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prospere remp. gessisset. & cæteri prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Galliam imperium est. Octo legiones præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. & is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

CAPUT XVII.

Moriuntur T. Minutius prætor, C. Calpurnius consul, aliique illustres viri: accepta in religionem horum morte, decernitur supplicatio: cum consulem ab uxore Hostilia necatum compertum esset, illa damnatur: in locum demortui declaratur cos. Q. Fulvius Flaccus.

PRætor T. Minutius, & haud ita multo post COS. C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum illustres viri. postremo prodigii loco ea clades haberi cœpta est. C. Servilius pont. max. piacula iræ deum conquirere jussus; decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona vovere, & dare signa inaurata, quæ vovit, deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causa in urbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt. majores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ (1) insinuaverat suspicio animis: & veneficii quæstio ex S. C. quod in urbe, propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum T. Minutii erat suffectus: (2) ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta COS. erat mors maxime. necatus a Quar- 37.

(1) *subaudi*, se. (2) *intellige*; vero.

Quarta Hostilia uxore dicebatur. (1) ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici COS. est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse: & testes existebant, qui post declaratos COSS. Albinum & Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus consulatus petenti esset, & adjecisse, pararet se ad petendum, intra duos menses effecturam, ut COS. fieret. inter multa alia testimonia ad causam pertinentia, hæc quoque vox nimis vero eventu comprobata valuit, cur Hostilia damnaretur.

CAPUT XVIII.

Ut bellum tandem in Liguria finiatur, multa Apuanorum Ligurum millia ad deditionem a P. Cornelio, & M. Bæbio compulsa, procul ab domo in Samnium traducuntur. Romam deinde redeuntes Cornelius, & Bæbius triumphant.

VEris principio hujus dum COSS. novos delectus Romæ tenet, mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt. interim P. Cornelius & M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxe-
38. runt. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non exspectassent bellum, improviso oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres, procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt, nullum alium ante finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui * Tauraninorum fuerat. in eam cum traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt Ligures ab Anido * montibus descendere cum liberis conjugibusque: sua omnia secum por-

* al. Taurasinorum.
* al. monte.

(1) *postquam.*

portarent. Ligures sæpe per legatos deprecati, ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulcra majorum cogerentur relinquere; arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu, ad quadraginta millia liberorum capitum, cum fœminis puerisque. argenti data centum & quinquaginta millia (1) H. S., unde in novas ædes compararent, quæ opus essent. agro dividendo dandoque iidem qui traduxerant, Cornelius & Bæbius præpositi: postulantibus tamen ipsis, quinque viri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, cum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum (2) hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

CAPUT XIX.

In Hispania citeriore Q. Fulvius Flaccus adducens exercitum Tarraconem, traditurus Tib. Graccho in provinciam succedenti, cum Celtiberis ex insidiis erumpentibus prælio congressus, rem optime gerit.

Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus pro prætore, quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, institit vastare: qua re irritavit magis, quam conterruit animos barbarorum: & clam comparatis copiis saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eun- 39.

(1) *nimis exigua summa in quadraginta millia liberorum capita. itaque alii delent τὸ H. S.*
(2) *alii*: obsides.

unti L. Poſtumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti veteranos, ſupplementaque diſtribuere, & ordinare omnem exercitum ſeſe velle: dies quoque, & ea propinqua, edita Flacco eſt, qua ſucceſſor eſſet venturus. Hæc nova allata res, omiſſis, quæ agere inſtituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum coegiſſet, barbari cauſæ ignari, ſuam defectionem, & clam comparata arma ſenſiſſe eum, & pertimuiſſe rati, eo ferocius ſaltum inſederunt. Ubi eum ſaltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus ſimul exorti hoſtes Romanos invaſerunt. quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones ſtare omnes ſuo quenque loco, & arma expedire jubendo, ſedavit: & ſarcinis jumentiſque in unum locum coactis, copias omnes partim ipſe, partim per legatos tribunoſque militum, ut tempus & locus poſtulabat, ſine ulla trepidatione inſtruxit: *cum bis deditis rem eſſe* admonens. *ſcelus & perfidiam illis, non virtutem nec animum acceſſiſſe. reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos ſibi feciſſe: cruentos ex recenti cæde hoſtium gladios, & manantia ſanguine ſpolia, Romam ad triumphum delaturos*. Plura dici tempus non patiebatur. invehebant ſe hoſtes, & in partibus extremis jam pugnabatur: deinde acies concurrerunt. Atrox
40. ubique prælium, ſed varia fortuna erat. egregie legiones, nec ſegnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia (1) ab ſimili armatura, meliore aliquantum militum genere urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi ubi ordinata acie, & ſignis collatis ſe non eſſe pares legionibus ſenſerunt, cuneo impreſſionem fecerunt: quo tantum valent genere pugnæ, ut quacunque parte perculere impetu ſuo, ſuſtineri nequeant. tunc quoque turbatæ legiones ſunt, prope interrupta acies.

(1) *a Celtiberis eadem ratione armatis, qua Hiſpani auxiliares Romanorum.*

acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites, &, *Ecquid auxilii in vobis est? actum jam de hoc exercitu erit?* cum undique acclamassent, quin ederet quid fieri velit, non segniter imperium exsecuturos: *Duplicate turmas*, inquit, *duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostium, quo nostros urgent: id cum majore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos immittitis, quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est*. Dicto paruerunt, detractisque frenis, bis ultro citroque cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & prope omissa pugna, locum fugæ circumspicere. Et (1) alarii equites postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, & ipsi virtute eorum accensi, sine ullius imperio, in perturbatos jam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur: & imperator Romanus aversos hostes contemplatus, ædem Fortunæ equestri, Jovique Opt. Max. ludos vovit. Cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur. vivi capti plus tria millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. nullis castris eo die victor exercitus mansit. victoria non sine jactura militum fuit. quadringenti LXXII. milites Romani, socium ac Latini nominis mille decem & novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obviam processit: gratulatusque est, quod rempub. egregie gessisset. cum summa concordia quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

CA-

(1) *sociales*.

CAPUT XX.

A coss. Postumio, & Fulvio Apuani Ligures ad deditionem compelluntur: horum septem millia in Samnium traducuntur: M. Fulvius tribunus militum, qui legionem, cui ad Pisas praerat, injussu coss. dimiserat, in Hispaniam relegatur: milites, qui abierant, ad signa revocantur, atque aere diruuntur.

41. Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima & tertia legione Balistam Suismontiumque montes obsedit: & premendo praesidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius secunda & quarta legione, adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves imposita praeter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineae caesae, frumentaque deusta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. priusquam hi COSS. venirent ad exercitum qui Pisas * inductus erat, praerant A. Postumius, & frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. secundae legionis Fulvius tribunus militum erat. is (1) mensibus suis dimisit legionem, jurejurando adactis centurionibus, (2) aes in aerarium ad quaestores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam

* al. indictus.

(1) *in unaquaque Legione sex erant tribuni militum. singuli tribuni duobus mensibus Legioni imperabant. id constat ex Polyb. 6. 32.*

(2) *stipendium militare, centurionibus a quaestoribus jam numeratum; quod nunc ad eos milites qui dimittebantur, non pertinebat.*

(nam eo forte erat profectus) Aulo nuntiatum est : cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, * deduxit castigatos Pisas, de cæteris cos. certiorem fecit. eo referente S. C. factum est, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur ultra novam Carthaginem. Literæque ei datæ sunt a COS. ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. milites jussi ad signa redire. causa ignominiæ, uti (1) semestre stipendium in eum annum esset ei legioni decretum. qui miles ad exercitum non redisset eum ipsum, bonaque ejus vendere COS. jussus. * al. reduxit.

CAPUT XXI.

Illyriorum rex Gentius tanquam reus maritimarum incursionum a L. Duronio prætore ad Senatum accusatur; ille per legatos se purgat; quibus antequam respondeat Senatus, cognitionem mandat C. Claudio prætori.

EOdem anno L. Duronius, qui prætor anno 42. superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundusium redierat, inde in portu relictis navibus cum venisset Romam, inter exponendas res quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum (2) Gentium latrocinii omnis maritimi causam avertit. ex regno ejus omnes naves esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conveniendi regis potestatem factam. Venerunt Romam legati a Gentio, qui quo tempore Romani conveniendi regis causa venissent, ægrum forte eum in ultimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis & sociis

(1) *pro annuo. & ii milites dicebantur* ære diruti; *teste Festo, Nonio, & Varrone de vita Pop. R. l. 2.*
(2) *ab hoc Gentio accepit nomen* gentiana, *herba amara ab hoc inventa. Plin. l. 25. c. 7.*

ciis Latini nominis injurias factas in Regno ejus, & cives Romanos dici Corcyræ retineri. eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium prætorem cognoscere: neque ante Gentio regi legatisve ejus responsum reddi.

CAPUT XXII.

Aliquot Sacerdotum in locum demortuorum cooptatio.

INter multos alios, quos pestilentia ejus anni absumpsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in ejus locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, triumvir epulo, Q. Fulvius, M. F. in locum ejus triumvir cooptatus. tum (1) prætextatus erat. de rege sacrifico sufficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium Pont. Max. fuit, & L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem, quem ut inauguraret pontifex, magistratu sese abdicare jubebat: recusantique id facere, ob eam rem multa duumviro dicta a pontifice: deque ea cum provocasset, certatum ad populum. cum plures jam tribus (2) intro vocatæ dicto esse audientem pontifici duumvirum juberent, multamque remitti, si magistratu se abdicasset; (3) vitium de cœlo, quod comitia turbaret, intervenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui (4) secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Servilius pont. max. decessit. idem decemvir sacrorum fuit. pontifex in locum ejus a collegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus: at pontifex maxi-

(1) *nondum virilem togam induerat.*
(2) *in ovile. h. e. locum comitiorum.*
(3) *h. e. fulgur apparuit; aut tonitru auditum est.*
(4) *aut hæc verba vitiata sunt, aut obscure indicatur nios aliquis Romanorum nobis incognitus.*

ximus M. Æmilius (1) Lepidus, cum multi clari viri petiſſent. & decemvir ſacrorum Q. Martius Philippus in ejuſdem locum eſt cooptatus. & augur Sp. Poſtumius Albinus deceſſit: in locum ejus P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt.

CAPUT XXIII.

Cumanis permittitur ut publice Latine loquantur. Piſas colonia deducitur: C. Mænius prætor in Sardinia, habitis quæſtionibus de veneficiis, magnum hominum numerum damnat.

CUmanis eo anno petentibus permiſſum, ut (2) publice Latine loquerentur, & præconibus Latine vendendi jus eſſet. Piſanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab ſenatu actæ. triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilii Lenates. A C. Mænio prætore, (cui provincia Sardinia cum eveniſſet, additum erat, ut quæreret de veneficiis longius ab urbe decem millibus paſſuum) literæ allatæ, *ſe jam tria millia hominum damnaſſe, & creſcere ſibi quæſtionem indiciis. aut eam ſibi eſſe deſerendam, aut provinciam dimittendam.* 43.

CAPUT XXIV.

Reverſus ex Hiſpania Q. Fulvius Flaccus creatur Coſ. cum L. Manlio Acidino, & paulo poſt triumphat: Lex annalis primum a L. Villio tribuno plebis fertur: ex lege Bæbia quatuor creantur prętores: provinciæ deinde, exercituſque decernuntur.

Q. Fulvius Flaccus ex Hiſpania rediit Romam cum magna fama geſtarum rerum: qui

(1) *intellige:* creatus eſt. *ut dicitur l. 39. c. 31.*
(2) *decreta, & acta publica latina lingua conficerentur.*

qui cum extra urbem triumphi causa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino; & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: præterea auri pondo triginta unum, & signati Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos. militibus de præda quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem sociis Latini nominis: & stipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio (1) primum lata est ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quenque magistratum peterent caperentque. inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur. Prætores qua-
44. tuor post multos annos lege (2) Bæbia creati, quæ (3) alternis quaternos jubebat creari. Hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. & P. Mutii Q. F. Scævolæ. Q. Fulvio & L. Manlio COSS. eadem provincia, quæ superioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, civium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Tib. Sempronio & L. Postumio cum iisdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est, & in supplementum COSS. scribere jussi ad tria

(1) *at l. 25. n. 2. Scipioni* petenti ædilitatem quum obsisterent tribuni pl. negantes rationem ejus habendam esse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset. *nimirum ante legem Villiam tantummodo sancitum erat, ne quis ullum Magistratum caperet, antequam dena stipendia emerita haberet; ut colligitur ex Polyb. 6. 17. ita ut sive legibus, sive moribus eadem ætas honoribus capessendis præscripta esset. postea Villius annos definivit in singulis Magistratibus. quæ ætas autem præscripta fuerit, liquet ex Cicerone, qui ait, se omnes* anno suo, *h. e. legibus definito, Magistratus obtinuisse. is quæstor in Siciliam ivit anno ætatis suæ 31. ædilis curulis factus anno 37. Prætor. 40. consul. 43.*

(2) *hujus legis antea nulla mentio.* (3) *annis.*

tria millia peditum Romanorum, CCC. equites, quinque millia sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scævola urbanam sortitus provinciam est: & ut idem quæreret de veneficiis in urbe, & propius urbem decem millia passuum: Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mutius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam.

CAPUT XXV.

Q. Fulvius Cos. vota, quæ in Hispania, cum pugnaret cum Celtiberis, nuncupaverat, solvit: Prodigia procurantur.

Q. Fulvius COS. priusquam ullam rem publi- U.C.
cam ageret, liberare & se & rempublicam 572.
religione votis solvendis dixit velle. vovisse se, quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Jovi opt. max. & ædem equestri Fortunæ sese facturum: in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. ludi decreti: & ut duumviri ad ædem locandam crearentur. De pecunia finitur, *ne major causa ludorum consumeretur, quam (1) quanta Fulvio Nobiliori post Ætolicum bellum ludos facienti decreta esset, neve quid ad eos ludos (2) arcesseret, cogeret, acciperet, faceret adversus id S. C. quod L. Æmilio, Cn. Bæbio COSS. de ludis factum esset.* Decreverat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronii ædilis, qui graves non modo Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis exter-
nis fuerant. Hiems eo anno nive sæva & omni 45.
tempestatum genere fuit. arbores quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deussit cunctas, & ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. itaque (3) Latinas mox subito coorta & intolerabilis tem-

(1) *summa octoginta millium. l. 39. n. 5.*
(2) *longius peteret; ut feras, stragulas vestes; ne aut invito auferret, aut a volente acciperet.*
(3) *ferias.*

pestas in monte turbavit: instaurataeque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capitolio aliquot signa constravit, fulminibusque complura loca deformavit; aedem Jovis Tarracinae, aedem (1) albam Capuae, portamque Romanam, muri pinnas aliquot locis decussit. Haec inter prodigia nuntiatum ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri jussi adire libros, edidere quibus diis, & quot hostiis sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata, ad aedem Jovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii Cos. per dies decem magno apparatu facti.

CAPUT XXVI.

Creati Censores M. Æmilius Lepidus, & M. Fulvius Nobilior veteres simultates, petentibus principibus senatorum, deponunt; datisque dextris, atque fide, reconciliantur.

CEnsorum inde comitia habita. creati M. Æmilius Lepidus pont. max. & M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiae erant, saepe multis & in senatu, & ad populum atrocibus celebratę certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in campo ad aras Martis sellis curulibus consederunt. quo repente princi-
46. pes senatorum cum agmine venerunt civitatis, inter quos Q. Cęcilius Metellus verba fecit. *Non obliti sumus, censores, vos paulo ante ab universo P. R. moribus nostris praepositos esse, & nos a vobis & admoneri & regi, non vos a nobis debere. indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos cum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in suffragium, velimus vobis praelatum esse.* (2) *ambo*

(1) l. 32. n. 9. de coelo tacta Capuae aedes, quę Alba dicitur. (2) *pro* ambos.

bo cum simul aspicimus, non possumus non vereri, ne male (1) *comparati sitis: nec tantum reip. prosit, quod omnibus nobis egregie placetis, quam quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graves & atroces geritis: quę periculum est, ne ex hac die nobis & Reipub., quam vobis graviores fiant. De quibus caussis hoc timeamus, multa succurrunt, quæ dicerentur:* (2) *nisi forte implacabiles vestræ iræ implicaverint animos vestros. Has ut hodie, ut in isto templo finiatis simultates, quæsumus vos universi: & quos conjunxit suffragiis suis P. R. hac etiam reconciliatione gratiæ conjungi a nobis sinatis. uno animo, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis: quod omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis,* (3) *ut ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eveniat: ita, ut vere, ut ex animo velitis evenire: efficiatisque, ut quod deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus.* (4) *T. Tatius & Romulus, in cujus urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur. ex infestis hostibus plerunque socii fideles, interdum etiam cives fiunt Albani diruta Alba Romam traducti sunt: Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit:* (5) *Amicitias immortales, inimicitias mortales debere esse.* Fremitus ortus cum assensu, deinde universorum voces idem petentium confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius quæstus cum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulatu dejectum. Fulvius contra queri, se ab eo semper lacessitum, & in probrum suum sponsionem factam: tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum civitatis futuros. Omni-

(1) *in eodem honore collocati.* (2) *hunc locum corruptum inanibus conjecturis non sollicito.*
(3) *de hac solemni censorum precatione v. Var. l. 5. de L. L. p. 61.* (4) *v. l. 1. c. 5. n. 13.*
(5) *ex Arist. 2. Rhet. 21.*

Omnibus instantibus qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. deinde, collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. & curæ super tali re principum, & facilitas censorum egregie comprobata ab senatu & laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur, vectigal annuum decretum est.

CAPUT XXVII.

Res secundæ in Hispania prætorum Tib. Sempronii Gracchi, & L. Postumii Albini; quorum alter in citeriore cum Celtiberis, alter in ulteriore cum Vaccæis egregie pugnat.

47. EOdem anno in Hispania L. Postumius, & Tiberius Sempronius proprætores comparaverunt ita inter se, ut in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiam reverteretur. Gracchus, quod majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetravit. Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex improviso aggressus. acceptis deinde obsidibus, præsidioque imposito, castella oppugnare, agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) pervenit: ubi cum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido: quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos*, si vires essent. petierunt enim, ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda. si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho ierunt. & post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt a prætore, quam ut bibere sibi juberet dari. epotis primis poculis, iterum poposcerunt, magno risu circumstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingeniis. tum maximus natu ex iis, *Missi sumus*, inquit, *a gente nostra qui sciscitaremur, qua tandem re fretus,* *arma*

* al. rebellaturos.

arma nobis inferres? Ad hanc percunctationem Gracchus, *exercitu se egregio fidentem venisse*, respondit, *quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse.* tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, & decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppidani cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii in deditionem venerunt. sestertium nummum quater & (1) vicies ab iis est exactum: quadraginta nobilissimi equites, nec obsidum nomine (nam militare jussi sunt) & tamen re ipsa ut pignus fidei essent. Inde jam du- 48.
xit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, a quibus venerant nuper legati. eos cum per aliquot dies armaturam levem immittendo in stationes lacessisset parvis præliis, in dies majora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Ubi quod petebatur sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut contracto certamine, tanquam multitudine superarentur, repente tergis datis ad castra effuse fugerent. ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, cum ex composito refugientium suorum agmen, post effuse sequentes barbaros conspexit. instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret: clamore sublato, simul omnibus portis erupit. Non sustinuere impetum nec opinatum hostes. qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium cæsa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt. Ab hoc prælio Gracchus du-

(1) *intellige:* centena millia.

xit ad depopulandum Celtiberiam legiones. & cum ferret passim cuncta atque ageret: populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent: (1) CIII. oppida intra paucos dies in deditionem accepit. præda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare institit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt. deinde cum jam non armis modo, sed etiam operibus oppugnarentur, diffisi præsidio urbis, in arcem universi concesserunt. postremo & inde præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captivi nobiles in potestatem venerunt: inter quos & Thurri filii duo, & filia. regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit: & primum quæsivit, *ab eo ne liceret sibi ac suis vivere?* cum prætor *victurum* respondisset, quæsivit iterum, *si cum Romanis militare liceret?* id quoque Graccho permittente, *sequar*, inquit, *vos adversus veteres socios meos, quoniam illos ad me * propiunt suspicere*. Secutus

* al. piguit respicere.

est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit. Ergavica inde

50. nobilis, & potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. eam deditionem oppidorum haud cum fide factam quidam auctores sunt. e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prælio ad montem Caunum cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei, signis collatis pugnasse: multos utrinque cecidisse ((2) nec aliud magnopere Ergavicæ credere se fecis-

(1) *mirum, si tot vici in Celtiberia fuerint.*

(2) *hunc locum male vexatum alii ita restituunt.* cecidisse: nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos, nisi quod postero die lacessierint prælio manentes intra vallum; spolia per totum diem legerint; tertio die &c.

ciſſe Romanos, niſi quod manentes intra vallum prælio laceſſierint) poſtero die ſpolia per totum diem legiſſe. tertio die prælio majore iterum pugnatum, & tum demum haud dubie victos Celtiberos, caſtraque eorum capta & direpta eſſe. viginti duo millia hoſtium eo die eſſe cæſa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum: & ſigna militaria ſeptuaginta duo: inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide Celtiberos feciſſe. Eadem æſtate & L. Poſtumium in Hiſpania ulteriore bis cum Vaccæis egregie pugnaſſe, ſcribunt. ad triginta & quinque millia hoſtium occidiſſe, & caſtra oppugnaſſe. Propius vero eſt, ſerius in provinciam perveniſſe, quam ut ea eſtate potuerit res gerere.

CAPUT XXVIII.

Quæ acta ſunt a cenſoribus M. Æmilio Lepido, & M. Fulvio Nobiliore.

CEnſores fideli concordia ſenatum legerunt. 51.
princeps electus eſt ipſe cenſor M. Æmilius Lepidus pont. max.: tres ejecti de ſenatu. retinuit quoſdam Lepidus a collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diviſaque inter ſe, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, (1) ingratum opus, quod prædia habebat ibi, privatamque publicæ rei impenſam * inſuerat. Theatrum & proſcenium ad Apollinis, ædem Jovis in Capitolio, columnaſque circa poliendas albo locavit. & ab his columnis, quæ incommode (2) oppoſita videbantur ſigna, amovit: clypeaque de columnis, & ſigna militaria affixa omnis generis dempſit. M. Fulvius plura, & majoris locavit uſus. portum, & pilas pontis in Tiberim, quibus pilis fornices poſt aliquot an- * al. injunxerat.

 nos

(1) *quod publice non probabatur: quia Lepidus publica impenſa conſtruxerat opus, quod ipſe, aliique qui ibi præſidia habebant, privata impenſa facere debuerant.* (2) *alii*: appoſita.

nos (1) P. Scipio Africanus, & L. (2) Mummius censores locaverunt imponendos: basilicam post argentarias novas, & forum piscatorum circundatis tabernis, quas vendidit in (3) privatum: & forum & porticum extra portam Tergeminam, & aliam post navalia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tiberim ædem Apollinis medici. habuere & in promiscuo (4) prҽterea pecuniam: ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesque faciendos. impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque, & vectigalia iidem multa instituerunt. complura sacella publica, quæ occupata a privatis; (5) publicaque sacra, ut paterent, essentque populo, curarunt. mutarunt (6) suffragia: regionatimque generibus hominum, (7) caussisque & quæstibus, tribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Æmilius petiit ab senatu, ut sibi dedicationis templorum Reginæ Junonis & Dianæ, quæ bello Ligustino ante annis octo vovisset, pecunia ad ludos decerneretur. viginti millia æris decreverunt. Dedicavit eas ædes utramque in circo Flaminio. Iudosque scenicos triduum post dedicationem templi Junonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedica-

52.

(1) *Æmilianus.*

(2) *Achaicus; qui Corinthum cepit.*

(3) *in privatorum usum.*

(4) *præter eam, quam inter se diviserant.*

(5) *alii*: publica rursus ut essent, paterentque populo &c. *alii*: publica, sacraque ut essent, paterentque populo &c.

(6) *rationem ineundi suffragia.*

(7) *negotiisque: statuerunt igitur, ut in unaquaque tribu ii simul suffragium ferrent, qui essent ejusdem ordinis, ut Senatorii &c. ita qui essent ejusdem professionis, ut calceolarii. &c. hanc tamen mutationem Suffragiorum Gruchius 2. de Comit. Rom. 4. ad tributa, non ad centuriata comitia pertinuisse contendit.*

cavit ædem Larium (1) Permarinum in campo. voverat eam annis (2) duodecim ante L. Æmilius Regillus, navali prælio adversus præfectos regis Antiochi. supra valvas templi tabula cum (3) titulo hoc fixa est. *Duello magno regibus dirimendo ** caput ** subigendis ** patrandæ pacis ** Hæc pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilii F. Regillo Prætori ** auspicio, imperio, felicitate, ductuque ejus inter Ephesum, Samum, Chiumque classis regis Antiochi ante D. XI. K. Jan. victa, fusa, contusa, fugataque est. ibique eo die naves longæ cum omnibus sociis captæ XLII. Ea pugna pugnata rex Antiochus, regnumque ejus. ****. Ejus rei ergo ædem Laribus Permarinis vovit.* Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio supra valvas fixa est.

CAPUT XXIX.

Q. Fulvius Cos. cum Liguribus prospero prælio congreditur: hujus victoriæ causa fit Romæ supplicatio: Galli Alpes transgressi, Italia submoventur.

Biduo quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius Cos. profectus in Ligures, per invios montes vallesque saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit, neque tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Cos. deditos in campestres agros deduxit, præsidiaque montibus imposuit. Celeriter & ex provincia literæ Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores qua- 53.

 dra-

(1) *pro Permarinorum. Lares autem Permarini fortasse sunt iidem quos* Marinos *vocat Varro apud Nonium* 5. *De Laribus Marinis, & permarinis v. Taubm. ad Plauti Bacchid.* 2. 1. 3. *Barth. ad Calpurn. Ecl.* 2. 64. *& Abresch.* 2. *Animadv.* 27.
(2) *alii:* undecim. (3) *in hoc titulo nihil sani.*

draginta hostiis majoribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero Cos. L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a Cos. & senatu petebant, ut pacati sub imperio P. R. essent. eos senatus excedere Italia jussit, & Cos. Q. Fulvium quærere, & animadvertere in eos, qui principes & auctores transcendendi Alpes fuissent.

CAPUT XXX.

Rex Macedonum Philippus mœrore confectus propter interfectum Demetrium filium falsis Persei delationibus; quia Perseum in potestate ad pœnam corporis habere non potest, ne scelus ejus sit impunitum, cogitat regnum Antigono relinquere: sed in hac cogitatione Philippo extincto, Perseus regnum invadit.

54. EOdem anno Philippus rex Macedonum senio & mœrore consumptus post mortem filii decessit. Demetriade hibernabat, cum desiderio anxius filii, tum pœnitentia crudelitatis suæ, * quæ stimulabat animum: & alter filius haud dubie & sua & aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, & destituta senectus, aliis exspectantibus suam mortem, aliis ne exspectantibus quidem. quo magis angebatur & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, (1) qui tutor Philippi fuerat, regiæ vir majestatis, nobili etiam pugna adversus (2) Cleomenem Lacedæmonium clarus. (3) Tutorem eum Græci, ut cognomine a cæteris regibus distinguerent, appellarunt. (4) Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philip-

* al. stimulabat animum & al. ter.

(1) *Patruus.* (2) *ultimum Lacedæmoniorum Regem. de eo prælio Polyb.* 2. 67.
(3) *dictus est etiam* Evergetes, *&* Soter.
(4) *Antigoni Tutoris.*

lippi amicis unus incorruptus permanserat : ei-
que ea fides (1) nequaquam amicum Persea, ini-
micissimum fecerat. is prospiciens animo, quan-
to cum periculo suo hereditas regni ventura es-
set ad Persea, ut primum labare animum regis,
& ingemiscere interdum filii desiderio sensit:
nunc præbendo aures, nunc lacessendo etiam
mentionem rei temere actæ, sæpe querenti que-
rens & ipse aderat : & cum multa adsoleat ve-
ritas præbere vestigia sui, omni ope adjuvabat,
quo maturius (2) omnia emanarent. Suspecti &
ministri facinoris, Apelles maxime & Philocles
erant, qui Romam legati fuerant, literasque e-
xitiales Demetrio sub nomine Flaminii attule-
rant. eas falsas esse, & a scriba vitiatas, si-
gnumque adulterinum, vulgo in regia freme-
bant. Cæterum cum suspecta magis, quam ma- 55.
nifesta esset res, forte (3) Xychus obvius fit
Antigono: comprehensusque ab eo in regiam est
perductus. relicto eo custodibus, Antigonus ad
Philippum processit. *Multis*, inquit, *sermonibus
intellexisse videor, magno te æstimaturum, si scire
vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus
fraude & insidiis esset. homo unus omnium, qui no-
dum hujus erroris exsolvere possit, in potestate tua est
Xychus*. (4) *forte vocatum perductumque in regiam,
vocari juberet*. Adductus, primo ita negare in-
constanter, ut parvo metu admoto paratum indi-
cem esse appareret. conspectum tortoris verbe-
rumque non sustinuit, ordinemque omnem faci-
noris legatorum ministeriique sui exposuit. Ex-
templo missi qui legatos comprehenderent: Phi-
loclem, qui præsens erat, oppresserunt. Apelles
missus ad Chæream quendam persequendum, in-
dicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Phi-
locle nihil certi vulgatum est. alii primo auda-
ci-

(1) *alii*: neque ante.
(2) *insidiæ & fraudes Persei patefierent*.
(3) *hic fortasse scriba est, qui litteras vitiavit*.
(4) *alii*: forte oblatum perductumque in regiam
vocari jube.

citer negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse: alii tormenta etiam inficiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque:
56. & infelicitatem suam in liberis graviorem, quod alter (1) perisset, censebat. Perseus certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret: tantum ut procul abesset, curabat: interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus. (2) qui spe potiundi ad pœnam (3) corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat, cui & palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam fore censebat. *Quando in eam fortunam veni*, inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat: regnum quod a patruo tuo forti, non solum fideli, tutela ejus custoditum & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno judicem. si neminem haberem, perire & extingui id mallem, quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus inlacrymasti, in locum ejus substitutum relinquam*. Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. cum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commendare. & si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde cum Amphipolin venisset, gravi morbo est implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuisse, quam corpore, constat: curisque & vigiliis (cum

(1) *alii*: superesset. (2) *Philippus*.
(3) *Persei*.

(cum identidem species & umbræ insontis interempti filii (1) eum diris agitarent) extinctum esse, cum exsecrationibus alterius. (2) Admoveri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non exspectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios prædispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum: & mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit. Oppressit igitur nec opinan-
tes ignarosque omnes Perseus, & regnum scelere 57.
partum invasit.

CAPUT XXXI.

Dum morte Philippi regis differtur contra Romanos bellum (cujus ab illo agitata consilia hic exponuntur) Perseus filius partum scelere regnum firmat, occisoque Antigono, quem Philippus in possessione regni relinquere cogitaverat, Romam legatos, donec vires bello contrahat, ad amicitiam petendam mittit.

PEropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum diu sollicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum trajecit. inde prægressi qui nuntiarent regi, Antigonus & Cotto. nobilis is erat Bastarna. erat Antigonus perinvitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli (3) famæ incerti nuntii occurrerunt, mortuum esse regem. quæ res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat: transitum per Thraciam

(1) *alii:* (filii agitarent) extinctum esse cum diris execrationibus alterius.

(2) *ad spem regni. alii:* admoneri. *quia Antigonus aberat a Philippo legatus ad Bastarnas; ut ex cap. seq. liquet.*

(3) *alii:* fama, inde certi &c.

ciam tutum, & commeatus Bastarnis ut Philippus præstaret. id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur: & Bastarnæ relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum Italiamque. alia via traduci exercitum non posse. facile Bastarnis Scordiscos iter daturos: nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & ipsos adjuncturos se, cum ad prædam opulentissimæ gentis ire vidissent. Inde in omnem eventum consilia * commodabantur. sive cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore. sive prospere gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, cum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. * Quo ubi ire Bastarnæ vellent, (1) quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse: talis tum Bastarnas nequicquam ad juga montium appropinquantes oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti

* al. accommodabantur.

58.

* al. cum subire.

(1) *hanc historiam, sive fabulam narrat Pausan. in Atticis 4. Justinus 24. 8.*

bruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem oculorum: sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaque cum præcipiti fuga per rupes præaltas, improvidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi deos auctores fugæ esse, cœlumque in se ruere ajebant. Dissipati procella, cum, tanquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent: consultari quid agerent, cœptum. inde orta dissensio: aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Elonico duce profecti erant) pervenerunt. cætera multitudo retro qua venerat, transdanubianam regionem repetiit. Perseus potitus regno interfici Antigonum jussit. & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque, ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

CAPUT XXXII.

Q. Fulvius cos. ex Liguribus triumphat: comitia consularia, atque prætoria habentur: novi coss. sunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso: prodigia expiantur.

Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. quem triumphum magis gratiæ, 59.
quam rerum gestarum magnitudini, datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit: nullam pecuniam admodum. divisit tamen in singulos milites tricenos æris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex pretura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati Coss. sunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso. Prætorum inde tribus

bus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartum idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fontejus Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia quæ evenerant. Terra movit: in (1) foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt se: (2) lanaque cum integumentis, quæ Jovi * apposita fuit, decidit. de mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.

* al. opposita.

LIBER XLI.

[„ Jam per omnes orbis terrarum „ partes victricia populus Ro„ manus circumtulerat arma, „ dissitasque procul & sejun„ ctas non uno mari regiones „ longe lateque pervaserat. Sed „ in tanta fluentium ex voto rerum felicitate, „ moderationis tamen adeptus laudem, auctori„ tate magis, quam imperio pollebat: & apud „ exteras gentes plura consilio, quam vi & ter„ rore, gerere se gloriabatur. In devictos po„ pulos regesque non acerbus, munificus erga „ socios, sibi solum victoriæ decus appetens, „ suam regibus majestatem, populis, vel in æ„ quo, vel etiam in impari fœdere suas tamen „ leges, sua jura libertatemque servaverat: at„ que adeo armis utranque maris mediterranei „ oram a Gadibus ad Syriam usque complexus, „ & per immensos terrarum tractus reverentia „ nomini Romano conciliata, subjectos tamen „ ditioni solos habebat Siciliæ, & circumjecta„ rum Italiæ insularum, & pleræque Hispaniæ, „ ju-

(1) *alii*: fanis. (2) *alii*: lanxque.

„ jugum tamen nondum docili ferentis cervice,
„ populos. Augendæ dominationi caufam mate-
„ riamque præbuit potius inconfulta hoftium,
„ & æmulorum pravitas, quam ipfius ambitio.
„ Perfei in primis, Macedoniæ regnum per frau-
„ dem, ac fcelus adepti, crudelitas in popula-
„ res omnibus invifa, vefana inter immenfas
„ opes avaritia, inconfiderata in capiendis ex-
„ fequendifque confiliis levitas, & illum peffum-
„ dedere, & quęcunque ftante hoc pręcipuo Ro-
„ manę potentiæ velut freno ftare poterant. Re-
„ dundavit enim in alios ejus cafus, nec finiti-
„ morum tantum, fed eorum etiam qui longius
„ remoti erant, ruinam traxit. Macedonum exi-
„ tium fecuta cum Achæis Carthago: atque,
„ horum cladibus convulfo omnium ftatu, reli-
„ qua jam imperia, aliquandiu obnoxia, poft
„ paulo everfa, in Romanum imperium cuncta
„ cefferunt. Atque hæc, ut locis temporibuf-
„ que diverfa, ita re conjuncta, fub uno afpectu
„ hic ponere libuit, intuenti imminens mox
„ Romanis a Perfeo bellum, unde initium ma-
„ xime crefcendi res Romanæ cepere. Illud bel-
„ lum tunc coquebat occultum Perfeus: laceffe-
„ bant magis, quam exercebant Romana arma
„ Ligures & Galli.

„ M. Junio Bruto, A. Manlio Vulfoni (1)
„ Coff. decretæ ergo provinciæ funt, Gallia &
„ Ligures: Manlio Gallia, Junio Ligures obti-
„ gere. Prætoribus M. Titinio Curvo urbana,
„ Ti. Claudio Neroni peregrina jurifdictio eve-
„ nit: P. Ælio Liguri Sicilia, T. Æbutio Caro
„ Sardinia, M. Titinio (duo enim M. Titinii
„ præturam hoc anno gefferunt) (2) Hifpania
„ citerior, T. Fontejo Capitoni ulterior. (3)
„ Incendium circa forum ortum eft, quo & plu-
„ rima deufta funt, & Veneris ædes fine ullo
„ veftigio cremata. Veftæ penetralis ignis extin-
„ ctus.

(1) *Liv. infra n. 5. 6. & 7.*
(2) *infra n. 9. & 26. & l. 43. n. 2.*
(3) *Epit. hujus lib. & Julius Obfequens c. 26.*

„ ctus. Virgo, cujus custodia fuerat, jussu M. „ Æmilii pontificis max. flagro cæsa, & supplicationes de more habitæ sunt. Lustrum hoc „ anno a censoribus M. Æmilio Lepido, M. Fulvio Nobiliore conditum est. Censa sunt civium capita ducenta (1) septuaginta tria millia, ducenta quadraginta quatuor. Legati a „ Perseo Macedonum rege venerunt, postulantes, „ ut (2) rex sociusque & amicus a Senatu appellaretur, fœdusque cum eo, quod cum Philippo „ patre ejus fuerat, renovaretur. Suspectus invisusque erat Romanis Perseus, nec dubitabant „ plerique, quin bellum, a Philippo tot per annos occultis consiliis instructum, ubi primum „ daretur occasio, viresque ei suæ satis placuissent, illaturus esset. Tamen, ne quietum, & „ pacis studiosum lacessisse, belloque causam ipsi „ dedisse viderentur, postulata ei sua concesserunt. Perseus, hoc accepto responso, firmatum jam omnino sibi regnum existimans, opes „ apud Græcos parare statuit. Cupidus ergo „ comparandæ eorum amicitiæ, (3) quotquot „ æris alieni causa, aut judicio damnati solum „ verterant, quique ob majestatis crimina Macedonia excesserant, universos in Macedoniam „ revocavit, edictis in insula Delo, ac Delphis, & in templo Itoniæ Minervæ palam „ propositis, quibus non modo impunitatem, sed „ etiam bonorum omnium restitutionem, cum „ fructibus ab eo tempore, ex quo quisque exularet, redeuntibus concedebat. Sed & iis, „ qui Macedonia degebant, quidquid debebatur „ fisco, remisit: cunctosque ob crimen majestatis vinctos liberavit. His rebus cum multorum animos arrexisset, Græciam in se conver-

„ tit

(1) *an hinc est error librarii? nam in Epit. legas* ducenta sexaginta tria millia ducenta nonaginta quatuor.

(2) *Liv. l.* 40. *n.* 58. *&* *l.* 45. *n.* 9.

(3) *Perseus initio regni multis laudibus commendatus. v. Polyb. excerp. de Virt. & Vit. l.* 26.

,, tit omnem, & magna ſpe implevit. Quin etiam in toto reliquæ vitæ cultu regiam dignitatem tuebatur. Nam & ſpecies erat honeſta, & corpus ad omnia belli paciſque munia obeunda validum & habile, & frontis ac ſupercilii decora maturæ jam ætati majeſtas. Nihil in eo paternæ laſciviæ, effuſæque in Venerem & vina libidinis. His laudibus Perſeus initia principatus commendabat, haud pares inceptis habitura exitus.

,, Antequam prætores ii, qui Hiſpanias ſortiti fuerant, in provincias venirent, magnæ res ibi geſtæ ſunt a Poſtumio, & Graccho. Sed Gracchi præcipua laus fuit, qui ætate florens, cum virtute animi, & prudentia æquales omnes multum anteiret, & ingenti tum fama celebrabatur, & majorem in futurum de ſe ſpem concitabat. (1) Carabin urbem ſociam Romanorum viginti millia Celtiberorum oppugnabant. Gracchus ad opem ſociis ferendam properavit. Illa ſollicitudo angebat, quonam modo conſilium ſuum obſeſſis ſignificaret, tam arcta obſidione prementibus urbem hoſtibus, ut vix eo nuntius commeare poſſe videretur. Arduum negotium expedivit Cominii audacia. Is equitum turmæ præfectus, re prius apud ſe perpenſa, & Graccho, quid pararet, admonito, Hiſpanico indutus ſago, pabulatoribus hoſtium ſe immiſcuit. Cum his caſtra ingreſſus, hinc curſu ad urbem contendit, nuntiatque adventare Tiberium. Oppidani ex ultima deſperatione ad alacritatem atque audaciam hoc nuntio excitati, obfirmatis ad fortiter repugnandum animis, die tertio, adventu Gracchi digreſſis hoſtibus, obſidione exempti ſunt. Ipſe poſtea Gracchus fraude barbarorum appetitus, periculum viribus arte adjutis ita diſcuſſit, ut dolus in auctores verteret. Complega erat

,, urbs

(1) *de rebus a Graccho in Hiſpania geſtis Diodor. apud Valeſ. Appian. Alex.*

„ urbs aliquot ante annis condita, sed valida „ muris, & celeribus incrementis aucta, in quam „ multi Hispanorum concurrerant, qui prius e- „ gentes agro huc illuc vagari cogebantur. ex „ ea urbe prodeuntes ad viginti hominum mil- „ lia, supplicum habitu, ramosque oleæ porri- „ gentes, in conspectu castrorum tanquam pa- „ cem oraturi constiterunt. Mox abjectis pre- „ cantium insignibus, ex improviso aggressi Ro- „ manos pavore ac tumultu omnia compleve- „ runt. Gracchus sapienti consilio castra per „ simulationem fugæ deseruit: quæ illi dum soli- „ ta barbaris aviditate diripiunt, seseque prædę „ prępediunt; reversus subito, & nihil tale me- „ tuentes adortus, plurimos cecidit, atque et- „ iam ipsa urbe potitus est. (1) Sunt qui rem „ aliter narrent: Gracchum cum comperisset ho- „ stem inopia laborare, castra instructissima o- „ mnibus esculentis deseruisse, quæ adeptum „ hostem, & repertis intemperanter repletum „ gravemque, reducto exercitu Romano, subito „ oppressum esse. Cęterum, sive hæc diversa est „ ejusdem rei gestæ narratio, sive alia plane res „ ac victoria, (2) complures certe populos „ Gracchus, atque adeo totam Celtiberorum gen- „ tem perdomuit. Cepisse eum, & evertisse tre- „ centas ex illis urbes, quamquam Polybius gra- „ vis auctor memorat, haud tamen pro certo „ affirmare ausim, nisi si urbium nomine turres „ & castella intelligenda sunt: quo mendacii ge- „ nere & ipsi bellorum duces, & scriptores quo- „ que historiarum res gestas exornare amant. „ Nam Hispania quidem arido & inculto solo „ magnam urbium multitudinem alere non po- „ test. Repugnant etiam Hispanorum mores, si „ accolas nostri maris excipias, feri agrestesque, „ cum civilibus urbium conventibus mansuetio- „ ra fieri soleant hominum ingenia. Cæterum „ quid statuendum sit de numero aut genere „ ur-

(1) *Front. l. 2. c. 5. n. 14.*
(2) *Epit. hujus lib. Strab. l. 3. p. 163.*

„ urbium a Sempronio captarum (etenim in numero variant quoque ſcriptores, & (1) centum quinquaginta alii, alii (2) centum tria oppida ab eo capta memoravere) magnas certe res ille geſſit; (3) nec bellicis tantum inclaruit laudibus, ſed & egregium ſe pacis legumque moderatorem & arbitrum devictis gentibus præbuit. Nam & diviſit inopibus agrum, & ſedes ad habitandum aſſignavit, & omnibus ea loca incolentibus populis leges accurate deſcriptas, ex quibus in amicitia ac ſocietate populi Romani viverent, dato acceptoque jurejurando firmavit. Atque hujus quidem fœderis auctoritatem ſæpius imploravit ſequens ætas in bellis, quæ poſtea orta ſunt. Gracchus monumentum virtutis operumque ſuorum (4) Gracchurim urbem ſuo nomine inſignem eſſe voluit, quæ antea Illurcis nominabatur. Poſtumii rerum fama obſcurior eſt. (5) Vaccæi tamen ab eo & Luſitani ſubacti ſunt, & quadraginta ex his populis hominum millia interfecti. His rebus geſtis ambo, advenientibus ſucceſſoribus exercitus ac provincias cum tradidiſſent, (6) ad triumphum deceſſerunt.

„ In Gallia (7) Manlius cos. cui ea provincia obvenerat, cum triumpho materia deeſſet, oblatam a fortuna belli adverſus Iſtros movendi occaſionem cupide amplexus eſt. Ætolos pridem bellantes cum adjuviſſent Iſtri, nuper quoque tumultuati fuerant.

CA-

(1) *Flor.* 2. 17. (2) *Liv. l.* 40. *c.* 47. *n.* 49.
(3) *Appian. Iber.* (4) *Epit. huj. lib. Feſtus.*
(5) *Epit. huj. lib. Oroſ.* 4. 20.
(6) *Liv. infra n.* 7.
(7) *res geſtas Manlii Coſ. narrat Flor.* 2. 10. & *Liv. infra n.* 10.

CAPUT I.

A. Manlius cos. ab Aquileja contra Istros profectus, ad lacum Timavi castra movet: Istri, fugatis subito incursu Romanis stationibus, in castra quoque impetum faciunt: ea a militibus trepidantibus, atque ad mare fugientibus vacua relicta, capiunt: cos. revocatis militibus, amissa castra, oppressis ibi hostibus vino somnoque gravatis, recipit.

„ Præerat tum illis ferocis ingenii rex Æpulo, qui
U.C. „ gentem] a Patre in pace habitam armasse, eoque
572. juventuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consilium de Istrico bello cum haberet consul, alii gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent, alii consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileja consul, castra ad lacum Timavi posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adversus Illyriorum classem creati duumviri navales erant, qui (1) tuendam viginti navibus mari superiore Anconam velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra litora usque ad Tarentum, C. Furius læva usque ad Aquilejam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Istriæ fines cum onerariis & magno commeatu missæ. secutusque cum legionibus consul, quinque ferme millia a mari posuit castra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in castra supportabantur: & quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circundatæ sunt: in * Istriamque suum præsidium stativum, (2) repentina cohors Placentina opposita inter mare & castra: & ut idem aquatoribus ad fluvium esset præsidium, M. Æbutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adjicere jussus est. T. & C. Ælii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via, quæ Aquilejam fert, duxerant. Ab eadem regio-

* al. Istriam versum.

(1) *alii*. tuendæ viginti navibus maris Superi oræ.
(2) *e subitariis militibus collecta fuerat*.

regione mille ferme passuum castra erant Gallorum. Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Istri, ut primum ad 2.
lacum Timavi castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti: nec quicquam eos quæ terra marique agerentur, fallebat. Postquam stationes invalidas esse pro castris, * eorum turba inermis frequens inter castra & mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento viderunt: duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis aggrediuntur. Nebula matutina texerat incœptum: qua dilabente ad primum teporem solis, perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo majorem iis, quam erat, hostium aciem ostendit: qua territi utriusque stationis milites ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quam quod secum ipsi atttulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant: & clamor in portis, ut ubi nulla esset statio quæ sustineret impetum, audiebatur: & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Una vox audiebatur, ad mare vocantium. Id forte temere ab uno exclamatum, totis passim personabat castris. Itaque primo velut jussi id facere, pauci armati, major pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, postremo prope omnes: & ipse consul, cum frustra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum valuisset. unus remansit M. Licinius Strabo, tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus signis ab legione sua relictis. Hunc, in vacua castra impetu facto, Istri, cum alius armatus iis nemo obviam isset, in prætorio instruentem atque adhortantem suos oppresserunt. Prælium atrocius, quam pro paucitate re-

* al. forsan turba inermis.

resistentium, fuit: nec ante finitum est, quam tribunus militum, quique circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio dejecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæstorium forum, quintanamque hostes pervenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamque copiam, & stratos lectos in quæstorio invenissent, regulus accubans epulari cœpit: mox idem cæteri omnes armorum hostiumque obliti faciunt: &, ut quibus insuetus liberalior victus esset, avidius vino ci-
3. boque corpora onerant. (1) Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos. terra mari trepidatur. nautici tabernacula detendunt, commeatumque in litore expositum in naves rapiunt. milites in scaphas & mare territi ruunt. nautæ, metu ne compleantur navigia, alii turbæ obsistunt, alii ab litore naves in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde invicem militum nautarumque oritur: donec jussu consulis procul a terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. vix M. CC. ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inventi sunt. cætera deformis turba, velut lixarum calonumque, prędа vere futura, si belli hostes meminissent. Tunc demum nuntius ad tertiam legionem revocandam, & (2) Gallorum præsidium * opprimendum venit, & simul ex omnibus locis ad castra recipienda, demendamque ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaque projicere jubent. centurionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites ut singulos e juvenibus pedites secum in

* al. exprimunt hæc duo verba.

(1) *non se ingurgitabant in vinum Romani.*

(2) *an* pabulatorum? *nam tertia legio tum præsidio pabulatoribus erat profecta. certe τὸ* opprimendum, *supprimendum est. neque enim Galli in castris erant, sed Istri.*

in equos tollant. *egregiam gloriam legionis fore, si castra metu secundanorum amissa, sua virtute recipiant: & recipi facile esse, si in præda occupati barbari subito opprimantur: sicut ceperint, posse capi*. Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur. priores tamen consul copiæque quæ a mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius, tribunus primus secundæ legionis, non hortabatur modo milites, sed docebat etiam: *si victores Istri, quibus armis cepissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse: deinde stationes certe pro vallo habituros. vino somnoque verisimile esse mersos jacere*. Sub hæc A. Bæculonium, signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. Ille, (1) si unum se sequerentur, quo celerius fieret, * facturum dixit: connixusque cum trans vallum signum trajecisset, primus omnium portam intravit. Et parte alia T. & C. Ælii tribuni militum tertiæ legionis cum equitatu adveniunt: confestim & quos binos oneraria in jumenta imposuerant, secuti, & consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, qui modice vinosi erant, memores fuerant fugæ: aliis somno mors continuata est: integraque sua omnia Romani, præterquam quod vini cibique absumptum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis, cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popillii equitis, Sabello cognomen erat: is pede saucio relictus, longe plurimos hostium occidit. Ad octo millia Istrorum sunt cæsa, captus nemo. quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum temulentus ex convivio raptim a suis in equum impositus fugit. Ex victoribus CCCXXXVII. milites

4.

* al. jactarum.

(1) *alii:* unum, si se. *hoc sensu. id unum respondit, si sequerentur milites, se perfecturum, ut signum celerius inferatur.*

lites perierunt: plures in matutina fuga, quam in recipiendis castris.

CAPUT II.

Tumultus Romæ excitatus propter falsos rumores de delecto ab Istris Manliano exercitu, allatis de ejusdem incolumitate literis M. Junii Cos. in Galliam transgressi, sedatur.

5. FOrte ita evenit, ut Cn. & L. Gavillii, (1) novelli Aquilejenses cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Istris inciderent. Ii cum Aquilejam relictis impedimentis refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquilejæ modo, sed Romæ quoque post paucos dies impleverunt: quo non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga quæ vera (2) erat, sed perditas res, deletumque exercitum omnem allatum est. Itaque, quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem, non in urbe tantum, sed tota Italia indicti. Duæ legiones civium Romanorum conscriptæ, & X. millia peditum cum equitibus D. sociis nominis Latini imperata. M. Junius consul transire in Galliam, & ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque posset, militum exigere jussus. Simul decretum, ut T. *Claudius Prætor militibus legionis quartæ, & sociûm Latini nominis V. millibus*], *equitum CCL. Pisas ut convenirent ediceret; eamque provinciam, dum consul inde abesset, tutaretur. M. Titinius Pr. legionem primam, parem numerum sociorum peditum equitumque Ariminum convenire juberet.* Nero paludatus Pisas in provinciam est profectus. Titinius, C. Cassio tribuno militum Ariminum, qui præesset legioni, misso, delectum Romæ habuit. M. Junius COS. ex Liguribus in provinciam Galliam transgressus, auxiliis protinus per civitates Galliæ, militibusque colonis imperatis Aquilejam per-

(1) *recentes coloniæ cives.*
(2) *alii*: erant. *intellige;* nuntiata sunt.

pervenit. Ibi certior factus exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam ne tumultuarentur, ipse, remissis auxiliis quæ Gallis imperaverat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex nec opinato lætitia fuit. delectus omissus est, exauctorati qui sacramento dixerant, & exercitus, qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Istri magnis copiis cum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu novo advenisse audierunt, passim in civitates dilapsi sunt. consules Aquilejam in hiberna legiones reduxerunt.

CAPUT III.

Promulgata a Papirio, & Licinio tribunis rogatio de abrogando imperio Consuli Manlio prorogato, intercessione Ælii tollitur: Romam revertuntur ex Hispania Sempronius Gracchus, & Postumius Albinus, ac paulo post triumphant: Senatus allato nuntio de tumultu in Sardinia, rem totam ad novos magistratus rejicit; Lyciorum vero legatos de Rhodiorum crudelitate querentes, cum literis ad Rhodios dimittit.

SEdato tandem Istrico tumultu S. C. factum est, ut consules inter se compararent uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Cum absentem Manlium tribuni plebis A. Licinius Nerva, & C. Papirius Turdus in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ namque consulibus jam in annum provinciæ erant) imperium retineret, uti causam extemplo dicere, cum abisset magistratu, posset: huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Postumius Albinus ex Hispania Romam cum revertissent, senatus iis a M. Titinio Pr. datus in æde Bellonæ ad disserendas res quas gessissent, postulandosque honores meritos, ut diis immortalibus haberetur 6.

honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Æbutii Pr. cognitum est, quas filius ejus ad senatum attulerat. Ilienses adjunctis Balarorum auxiliis pacatam provinciam invaserant: nec eis invalido exercitu, & magna parte pestilentia absumpto, resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nuntiabant, orantes ut urbibus saltem (jam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio, totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus rejectum est. Æque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur. *fuisse sub ditione Antiochi; eam regiam servitutem collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem visam. Non publico tantum se premi imperio, sed singulos* (1) *justum pati servitium:* (2) *juxta se conjuges liberosque vexari: in corpus, in tergum sæviri: famam, quod indignum sit, maculari dehonestarique, & palam res odiosas fieri,* (3) *juris etiam usurpandi causa, ne pro dubio* (4) *habeant, nihil inter se & argento* (5) *parata mancipia interesse.* Motus his senatus, literas Lyciis ad Rhodios dedit: *nec Lycios Rhodiis, nec ullos* (6) *alicui, quam qui nati liberi sint, in servitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio & tutela esse, ut in ditione*
7. *P. R. civitates sociæ sint.* Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis sociisque eorum, postero die L. Postumius de Lusitanis, aliisque ejusdem regionis Hispanis triumphavit. XL. millia pondo argenti Tiberius Gracchus transtulit, XX. millia Albinus. Militibus denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti ambo diviserunt, sociis tantundem quantum Romanis.

CA-

(1) *mancipiorum loco haberi.* (2) *æque.* (3) *possessionis.* (4) *Lycii.* (5) *empta.* (6) *conjunge,* alicui, quam.

CAPUT IV.

A. Manlius cos. comitiorum causa ex Istria reversus, a tribunis plebis Papirio, & Licinio, exigentibus rationem de rebus in ea provincia actis, non consulto Senatu, vexatur.

PEr eosdem forte dies M. Junius COS. ex Istria comitiorum causa Romam venit. Eum cum in senatu fatigassent interrogationibus tribuni plebis Papirius & Licinius, de his quæ in Istria essent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ cum consul, se dies non plus XI. in ea provincia fuisse, responderet: quæ se absente acta essent, se quoque, ut illos, fama comperta habere: exsequebantur deinde quærentes, *quid ita non potius A. Manlius Romam venisset, ut rationem redderet P. R. cur ex Gallia provincia, quam sortitus esset, in Istriam transisset: quando id bellum senatus decrevisset? quando id bellum P. R. jussisset? At Hercule privato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque. Imo utrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum, dici non posse. Stationes duas nec opinantes ab Istris oppressas, castra Romana capta, quod peditum, quod equitum in castris fuerit: cæteros inermes fusosque, ante omnes consulem ipsum ad mare ac naves fugisse. privatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluisset.*

CAPUT V.

Comitia consularia, & prætoria habentur: novi coss. sunt C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. fit a prætoribus provinciarum sortitio: & de magnitudine belli in Istria & Sardinia, quas placet esse consulum provincias, Senatus cognoscit.

COmitia deinde habita: consules creati C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Grac- 8.

chus. & postero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, C. Mummius, C. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus. Tuberoni urbana jurisdictio, Quintio peregrina evenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem provincia consularis facta. Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius, Scipio & Lævinus Galliam in duas divisam provincias sortiti sunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantum de provinciis Sardinia Istriaque, & utriusque hostibus fuit, qui in his provinciis bellum concivissent. Postero die legati Sardorum, qui ad novos magistratus * delati erant, L. Minutius Thermus, qui legatus Manlii consulis in Istria fuerat, in senatum (1) venit. Ab his edoctus est senatus, quantum belli eæ provinciæ haberent.

* al. dilati.

CAPUT VI.

Socii Latini nominis querentes, cives suos Romam migrasse, ibique censos esse, petunt a senatu, ut eos in suas civitates redire jubeat; atque impetrant.

MOverunt senatum & legationes socium nominis Latini, quæ & censores, & priores consules fatigaverant, tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, *cives suos, Romæ censos plerosque Romam commigrasse. quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri nullum militem dare possent. Fregellas quoque millia IIII. familiarum transisse ab se*, Samnites Pelignique querebantur: *neque eo minus aut* (2) *hos aut illos in delectum militum dare*. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinque-

(1) *an*, venerunt?
(2) *aut Samnites, aut Pelignos*.

querent, dabat, ut (1) cives Romani fierent. Ea lege male utendo, alii sociis, alii populo Romano injuriam faciebant. Nam, & (2) ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant, libertinique cives essent: & quibus stirps deesset, quam relinquerent, (3) cives Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus juris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe, in civitatem Romanam per migrationem & censum transibant. *Hæc ne postea fierent*, petebant legati, *& ut redire in civitates juberent socios. deinde ut lege caverent, ne quis quem civitatis mutandæ causa (4) suum faceret, neve (5) alienaret: & si quis ita civis Romanus factus esset, civis non esset*. Hæc impetrata ab senatu.

(1) *ipsi quidem patres, non autem filii.*

(2) *alii:* qui. *& quidem ita exigit sensus. Parentes stirpem relinquendo domi cives Romani facti, postea liberos mancipio dabant Romanis, ut manumitterentur, & fierent ipsi quoque cives Romani, sed libertini. hoc genere fraudis, populo R. injuria fiebat, qui externo sanguine dehonestabatur; & quidem libertina conditione.*

(3) *alii addunt* ita. *h. e. eadem ratione qua priores illi; nempe se civibus R. in eamdem conditionem mancipio dando. ita sociis injuria fiebat, quasi ipsorum civitas vilior esset mancipio, & postea libertino R. quamquam hæc injuria locum habet etiam in iis qui filios mancipio dabant. cæterum nullus dubito, quin hic locus corruptus sit. & profecto Livius hic exposuit genus fraudis ab iis inductum, quibus stirps deesset, & injuriam factam populo R. eam fraudem forte in eo positam esse, quod quibus stirps deesset, ii adoptarent quosdam cives suos, quos postea emancipatos domi relinquerent, & interim illi cives R. fierent: hac autem re factam injuriam populo R. in quem inquilini nullo jure, & fraude legis se se immiscebant.* (4) *in servum acciperet.*

(5) *mancipio daret.*

CAPUT VII.

In Istriam, atque Sardiniam, decretas consulares provincias, exercitus scribuntur: prodigia procurantur: facta a coss. sortitione, C. Claudio Istria, Ti. Sempronio Sardinia obvenit: Lex deinde, qua socii Latini nominis, qui Romæ censi erant, in suas civitates redire coguntur, fertur.

9. PRovinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atque Istria decretæ. In Sardiniam duæ legiones scribi jussæ: quina millia in singulas, & duceni pedites, treceni equites, & duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, & DC. equites, & X. quinqueremes naves, si deducere ex navalibus (1) vellet. Tantundem peditum equitumque in Istriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum (2) equitibus CCC. & v. millia peditum sociorum, & CCL. mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium jussi. Priusquam consules provincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt: lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cælo cecidisse: puerum (3) trunci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem visum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: & Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc quæ nuntiabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intrasset, per Æsquilinam magno consectantium tumultu evasit. Eorum prodigiorum causa consules majores hostias immolarunt, & diem unum circa omnia pulvinaria supplicatio fuit. Sacrificiis rite perfectis, provincias sortiti sunt. Claudio Istria, Sempronio Sardinia obvenit.

---

(1) *intellige*, Consul, *cui ea provincia obvenisset*.

(2) *hi trecenti equites continentur ea legione. legio enim ex quinque millibus, & ducentis peditibus, & trecentis equitibus constabat.*

(3) *cui quædam membra deerant*.

nit. Legem deinde sociis C. Claudius tulit S. C. & edixit, *qui socii ac nominis Latini ipsi majoresve eorum M. Claudio T. Quintio censoribus, postque ea apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque civitatem ante Kal. Novembres redirent*. Quæstio, qui ita non rediissent, L. Mummio Pr. decreta est. Ad legem, & edictum COSS. adjectum est, *ut dictator, COS. & interrex, censor, Pr., qui nunc esset apud* (1) *forum*, * *darent operam, ut qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur, jusjurandum daret: qui eum manumitteret, civitatis mutandæ causa manu non mittere, qui id non juraret, eum manumittendum non censuerunt*. Hæc in posterum causa jurisque dictio C. Claudio Cos. decreta est.

*al. *quum manumitteretur, in libertatem vindicaret, ubi jusjurandum daret qui manumitteret.*

CAPUT VIII.

C. Claudius cos., metu ne provincia Istria propter res prospere gestas a procoss. M. Junio, & A. Manlio, sibi adimatur, propter celeritatem inauspicato ab Urbe profectus, eo pervenit: ob hanc temeritatem, & inconsulte ibi acta adversus procoss. ludibrio ab exercitu habetur: reversus Romam ad capienda auspicia, denuo in Istriam abit: excisis tribus oppidis, provinciam pacat.

DUm hæc Romæ geruntur, M. Junius, & A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, 10. cum Aquilejæ hibernassent, principio veris in fines Istrorum exercitum introduxerunt: ubi cum effuse popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Istros, quam certa spes, satis sibi virium adversus duos exercitus, excivit. concursu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quam perseverantius pugnavit. Ad qua-

(1) *lectionis, quæ est in margine, hic sensus est: ut magistratus, apud quem in foro fieret manumissio, non aliter servum manumittendum in libertatem vindicaret, quam si manumissor jurasset &c.*

quatuor millia eorum in acie cæsa. cæteri omisso bello in civitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hæc cum Romæ cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul veritus ne forte ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, * non (1) paludatis lictoribus, omnium certiore facto collega, nocte profectus præceps in provinciam abiit: ubi inconsultius quam venerat, se gessit. Nam cum concione advocata fugam e castris A. Manlii adversis auribus militum, quippe qui primi ipsi fugissent, jactasset, ingessisset probra M. Junio, quod se dedecoris socium collegæ fecisset, ad extremum utrumque decedere provincia jussit. (2) Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cum is more majorum secundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus (3) paludatis profectus ab urbe esset, furens ira, vocatum qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinctos se Junium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est, & circumfusus exercitus favens imperatorum causæ, & consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremo fatigatus consul & contumeliis singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibriis, nave eadem qua venerat, Aquilejam rediit. Inde collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Istriam provinciam esset, ediceret, Aquilejam ut conveniret, (4) ne quid se Romæ teneret, quominus votis nuncupatis paludatus ab urbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, brevisque dies ad conveniendum edicta est. Clau-

* al. non paludatus, sine lictoribus.

(1) *paludamenta sunt propria Imperatorum. quare hæc lectio ferri non potest.*

(2) *alii:* quumque illi se Cos. i. d. a. f. esse dicerent &c. (3) *lege* cum lictoribus, paludatus. (4) *ne res ulla ipsum Claudium teneret diutius Romæ.*

Claudius prope conſecutus eſt literas ſuas. Concione (1) adveniens de Manlio & Junio habita, non ultra triduum moratus Romæ, * paludatis lictoribus, votiſque in Capitolio nuncupatis, in provinciam * æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis ante diebus Junius Manliuſque oppidum Neſattium, quo ſe principes Iſtrorum & regulus ipſe Æpulo receperat, ſumma vi oppugnant. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum ſuis ducibus dimiſſo, ipſe oppidum circumſedit, & vineis oppugnare intendit: amnemque præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Iſtris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit abſciſſæ aquæ. & ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum verſi, etiam ut ſpectaculo hoſtibus tam fœdum facinus eſſet, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter ſimul complorationem fœminarum puerorumque, ſimul nefandam cædem, milites tranſgreſſi murum oppidum intrarunt. Cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur; cæteri capti aut occiſi. Duo deinde oppida Mutila & Faveria vi capta & deleta. Præda, ut in gente inopi, ſpe major fuit, & omnis militibus conceſſa eſt. V. millia capitum DCXXXII. ſub corona venierunt. Auctores belli virgis cæſi, & ſecuri percuſſi. Iſtria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata eſt; omneſque undique populi obſidibus datis in ditionem venerunt.

*al. paludatus cum licto ribus

*al. æque ac prius

CA-

(1) *cum Romam veniſſet.*

CAPUT IX.

De motu Ligurum T. Claudius proc. ex Etruria senatum, senatus C. Claudium cos. habentem in Istria exercitum, certiorem facit.

12. SUb Istrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius proconsul, qui prætor priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. Cujus literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas censet: & adjicit decretum, quoniam Istria provincia confecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis consulis, quas de rebus in Istria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta.

CAPUT X.

A coss. Ti. Sempronio in Sardinia, & C. Claudio in Liguribus res bene geritur.

ET ab altero consule Tib. Sempronio in Sardinia prospere res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus venerant. Cum utraque gente signis collatis conflixit. Fusi fugatique hostes, castrisque exuti. XII. millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conjici in acervum jussit consul, sacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hiberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudii & S. C. accepto, ex Istria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. XV M. cæsa: plus DCC. aut in prælio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti, & signa militaria unum & L. capta. Ligures reliquiæ cędis in montes refugerunt passim, populantique campestres agros consuli nulla usquam

apparuerunt arma. Claudius duarum gentium uno anno victor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis provinciis, Romam revertit.

CAPUT XI.

Prodigia procurantur: in locum demortui Pontificis M. Claudii Marcelli sufficitur ejus filius M. Marcellus: Lucam colonia deducitur: C. Claudius cos. de Istris, & Liguribus triumphat.

PRodigia eo anno nuntiata, in Crustumino avem (1) sanguralem (quam vocant) (2) sacrum lapidem rostro cecidisse. Bovem in Campania locutum. (3) Vaccam aeneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine aspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit: & in Campania bos (4) alenda publice data: Syracusanumque prodigium expiatum, editis ab aruspicibus diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat. In ejus locum suffectus est pontifex filius ejus M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno MM. civium Romanorum sunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula jugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat: Etruscorum ante, quam Ligurum fuerat. C. Claudius COS. ad urbem venit: cui, cum in senatu de rebus in Istria Liguribusque prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphavit in magistratu de duabus 13.

(1) *de ea v. Plin.* 10. 7. *& Fest. v.* Alites. *& Serv. in Virg.* 1. *Æn.* 394.
(2) *Deorum lapidea signa, sacri lapides dicebantur. hinc per Jovem lapidem jurabant. Plin.* 33. 7.
(3) *Vaccam aeneam Myronis pro vera vacca pastor abigere, taurus inire, ejusque ubera vitulus sitiens appetere voluit. V.* 4. *Anthol.* 7. *& Aus. epigr.* 58. (4) *aut* alendus, *aut superius* locutam.

bus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denarium CCCVII. millia, & victoriatum LXXXV. millia DCCII. militibus in singulos quinideni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti: sociis dimidio minus, quam civibus datum. Itaque taciti, ut iratos esse sentires, secuti sunt currum.

CAPUT XII.

Ligures coacto clam exercitu subito impetu Mutinam capiunt: ut ad eam recipiendam redeat in provinciam C. Claudius cos., jubetur a senatu mature habere comitia: creantur novi magistratus: coss. sunt Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petillius Spurinus.

14. DUm is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures postquam senserunt non consularem tantum exercitum Romam adductum, sed legionem ab T. Claudio Pisis dimissam, soluti metu, clam exercitu indicto, per transversos limites superatis montibus in campos digressi, agrum Mutinensem populati, repentino impetu coloniam ipsam ceperunt. Id ubi Romam allatum est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoque tempore habere jussit: creatisque in annum magistratibus in provinciam redire, & coloniam ex hostibus eripere. Ita ut censuit senatus, comitia habita. COSS. creati Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petillius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popillius Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio COS. prorogatum in annum imperium, & Gallia provincia. Et ne Istri quoque idem, quod & Ligures facerent, socios nominis Latini in Istriam mitteret, quos triumphi causa de provincia deduxisset.

CA-

CAPUT XIII.

Novis coss. Cn. Cornelio, & Q. Petillio immolantibus prodigium in hostia objicitur: Pisas, & Ligures consulum esse provincias, senatus decernit.

CN. Cornelio, & Q. Petillio COSS. quo die magistratum inierunt, immolantibus Jovi singulis bubus, uti solet, in hostia, qua Q. Petillius sacrificavit, in jecinore caput non inventum. Id cum ad senatum retulisset, (1) bove perlitare jussus. De provinciis deinde consultus senatus, Pisas & Ligures provincias consulibus decrevit. U. C. 574. Cui Pisæ provincia obvenisset, cum magistratuum creandorum tempus esset, ad comitia reverti jussit. Additum decreto, ut binas legiones novas scriberent, & CCC. equites, & dena millia peditum sociis nominique Latino; & DC. imperarent equites. T. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in provinciam COS. venisset. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius evocatus a viatore; cum templo egressus esset, paulo post rediit confuso vultu: & (2) exposuit patribus conscriptis, bovis sescenaris, quem immolavisset, jecur (3) defluxisse: id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, jussisse, & vidisse cæteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio patribus, & alter COS. curam adjecit, qui se quod caput jecinori defuisset, tribus bubus (4) perlitasse negavit. Senatus majoribus hostiis usque ad litationem sacrificari jussit. Cæteris diis perlitatum ferunt, Saluti Petillium perlitasse negant.

(1) *semel, iterum, ac tertio; usque dum perlitasset.* (2) *quod monitus ipse fuerat a viatore.*
(3) *in aquam resolutum esse.*
(4) *perlitare potuisse.*

CAPUT XIV.

Consules, prætoresque provincias sortiuntur: nonnullorum prætorum, deprecantium, ne in provincias abeant, accipitur excusatio.

INde consules prætoresque provincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petillio obvenerunt. Prætores L. Papirius Maso urbanam, M. Aburius inter peregrinos sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulteriorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in provincias irent, M. Popillius in Sardiniam. Gracchum eam provinciam pacare, & T. Æbutium Pr. adjutorem ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minime convenire. Inter traditionem imperii, novitatemque successoris, (1) quæ noscendis prius, quam agendis rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere. Probata Popillii excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificiis se impediri solennibus excusabat, ne in provinciam iret. Citerior Hispania obvenerat. Cæterum aut ire jussus, aut jurare pro concione solenni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Licinio ita statutum est, (2) & ab se uti jusjurandum acciperent, M. Cornelius postulavit, ne in Hispaniam ulteriorem iret: Prætores ambo in eadem verba jurejurarunt. M. Titinius & T. Fontejus proconsules manere cum eodem imperii jure in Hispania jussi: & ut in supplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus CC, V. millia socium Latini nominis, & CCC. equites mitterentur.

C A-

(1) *novitas*. (2) *etiam*.

CAPUT XV.

Feriæ Latinæ, quia non rite factæ, instaurantur: Cn. Cornelius cos. moritur: nuntiata prodigia procurantur.

Latinæ feriæ fuere ante diem III. Non. Maji: 16.
in quibus quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, P. R. Quiritium, religioni fuit. Id cum ad senatum relatum esset, senatusque ad pontificum collegium rejecisset, pontificibus, quia non rite factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuvinos, quorum (1) opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem quod Cn. Cornelius COS. ex monte Albano rediens concidit, & parte membrorum captus, ad aquas Cumanas profectus, ingravescente morbo, Cumis decessit: sed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus sepultusque est. Pontifex idem fuerat, COS. Q. Petillius cum primum per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere jussus, & Latinas edicere: comitia * ad diem III. nonas Sextiles, Latinas in (2) A. D. III. Idus Sextiles, edixit. Plenis religionum animis prodigia insuper nuntiata: Tusculi facem in cœlo, visam, Gabiis ædem Apollinis & privata ædificia complura, Graviscis murum portamque de cœlo tacta. Ea patres procurari, uti pontifices censuissent, jusserunt.

* al. in ante diem.

C A-

(1) *causa*.

(2) *h. e. ante diem. illæ duæ litteræ A. D. in causa fuerunt, cur sæpe legatur* ad, *pro* ante diem.

CAPUT XVI.

C. Claudius proc. Mutinam coloniam a Liguribus occupatam, cæſo magno hoſtium numero, recipit: Tib. Sempronius Gracchus proſpera multis in præliis uſus fortuna, in Sardinia debellat: ob id Romæ ſupplicatio decernitur.

DUm COSS. primum religiones, deinde alterum alterius mors, & comitia, & Latinarum inſtaurationes impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admovit. (1) Ante triduum quam oppugnare cœperat, receptam ex hoſtibus, colonis reſtituit. VIII. millia ibi Ligurum intra muros cæſa, literæque Romam extemplo ſcriptæ, quibus non modo rem exponeret; ſed etiam gloriaretur, ſua virtute ac felicitate (2) neminem jam cis Alpes hoſtem P. R. agrique (3) aliquantum captum, qui multis millibus hominum dividi viritim poſſet. Et Tib. Sempro-
17. nius eodem tempore in Sardinia multis ſecundis præliis Sardos perdomuit. XV. millia hoſtium ſunt cæſa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. Stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum exactumque. ceteri frumentum contulerunt. Pacata provincia, obſidibuſque ex tota inſula CCXXX. acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent, miſſi: quique ab ſenatu peterent, ut ob eas res ductu, auſpicioque Tib. Sempronii proſpere geſtas, diis immortalibus honos haberetur, ipſique decedenti de provincia exercitum ſecum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, ſupplicationem in biduum decrevit, & XL. majoribus hoſtiis conſules ſacrificare juſſit: Tib. Sempronium proconſulem exercitumque eo anno in provincia manere.

C A-

(1) *ante tertium diem, ex quo &c.*
(2) *intellige:* ſupereſſe. (3) *alii* tantum.

CAPUT XVII.

In locum demortui Cn. Cornelii cos. suffectus M. Valerius Lævinus suscipit curam belli contra Ligures rebellantes : hi, accedente cum exercitu C. Claudio proconsule, montes occupant : eo paulo post pervenientes coss. Valerius, atque Petillius dividunt copias, sortitique regiones diversi abeunt. Petillius tristi omine hostes aggressus, dum incautius præliatur, occiditur : milites tamen ejus, cæsis Liguribus, strenue vincunt.

COmitia deinde consulis unius subrogandi,
quæ (1) ad diem III. nonas Sextiles edi-
cta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petil-
lius COS. collegam, qui extemplo magistratum
occiperet, creavit C. Valerium Lævinum. Is jam
diu cupidus provinciæ, cum opportunæ cupidita-
ti ejus literæ allatæ essent, Ligures rebellasse,
nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tu-
multus ejus causa legionem tertiam ad C. Clau-
dium proconsulem in Galliam proficisci (2) jus-
sit : & duumviros navales cum classe Pisas ire,
qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem
admoventes, circumvectarentur. Eodem & Q.
Petillius COS. ad conveniendum exercitui diem
edixerat. Et C. Claudius proconsul, audita re-
bellione Ligurum, præter eas copias, quas se-
cum Parmæ habebat, subitariis collectis militi-
bus, exercitum ad fines Ligurum admovit. Ho- 18
stes sub adventum C. Claudii, a quo duce se
meminerant nuper ad Scultennam flumen victos
fugatosque, locorum magis præsidio adversus in-
feliciter expertam vim, quam armis se defensu-
ri, duos montes Letum & Ballistam ceperunt :

(1) *alii*; in ante diem.
(2) *poterat id jubere cos. etiam non paludatus. paludamentum sumebant magistratus profecturi in provincias. suspicor igitur hic deesse aliquid de profectione Consulis paludati.*

muroque insuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppressi ad M. & D. perierunt. Cæteri montibus se tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sęviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captivos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius passim, quam rite sacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant, parietibus affigunt, vasa omnis generis usui magis quam ornamento (1) in speciem facta. P. Petillius COS. ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam veniret, campis Macris se eum exspectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus castra movit, exercitumque ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis post diebus C. Valerius consul alter venit. Ibi divisis copiis, priusquam digrederentur communiter ambo exercitus lustraverunt. tum sortiti, quia non ab eadem utrumque parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicato sortitum constabat, quod in templo (2) fuisset: in Petillio id vitio factum, postea augures responderunt, quod (3) extra templum sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diversas regiones. Petillius adversus Balistæ & Leti jugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se jungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi ominatum ferunt, (4) *se eo die Letum capturum esse*. Duabus simul partibus subire in adversos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impigre succedebat. Alteram hostes cum propulissent, ut restitueret rem inclinatam, consul equo advectus, suos quidem a fuga revocavit: ipse dum incautius ante signa obversatur, missili trajectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt, & suorum pauci qui vi-

(1) *alii addunt*, &. (2) *cum sortem conjiceret in sitellam*. (3) *conjecerit sortem in sitellam*. (4) *Val. Max. l. 1. c. 5. 9.*

viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad v. millia Ligurum occisa, ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem tristis ominis eventum etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse, nec id consulem ignorasse.

CAPUT XVIII.

C. Valerius audita [„ morte Q. Petillii, e-
„ xercitum sine duce relictum ad suas co-
„ pias adjunxit, (1) iterumque aggressus ho-
„ stes, eorum sanguine collegę manibus egregie
„ parentavit. Triumphavit de Liguribus. In le-
„ gionem cujus ante signa Cos. occisus erat, se-
„ vere ab senatu animadversum est. ei universę
„ neque stipendium anni procedere, neque æra
„ dari placuit, quia pro salute imperatoris ho-
„ stium telis se non obtulerant. Sub hæc tempo-
„ ra legati Dardanorum, quos ingens Bastarna-
„ rum exercitus, (2) Elonico duce, ut ante me-
„ moravimus, premebat, Romam venere. Qui
„ cum de Bastarnis exposuissent, quanta esset eo-
„ rum multitudo, quam procera & immania cor-
„ pora, quanta in periculis audacia, adjecerunt,
„ societatem iis esse cum Perseo, & vero eum
„ majori sibi, quam Bastarnas ipsos, esse terro-
„ ri: ac proinde, ut auxilium sibi ferretur, ab
„ Senatu postularunt. Patres decreverunt, mit-
„ tendos esse legatos qui Macedoniæ res inspice-
„ rent: & statim A. Postumio negotium datum,
„ ut eo proficisceretur. Collegas ei adjunxerunt
„ e junioribus, ut penes eum præcipua esset le-
„ gationis vis & auctoritas. Inde actum de co-
„ mitiis magistratuum in insequentem annum:
„ quæ

(1) *Pigh. Ann. Rom. Val. Max.* 2. 7.
(2) *Liv. l.* 40. *c.* 31. *n.* 58. *Polyb. Legat.* 62.

,, qua de re non mediocris [disceptatio incidit ,
,, quod] (1) Periti religionum , jurisque publici , quando duo (2) ordinarii coss. ejus anni , alter morbo , alter ferro periisset , suffectum cos. negabant comitia habere posse [,, Res ad
,, interregnum rediit . creati Coss. per (3) in-
,, terregem P. Mucius Scævola, M. Æmilius Le-
,, pidus iterum. Prætores inde facti sunt C. Po-
,, pillius Lænas , T. Annius Luscus , C. Mem-
,, mius Gallus, C. Cluvius Saxula , Ser. Corne-
,, lius Sulla , Ap. Claudius Centho . Consulibus
,, provinciæ obtigere (4) Gallia & Ligures . (5)
,, Prætorum Cornelius Sulla Sardiniam obtinuit,
,, Claudius Centho citeriorem Hispaniam . Reli-
,, quæ prætoriæ provinciæ quibus evenerint, non
,, extat memoria. Annus hic pestilentia infamis,
,, quæ tamen in (6) armenta tantum grassata
,, est. Ligures gens semper victa, semper rebel-
,, lans, (7) Lunam Pisasque depopulati fuerant.
,, Simul & Gallicus tumultus increpuerat . Le-
,, pidus Gallorum motu facile compresso in Li-
,, gures transcendit . Aliquot populi se se ejus
,, arbitrio permiserunt: quos, ut sunt fere simi-
,, lia locis cultorum ingenia , asperis montium
,, jugis, quæ incolebant, efferari ratus, quorum-
,, dam ante se Consulum exemplo , in plana]
deduxit . Cis Apenninum Garuli & Lapicini, &
19. Hercates , trans Apenninum Briniates fuerant . Inter Audenam amnem P. Mutius cum iis qui Lunam Pisasque depopulati erant , bellum gessit , omnibusque in ditionem redactis arma ademit . Ob eas res in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decrevit, & XL. hostiis sacrificari jussit: Et tumultus quidem Gallicus & Ligusti-

nus ,

(1) *hanc periodum eruit Sigonius ex Prisciani l.* 17.
(2) *primis Comitiis creati . his opponuntur suffecti .*
(3) *Fast. Capit. Pigh. Ann. Rom.*
(4) *Liv. infra n.* 19. (5) *de provinciis prætorum v. Liv. infra n.* 21. (6) *infra n.* 21.
(7) *infra n.* 19.

nus, qui principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppressus erat.

CAPUT XIX.

Senatus certior factus ab legatis ex Macedonia reversis de bello inter Dardanos, & Bastarnas exorto, monet regem Persea, ne quid contra fœdus Romanum fiat: certamen inter Dardanos, & Bastarnas exponitur.

BElli Macedonici subibat jam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina: & legati qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renuntiaverantque bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus nec liberavit ejus culpæ regem, neque arguit: moneri eum tantummodo jussit, ut etiam atque etiam curaret, ut sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse videri posset. Dardani cum Bastarnas non modo non excedere finibus suis, quod speraverant, sed graviores fieri in dies cernerent, subnixos Thracum accolarum & Scordiscorum auxiliis, audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum castris Bastarnarum erat, conveniunt. Hiems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiscique in fines suos abirent. Quod ubi ita factum, & solos jam esse Bastarnas audierunt, bifariam dividunt copias: pars ut recto itinere ad lacessendum ex aperto iret: pars devio saltu circunducta, ab tergo aggrederetur. Cæterum priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est: victique Dardani compelluntur in urbem, quæ fere XII. millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circunsidunt urbem, haud dubie postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circunducta erat, ignara cladis suorum, castra

Bastarnarum sine præsidio relicta [„ nullo negotio „ cepit. Bastarnæ omni & commeatu & apparatu „ bellico, qui in castris fuerat, exuti, cum ejus „ reparandi facultas ex hostili regione, & infesto „ tempore anni, nulla esset, patrias sedes repe- „ tere statuerunt. Itaque (1) ad Istrum regressi, „ non sine ingenti lætitia flumen alta concretum „ glacie offenderunt, quæ nullum onus recusare „ videretur. Verum incumbente festinantium se- „ que cursu agglomerantium hominum ac jumen- „ torum toto simul agmine, glacies sub immenso „ pondere fatiscens subito dissiluit, universum- „ que agmen, quod diu sustinuerat, mediis gur- „ gitibus, victa tandem & comminuta destituit. „ Plurimi statim vorticibus hausti sunt. Multos „ enatare conantes crustæ dissolutæ fragmina su- „ perinducta merserunt. Pauci ex omni populo „ per utranque ripam vix concisis visceribus eva- „ serunt.

„ Per ea tempora (2) Antiochus, Magni An- „ tiochi filius, qui diu Romæ obses fuerat, mor- „ tuo Seleuco fratre, Syriæ regnum occupavit. „ Namque Seleucus, quem Philopatora Græci vo- „ cavere, cum paternis cladibus fractas admodum „ Syriæ opes accepisset, post otiosum nullisque „ admodum rebus gestis nobilitatum annorum „ duodecim regnum, hunc minorem natu fra- „ trem, misso Romam in ejus locum filio suo „ Demetrio, revocavit, ex fœderis legibus, (3) „ quo mutari identidem obsides oportebat. Vix „ ille Athenas pervenerat, cum Seleucus insi- „ diis Heliodori unius ex purpuratis, oppressus „ interiit. Hunc regnum affectantem Eumenes „ & Attalus expulerunt, induxeruntque in ejus „ possessionem Antiochum, quem sibi hoc tanto „ beneficio devinctum habere magni æstimabant. „ Jam enim ob quasdam offensiunculas suspectos „ habebant Romanos. Eorum auxiliis regno po- „ titus Antiochus tanto populorum gaudio ex- ce-

(1) *Oros. l. 4. c. 20.* (2) *Appian. Syr.*
(3) *Liv. l. 38. n. 38. v. & Appian.*

„ ceptus est, ut ei cognomen indiderint Epi-
„ phani, quod cum alieni a stirpe regia regnum
„ invaderent, ipse avitæ ditionis assertor exor-
„ tus suis illuxisset. Neque vero ei ad res bel-
„ licas defuit indoles, & vigor animi. Verum
„ ita pravus, & inconsultus fuit in tota mo-
„ rum, & instituendæ vitæ ratione, ut brevi,
„ cognomine mutato, pro Epihane (1) Epi-
„ manes, id est insanus vocitaretur. Sæpe enim
„ egressus e regia insciis ministris, uno aut al-
„ tero comite per urbem rosa coronatus & auro
„ textam indutus vestem incedebat, interim la-
„ pidibus, quos sub ala gerebat, incessens obvios:
„ interdum contra nummos in vulgus spargens,
„ vociferansque, *sumat cui fortuna dederit*.
„ Alias vero per aurificum, Cælatorumque, &
„ aliorum fabrorum officinas discurrebat, de cu-
„ jusque arte ambitiose differens: nunc cum ob-
„ vio quoque plebejorum hominum sermones mi-
„ scebat in publico, nunc circum popinas ober-
„ rans, cum ultimæ sortis peregrinis & advenis
„ compotationi indulgebat. Si quos forte juve-
„ nes tempestivum celebrare convivium senserat,
„ ipse statim cum poculo & symphonia impro-
„ visus aderat comissabundus & lasciviens, ita
„ ut rei novitate perculsi plerique se in fugam
„ darent, partim metu conticescerent. In pu-
„ blicis quoque balneis cum turba eum lavare
„ solitum fuisse constat. Ibi cum unguentis ta-
„ men pretiosissimis uteretur, ferunt quemdam
„ ei de plebe hominem dixisse quondam: *Beatus
„ es, o rex: unguentis maximi pretii oles*. Cui
„ ille, dicto delectatus, *jam te*, inquit, *ita
„ beabo, ut saturum te esse fateare*: & statim in
„ ejus caput ingentem unguenti nobilissimi ur-
„ nam effundi jussit: ita ut natante pavimento
„ in lubrico lapsantes tum cæteri, tum ipse rex
„ in primis cachinnos tollens concideret.
„ Postremo, sumpta loco vestis regiæ toga,

 „ quem-

(1) *Polyb. apud Athen. l. 5. & 10. & Ptolem. Everg. apud eundem l. 10. Diod. Sicul. apud Vales.*

„ quemadmodum Romæ a candidatis fieri vide-
„ rat, forum circumibat, ſingulos e plebe pren-
„ ſans amplexanſque, & modo Ædilitatem, mo-
„ do Tribunatum plebis petens : ac denique po-
„ puli ſuffragiis Magiſtratum adeptus, Romano]

CAPUT XX.

Regis Antiochi vile ingenium : in urbibus tamen, Deorumque templis exornandis magnificus animus.

more ſella eburnea poſita jus dicebat, diſcepta-
20. batque controverſias minimarum rerum : adeoque nulli (1) fortunæ adhærebat animus per omnia genera vitæ errans, uti nec ſibi nec aliis, quinam homo eſſet, ſatis conſtaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere : munificentia inæquali ſeſe alioſque ludificari : quibuſdam honoratis, magnoque æſtimantibus ſe, puerilia, ut eſcæ, aut luſus, munera dare : alios nihil exſpectantes ditare. Itaque neſcire quid ſibi vellet, quibuſdam videri. quidam ludere eum ſimpliciter, quidam haud dubie inſanire ajebant. In duabus tamen magnis honeſtiſque rebus vere regius erat animus, in urbium donis, & deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum ſe circundaturum urbi eſt pollicitus : majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum e marmore facere inſtituit. Cyzici in prytaneum, id eſt, penetrale urbis, ubi publice, quibus is honos datus eſt, veſcuntur, vaſa aurea menſæ unius poſuit. Rhodiis nihil unum inſigne, ita omnis generis, ut quæque uſus eorum poſtulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ vero in deos, vel Jovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine dei, poteſt teſtis eſſe. Sed & Delon aris inſignibus, ſtatuarumque copia exornavit. & Antiochiæ Jovis Capitolini magnificum templum non laqueatum auro tantum, ſed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in aliis locis pollicitus,

(1) *alii :* formæ.

tus, quia perbreve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit, (1) reliquorum sui moris & copia Græcorum artificum. gladiatorum munus Romanæ consuetudinis primo majore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quam voluptate dedit: deinde sæpius dando, & modo vulneribus tenus, modo sine (2) missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque juvenum accendit. Itaque qui primo ab Roma magnis præmiis paratos gladiatores arcessere solitus erat, jam suo [„ e regno „ voluntarios facile paravit gladiatores, operam „ ultro ad depugnandum exigua mercede offe- „ rentes. (3) Cæterum eamdem in edendis spe- „ ctaculis, quam & in cætera vita pravitatem „ animi, levitatemque exhibuit, ut ludorum ap- „ paratu nihil magnificentius, nihil ipso rege „ vilius videretur. quod quidem cum sæpe a- „ lias, tum maxime in iis ludis apparuit, quos, „ æmulatus eorum magnificentiam, qui a Paulo „ in Macedonia post devictum Persea dati fue- „ rant, immani sumptu, nec minore suo dede- „ core, Antiochiæ edidit. Verum ad Romanas „ res revertamur, a quibus nos longius abstraxit „ hujus regis mentio.

„ Ti. Sempronius Gracchus, qui per bien- „ nium (4) Sardiniam obtinuerat, tradita Ser. „ Cornelio Sullæ prætori provincia, reversus „ Romam triumphavit de Sardis. Tantam cap- „ tivorum multitudinem ex ea insula illum ab- „ duxisse ferunt, ut longa eorum venditione res „ in proverbium venerit, & (5) *Sardi venales*

R 3 „ pro

(1) *videtur deesse aliquid. satis tamen liquet alia spectacula more Syriaco data esse; in quibus magna copia Græcorum artificum, h. e. histrionum, & similium; alia more Romano.*

(2) *cum victi gladiatores juberentur occidi.*

(3) *Polyb. & Diod. ubi supra.* (4) *hujus lib. n.17.*

(5) *Festus v.* sardi venales.

„ pro rebus vilibus vulgari joco celebrati fuerint. Triumphaverunt & Consules ambo, Scevola de Liguribus, Lepidus de iisdem, & Gallis. Tum (1) comitia magistratuum in insequentem annum habita. Creati consules sunt Sp. Postumius Albinus, Q. Mucius Scævola. Pretoriis comitiis fortuna inter ceteros candidatos P. Africani filium L. Cornelium Scipionem, sive is Cnæus fuit, non sine magna invidia in certamen conjecit cum C. Cicerejo, qui patris ejus scriba fuerat. Nam quinque jam nominatis prætoribus, C. Cassio Longino, P. Furio Philo, L. Claudio Asello, M. Atilio Serrano, Cn. Servilio Cæpione, cum extremo saltem loco adhærescere Scipio niteretur, adeo a patris virtutibus degenerasse visus est, ut omnium Centuriarum suffragiis ei Cicerejus anteferretur, nisi hic sive fortunæ crimen, sive comitiorum errorem modestia sua emendasset. In hoc campestri certamine Patroni sui filium vincere non sustinuit, abjectaque statim candida toga, ex competitore de victoria certo gratus cliens & competitoris sui suffragator factus est. Sic honorem, quem a populo impetraturus Scipio non videbatur, (2) ope Cicereji consecutus est, majore Cicereji gloria, quam sua. Consulibus provinciæ assignate sunt Gallia, & Ligures.

CAPUT XXI.

Facta provinciarum sortitione, exercitus decernuntur: fœda grassante pestilentia, ingens moritur mortalium numerus: extinctis nonnullis sacerdotibus, novi sufficiuntur: pestilentia non cessante, fit supplicatio, votumque a populo concipitur: prodigia quoque procurantur.

21. „ MOx sortiti prætores; C. Cassius Longinus urbanam jurisdictionem obtinuit. L. Cor-

(1) *Fasti Capit. adde Pighium.*
(2) *Val. Max.* 4. 5. & 3. 5.

Cornelius Sci„]pio inter peregrinos. M. Atilio prætori provincia Sardinia obvenerat, sed cum legione nova, quam consules conscripserant, V. millibus peditum, CCC. equitibus in Corsicam jussus est transire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, uti obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hispaniam ulteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria M. Peditum Romanorum, equites CL. & socium Latini nominis V. millia peditum, CCC. equites. Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones COSS. scribere jussi. cum justo numero peditum equitumque & X. millia peditum sociis imperare, & DC. equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, eo verterat in homines. in morbos qui inciderant, haud facile septimum diem superabant: qui superaverant, longinquo maxime quartanæ implicabantur morbo. Servitia maxime moriebantur. eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus libitina sufficiebat. Cadavera intacta a canibus ac vulturibus tabes absumebat; satisque constabat nec illo, nec priore anno in tanta strage boum, hominumque vulturium usquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex pater prætoris, & Tib. Sempronius C. F. Longus Decemvir sacrorum, & P. Ælius Pætus augur, & Tib. Sempronius Gracchus, & C. Mamilius Vitulus curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices suffecti sunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. (1) Augures suffecti sunt, in Gracchi locum T. Veturius Crassus Sempronianus, in P. Ælii Q. Ælius Pætus. Decemvir sacrorum C. Sempronius Longus, curio maximus C. Scribonius Curio sufficitur. Cum pestilentiæ finis non fieret, senatus decrevit, uti Decemviri libros

(1) *excidit hic nomen Pontificis suffecti in locum Cn. Servilii Cæpionis demortui.*

bros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit: & Q. Martio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit, si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum. In Vejenti agro biceps natus puer, & Sinuessæ unimanus, & Oximi puella cum dentibus, & (1) arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt, & faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt. Lanuvini, Cæritesque anguem in oppido suo (2) jubatum aureis maculis sparsum apparuisse affirmabant, & in agro Campano bovem locutum esse satis constabat.

CAPUT XXII.

Legati redeuntes ex Africa nuntiant, legationem a Perseo rege Macedoniæ missam ad Carthaginienses, & ab iis nocte auditam: ab senatu legati in Macedoniam mittuntur.

22. LEgati Nonis Jun. ex Africa redierunt, qui convento prius Masanissa rege Carthaginem ierant. cæterum certius aliquanto quæ Carthagine acta essent, ab rege rescierant, quam ab ipsis Carthaginiensibus. compertum tamen affirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in æde Æsculapii datum esse. ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, & rex affirmaverat, & ipsi parum constanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messala, Sex. Digitius.

(1) *iris.*
(2) *cristatum, aut crinitum.*

CAPUT XXIII.

Perseus rex Macedoniæ Græcas civitates, alias ipse coram, alias per legatos aut literas, sibi conciliat: solicitati Achæi quoque jam ante Macedonibus infensi, deliberant: amicitiam cum rege dissuadet Callicrates; suadet Arco: decretum differtur.

PErseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, & de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Romanos revocabant, cum exercitu profectus, sub jus ju-
diciumque suum totam coegit gentem. Inde per 1
Oetæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo objectis, oraculum aditurus Delphos ascendit. Cum in media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modo urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuntius tumultus ejus venit. Triduum non plus Delphis moratus, per Phthiotidem Achajam, Thessaliamque sine damno injuriaque agrorum, per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantum civitatum, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: sed aut legatos, aut literas dimisit, petens ne diutius simultatum, quæ cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint ac debuerint finiri: secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam. Cum Achæorum maxime gente reconciliandæ gratiæ viam
quærebat. Hæc una ex omni Græcia gens, & 23.
Atheniensium civitas, eo processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque servitiis ex Achaja fugientibus receptaculum Macedonia erat: quia cum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id cum Perseus animadvertisset, comprehensis omnibus, literas (1) *ad Achæos misit, quibus se servos eo-*

(1) *hæc supplevit Sigonius, ex Callicratis verbis, quæ mox sequuntur.* inde litteras ad nos &c.

rum, *qui ad se transfugerant, benigne remittere illis scripsit*. Cæterum ne similis fuga servorum postea fieret, cogitandum & illis esse. Recitatis his per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regem quærebat: & plerisque moderate & benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime qui præter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex iis, qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inviolatum fœdus servaretur, *Parva*, inquit, *aut mediocris res, Achæi, quibusdam videtur agi; ego * maxime gravissimam omnium, non agique tantum arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum Macedonibusque ipsis finibus interdixissemus, manereque id decretum volumus; scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi solicitarentur: ii concionantem quodammodo absentem audimus regem, & si diis placet, orationem ejus probamus: & cum fere bestiæ cibum ad fraudem suam positum plerumque aspernentur & refugiant, nos cæci specie parvi beneficii inescamur: & servulorum minimi pretii recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui & tentari patimur. Quis enim non videt viam regiæ societatis quæri, qua Romanum fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse: & quod vivo Philippo exspectatum, morte ejus interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium, & Persea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longe præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum posuerat (1) præmium, Demetrium nullo alio crimine, quam Romanæ amicitiæ initæ, occidit: Persea, quem (2) P. R. prius pœnæ, quam*

* al. maximum &.

(1) *præmium odii*.

(2) *hic nullus sensus; nisi addas, & mutes aliquid. ex. gr.* quem odii populi Romani (*h. e. in pop.* R. prius pene, quam &c. *vel*, quem belli in populum R. prius pene.

quam regni heredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit aliud, quam bellum paravit? Bastarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immisit: qui si sedem eam tenuissent, graviores eos accolas Graecia habuisset, quam Asia (1) *Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit: imo si vera volumus dicere, jam inchoavit bellum. Dolopiam armis subegit, nec* (2) *provinciis de controversis ad disceptationem* P. R. * *revocantem audivit. inde transgressus Oetam, ut repente in medio umbilico Graeciae conspiceretur, Delphos ascendit. Haec usurpatio itineris insoliti quo vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragravit, quod sine ullius eorum quos oderat noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit, & cogitare jubet quomodo in reliquum hoc munere non egeamus, hoc est, ut decretum, quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonum exercitus, ipsum quoque a Delphis* (3) *(quantum enim interluit fretum?) trajicientem in Peloponnesum videamus: immisceamur Macedonibus armantibus se adversus Romanos. Ego nihil novi censeo decernendum, servandaque omnia integra, donec ad certum * dirigatur, vanusne hic timor noster, an verus fuerit: si pax inviolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoque amicitia & commercium sit. nunc de eo cogitare periculosum & immaturum videtur.*

* al. provocantem.

* al. redigatur.

24. Post hunc Arco frater Xenarchi praetoris ita disseruit. *Difficilem orationem Callicrates & mihi, & omnibus, qui ab eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanae societatis causam ipse, tentarique & oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat neque oppugnat; effecit, ut qui ab se dissentiret, adversus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia P. R. veniret,*

R 6

(1) *Gallo-graecos.*

(2) nec provocantem, *vel* provocantes, (*scil. Dolopas*) de controversiis *ad* d. P. R. audivit.

(3) *nim. brevis trajectus Corinthiaci sinus.*

*ret, aut regum arcanis interesset, omnia scit & nuntiat quae occulte facta sunt: divinat etiam quę futura fuerant, si Phillippus vixisset: quid ita Perseus regni heres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus, nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerit: ad hæc quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus Persea regno accepto * ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea a P. R. appellatum: audivimus legatos Romanos venisse ad regem, & eos benigne exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse judico, non belli: nec Romanos offendi posse, si ut bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum adversus regnum Macedonum geramus, non video. (1) Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus: an infirmissimi omnium tanquam quos nuper subjecit, Dolopes? Imo * contra ea vel viribus nostris deum benignitate, vel regionis intervallo tuti. Sed sumus æque (2) subjecti ac Thessali * Ætolique, nihilo plus fidei auctoritatisque habemus (3) adversus Romanos, qui semper socii atque amici fuimus, quam Ætoli, qui paulo ante hostes fuerunt. Quod Ætolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ cum Macedonibus juris est, idem & nobis sit. cur exsecrabilis ista nobis solis velut desertio juris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur adversus eum armatum & bellum gerentem hoc decerneremus. quid Perseus novus rex, omnis injuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans meruit? Cur soli omnium hostes ei sumus? Quanquam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius injurias, si quæ forte fuerunt, oblivisceremur utique post mortem.*

*al. Legatos Romam missise.

*al. contra eam.

*al. Epirotæque.

---

(1) *periculo obnoxii.*

(2) *idem quod supra dixit*, opportuni propinquitate.

(3) *apud Romanos pares sumus aliis Græcis: ergo pares simus etiam apud Macedonas.*

tem. cum classis Romana (1) *Cenchreis staret, COS. cum exercitu Elatiæ esset, triduum in concilio fuimus consultantes, utrum Romanos, an Philippum sequeremur. nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationem faceret, id quod erat vetusta conjunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non ut præcipue amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id quod non agitur, Callicrates, simulaverimus. nemo novæ societatis aut novi fœderis, quo nos temere illigemus, conscribendi est auctor: sed commercium tantum juris præbendi repetendique fit: ne interdictione finium nostrorum & nos quoque regno arceamus: ne servis nostris aliquo fugere liceat. Quid hoc adversus Romana fœdera est? Quid rem parvam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid ut ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac invisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat, quin Romanos secuturi simus: in pace, etiam si non odia finiuntur, intermittantur.* Cum iidem huic orationi, qui literis regis adsentierant, * adsentirentur; indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam judicasset Perseus, literis paucorum versuum impetraret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Megalopoli concilium esset: dataque opera est ab iis, qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur.

* al. non habent hoc verbum.

C A-

(1) v. l. 32. n. 19. & seq.

CAPUT XXIV.

Intestinæ Ætolorum, Cretensiumque discordiæ, adventu Romanorum legatorum, qui ad eas sedandas ab senatu missi fuerant, exasperantur.

25. PEr hæc tempora Ætolorum in semetipsos versus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem. Fessi deinde & Romam utraque pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ novo facinore discussa res; veteres etiam iras excitavit. Exulibus (1) Hypateis, qui factionis Proxeni erant, cum reditus in patriam promissus esset, fidesque data per principem civitatis Eupolemum, LXXX. illustres homines, quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obvius exierat, cum salutatione benigne excepti essent, dextræque datæ, ingredientes portam, fidem datam deosque testes nequicquam invocantes interfecti sunt. Inde gravius de integro bellum exarsit. C. Valerius Lævinus, & Ap. Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popillius, & L. Canulejus missi ab senatu venerant. Apud eos cum Delphis utriusque partis legati magno certamine egerint, Proxenus maxime cum causa, tum eloquentia, præstare visus est: qui paucos post dies ab Orthobula uxore veneno est sublatus, damnataque eo crimine in exilium abiit. Idem furor & Cretenses lacerabat. adventu deinde Q. Minutii legati, qui cum decem navibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant: cæterum (2) induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo gravius bellum exarsit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externo-

(1) *Hypata non erat in Ætolia, sed in Thessalia. ea tamen Thessaliæ pars erat in ditione Ætolorum.*
(2) *alii:* inducias tantum sex mensium fecerunt.

norum inter se bella, quo quæque modo gesta sunt, persequi non operæ est, satis superque oneris sustinenti res a P. R. gestas scribere.

CAPUT XXV.

Ap. Claudius proc. oppressis rebellantibus Celtiberis, debellat.

CEltiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserant M. Titinio Pr. obtinente provinciam, rebellarunt sub adventum Ap. Claudii, orsique bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, cum vigiles in vallo, quique in portarum stationibus erant, cum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamaverunt. Ap. Claudius signo proposito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrinque prælium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani. urgentes deinde alii alios secuti evaserunt extra vallum, ut pandere aciem, & exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent. ita repente eruperunt, ut sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt, ad XV. millia cæsa aut capta, signa adempta duo & XXX, castra etiam eo die expugnata, debellatumque: nam qui superfuere prælio, in oppida sua dilapsi sunt: quieti deinde paruerunt imperio. 26.

CAPUT XXVI.

Censura Q. Fulvii Flacci, & A. Postumii Albini: intestinarum inter Patavinos discordiarum per Consulem, ab Roma missum, sedatio.

CEnsores eo anno creati Q. Fulvius Flaccus, & A. Postumius Albinus legerunt senatum. 27.
princeps lectus M. Æmilius Lepidus pont. max.
de

de senatu novem ejecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelii Maluginensis, qui biennio ante Pr. in Hispania fuerat, & L. Cornelii Scipionis Pr. cujus tum inter cives & peregrinos jurisdictio erat, & Cn. Fulvii, qui frater germanus, &, ut * Valerius Antias tradit, (1) consors etiam censoris erat. COSS. votis etiam in Capitolio nuncupatis, in provincias profecti sunt. Ex iis * * senatus negotium dedit, ut Patavinorum in Venetia seditionem comprimeret: quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse & ipsorum legati attulerant. Legati qui in Ætoliam ad similes motus comprimendos ierant, renuntiarunt coerceri rabiem gentis non posse. Patavinis saluti fuit adventus (2) consulis: neque aliud quod ageret in provincia cum habuisset, Romam rediit. Censores vias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas (3) marginandasque primi omnium locaverunt: pontesque multis locis faciendos, & scenam ædilibus prætoribusque (4) præbendam, & (5) carceres in circo, & (6) ova ad notas curriculis numerandas, (7) & * dam, & metas trans * & caveas ferreas pe * intromitterentur fer-

* al. supplent M. Æmilio.

(1) *qui communi, & nondum diviso patrimonio utebatur.*

(2) *hoc anno Coss. fuerunt Sp. Posthumius Albinus, & Q. Mutius. igitur in præcedenti lacuna non videtur supplendum* M. Æmilio; *qui Cos. fuerat anno superiore.* (3) *de Marginibus viarum Bergierius l. 2. sect. 31. de public.*

(4) *qua uterentur in edendis theatralibus ludis.*

(5) *ubi coercebantur equi, ne intempestive exirent.*

(6) *ova fuere fabricæ quædam ex ligno, ovali figura factæ, cum basi, qua sisti possent, & erigi; erant illa veluti notæ quibus curricula numerabantur. primo curriculo peracto unum ovum e medio tollebatur, secundo curriculo, alterum; ita de reliquis. hinc fortasse legendum,* numerandis, *pro*, numerandas.

(7) *hic locus ne conjectura quidem sanari potest.*

* ferreis in monte Albano consulibus, & clivum Capitolinum silice sternendum curaverunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad (1) cœnaculum, ac super id curiam. & extra portam Tergeminam emporium lapide straverunt, stipitibusque sepserunt, & porticum Æmiliam reficiendam curarunt, gradibusque ascensum ab Tiberi in emporium fecerunt: & extra eandem portam in Aventinum porticum silice straverunt, & (2) eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locaverunt. venditisque ibi publicis locis, pecuniam, quæ redacta erat, tabernis utrique foro circundandis consumpserunt. & alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Postumius nihil nisi senatus Romani, populive jussu se locaturum ipsorum (3) pecunia) Jovis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam (4) a ga * aviariæ. In his & cloacam in fluvium circunducendam, & forum porticibus tabernisque claudendum, & (5) Janos tres faciendos. Hæc ab uno censore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens & severa censura fuit. multis equi adempti.

C A-

(1) *alii:* senaculum; (2) *an ex publico Emporii proventu ab æde Veneris porticum fecerunt?*
(3) *intellige*, dicebat.
(4) *hic pluscula exciderunt*.
(5) *Cic. de Nat. Deor.* 2. 27. transitiones perviæ, Jani, foresque in liminibus profanarum ædium, januæ appellantur.

CAPUT XXVII.

Fit supplicatio propter res, in Hispania prospere gestas ab Ap. Claudio proc., qui paulo post ovans Urbem ingreditur: nuntiatum prodigium procuratur: habitis comitiis, novi coss. creantur L. Postumius Albinus, & M. Popillius Lænas.

28. EXitu prope anni diem unum supplicatio fuit ob res prospere gestas in Hispania, ductu auspicioque Ap. Claudii proconsulis, & majoribus hostiis XX. sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæque fuit, quod ex Sabinis terræmotus ingens cum multis ædificiorum ruinis nuntiatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam rediisset, decrevit senatus, ut ovans urbem iniret. Jam consularia comitia appetebant: quibus magna contentione habitis, propter multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus, & M. Popillius Lænas. Prætores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicerejus, M. Furius Crassipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. Comitiis perfectis Ap. Claudius Centho ex Celtiberis ovans cum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque millia auri in ærarium tulit. Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius.

CAPUT XXVIII.

In æde matris Matutæ tabulam ponit Tib. Gracchus cum titulo rerum ab se gestarum: insigne gladiatorium munus dat T. Flamininus.

EOdem anno tabula in æde Matris Matutæ cum indice hoc posita est: *Tib. Sempronii Gracchi consulis imperio auspicioque legio exercitusque P. R. Sardiniam subegit. In ea provincia hostium cæsa aut capta supra LXXX. millia. Rep. felicissi-*

liciſſime geſta atque (1) *libertatis* * *vectigalibus* (2) *reſtitutis, exercitum ſalvum atque incolumem pleniſſimum præda domum reportavit: iterum triumphans in urbem Romam rediit: cujus rei ergo hanc tabulam donum Jovi dedit*. Sardiniæ inſulæ forma erat, atque in ea ſimulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data. unum ante cætera inſigne fuit T. Flaminini, quod mortis cauſa patris ſui cum viſceratione epuloque & ludis ſcenicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea ſumma fuit, ut per triduum quatuor & ſeptuaginta homines pugnarint. [„ Finis hujus anni inſignis eſt nova, „ eaque magni momenti lege, quæ non ſine aliquo motu animorum agitata civitatem exercuit. Hactenus fœminas non minus, quam viros, ad hæreditates admitti jus fuerat. Inde fiebat, ut Illuſtriſſimarum ſæpe familiarum bona in alienas domos transfunderentur, magno cum reipublicæ damno, cujus intereſt clarorum nominum hæredibus ſuppetere opes, quibus ſplendorem generis, onus alioqui magis, quam decus, tutari & exornare poſſint. Deinde etiam, cum creſcentibus jam imperii opibus creſcerent quoque privatorum divitiæ, metus erat ne pronior natura in luxum, & elegantioris cultus affectationem muliebris animus, nactus ex affluentia opum cupiditatis irritamenta, in ſumptus immodicos atque in luxuriam prolaberetur. ac deinde a priſca fortaſſe ſanctitate deſciſceret, nec minor fieret morum, quam cultus mutatio. His incommodis obviam ire ſtatuit Q. Voconius Saxa, tribunus pleb. tulitque ad populum (3) *ne quis*, qui poſt A. Poſtumium Q. Fulvium cenſores cenſus eſſet, *hæredem virginem*, *neve mulierem* face-

(1) *an intelligendum*, ſociis? *qui rebus ſuis ſpoliati fuerant ab iis, qui deſciverant*.

(2) *quia Sardi Montani deficiendo a Romanis vectigalia imminuerant*.

(3) *Cic*. 1. *in Ver. c*. 42. *Dio*. *l*. 56.

„ *faceret: neve ulli Virgini, vel mulieri, bona*
„ *cujusquam liceret hæreditate percipere ultra cen-*
„ *tum millia sestertium*. Sed & cavendum quo-
„ que duxit Voconius, ne magnitudine legato-
„ rum hæreditates, quod fiebat interdum, ex-
„ haurirentur. Adjecit igitur rogationi, (1)
„ *ne quis plus cuiquam legaret, quam ad hæredem,*
„ *hæredesve perveniret*. Atque hoc quidem poste-
„ rius legis caput facile se populo probabat,
„ quod & æquissimum videretur, nec cuiquam
„ magnopere grave esset. De priore, quo remo-
„ vebantur fœminæ ab omnium omnino civium
„ hæreditatibus, ambigebatur. Dubitationem e-
„ xemit M. Cato, (2) acerrimus jam olim in de-
„ fendenda lege Oppia mulierum adversarius &
„ castigator, qui & hanc quoque majoris mo-
„ menti adversus illas legem, annos natus quin-
„ que & sexaginta, (3) magna voce & bonis la-
„ teribus suasit, pro solita asperitate in mulie-
„ brem invectus impotentiam, intolerandosque
„ in opulentia spiritus: Cum hinc quoque ar-
„ gueret divitum matronarum fastum & arrogan-
„ tiam, *quod illæ magna sæpe dote marito allata,*
„ *magnam sibi pecuniam reciperent ac retinerent,*
„ *eamque pecuniam ita postea Viro roganti mutuam*
„ *darent, ut, quoties iratæ essent, statim per rece-*
„ *ptitium servum consectantem, & quotidie flagi-*
„ *tantem solutionem, maritum, tanquam debitorem*
„ *extraneum, importune cogerent*. Hac indignatio-
„ ne commoti legem, uti rogabat Voconius, ac-
„ cipiendam censuerunt.

LI-

(1) *Cic.* 1. *in Ver. c.* 43. (2) *Liv.* 34. 1. *& seqq.*
(3) *Cic. de senect.* 5.

LIBER XLII.

CAPUT I.

Novorum magiſtratuum provinciæ.

Ucius Poſtumius Albinus, M. Popil- 1.
lius Lænas, cum omnium primum U.C.
de provinciis exercitibuſque ad ſe- 577.
natum retuliſſent: Ligures utrique decreti ſunt, ut novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones (binæ ſingulis decretæ) ſocium Latini nominis dena millia peditum, & DC. equites, & ſupplementum Hiſpaniæ III. millia peditum Romanorum ſcriberent, & CC. equites. Ad hoc mille & D. pedites Romani cum centum equitibus ſcribi juſſi, cum quibus Pr. cui Sardinia obtigiſſet, in Corſicam tranſgreſſus bellum gereret: interim M. Atilius vetus prætor provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias ſortiti ſunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hiſpaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Craſſipes Siciliam, C. Cicerejus Sardiniam.

CAPUT II.

L. Poſtumius Coſ. privatim iratus Prænestinis, in Campaniam ad agros recognoſcendos proficiſcens, jubet eorum magiſtratus ſibi obviam exire; pararique hoſpitium publico ſumptu: hic primus omnium Romanorum magiſtratuum ſociis oneri eſt.

PRiuſquam magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit, L. Poſtumium COS. ad agrum publicum a privato terminandum, in Campaniam ire: cujus ingentem modum poſſidere privatos, paulatim proferendo fines, conſtabat. Hic ira-

iratus Prænestinis, quod cum eo privatus sacrificii in templo Fortunæ faciundi causa profectus esset, nihil in se honorifice neque publice neque privatim factum a Prænestinis esset; priusquam ab Roma proficisceretur, literas Præneste misit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publice pararet, ubi diverteretur: jumentaque, cum exiret inde, præsto essent. Ante hunc COS. nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis. privata hospitia habebant: ea benigne comiterque colebant: domusque eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diverti mos esset. Legati qui repente aliquo mitterentur, singula jumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant. aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant. (1) Injuria COS. etiam si justa, non tamen in magistratu exercenda, & silentium nimis aut modestum aut timidum Prænestinorum, jus, velut probato exemplo, magistratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum.

CAPUT III.

Legati ex Macedonia reversi renuntiant, a Perseo rege parari bellum: id antequam suscipiatur, prodigia expiantur.

Principio hujus anni, legati, qui in Ætoliam & Macedoniam missi erant, renuntiarunt, *sibi conveniendi regis Persei, cum alii abesse eum, alii ægrum esse, falso utrunque fingerent, potestatem non factam. Facile tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia seditionem gliscere in dies: neque discordiarum principes auctoritate sua coerceri potuisse.* Cum bellum Macedonicum in exspectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemque deum

(1) *alii*: ira.

deum peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuvii classis magnæ speciei in cœlo visæ dicebantur, & Priverni lana pulla terra enata, & in Vejenti apud (1) Rementem lapidatum, Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse, in Gallico agro, qua induceretur aratrum, sub existentibus glebis pisces emersisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editumque ab decemviris est, & quibus diis, quibusque hostiis sacrificaretur, & ut supplicatio prodigiis expiandis fieret. altera quæ priore anno valetudinis populi causa vota esset, ea uti feriæque essent. Itaque sacrificatum est, ut decemviri scriptum ediderunt.

CAPUT IV.

Q. Fulvius Flaccus censor templo Junonis Laciniæ tegulas marmoreas detrahit, ut ædem, ab se votam Fortunæ Equestri, exornet: hoc factum aversati Patres jubent tegulas, unde ablatæ essent, reportari.

EOdem anno ædes Junonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus censor ædem Fortunæ equestris, quam in Hispania Prætor bello Celtiberico voverat, faciebat enixo studio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adjecturum, si tegulæ marmoreæ essent; profectus in Bruttios ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque asportarent, auctoritate censoria sociis deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor rediit, tegulæ expositæ de navibus ad templum portabantur. quanquam unde essent silebatur: non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur, ut consules eam rem ad senatum refer-

3

(1) *an*, Cremeram?

ferrent. Ut vero arcessitus in curiam censor venit, multo infestius singuli universique præsentem lacerare, *templum augustissimum regionis ejus, quod non Pyrrhus, non Annibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset fœde, ac prope diruisset. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. censorem moribus regendis creatum, cui sartatecta exigere sacris publicis, & loca tuenda more majorum traditum esset, eum per sociorum urbes diruentem templa, nudantemque tecta ædium sacrarum vagari: & quod si in privatis sociorum ædificiis faceret, indignum videri posset, id deum immortalium templa demolientem facere: & obstringere religione P. R. ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non iidem ubique dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique*. Cum priusquam referretur, appareret, quid sentirent patres, relatione facta in unam omnes sententiam ierunt, ut hæ tegulę reportandę in templum locarentur, piaculariaque Junoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta. tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nuntiarunt.

CAPUT V.

Mortuo Massiliæ Num. Fabio prætore, remanet in Hispania citeriore, in quam is succedebat, P. Furius, facta sortitione cum Cn. Servilio. Ager Ligustinus, & Gallicus vacans, ex senatusconsulto viritim dividitur.

4. EX prætoribus, qui in provincias ierant, N. Fabius Massiliæ moritur, cum in citeriorem Hispaniam iret. Itaque cum id nuntiatum a Massiliensibus legatis esset, senatus decrevit, ut P. Furius & Cn. Servilius, quibus succedebatur, inter se compararent, aut sortirentur, uter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit: P. Furius idem, cujus ea provincia fuerat, * remaneret. Eodem anno cum agri

* al. remansit.

agri Liguſtini, & Gallici, quod bello captum erat, aliquantum vacaret, S. C. factum, ut is ager (1) viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex S. C. creavit A. Atilius, prætor urbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Caſſium, T. Æbutium Carum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apulejos, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diviſerunt dena jugera in ſingulos, ſociis nominis Latini terna.

CAPUT VI.

Et in Ætolia, & in Theſſalia res, inteſtinis ſeditionibus turbatæ, per legatos Rom. componuntur: nuntiantibus Theſſalorum legatis Perſea regem bellum agitare, ad res inſpiciendas legati in Macedoniam mittuntur: cum Ptolemæo Alexandriæ rege amicitia renovatur.

PEr idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Ætolia Romam venerunt de diſcordiis ſeditionibuſque ſuis, & Theſſali legati, nuntiantes quæ in Macedonia gererentur. Perſeus jam 5.
bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes non gentes modo Græciæ, ſed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quam præſtando, ſibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, & aliquanto quam in Eumenem propenſiores, cum Eumenis beneficiis muneribuſque omnes Græciæ civitates & plerique principum obligati eſſent, & ita ſe in regno ſuo gereret, ut quę ſub ditione ejus urbes eſſent, nullius liberę civitatis fortunam ſecum mutatam vellent. Contra Perſea fama erat poſt patris mortem uxorem manu ſua occidiſſe: Apellem miniſtrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requiſitum a Philippo ad ſupplicium, exulantem, arceſſitum poſt patris mortem ingentibus promiſſis

(1) *inter milites, qui adverſus Ligures, & Gallos pugnarunt.*

ad prçmia tantç perpetratç rei, clam interfecisse. Intestinis externisque prçterea multis cçdibus infamem, nec ullo commendabilem merito, prçferebant vulgo civitates tam pio erga propinquos, tam justo in cives, tam munifico erga omnes homines (1) regi, seu fama & majestate Macedonum regum prçoccupati ad spernendam originem (2) novi regni, seu mutationis rerum cupidi, seu quia (3) eum objectum esse Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modo in seditionibus propter ingentem vim çris alieni, sed Thessali etiam: & contagione, velut tabes, in Perrçbiam quoque id pervaserat malum. Cum Thessalos in armis esse nuntiatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasque senatus misit. Qui utriusque partis principibus castigatis, cum injusto fœnore gravatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus qui onerarant, levasset, justi crediti solutionem in annorum pensiones distribuit. Per eundem Appium, eodemque modo compositæ in Perræbia res. Ætolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, (4) quas intestino gesserant bello, cognovit. Cum certatum utrinque temeritate atque audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut levare, aut onerare voluit. communiter ab utrisque petiit, abstinerent bello, & oblivione præteritorum, discordias finirent. Hujus reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultro citroque datis firmata est. Corinthum, ut ibi deponerentur obsides, convenitur. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum trajecit, quo Achæis edixerat conventum. Ubi collaudata gente, quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, (5) insigne adversus Persea odium Romanorum fecit; quod

(1) *Eumeni*. (2) *Eumenes, secundus ex gente sua, Pergami, & in Asia regnabat*.
(3) *Persea*. (4) *alii:* quasi.
(5) *notum, eo ipso quod laudavit Achæos*.

quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque legati ad regem missi, qui res in Macedonia aspicerent, Alexandriam iidem ad Ptolemæum renovandæ amicitiæ causa proficisci jussi. Legati erant hi, C. Valerius, C. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter.

CAPUT VII.

Antiochus Syriæ rex missis Romam legatis cum stipendio, & donis, impetrat ab Senatu, ut secum, quæ cum patre suo fuerat, amicitia renovetur.

ET ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt, quorum princeps Apollonius in senatum introductus, multis justisque causis regem excusavit, *quod stipendium serius, quoad diem præstaret, id se omne advexisse, ne cujus nisi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre, vasa aurea quingentum pondo. petere regem, ut quæ cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renovaretur, imperaretque sibi P. R. quæ bono fidelique socio regi essent imperanda: se nullo usquam cessaturum officio. Ea merita in se senatus fuisse, cum Romæ esset, eam comitatem juventutis, ut pro rege, non pro obside omnibus ordinibus fuerit.* Legatis benigne responsum, & societatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Atilius Prætor urbanus jussus. Quæstores urbani stipendium, vasa aurea censores acceperunt, eisque negotium datum est, ut ponerent ea in quibus templis videretur: legatoque centum millium æris munus missum, & ædes libere hospitio datæ, sumptusque decretus, donec in Italia esset. Legati qui in Syria fuerant, renuntiaverunt, in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumque P. R.

CAPUT VIII.

C. Cicerejus Prætor Corsicam subigit: M. Popillius Cos. Ligures Statellates ad deditionem compellit, atque in eos feroci utitur victoria : ob id neque literis, neque ipse coram impetrat, ut suo nomine senatus supplicationem decernat ; resque ab se gestas ratas habeat.

7. IN provinciis eo anno hæc. C. Cicerejus prætor in Corsica signis collatis pugnavit : septem millia Corsorum cæsa. capti amplius M. & DCC. Voverat in ea pugna prætor ædem Junoni (1) Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicerejus in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Caristum : eo se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo sub adventum M. Popillii consulis mœnibus sese continebant: deinde, postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas aciem struxerunt: nec consul, ut qui id ipsum oppugnatione comminanda quæsisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita ut neutro inclinaret spes. Quod ubi consul vidit, nulla parte moveri Ligurum signa, imperat equitibus, ut equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes quanto maximo possent tumultu incurrant. pars magna equitum mediam trajecit aciem, & ad terga pugnantium pervasit. Inde terror injectus Liguribus. diversi in omnes partes fugerunt, perpauci retro in oppidum, quia inde se maxime objecerat eques. & pugna tam pervicax multos absumpserat Ligurum, & in fuga passim cæsi sunt. decem millia hominum cęsa traduntur, amplius DCC. passim capti. Signa militaria relata LXXXII. nec incruenta victoria fuit. amplius tria millia militum amissa, cum ce-

(1) *a monendo dicta.*

cedentibus neutris, ex parte utraque (1) primores caderent. Post hanc pugnam ex diversa 8.
fuga in unum collecti Ligures, cum majorem multo partem civium amissam, quam superesse cernerent, (nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt sese, nihil quidem illi pacti, speraverant tamen non atrocius, quam superiores imperatores, COS. in se sæviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendidit, literasque senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cum A. Atilius prætor in curia recitasset, (nam COS. alter Postumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res visa senatui, *Statellates qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma adversus Romanos, tum quoque oppugnatos, non ultro inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis unquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse, & distractos passim, justis quondam hostibus* P. R. (2) *pacatis servire*. Quas ob res S. C. factum est placere senatui, *M. Popillium COS. Ligures, pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem, bonaque ut iis, quicquid ejus recuperari possit, reddantur curare: arma primo quoque tempore (3) fieri in ea gente: consulem de provincia decedere, cum deditos in sedem suam Ligures restituisset. claram victoriam vincendo oppugnantes, non sæviendo in afflictos fieri*. COS. qua ferocia animi usus est 9.
in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit. legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis, iratus patribus, infestus prætori Romam rediit: senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis invectus est in prætorem: *qui cum ob rem bello bene gestam, ut diis*

 im-

(1) *qui in prima acie stabant*.
(2) *nunc data pace quietis*.
(3) *ergo Cos. arma non solum ademerat, sed etiam fabricari vetuerat*.

immortalibus bonos haberetur, referre ad ſenatum debuiſſet, adverſus ſe pro hoſtibus S. C. feciſſet, quo victoriam ſuam ad Ligures transferret; dedique iis prope conſulem prætor juberet. Itaque multam ei ſe dicere: a patribus poſtulare, ut S. C. in ſe factum tolli juberent, ſupplicationemque, quam abſentes ex literis de bene geſta Rep. miſſis, decernere debuerint, præſentes honoris deorum primum cauſa, deinde & ſui aliquo tandem reſpectu decernerent. Nihilo lenioribus, quam abſens, ſenatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re, in provinciam rediit.

CAPUT IX.

Novi creantur magiſtratus: Coſſ. ſunt C. Popillius Lenas, P. Ælius Liguſ. a cenſoribus Q. Fulvio Flacco, L. Poſtumio Albino luſtrum conditur: idem Q. Fulvius cenſor ædem Fortunæ Equeſtris ab ſe votam dedicat: locuſtarum peſtilentia in Apulia graſſatur: ad id malum tollendum mittitur C. Sicinius prætor.

Alter COS. Poſtumius, conſumpta æſtate in recognoſcendis agris, ne viſa quidem provincia ſua, comitiorum cauſa Romam rediit. COSS. C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem creavit. Prætores exinde facti, C. Licinius Craſſus, M. Junius Pœnus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum.
10. Eo anno Luſtrum conditum eſt. Cenſores erant Q. Fulvius Flaccus, & A. Poſtumius Albinus. Poſtumius condidit. Cenſa ſunt civium Romanorum capita CCLXIX. millia, & XV. Minor aliquanto numerus, quia L. Poſtumius COS. pro concione edixerat, qui ſocium Latini nominis ex edicto C. Claudii COS. redire in civitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romæ, ſed omnes in ſuis civitatibus cenſerentur. Concors & e Rep. cenſura fuit. Omnes quos ſenatu moverunt, quibuſque equos ademerunt, ærarios fecerunt, & tribu moverunt, neque ab altero no-

ta-

tatum alter probavit. Fulvius ædem Fortunæ equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorum legionibus voverat, annos sex postquam voverat dedicavit, & scenicos ludos per quatriduum, (1) unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus decemvir sacrorum eo anno mortuus est: in locum ejus suffectus A. Postumius Albinus. Locustarum tantæ nubes a mari vento repente in Apuliam illatæ sunt, ut examinibus suis agros late operirent. Ad quam pestem frugum tollendam Cn. Sicinius prætor designatus, cum imperio in Apuliam missus, ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumpsit.

CAPUT X.

Contendunt consules, & Senatus: hic vult ut de M. Popillio, qui in deditos Ligures contra jus & fas usus sævitia fuerat, referatur: consulibus non obsequentibus (est enim M. Popillius frater alterius consulum) statuit nihil aliud prius decernere.

PRincipium insequentis anni, quo C. Popillius & P. Ælius fuerunt COSS. residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renovarique S. C. volebant, & COS. Ælius referebat. Popillius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur, & præ se ferens, si quid decernerent, intercessurum, collegam deterruit. patres eo magis utrique pariter COSS. infensi in incœpto perstabant. Itaque cum de provinciis ageretur, & Macedonia, jam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popillio referretur. Postulantibus deinde ut novos exercitus scribere, aut supplementum veteribus liceret, utrunque negatum est. Prætoribus quoque in Hispaniam sup- U.C. 578.

 ple-

(1) *an ludos circenses?*

plementum petentibus negatum, M. Junio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Craſſus urbanam juriſdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat ſortitus, C. Memmius Siciliam, Sp. Cluvius Sardiniam. COSS. ob ea irati ſenatui, Latinis feriis in primam quanque diem indictis, in provinciam abituros ſe denuntiarunt, nec quicquam rei pub. acturos, præterquam quod ad provinciarum adminiſtrationem attineret.

CAPUT XI.

Rex Eumenes Romam venit: introductus in Senatum, bellum a Perſeo Macedoniæ rege parari nuntiat: Patres, commemoratis in pop. Rom. injuriis, ad occurrendum hortatur.

11. ATtalum regis Eumenis fratrem legatum veniſſe Romam Valerius Antias his COSS. ſcribit ad deferenda de Perſeo crimina, indicandoſque apparatus belli. Plurium annales, & quibus crediidiſſe malis, ipſum Eumenem veniſſe tradunt. Eumenes igitur ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum ejus, ſed beneficiis etiam ſuis, ingentia quæ in eum congeſta erant, exiſtimaret deberi P. R. in ſenatum eſt introductus. *Cauſam veniendi ſibi Romam fuiſſe*, dixit, *præter cupiditatem viſendi deos hominesſque, quorum beneficio in ea fortuna eſſet, ſupra quam ne optare quidem auderet, etiam ut coram moneret ſenatum, ut Perſei conatis obviam iret*. Orſus inde a Philippi conſiliis, necem Demetrii filii retulit, adverſantis Romano bello. *Baſtarnarum gentem excitam ſedibus ſuis, quorum auxiliis fretus in Italiam tranſiret. Hæc eum volutantem in animo, oppreſſum fato regnum ei reliquiſſe, quem infeſtiſſimum eſſe ſenſiſſet Romanis. Itaque Perſea hereditarium a patre relictum bellum, & ſimul cum imperio traditum, jamjam primum alere ac fovere omnibus conſiliis. Florere præterea juventute, quam ſtirpem longa pax edi-*

de-

derit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inveteratum diutina arte atque usu belli. Jam inde a puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum assuetum, missum a patre in expeditiones multas variasque. Jam ex quo ipse acceperit regnum, multa quæ non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pararetur, auctoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ civitates, vereri majestatem ejus omnes. Nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam ejus accidat, an quod ipse vereatur dicere, invidia adversus Romanos, favorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate, Seleuci (1) filiam duxisse eum non petentem, sed petitum ultro: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum: & velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem captam Philippo nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse, uno Thebis, altero ad Delum augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. In Achaico concilio vero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium (2) intentantes esset, eo rem prope adductam, ut aditus & in Achajam daretur. At Hercule (3) suos honores, cujus merita in eam gentem Privatim an publice sint majora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Jam Ætolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed a Perseo præsidium petiisse? His eum fultum societatibus atque amicitiis, eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat, XXX. millia peditum, V. millia equitum: in X. annos frumen- 12.

S 5 *tum*

(1) *Laodicen.* (2) *metum incutientes a Romanis.*
(3) *Eumenis.*

tum præparare : ut abstinere & suo & hostium agro frumentandi causa possit. Jam pecuniam tantam habere, ut X. millibus mercenariorum militum, præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat, præter annuum, quod ex metallis regiis capiat, vectigal. Arma vel tribus (1) *tantis exercitibus in armamentaria congessisse. Juventutem, ut jam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subjectam esse.*

13\. Reliquum orationis adhortatio fuit. *Non ego hæc,* inquit, *incertis jactata rumoribus, & cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, affero ad vos, P. C., sed comperta & explorata, haud secus, quam si speculator missus a vobis subjecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egregium vos fecistis, mare tantum trajecissem, ut vana ad vos afferendo, fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ civitates in dies magis* (2) *denudantes judicia sua: mox si permitteretur, eo processuras, unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem, alia, quæ vi subigi non possunt, favore ac benevolentia complectentem. Videbam, quam impar esset sors, cum ille vobis* (3) *bellum, vos ei securam pacem præstaretis. Quanquam mihi quidem non parare, sed gerere pæne bellum videbatur.* (4) *Abrupolim socium atque amicum vestrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum, interfecit: Eversam & Callicritum Thebanos, principes civitatis, quia liberius adversus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturosque ad vos quæ agerentur, professi erant, tollendos curavit. Auxilium Byzantiis adversus fœdus tu-*

---

(1) *tam magnis, quam magnus est exercitus, quem modo habet. h. e. triginta millium peditum; quinque equitum.*
(2) *aperientes quid sentirent.*
(3) *alii addunt*, pararet.
(4) Regem *Thraciæ.*

tulit. Dolopiæ (1) *bella intulit. Thessaliam & Doridem cum exercitu pervasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perrhæbiaque spe* (2) *novarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret. Hæc cum vobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam esse a vobis videat, pro certo habet, neminem sibi, antequam in Italiam trajecerit, armatum occursurum. Hoc quam vobis tutum aut honestum sit, vos videritis: ego certe mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferendum, quam me socium ad prædicendum ut caveretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere possum, quam uti deos deasque precer, ut vos & vestræ Reipublicæ, & nobis sociis atque amicis, qui ex vobis pendemus, consulatis?* Hæc oratio movit patres conscriptos: cæterum in præsentia nihil, præterquam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit. eo silentio clausa curia erat. Bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque responsa essent, emanavere. 14.

CAPUT XII.

Persei regis legati, quos ad crimina purganda Romam miserat, in Senatum introducti, aversis auribus, animisque audiuntur: est ingrata Rhodiorum quoque legatio propter orationem habitam intemperantius contra Eumenem, quod crederent suspectam fecisse senatui civitatem suam.

PErsei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Cæterum præoccupatis, non auribus magis, quam animis ab Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respuebatur: & exasperavit animos ferocia * animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is vel- *al. nimia.

S 6

(1) *alii:* bellum. *id enim semel fecit.*
(2) *abolitis debitorum nominibus.*

velle quidem & laborare dixit *regem, ut purganti se nihil hostile dixisse aut fecisse, fides habeatur: cæterum si pervicacius causam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & eventum incertum belli.* Omnibus civitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter adventum ejus, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræque civitates, alia in speciem præferentes, legatos: & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius quin Eumenes civitatem quoque suam Persei criminibus junxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesque disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod cum contigisset, libertate intemperantius invectus in regem, quod Lyciorum gentem adversus Rhodios concitasset, graviorque Asiæ esset, quam Antiochus fuisset, popularem quidem ac gratam populis Asiæ, (nam eo quoque jam favor Persei venerat) orationem habuit, cæterum invisam senatui, inutilemque sibi, & civitati suæ. Eumeni vero conspiratio adversus eum favorem apud Romanos fecit. ita omnes ei honores habiti, donaque quam amplissima data, cum sella curuli, atque eburneo scipione.

CAPUT XIII.

Perseus rex certior factus ab legatis suis, bellum sibi ab Romanis instare, infestus ante omnes regi Eumeni, clam immittit in eum percussores: ab his in itinere petitus insidiis Eumenes, ad vitæ periculum proxime adducitur.

15. LEgationibus dimissis, cum Harpalus, quanta eximia celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nuntiasset regi, nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facile appareret non dilaturos: & ipse, præterquam quod & ita credebat futurum, jam etiam volebat, in flore virium se credens esse.

Eu-

Eumeni ante omnes infeftus erat : a cujus fanguine ordiens bellum, Evandrum Cretenfem ducem auxiliorum, & Macedonas tres affuetos minifteriis talium facinorum, ad cædem regis fubornat, literafque eis dat ad (1) Praxo hofpitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis conftabat, Eumenem, ut facrificaret Apollini, Delphos afcenfurum. Progreffi cum Evandro infidiatores, nihil aliud ad peragendum incœptum, quam loci opportunitatem omnia circumeuntes quærebant. Afcendentibus ad templum a Cirra, priufquam perveniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læva femitæ paulum exftans a fundamento, qua finguli tranfirent. dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. poft maceriam fe abdiderunt, gradibus aftructis, ut ex ea velut e muro tela in prætereuntem conjicerent. Primo a * mari circunfufa turba amicorum ac fatellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim anguftiæ agmen. Ubi ad eum locum ventum eft, qua fingulis eundum erat, primus femitam ingreffus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo inftitutus regi fermo erat: tum infidiatores exorti faxa duo ingentia devolvunt: quorum altero caput ictum eft regi, altero humerus (2) fopitus, ex femita proclivi in declive multis fuper prolapfum jam faxis congeftis. & ceteri quidem etiam amicorum & fatellitum poftquam cadentem videre, diffugiunt. Pantaleon conftanter impavidus manfit ad protegendum regem. 16.
Latrones cum brevi circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum faucium poffent, velut perfecta re, in jugum Parnafi refugerunt eo curfu, ut, cum unus, non facile fequendo per invia atque ardua, moraretur fugam eorum, ne comprenfo indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde fatellites ac fervi concurrerunt, tollentes fopitum vulnere,

* al. agmine.

(1) *nomen muliebre ; ut Sappho.*
(2) *oblato fenfu.*

re, ac nihil sentientem: vivere tamen ex calore & spiritu remanente in præcordiis senserunt; victurum exigua ac prope nulla spes erat. Quidam ex satellitibus secuti latronum vestigia, cum usque ad jugum Parnasi nequicquam fatigati pervenissent, re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones ut inconsulte, ita audacter cœptum, nec consulte & timide reliquerunt. (1) Compotem jam sui regem amici postero die deferunt ad navem: inde Corinthum, a Corintho per Isthmi jugum navibus traductis, Æginam trajiciunt. Ibi adeo secreta ejus curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoque celerius, quam dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam & cum uxore fratris, & præfecto arci, tanquam jam haud dubius regni heres, est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: & quanquam dissimulare, & tacite habere id patique statuerat, tamen in primo congressu non temperavit, quin uxoris petendæ præmaturam festinationem fratri objiceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est.

CAPUT XIV.

Ab legatis Romanis, reversis ex Macedonia, Romam adducitur L. Rammius Brundisinus, quo Perseus decreverat clandestini in Romanos sceleris uti ministro: ab hoc detectis in senatu omnibus pravis Persei consiliis, in eum ut in non dubium hostem agitatur bellum; cujus parandi negotium Cn. Sicinio prætori datur.

17. SUb idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad visendum statum regionis ejus, speculandaque consilia Persei regis missus erat, rediit: congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat. simul & adduxerat secum Praxo a Delphis, cujus domus receptaculum latro-

1) *revocatis sensibus.*

tronum fuerat ; & L. Rammium Brundiſinum ,
qui talis indicii delator erat. Princeps Brundi-
ſii Rammius fuit : hoſpitio quoque & duces Ro-
manos omnes , & legatos , exterarum quoque
gentium inſignes , præcipue regios , accipiebat.
Ex eo notitia ei cum abſente Perſeo fuerat :
literiſque ſpem amicitiæ interioris , magnæque
inde fortunæ facientibus , ad regem profectus ,
brevi perfamiliaris haberi , trahique magis quam
vellet in arcanos ſermones eſt cœptus. Promiſ-
ſis enim ingentibus præmiis petere inſtitit ab eo
rex , *quoniam duces omnes legatique Romani hoſpi-
tio ejus uti aſſueſſent , quibus eorum ipſe ſcripſiſset ,
ut venenum* (1) *dandum curaret.* (2) *Cujus ſcire
ſe comparationem plurimum difficultatis & periculi
habere , pluribus conſciis comparari : eventu præterea
incerto eſſe , ut aut ſatis efficacia ad rem peragen-
dam , aut tuta ad rem celandam dentur . ſe datu-
rum , quod nec in dando , nec datum , ullo ſigno
deprehendi poſſet.* Rammius veritus , ne ſi abnuiſ-
ſet , primus ipſe veneni experimentum eſſet , fa-
cturum pollicitus proficiſcitur : nec Brundiſium
ante redire , quam convento C. Valerio legato ,
qui circa Calcidem eſſe dicebatur , voluit . Ad
eum primum indicio delato , juſſu ejus Romam
ſimul venit. introductus in curiam , quæ acta
erant expoſuit. Hæc ad ea quæ ab Eumene de- 18.
lata erant, acceſſere , quo maturius hoſtis Per-
ſeus judicaretur , quippe quem non juſtum modo
apparare bellum regio animo , ſed per omnia
clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum ac ve-
neficiorum cernebant. Belli adminiſtratio ad no-
vos COSS. rejecta eſt : in præſentia tamen Cn.
Sicinium prætorem , cujus inter cives & peregri-
nos juriſdictio erat , ſcribere milites placuit ,
qui Brundiſium ducti , primo quoque tempore
Apolloniam in Epirum trajicerentur , ad occu-
pandas maritimas urbes : ubi COS. cui provincia
Macedonia obveniſſet , claſſem appellere tuto ,
&

---

(1) *iis , de quibus ipſe ſcripſiſſet.*
(2) *veneni.*

& copias percommode exponere poſſet. Eumenes aliquandiu Æginę retentus periculoſa & difficili curatione, cum primum tuto potuit, profectus Pergamum, præter priſtinum odium recenti etiam ſcelere Perſei ſtimulante, ſumma vi parabat bellum. Legati eo ab Roma, gratulantes quod e tanto periculo evaſiſſet, venerunt.

CAPUT XV.

M. Junio, & Sp. Lucretio prætoribus Hiſpaniam provinciam ſortitis, ſupplementum ad exercitum datur: ager Campanus per recognitionem Poſtumii Cos. in publicum vindicatus, locatur.

CUm Macedonicum bellum in annum dilatum eſſet, cæteris prętoribus jam in provincias profectis, M. Junius & Sp. Lucretius, quibus Hiſpaniæ provinciæ obvenerant, fatigato ſępe idem petendo ſenatu, tandem pervicerunt, ut ſupplementum ſibi ad exercitum daretur. tria millia peditum, C. & quinquaginta equites in Romanas legiones, in ſocialem exercitum V. millia peditum, & ccc. equites imperare ſociis juſſi. Hoc copiarum in Hiſpanias cum prætori-
19. bus novis portatum eſt. Eodem anno quia per (1) recognitionem Poſtumii COS. magna pars agri Campani, quem privati ſine diſcrimine paſſim poſſederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, ut agrum Campanum cenſores fruendum locarent: quod factum tot annis poſt captam Capuam non fuerat, ut in vacuo vagaretur cupiditas privatorum.

CA-

(1) *perquiſitionem.*

CAPUT XVI.

Ariarathes, Cappadociæ rex, filium suum Romam educandum mittit: amicitia cum Thracibus petentibus conjungitur: instante cum Perseo rege bello, ad explorandos sociorum animos legati in Asiam mittuntur.

CUm in exspectatione senatus esset, bello etsi non indicto, tamen jam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent, legati Ariarathis, puerum filium regis secum adducentes Romam venerunt. Quorum oratio fuit, *regem educandum filium Romam misisse: ut jam inde a puero assuesceret moribus Romanis hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modò privatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse*. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreverunt ut Cn. Sicinius prætor ædes instructas locaret, ubi filius regis comitesque ejus habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum est: & munera binum millium æris summæ in singulos missa. Hos utique populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed ut in Asia quoque & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adire eos Cretam & Rhodum jusserunt, simul renovare amicitiam, simul speculari, num solicitati animi sociorum ab rege Perseo essent.

CAPUT XVII.

Prodigia, & eorum expiatio.

IN suspensa civitate ad exspectationem novi bellі, nocturna tempestate columna (1) rostra- 204

(1) *rostris navium ornata.*

ſtrata in Capitolio, bello Punico priore poſita a M. Æmilio COS. cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. Ea res prodigii loco habita, ad ſenatum relata eſt. Patres ad aruſpices referre, & decemviros adire libros juſſerunt. Decemviri luſtrandum (1) oppidum, ſupplicationem obſecrationemque habendam, victimis majoribus ſacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Minervæ promontorium renuntiarunt: ludos per X. dies Jovi opt. max. primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruſpices in bonum verſurum id prodigium, prolationemque finium, & interitum perduellium portendi reſponderunt: quod ex hoſtibus ſpolia fuiſſent ea roſtra, quæ tempeſtas disjeciſſet. Acceſſerunt quæ cumularent religiones animis. (2) Saturniæ nuntiatum erat ſanguine per triduum in oppido pluiſſe: Calatiæ aſinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis, uno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluiſſe. Horum quoque prodigiorum cauſa, res divinæ factæ, & ſupplicatio unum diem, feriæque habitæ.

CAPUT XVIII.

Coactis tribunicia denunciatione exire in provinciam COSS. C. Popillio, & P. Ælio, renovatur ex populi juſſu ſenatuſconſultum, quod illi impediebant, de reſtituendis in libertatem Liguribus, ſcelere oppreſſis a M. Popillio: hic, majore in ſe concitata invidia propter denuo vexatos bello Ligures, minis Romam pertractus, bis cauſa dicta, tandem callida pretoris Licinii arte judicio eximitur. Inter hæc de Corſis triumphat in monte Albano C. Cicerejus pretor.

21. Conſules ad id tempus in provincias non exierant: quia neque uti de M. Popillio refer-

(1) *Roma hic* oppidum *appellatur, ut infra n. 36. & l. 45. n. 16.*
(2) *Ea videtur fuiſſe Etruriæ urbs.*

ferrent, senatui obsequebantur, & nihil aliud
decernere prius, statutum patribus erat. Aucta
etiam invidia est Popillii, literis ejus, quibus
iterum cum Statiellatibus Liguribus proconsul
pugnasse se scripsit, ac se * decem millia eorum, * al.
occidisse: propter cujus injuriam belli, cæteri exde-
quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum cim.
vero non absens modo Popillius, qui deditis
contra jus ac fas bellum intulisset, & pacatos
ad (1) rebellium incitasset: sed COSS. quod
non exirent in provinciam, in senatu increpiti.
Hoc consensu patrum accensi M. Martius Ser-
mo, & Q. Martius Scylla tribuni plebis, &
COSS. multam se dicturos, nisi in provinciam
exirent, denuntiarunt, & rogationem, quam de
Liguribus deditis promulgare in animo habe-
rent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, uti qui
ex Statiellis deditis in libertatem restitutus an-
te Kalendas Sextiles (2) primas non esset, cu-
jus dolo malo is in (3) servitutem venisset, ut
juratus senatus decerneret, qui eam rem quære-
ret animadverteretque. Ex auctoritate deinde se-
natus eam rogationem promulgarunt. Priusquam
proficiscerentur COSS. C. Cicerejo prætori prio-
ris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is,
expositis, quas in Corsica res gessisset, postula-
toque frustra triumpho, in monte Albano, quod
jam in morem venerat, ut sine publica aucto-
ritate fieret, triumphavit. Rogationem Martiam
de Liguribus magno consensu plebes scivit jus-
sitque. ex eo plebiscito C. Licinius prætor con-
suluit senatum, quem quærere ex rogatione vel-
let. Patres ipsum eum quærere jusserunt. Tum 22.
demum COSS. in provinciam profecti sunt, exer-
citumque a M. Popillio * ceperunt. neque ta- * al.
men M. Popillius reverti Romam audebat, ne acce-
caussam diceret, adverso senatu, infestiore popu- pe-
lo, apud pretorem qui de quæstione in se posi- runt.
ta

(1) *alii:* rebellandum.
(2) *hujus anni.*
(3) *alii:* servitute mansisset.

ta senatum consuluisset. Huic detrectationi ejus tribuni pl. alterius rogationis denuntiatione occurrerunt: ut si non ante Idus Novembres in urbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac judicaret. Hoc tractus vinculo cum redisset, ingenti cum invidia in senatum venit. Ibi cum laceratus jurgiis multorum esset, S. C. factum est, ut qui Ligurum post Q. Fulvium, L. Manlium COSS. hostes non fuissent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius prętores in libertatem restituendos curarent, agrumque iis trans Padum COS. (1) Popillius daret. Multa millia hominum hoc S. C. restituta in libertatem, transductisque Padum ager est assignatus. M. Popillius rogatione Martia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio prætor gratia COSS. absentis, & Popilliæ familiæ precibus victus, Idibus Martiis adesse reum jussit, quo die novi magistratus inituri erant honorem: ne diceret jus, qui privatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est.

CAPUT XIX.

Carthaginienses de regis Masanissæ injuriis queruntur apud Senatum: qui permotus, præsentem Gulussam regis filium, quoniam super iis, de quibus Carthaginienses querantur, nulla a patre mandata se ait accepisse, jubet in Macedoniam proficisci, nuntiareque Masanissæ patri, ut Romam ad disceptandum jure cum Carthaginiensibus legatos mittat.

23. Legati Carthaginienses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ. inter eos magnę contentiones in senatu fuere. Carthaginienses querebantur, *præter agrum, de quo ante legati ab Roma, qui in re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius LXX. oppida castellaque agri Carthaginiensis biennio proximo Masanissam vi atque armis*

(1) *Cajus.*

mis possedisse. Id illi, cui nihil pensi sit, facile esse: Carthaginienses fœdere illigatos silere: probiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diserte vetentur cum sociis P. R. bellum gerere. Sed jam ultra superbiam crudelitatemque & avaritiam ejus non pati posse Carthaginienses: missos esse qui orarent senatum, ut trium harum rerum unam ab se impetrari sinerent: ut vel ex æquo apud socium populum, quid cujusque esset, disceptarent: vel permitterent Carthaginiensibus, ut adversus injusta arma pio justoque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus quam veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Modestius certe daturos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam a P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animadverterent in se. Tutam servitutem se sub dominis Romanis, quam libertatem expositam ad injurias Masanissæ malle. Perire namque semel ipsis satius esse, quam sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hęc dicta lacrymantes procubuerunt, stratique humi non sibi magis misericordiam, quam regi (1) *invidiam concitarunt. Deinde* interrogari Gulussam placuit, *quid ad ea responderet: aut si prius mallet, expromeret super qua re Romam venisset.* Gulussa *neque sibi facile esse* dixit *de iis rebus agere, de quibus nihil mandati a patre haberet: neque patri facile fuisse mandare, cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicaverint. In æde Æsculapii clandestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse, unde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam, qui deprecaretur senatum, ne quid comunibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam causam, nisi propter con-*

(1) *has tres voces Sigon. restituit.*

constantem fidem erga P. R. odissent. His utrinque auditis, senatus de postulatis Carthaginiensium consultus respondere ita jussit: *Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, & nuntiare patri, ut de iis, de quibus Carthaginienses querantur, legatos quamprimum ad senatum mittat, denuntietque Carthaginiensibus, ut ad disceptandum veniant. Si aliquid possent Masanissæ honoris causa, & fecisse & facturos esse: (1) jus gratiæ non dare: agrum qua cujusque sit, possideri velle: nec novos statuere fines, sed veteres observari in animo habere. Carthaginiensibus victis se & urbes & agros concessisse, non ut in pace eriperent per injuriam, quæ jure belli non ademissent*. Ita regulus Carthaginiensesque dimissi. Munera ex instituto data utrisque, aliaque hospitalia comiter conservata.

CAPUT XX.

Reversi ex Macedonia legati, qui ad renuntiandam regi Perseo amicitiam missi fuerant, exponunt in senatu, quid viderint, quid cum rege collocuti sint, quoque habitu digressi: instante igitur inde bello, subit cura de creandis quamprimum novis magistratibus.

25. Sub idem tempus Cn. Servilius Cæpio, Ap. Claudius Centho, T. Annius Luscus, legati ad res repetendas in Macedoniam, renuntiandamque amicitiam regi missi, redierunt: qui jam sua sponte infestum (2) Persi senatum insuper accenderunt, relatis ordine, quæ vidissent, quæque audissent. *Vidisse se per omnes urbes Macedonum summa vi parari bellum. Cum ad regem pervenissent, per multos dies conveniendi ejus potestatem non factam. Postremo cum desperato jam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere revocatos, & ad eum introductos esse. Suæ orationis summam fuisse, fœdus cum Philippo ictum, cum ipso*

(1) *contra jus nolle gratificari*.
(2) *alii*: Perseo.

ipso eo post mortem patris renovatum: in quo diserte prohiberi eum extra fines arma efferre. prohiberi socios P. R. lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quae ipsi nuper in senatu Eumenem vera omnia & comperta referentem audissent. Samothraciae praeterea per multos dies occultum consilium cum legationibus civitatum Asiae regem habuisse. Pro his injuriis satisfieri senatum aequum censere, reddique sibi res sociisque suis, quas contra jus foederis habeat. Regem ad ea primo accensum ira, inclementer locutum, avaritiam superbiamque Romanis objicientem frequenter, quod alii super alios legati venirent, speculari dicta factaque sua: quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere aequum censerent. Postremo multum ac diu vociferatum reverti postero die jussisse, scriptum se responsum dare velle: tum ita sibi scriptum traditum esse. Foedus cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renovari, non quia probaret, sed quia in nova possessione regni patienda omnia essent, passum. Si novum foedus secum facere vellent, convenire prius de conditionibus debere: & si in animum inducerent, ut ex aequo foedus fieret, & se visurum quid sibi faciundum esset, & illos credere Reip. consulturos. Atque ita se proripuisse, & summoveri e regia omnes coeptos: tum se amicitiam & societatem renuntiasse. Qua voce eum accensum restitisse, atque voce clara denuntiasse sibi, ut triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos: nec sibi aut venientibus, aut manentibus quidquam hospitaliter aut benigne factum. Thessali deinde Ætolique legati auditi. Senatui, ut scirent quamprimum quibus ducibus usura Respub. esset, literas mitti consulibus placuit: ut, uter eorum posset, Romam ad magistratus creandos veniret. Nihil magnopere quod memorari attineat Reip. eo anno consules gesserant: magis e Rep. visum erat comprimi ac sedari exasperatos Ligures. 26.

CA-

CAPUT XXI.

Illyriorum regem Gentium, tanquam Persei amicum, Issenses legati suspectum senatui faciunt, atque de accepta injuria queruntur: ad illum legationem senatus decernit.

Cum Macedonicum bellum expectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi fines suos (1) secundo populatum: simul nuntiantes, *uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem, communi consilio parare Romanis bellum*: *& specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perseo auctore missos, ut quid ageretur scirent*. Illyrii vocati in senatum: qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent: quæsitum *ecquid ita non adissent magistratum, ut ex instituto loca lautia acciperent: sciretur denique venisse eos, & super qua re venissent*. Hæsitantibus in responso, ut curia excederent dictum: responsum tanquam legatis, ut qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos censuerunt, qui nuntiarent, * *qui socii quererentur apud senatum, exustum a rege agrum: non æquum eum facere, qui ab sociis suis non abstineret injuriam*. In hanc legationem missi A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicerejus.

* al. quod.

CA-

(1) *iterum*.

CAPUT XXII.

Solos Rhodios ex omnibus Asiæ sociis Persei regis solicitatione labefactatos, legati inde redeuntes renuntiant: bellum contra regem strenue paratur: instructa classe atque exercitu Brundisii, eo proficiscitur Cn. Sicinius prætor trajecturus in Macedoniam, eamque obtenturus provinciam usque ad novi consulis adventum.

Ex Asia, qui circa socios reges missi erant, legati redierunt, qui renuntiarunt, *Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum* (1) *in Alexandria sese convenisse. Omnes solicitatos legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitosque omnia, quæ* P. R. *imperasset, præstaturos: & civitates socias adisse: cæteras satis fidas, solos Rhodios fluctuantes & imbutos Persei consiliis invenisse*. Venerant Rhodii legati ad purganda ea, quæ vulgo jactari de civitate sciebant: cæterum senatum iis dari, cum novi consules magistratum inissent, placuit. Belli apparatum non 27. differendum censuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus in navalibus Romæ subductis, quę possent usui esse, reficeret, pararetque naves quinquaginta: si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, ut eas, quæ in Sicilia naves essent, reficeret atque expediret, ut Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios navales libertini ordinis in viginti & quinque naves ex civibus Romanis C. Licinius prætor scribere jussus: in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem prætor peditum VIII. millia, CCCC. equites a sociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur; Cn. Sicinius prę-

(1) *an* Alexandriæ?

prætor, (1) qui exercitum paratum ad trajiciendum haberet. C. Popillio COS. ex auctoritate senatus C. Licinius prætor scribit, ut & legionem secundam, quæ maxime veterana in Liguribus erat, & socios Latini nominis IIII. millia peditum, CC. equites Idib. Febr. Brundisii adesse juberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec successor veniret, jussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit, impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductæ; qui deduceret eas Brundisium, L. Porcius Licinus præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituique coemendum in Apuliam Calabriamque tres legati missi, Sex. Digitius, T. Juventius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor paludatus ex urbe profectus Brundisium venit.

CAPUT XXIII.

C. Popillius cos. Romam reversus, differens de rebus ab se in provincia gestis, minus æquis auribus auditur propter non restitutos in libertatem Ligures, a fratre M. Popillio oppressos: ab eo deinde comitia consularia, atque prætoria habentur: Coss. sunt P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus: hi votum pro imminentis belli felici exitu suscipiunt.

28. Exitu prope anni C. Popillius COS. Romam rediit, aliquanto serius, quam senatus censuerat: * cui primo quoque tempore magistratus creare, cum tantum bellum immineret, * jussum erat. Itaque non secundis auribus patrum auditus est COS., cum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret: succlamationes frequentes erant, interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non resti-

(* al. fuerat: * al. quippe. * al. jussus.)

(1) *pro* ut, *seu* quo.

stituisset. Comitia consularia in quam edicta erant diem, ad diem XII. Kal. Mart. sunt habita. Creati COSS. P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpitius Galba, L. Furius Philus, L. Canulejus Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Junius Annalis. His prætoribus provinciæ decretæ, duæ jure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia; ut (1) uni sors integra esset, quo senatus censuisset. consulibus designatis imperavit senatus, ut qua die magistratum inissent, hostiis majoribus rite mactatis precarentur, ut quod bellum P. R. in animo haberet gerere, ut id prosperum eveniret. Eodem die decrevit senatus, ut C. Popillius COS. ludos per dies X. Jovi Opt. Max. voveret; donaque circa omnia pulvinaria dari, si Resp. X. annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant, in Capitolio vovit COS. ludos fieri, donariaque dari, quanta ex pecunia decresset senatus. cum centum & quinquaginta non minus adessent, prǣeunte verba Lepido pontifice maximo, id votum susceptum est.

CAPUT XXIV.

Moriuntur duo publici sacerdotes L. Æmilius Papus, & Q. Fulvius Flaccus: fœda est mors Q. Fulvii.

EO anno sacerdotes (2) publici mortui, L. Æmilius Papus decemvir sacrorum, & Q. Fulvius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda morte periit. ex duobus filiis ejus, qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum alterum decessisse, alterum gravi & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul

(1) *ut unus ex sex prætoribus reservaretur ad id munus, quod Senatus assignaret.*

(2) *qui peragunt sacra publica; quæ sacra opponuntur gentilitiis. v. l. 5. n. 52.*

mul luctus metusque. mane ingressi cubiculum servi, laqueo dependentem invenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui. vulgo Junonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Æmilii locum decemvir M. Valerius Messalla, in Fulvii pontifex Cn. Domitius Ahenobarbus, oppido adolescens, sacerdos lectus.

CAPUT XXV.

De jam instante bello Macedonico, atque Romano diversæ sunt regum populorumque Europæ, atque Asiæ pro cujusque studiis atque consiliis sententiæ, & voluntates.

29.
U. C.
599.
P. Licinio, C. Cassio COSS. non urbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges civitatesque, quæ in Europa, queque in Asia erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem cum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quod scelere ejus prope ut victima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex statuerat abstinere armis, eventumque exspectare. nam neque pro Romanis se æquum censere adversus fratrem uxoris arma ferre; & apud Persea victorem veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarathes Cappadocum rex præterquam quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est junctus Eumeni (1) affinitate, in omnia belli pacisque se consociaverat consilia. Antiochus imminebat quidem Ægypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum spernens, & (2) ambigendo de Cœlesyria, causam belli se habiturum existimabat, gesturumque sine ullo impedimento, occupatis

(1) *filia Ariarathis Stratonice Eumeni nupserat.*
(2) *contendendo. Cœlen Syriam occupaverat olim Antiochus magnus. hæc est causa nunc repetendi a Ptolemæo Sexto, cum ejus patri Ptolemæo Epiphani restituta fuerit; Cleopatra, Antiochi M. filia, in uxorem data.*

patis Romanis in Macedonico bello, id bellum:
tamen omnia & per ſuos legatos ſenatui, & i-
pſe legatis eorum eximie pollicitus erat. Ptole-
mæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrii
erat: tutores & bellum adverſus Antiochum pa-
rabant, quo vindicarent Cœleſyriam, & Roma-
nis omnia pollicebantur ad Macedonicum bel-
lum. Maſaniſſa & frumento juvabat Romanos,
& auxilia cum elephantis, Miſagenemque filium
mittere ad bellum parabat. Conſilia autem in o-
mnem fortunam ita diſpoſita habebat. Si penes
Romanos victoria eſſet, ſuas quoque in eodem
ſtatu manſuras res, neque ultra quidquam mo-
vendum: non enim paſſuros Romanos vim Car-
thaginienſibus afferri. Si fractæ eſſent opes Ro-
manorum, quæ tum protegerent Carthaginien-
ſes, ſuam omnem Africam fore. Gentius rex Il-
lyriorum fecerat potius, cur ſuſpectus eſſet Ro-
manis, quam ſatis ſtatuerat utram foveret par-
tem: impetuque magis, quam conſilio iis aut il-
lis ſe adjuncturus videbatur. Cotys Thrax O-
dryſarum rex evidenter Macedonum partis erat.
Hæc ſententia regibus cum eſſet de bello, in li- 30.
beris gentibus populiſque plebs ubique omnis fer-
me, ut ſolet, (1) deterioribus erat (2) ob re-
gem Macedonaſque inclinata: principum diver-
ſa cerneres ſtudia. Pars ita in Romanos effuſi e-
rant, ut auctoritatem immodico favore corrum-
perent: pauci ex iis juſtitia imperii Romani ca-
pti: plures ita, ſi præcipuam operam navaſſent,
potentes ſeſe in civitatibus ſuis futuros rati.
Pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alie-
num & deſperatio rerum ſuarum eodem manen-
te ſtatu præcipites ad novanda omnia agebat:
quoſdam ventoſum ingenium, quia Perſeus ma-
gis auræ popularis erat. Tertia pars optima ea-
dem & prudentiſſima, ſi utique optio domini po-
tioris daretur, ſub Romanis quam ſub rege ma-
lebat eſſe. ſi liberum inde arbitrium fortunæ eſ-

(1) *intellige:* ſtudiis.
(2) *alii*: ad.

ſet, neutram partem volebant potentiorem altera oppreſſa fieri : ſed illibatis potius viribus utriuſque partis, pacem * ex eo manere : ita inter utroſque optimam conditionem civitatum fore, protegente altero ſemper inopem ab alterius injuria. Hæc ſentientes, certamina fautorum utriuſque partis taciti ex tuto ſpectabant.

* al. ex æquo.

CAPUT XXVI.

Coſs., peractis rebus ſacris, factiſque precationibus, ex auctoritate Patrum de bello regi Perſeo indicendo ad populum ferunt.

COSS. quo die magiſtratum inierunt ex S. C. cum circa omnia fana, in quibus lectiſternium majorem partem anni eſſe ſolet, majoribus hoſtiis immolaſſent, inde preces ſuas acceptas ab diis immortalibus ominati, ſenatui rite ſacrificatum, precationemque de bello factam renuntiarunt. Aruſpices ita reſponderunt, *ſi quid rei novæ inciperetur, id maturandum eſſe : victoriam, triumphum, prorogationem imperii portendi*. Patres, *quod fauſtum felixque P. R. eſſet, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum* COSS. juſſerunt, *ut quod Perſeus Philippi filius, Macedonum rex, adverſus fœdus cum patre Philippo ictum, & ſecum poſt mortem ejus renovatum, ſociis P. R. arma intuliſſet, agros vaſtaſſet, urbeſque occupaſſet : quodque belli * parandi adverſus P. R. conſilia iniſſet, arma, milites, claſſem ejus rei cauſa comparaſſet : ut, niſi de iis rebus ſatisfeciſſet, bellum cum eo iniretur*. Hæc rogatio ad populum lata eſt.

* al. patrandi.

CA-

CAPUT XXVII.

Ex decreto senatus coss. novum delectum militum habent: propter curam Macedoniæ provinciæ, quædam ex vetere ordine scribendi milites mutantur: prætores, ac deinde etiam consules post aliquam inter ipsos contentionem provincias sortiuntur: P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obvenit.

SA C. inde factum est, *ut consules inter se provincias Italiam & Macedoniam compararent, sortirenturve. Cui Macedonia obvenisset, ut is regem Persea, quique ejus sectam secuti essent, nisi P. R. satisfecissent, bello persequeretur.* Legiones quatuor novas scribi placuit, binas singulis COSS. Id præcipue provinciæ Macedoniæ datum, quod cum alterius COS. legionibus quina millia & duceni (1) equites ex vetere instituto darentur in singulas legiones: in Macedoniam sena millia peditum scribi jussa, equites trecenti æqualiter in singulas legiones. & in sociali exercitu consuli alteri auctus numerus, XVI. millia peditum, DCCC. equites (præter eos quos Cn. Sicinius duxisset, DC. equites) in Macedoniam trajiceret. Italiæ satis visa XII. millia sociorum peditum, DC. equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ, ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet COS. usque ad quinquaginta annos. In tribunis militum novatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod COSS. ex S. C. ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno (2) suffragiis crearentur; sed COSS. prætorumque in iis faciendis judicium arbitriumque esset. Inter prætores ita partita imperia. Prætorem, cujus sors fuisset, ut iret quo senatus censuisset, Brundisium ad classem ire placuit: utque ibi recognosceret socios navales: dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum le- 31.

(1) *immo* pedites.
(2) *v. l. 7. n. 5. & l. 9. n. 30.*

legeret ex libertinis : & daret operam , ut duæ partes civium Romanorum , tertia sociorum esset . Commeatus classi legionibusque ut ex Sicilia Sardiniaque subveherentur : prætoribus , qui eas provincias sortiti essent , mandari placuit , ut (1) alteras decumas Siculis Sardisque imperarent , utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur . Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus , L. Furius Philus Sardiniam , L. Canulejus Hispaniam , C. Sulpitius Galba urbanam jurisdictionem , L. Villius Annalis , inter peregrinos . C. Lucretio Gallo , quo senatus censuisset , sors evenit . inter COSS. magis cavillatio , quam magna contentio , de provincia fuit . Cassius *sine sorte se Macedoniam * oppugnaturum* dicebat *: nec posse collegam salvo jurejurando secum sortiri. Prætorem eum , ne in provinciam iret , in concione jurasse , se stato loco , statisque diebus sacrificia habere , quæ absente se recte fieri non possent , quæ non magis* COS. *quam prætore absente recte fieri possent . Si senatus , * non quid vellet in consulatu potius , quam quid in prætura juraverit P. Licinius , animadvertendum esse censeat : se tamen futurum in senatus potestate .* Consulti patres , cui consulatum P. R. non negasset , ab se provinciam negari superbum rati , sortiri consules jusserunt . P. Licinio Macedonia , C. Cassio Italia obvenit . Legiones inde sortiti sunt : prima & tertia in Macedoniam trajicerentur , secunda & quarta ut in Italia remanerent .

32.

* al. optaturum .

Gron. expungit non .

C A-

(1) *duplicem decimam .*

CAPUT XXVIII.

Scribente P. Licinio cos. ex senatusconsulto ad bellum Macedonicum veteres quoque milites, ac centuriones, horum nonnulli appellantes tribunos, recusant parere, si inferiores ordines, quam quos antea habuissent, attribuantur: Sp. Ligustinus, & ipse emeritus miles, gravi oratione pollicitus Reip. operam suam quocunque loco, perficit, ut cæteri quoque obedientes sint.

DElectus COSS. multo intentiorem, quam alias, curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites centurionesque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes videbant, qui priore Macedonico bello, aut adversus Antiochum in Asia stipendia fecerant. Cum tribuni militum centuriones, sed (1) primum quenque, citarent, tres & XX. centuriones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos plebis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior, & M. Claudius Marcellus ad COSS. rejiciebant. *Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus quibusque bellum mandatum esset*. Cæteri, *cognituros se de quo appellati essent*, ajebant: *& si injuria fieret, auxilium civibus laturos*. Ad subsellia tribunorum res agebatur. Eo M. Popillius consularis 33. advocatus, centuriones, & consul venerunt. COS. inde postulanti, ut in concione ea res ageretur, populus in concionem advocatus. Pro centurionibus M. Popillius, qui biennio ante consul fuerat, ita verba fecit. *Militares homines & stipendia justa, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere: nibil recusare tamen, quominus operam reip. dent: id tantum deprecari, (2) ne inferiores iis ordines, quam quos, cum militassent*, ha-

T 5

(1) *primores dignitate, & numero stipendiorum.*
(2) *ne gradus* inferiores, quam quos habuissent &c.

habuissent, attribuerentur. P. Licinius COS. (1) S. C. recitari jussit. Primum, (2) quod bellum senatus cum Perseo jussisset: deinde quod veteres centuriones quamplurimum ad id bellum scribi censuisset: nec ulli, qui non major annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, ne novo bello, tam propinquo Italiæ, adversus regem potentissimum, aut tribunos militum delectum habentes impedirent: aut prohibe-
34. rent COS. quem cuique ordinem assignari e rep. esset, eum assignare. si quid in ea re dubium esset, ad senatum rejicerent. Postquam COS. quæ voluerat dixit, Sp. Lignstinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellaverant, a COS. & ab tribunis petiit, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur. *Sp. Ligustinus tribus Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi jugerum agri reliquit, & parvum tugurium, in quo natus educatusque sum, hodieque ibi habito. Cum primum in ætatem veni, pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit, præter libertatem pudicitiamque, & cum his fœcunditatem, quanta vel in diti domo satis esset. Sex filii nobis, duæ filiæ sunt, utræque jam nuptæ. Filii IIII. togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus P. Sulpitio, C. Aurelio COSS. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, biennium miles gregarius fui adversus Philippum regem: tertio anno virtutis causa mihi T. Quintius Flamininus (3) decumum ordinem hastatum assignavit. Devicto Philippo Macedonibusque, cum in Italiam portati ac dimissi essemus, continuo miles volun-*

---

(1) Consulta.

(2) *alii:* quo. *ut & mox.*

(3) *hic primus e gregaria militia in Centuriones ascendentium gradus. ordines in Legione triginta erant. decem hastatorum, decem principum, decem triariorum. in unoquoque ordine duæ centuriæ, prior, & posterior. v. plura in Turn.* 30. *adv.* 32. *sed toti huic orationi Ligustini lux affulget ex Lips.* 2. *de mil.* R. 8.

*luntarius cum M. Porcio COS. in Hispaniam sum profectus. Neminem omnium imperatorum qui vivant, acriorem virtutis spectatorem ac judicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum judicavit, cui (1) primum hastatum prioris centuriæ assignaret. Tertio iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui adversus Ætolos & Antiochum regem est missus. a Man. Acilio mihi (2) primus princeps prioris centuriæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis, reportati sumus in Italiam: & deinceps bis quæ (3) annua merebant legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militavi, semel Q. Fulvio Flacco, iterum Tib. Sempronio Graccho prætore. a Flacco inter cęteros quos virtutis causa secum ex provincia ad triumphum deducebat, deductus sum: a Tib. Graccho rogatus, in provinciam ii. Quater intra paucos annos (4) primum pilum duxi. quater & tricies virtutis causa donatus ab imperatoribus sum, sex civicas coronas accepi. XXII. stipendia annua in exercitu emerita habeo, & major annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, necdum ætas vacationem daret, tamen cum (5) quatuor milites pro me uno vobis dare, P. Licini, possem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis, velim: ipse me, quoad quisquam qui exercitus scribit, idoneum militem judicabit, nunquam sum excusaturus. * Ordinem quo me dignum judicent tribuni militum, ipsorum est potestatis: ne quis me virtute in exercitu præstet, dabo operam, ** ut semper ita fecisse me, & imperatores mei, & qui una stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoque æquum est, commilitones, etsi (6) appellationis vobis usurpatis jus, cum adolescentes nihil adversus*

* al. Ordine.
** al. &.

T 6 ma-

(1) *primi hastati centurio, prior fuit.*
(2) *prior centurio fuit in primo principum ordine.*
(3) *qui hæc explicet,* erit mihi magnus Apollo.
(4) *fui prior centurio in primo ordine triariorum.*
(5) *liberos, qui ætate militari erant.*
(6) *appellarunt enim Tribunos pl.*

magistratuum senatusque auctoritatem usquam feceritis, nunc quoque in potestate senatus ac consulum esse, & omnia honesta loca ducere, quibus Rempub. defensuri sitis. Hæc ubi dixit, collaudatum multis verbis, consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate senatus gratiæ actæ, tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei assignarunt. Cæteri centuriones, omissa appellatione, ad delectum obedienter responderunt.

CAPUT XXIX.

Præter delectum, quem habent coss., alius quoque a C. Sulpitio Galba prætore scribitur exercitus, mittendus quo censuisset senatus: P. Licinio cos. petenti ad civilem, socialemque exercitum auxilia adduntur.

QUo maturius in provincias magistratus proficiscerentur, (1) Latinæ Kal. Jun. fuere: eoque solenni perfecto C. Lucretius prætor omnibus quæ ad classem opus erant præmissis, Brundisium est profectus. Præter eos exercitus quos COSS. comparabant, C. Sulpitio Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones scriberet urbanas justo numero peditum equitumque: iisque IIII. tribunos mil. ex senatu legeret, qui præessent: sociis Latini nominis imperaret XV. millia peditum, & M. & CC. equites: is exercitus uti paratus esset quo senatus censuisset. P. Licinio COS. ad exercitum civilem socialemque petenti addita auxilia, Ligurum MM. Cretenses sagittarii, (incertus numerus, quantum rogati auxilia Cretenses misissent) Numidæ item equites elephantique. in eam rem legati ad Masanissam Carthaginiensesque missi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item

(1) *hæ feriæ celebrabantur eo die, in quem a coss. erant edictæ. Varro l. 5. L. L. 49.*

item legatos tres ire placuit, A. Postumium Albinum, C. Decimium, A. Licinium Nervam.

CAPUT XXX.

Irrita Persei regis legatio, Romam missa ad bellum, jam contra se decretum, avertendum.

PEr idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. Eos in (1) oppidum intromitti non placuit, cum jam bellum regi eorum & Macedonibus & senatus decresset, & populus jussisset. in ædem Bellonæ in senatum introducti; ita verba fecerunt. *Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari a senatu posset, ut ii revocentur, regem de injuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatus satisfacturum esse.* Sp. Carvilius ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio in senatu erat. Is Perræbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot urbes captas, cętera, quæ aut ageret aut pararet rex, cum argueret: respondere ad ea legati jussi, postquam hæsitabant, negantes sibi ultra quidquam mandatum esse: jussi renuntiare regi, *COS. P. Licinium brevi cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret, non esse: * neminem eorum per Italiam ire liciturum.* Ita dimissis, P. Licinio COS. mandatum, intra XI. diem juberet eos Italia excedere: & Sp. Carvilium mitteret, qui, donec navem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta nondum profectis in provinciam COSS.

36.

* al. nemini.

C A-

(1) *hic iterum Roma dicitur oppidum.*

CAPUT XXXI.

Cn. Sicinius prætor trajectas in Epirum copias ad tutandas ab impetu Macedonum sociorum urbes mittit.

JAm Cn. Sicinius, qui priusquam magistratu abiret, Brundisium & ad classem & ad exercitum præmissus erat, trajectis in Epirum V. M. peditum, CCC. equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum II. millibus militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis arcessentibus præsidia, ut tutiores a finitimorum impetu Macedonum essent, misit.

CAPUT XXXII.

Legati Romani in Græciam missi, ab Corcyra digrediuntur: diversi regiones circumeuntes, societates belli contra Persea regem contrahunt.

37. PAucis post diebus Q. Martius, A. Atilius, & P. & Ser. Cornelii Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum advexerunt. ibi inter se & regiones quas obirent, & milites diviserunt. Decimius missus est ad Gentium regem Illyriorum: quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare, aut etiam ad belli societatem pellicere, jussus. Lentuli in Cephaleniam missi, ut in Peloponnesum trajicerent, oramque maris in occidentem versi ante hiemem circumirent. Martio & Atilio Epirus, Ætolia, & Thessalia circumeundæ assignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam aspicere jussi, tum in Peloponnesum trajicere: ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur a Corcyra, literæ a Perseo allatæ sunt, quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam trajiciendi copias, aut urbes occupandi esset. Cui rescribi

scribi nihil placuit, nuntio ipsius, qui literas attulerat, dici, præsidii causa ipsarum urbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, cum sine discrimine omnes civitates adhortarentur, ut, quo animo, qua fide adjuvissent Romanos Philippi primum, deinde Antiochi bello, eodem adversus Persea juvarent, fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus eodem se loco esse, qui omnia a principiis Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent, quo Messenii atque Elii, qui pro Antiocho hoste arma adversus P. R. tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achæis tradi quererentur. Martius & A- 38.
tilius ad Gitanas Epiri oppidum X. millia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos juventutis eorum in Orestas, ut præsidio essent liberatis ab (1) se Macedonibus, miserunt. Inde in Ætoliam progressi: ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lycisco prætore facto, quem Romanorum favere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eo legati Acarnanum, & Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nuntiare jussi, *quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regis, adversus P. R. commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam P. R. experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur*. Bœotis exprobratum, societatem eos cum Perseo junxisse. iis, cum culpam in Ismeniam principem alterius partis conferrent, & quasdam civitates dissentientes

(1) *hic fortasse aliquod mendum latet, aut delendum* τὸ se. *ut sensus sit: quadringenti Epirotarum missi sunt, qui præsidio essent Orestis liberatis a potestate Macedonum. Orestæ enim gens erat Macedonum; sed cum Philippi bello defecissent ad Romanos, redditæ iis suæ leges fuerunt.* Liv. 33. n. 34. & Polyb. in Leg. 9.

tes in (1) causam deductas, appariturum id esse Martius respondit. Singulis enim civitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos, Thessalorum Larissę fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi prius, & post Antiochi bello enixe adjuti a gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani vellent.

CAPUT XXXIII.

Martius, & Atilius, legati Romani, ab Larissa veniunt ad colloquium cum rege Perseo, petitum ab eo, fiducia maxime privati hospitii cum Martio: objecta crimina, quibus permotus illi populus Rom. bellum inferret, ita diluit, ut spes pacis fiat a Martio, si Romam legatos mittat: ad id dantur ei induciæ.

SEcundum hoc concilium legati a Perseo rege venerunt, privati maxime hospitii fiducia, quod ei paternum cum Martio erat, ab hujus necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquium veniendi regi potestatem faceret. Martius & *se ita a patre suo accepisse* dixit, *amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse: minime immemorem necessitudinis ejus legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commode valeret, non fuisse dilaturum: nunc, ubi primum posset, ad Peneum flumen, qua transitus ab Omolio Dium esset, præmissis qui nuntiarent regi venturos.*
39. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recepit se, levi aura spei objecta, quod Martius ipsius causa suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum satellitum turba stipante. non minore agmine legati venerunt: & ab Larissa multis

(1) *Persei pertractas.*

tis prosequentibus, & legationibus civitatum, quæ convenerant Larissam, & renuntiare domum certa, quæ audissent, volebant. Inerat cura insita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internuntiando cunctatio fuit, utri transgrederentur. aliquid illi regiæ majestati, aliquid hi P. R. nomini, cum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi. joco etiam Martius cunctantes movit. (1) *Minor*, inquit, *ad majorem*, & quod Philippo ipsi cognomen erat, *filius ad patrem transeat*. Facile persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis transiret. Rex cum omni comitatu transire æquum censebat: legati vel cum tribus venire jubebant; vel, si tantum agmen traduceret, obsides daret nihil fraudis fore in colloquio. Hippiam & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum obsides dedit: nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quam ut appareret sociis, nequaquam ex dignitate (2) pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus consederunt. Cum paulisper silentium fuisset: *Expectari nos*, 40.
inquit Martius, *arbitror, ut respondeamus literis tuis, quas Corcyram misisti: in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præsidia in singulas urbes dimittamus. Ad hanc interrogationem tuam & non respondere vereor, ne superbum sit: & vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed cum aut verbis castigandus, aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum adversus te alii, quam mihi mandatum malim: ita orationis acerbitatem adversus hospitem, utcunque est, subibo: sicut medici cum salutis causa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te, quæ facienda fuerit, senatus fecisse censet, quod legatos*

Ro-

(1) *Ætate.*
(2) *majorem enim esse dignitatem Legatorum R.*

Romam ad renovandum (1) fœdus miseris: quod tamen ipsum tibi fuisse non renovandum *judicat potius, quam cum renovatum esset, violandum.* (2) *Abrupolim socium atque amicum P.R. regno expulisti.* (3) *Artetari interfectores, ut cæde (ne quid ultra dicam) lętatum appareret, recepisti; qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam & Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti: Byzantiis item contra fœdus misisti auxilia: cum Bœotiis sociis nostris secretam tibi ipsi societatem, quam non licebat, jurejurando pepigisti. Thebanos legatos, Eversam & Callicritum, venientes a nobis, quærere malo quis interfecerit, quam arguere. In Ætolia bellum intestinum & cędes principum, per quos, nisi per tuos facta videri possunt? Dolopes a te ipso evastati sunt. Eumenes rex ab Roma cum in regnum rediret, prope ut victima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem insimulet, piget referre. Quæ hospes Brundisinus occulta facinora indicet, certum habeo, & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur a me, uno modo vitare potuisti, non quærendo, quam ob causam exercitus in Macedoniam trajicerentur, aut præsidia in sociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi superbius tacuissemus, quam vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faveo * orationi tuæ: & opto ut aliquam mihi materiam prabeas agendæ tuæ apud senatum causæ.* Ad ea rex: *Bonam causam, si apud judices*
41 *æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & judices agam. Eorum autem, quæ objecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam; partim quæ fateri non erubescam; partim quæ*

* al. rationi.

(1) *his imperfectam sententiam absolvit Sig.*
(2) *inter alia, hujus rei historia excidit apud Livium lib. præc. narrat autem Pauſ. in Achaic.* 10. *cum Perseus fœdus, quod sibi cum Romanis erat, violandum esse decrevisset, Abrupolim Sapensium Regem aggressum esse, & pop.* R. *socios vexasse.* (3) *v. supra n.* 13.

quæ verbo objecta, verbo negare satis sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi objiciat, ut accusare potius vere, quam conviciari videantur? (1) *Scilicet nec Eumenes, cum tam multis gravis publice ac privatim sit, alium quam me inimicum habuit: neque ego potiorem quenquam ad ministeria facinorum, quam Rammium, quem neque unquam ante videram, nec eram postea visurus, invenire potui. & Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est. in qua tamen nihil ultra objicitur, quam interfectores ejus in regno exulasse meo. Cujus conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, ut quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et hercule quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse, admonitus a vobis comperi, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo objecta sunt: illa tanquam regi, & quæ de fœdere, quod mihi est vobiscum, disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, ut ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat: mihi fatendum est, quod me armis adversus Abrupolim socium populi Romani defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & jure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur: quid tandem me facere decuit, cum Abrupolis fines mei regni usque ad Amphipolim pervastasset: multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus pervenisset? At enim bello quidem justo sum persecutus, sed vinci non oportuit eum, neque* ea

(1) *ironia.*

*ea quae victis accidunt, pati: quorum (1) casum
cum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid
potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non
sum eodem modo defensurus, Romani, quod Dolo-
pas armis coercuerim: quia etsi non merito eorum,
jure feci meo: cum mei regni, meę ditionis essent,
vestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa red-
denda sit, non vobis, nec fœderatis, sed iis qui ne
in servos quidem sæva atque injusta imperia pro-
bant, plus æquo & bono sęvisse in eos videri pos-
sum: quippe Euphranorem præfectum a me imposi-
tum ita occiderunt, ut mors pœnarum ejus levis-*
* al. *sima fuerit. * Ac cum processissem inde ad visen-*
At. *das Larissam & Antrona & (2) Pylleon, quo in pro-*
42. *pinquo multo ante debita vota persolverem, Delphos
sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi
causa, cum exercitu me fuisse adjicitur. scilicet, ut
quod nunc vos facere queror, urbes occuparem, ar-
cibus imponerem præsidia. vocate in concilium Græ-
ciæ civitates, per quas iter feci: queratur unusqui-
libet militis mei injuriam: non recusabo quin si-
mulato sacrificio aliud petisse videar. Ætolis & By-
zantiis præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiam
fecimus. Hæc qualiacunque sunt, per legatos meos
non solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in
senatu vestro: ubi aliquos ego disceptatores, non
tam æquos, quam te, Q. Marti, paternum ami-
cum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam
accusator Eumenes venerat, qui calumniando omnia,
detorquendoque suspecta & invisa efficeret: & per-
suadere vobis conaretur, non posse Graciam in liber-
tate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Ma-
cedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis:
erit mox qui arguat, nequicquam Antiochum ultra
juga Tauri remotum: graviorem multo Asiæ, quam
Antiochus fuerit, Eumenem esse; nec conquiescere
socios vestros posse, quoad regia Pergami sit: eam ar-
cem supra capita finitimarum civitatum impositam.
Ego hæc, Q. Marti & A. Atili, quę aut a vobis
obje-*

---

(1) *periculum*. (2) Pteleum: *ex Hom. catalogo, Il. 3. v. 697.*

objecta, aut purgata a me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec tam referre quid ego aut qua mente fecerim, quam quo modo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse: & si quid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. nihil certe insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse censeatis, commisi. Aut frustra clementiæ gravitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de caussis, quæ vix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus sociis bella infertis. Hæc dicenti tum accensus Martius, auctor fuit 43. mittendi Romam legati, cum experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendam spem ullam censuisset. reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. ad id cum necessaria petitio induciarum videretur, cuperetque Martius, neque aliud colloquio petisset, gravate & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem; cum Perseus, ni spes vana pacis occæcasset consilia, omnia præparata atque instructa haberet, & suo maxime tempore, alieno hostibus incipere bellum posset.

CAPUT XXXIV.

In Bœotia Cheronei, Thebani, & Haliartii non ratam habentes decretam a gente societatem cum Romanis, motum ingentem excitant: tandem ii quoque, spreta Persei societate, sese Romanis adjungunt: Martius, & Atilius, pertractis in amicitiam Bœotis, in Peloponnesum proficiscuntur; petuntque ab Achæis, Chalcidem mittendum præsidium: Romam deinde redeunt.

AB hoc colloquio, fide induciarum interposita, legati Romani in Bœotiam * comparati sunt. Ibi jam motus cœperat esse, discedentibus a societate communis consilii Beotorum quibusdam populis: ex quo renuntiatum erat, respondisse lega- *al. conversi.

ga-

gatos, appariturum, quibus populis proprie societatem cum rege jungi displicuisset. Primi a Chæronea legati, deinde a Thebis in ipso itinere occurrerunt; affirmantes non interfuisse se,
al. quo societas ea decreta esset, concilio. * queis
quos legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi jusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætoriis Bęotorum (1) victa pars injuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Bęotarchæ urbibus reciperentur. (2) Exules Thespias universi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas jam mutatis animis revocati, decretum faciunt, ut XII. qui privati cętum & concilium habuissent, exilio multarentur. Novus deinde prætor Ismenias, (is erat vir nobilis ac potens) capitalis pœnæ absentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen: utriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exules accusatoresque Ismeniæ, & Ismenias ipse.
44. Chalcidem ut ventum est, aliarum civitatum principes, id quod maxime gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem aspernati, Romanis se adjungebant: Ismenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit, quin ab exulibus fautoribusque eorum interficeretur. Thebę quoque ipsæ, quod Bœotiæ caput est, in magno tumultu erant: aliis ad regem trahentibus civitatem, aliis ad Romanos: & turba Coronęorum Haliartiorumque convenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, docentium cladibus Philippi Antiochique quanta esset vis & fortuna imperii Romani, victa

(1) *cujus suffragia non prævaluerant.*
(2) *Bœotarchæ.*

cta eadem multitudo; & ut tolleretur regia societas, decrevit, & eos qui auctores paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit, fideique legatorum commendari civitatem jussit. Thebanos Martius & Atilius læti audierunt; auctoresque & his (1) separatim singulis fuerunt ad renovandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules restitui jusserunt, & auctores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maxime volebant, discusso Bœotico concilio, Peloponnesum proficiscuntur, Ser. Cornelio Chalcidem arcessito. Argis præbitum est iis concilium: ubi nihil aliud a gente Achæorum petierunt, quam ut mille milites darent. Id præsidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajiceretur, missum est. Martius & Atilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hiemis Romam redierunt.

CAPUT XXXV.

Legati in Asiam missi socios ad bellum contra Persea pro Romanis suscipiendum hortantur: Rhodii, mutato, auctore Hegesilocho, favore in regem, atque redintegrato studio in Rom., parata jam navium auxilia advenientibus legatis ostendunt.

INde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa. Tres erant legati, Ti. 45 Claudius, P. Postumius, M. Junius. ii circumeuntes, hortabantur socios ad suscipiendum adversus Persea pro Romanis bellum: & quo quæque opulentior civitas erat, eo accuratius agebant: quia minores secuturæ majorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur, quia non favere tantum, sed adjuvare etiam viribus suis bellum poterant, XL. navibus auctore Hegesilocho comparatis: qui cum

(1) *alii addunt, &. ut sensus sit; & his Thebanis, & separatim singulis Bœotiæ civitatibus.*

cum in summo magistratu esset (1) (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus pervicerat Rhodios, *ut omissa, quam sæpe vanam experti essent, regum fovendorum spe, Romanam societatem, unam tum in terris vel viribus vel fide stabilem, retinerent. Bellum imminere cum Perseo. desideraturos Romanos eundem navalem apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello vidissent: trepidaturos tum repente paranda classe, cum mittenda esset, nisi reficere naves, nisi instruere navalibus sociis cœpissent. Id eo magis enixe faciundum esse, ut crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent.* His incitati, XL. navium classem instructam, ornatamque, legatis Romanis advenientibus, ut non exspectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos civitatum Asiæ momentum fuit. Decimius unus sine ullo effectu, captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis Romam rediit.

CAPUT XXXVI.

Rex Perseus Romam legatos mittit ad pacem tentandam; quæ quia in ambiguo est, solicitat interim Rhodios, & Bœotiæ civitates: preterquam apud Coronæos, & Haliartios, nihil proficit.

46. PErseus cum a colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Martio conditionibus pacis misit. & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sententia ad omnes erat, collocutum se cum Romanorum legatis. quæ audisset, quæque dixisset, ita disposita, ut superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud

(1) *ab Atheniensibus orti Rhodii hac voce utebantur. is erat apud Athenienses princeps τῶν ἀρχόντων. quem ἐπώνυμον vocabant, quod ejus nomine Fasti inscriberentur. quemadmodum nominibus Coss. apud Romanos,*

Apud Rhodios legati addiderunt, *confidere pacem futuram. auctoribus enim Martio atque Atilio missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus movere bellum, tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodiis, ut reconcilient pacem. si nihil deprecando proficiant, id agendum, ne omnium rerum jus ac potestas ad unum populum perveniat. Cum cæterorum id interesse, tum præcipue Rhodiorum, qui plus inter alias civitates dignitate atque opibus excellant:* (1) *quæ serva atque obnoxia fore, si nullus alio sit, quam ad Romanos respectus.* Magis & literæ & verba legatorum benigne sunt audita, quam momentum ad mutandos animos habuerunt. potentior esse partis melioris auctoritas cœperat. Responsum ex decreto est, *optare pacem Rhodios: si bellum esset, ne quid ab Rhodiis speraret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisque meritis pace belloque partam,* (2) *disjungeret sibi ab Romanis.* Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoque civitates, & Thebas, & Coroneam, & Haliartum adierunt; quibus expressum invitis existimabatur, ut relicta regia societate, Romanis adjungerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam nonnihil & damnatis principibus, & restitutis exulibus, succensebant Romanis. Coronæi & Haliartii, favore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidium petentes, quo se adversus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, *præsidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse: tamen suadere, ita a Thebanorum injuriis qua possent ut se vindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæviendi.*

(1) *omnia, scil. dignitatem, & opes.*
(2) *in gratiam sui. scil. Persei.*

CAPUT XXXVII.

Martius, & Atilius ab se acta in legatione renunciantes in senatu, inter cætera commemorant, spe vana pacis a se Persea regem deceptum: id tanquam dolum, & a more Romano abhorrentem artem vituperant seniores: comprobata tamen a senatu legatione, denuo in Græciam Martius, in Thessaliam Atilius, quo belli vocat necessitas, mittuntur.

47. MArtius & Atilius Romam cum venissent, legationem in Capitolio ita renuntiarunt, *ut nulla re magis gloriarentur, quam decepto per inducias & spem pacis rege. Adeo enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, ut omnia opportuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quam exercitus in Græciam trajiceretur. Spatio autem induciarum sumpto, venturum illum nihilo paratiorem, Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum. Bœotorum quoque se concilium arte distraxisse. ne conjungi amplius ullo consensu Macedonibus possent.* Hæc, ut summa ratione acta, magna pars senatus approbabat: veteres, & moris antiqui memores negabant *se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias, & nocturna prælia, nec simulatam fugam, improvisosque ad incautum hostem reditus; nec ut astu magis quam vera virtute gloriarentur, bella majores gessisse. Indicere prius, quam gerere solitos bella: denuntiare etiam, interdum locum finire, in quo dimicaturi essent. Eadem fide indicatum* (1) *Pyrrho regi medicum vitæ ejus insidiantem: eadem Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum* (2) *regis. Hæc Romana esse, non versutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcę, apud quos fallere ho-*

*Grut. delet *regis*.

(1) *v. Epit.* 13. *Flor. l.* 1. *c.* 18. *Val. Max.* 6. *c.* 5. *Gel. l.* 3. *c.* 8. *Cic.* 3. *Off.*

(2) *errorem hic esse patet ex l.* 5. *n.* 27. *ubi refert, eos fuisse liberos principum Faleriorum.*

hostem, quam vi superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo quam virtute: sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa sit, se neque arte neque casu, sed collatis cominus viribus justo ac pio bello esse superatum. Hæc seniores, quibus nova hæc minus placebat sapientia. vicit tamen ea pars senatus, cui potior utilis quam honesti cura erat, ut comprobaretur prior legatio Martii: & eodem rursus in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, jubereturque cætera, uti e Repub. maxime visum esset, agere. A. quoque Atilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia: timentes, ne, si induciarum dies exisset, Perseus, præsidio eo misso, caput Thessaliæ in potestate haberet. duo millia peditum Atilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam jussus: & P. Lentulo, qui ex Achaja redierat, CCC. milites Italici generis dati, ut Thebis daret operam, ut in potestate Bœotia esset.

CAPUT XXXVIII.

Legati Persei regis, frustra in senatu tentata pace, dimittuntur: C. Lucretius prætor ab urbe cum classe in Cephaleniam proficiscitur, præmisso fratre Lucretio, qui naves ab sociis ex fœdere contrahat.

His præparatis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis placuit. Eadem fere, quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen & maxima cura, & minime tamen probabiliter (manifesta enim res erat) defensum. Cætera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri aut flecti possent. Denuntiatum extemplo mœnibus urbis Romæ, Italia intra XXX. diem excederent. P. Licinio deinde COS. cui Macedonia provincia obvenerat, denuntiatum, ut exercitui diem primam quanque diceret ad conveniendum. C. 48.

Lucretius prætor, cui claſſis provincia erat, cum XL. quinqueremibus ab urbe profectus. nam ex refectis navibus alias in alium uſum retineri ad urbem placuit. Præmiſſus a prætore eſt frater Lucretius cum quinquereme una: juſſuſque ab ſociis ex fœdere acceptis navibus ad Cephaleniam claſſi occurrere. ab Rheginis trireni una, ab Locris duabus, ab * Uritibus quatuor, præter oram Italiæ ſupervectus Calabriæ extremum promontorium in Jonio mari Dyrrachium trajicit. Ibi decem ipſorum Dyrrachinorum, XII. Iſſæorum, LIIII. Gentii regis lembos nactus, ſimulans ſe credere eos in uſum Romanorum comparatos eſſe; omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephaleniam trajicit. C. Lucretius prætor ab Neapoli profectus, ſuperato freto, die quinto in Cephaleniam tranſmiſit. Ibi ſtetit claſſis, ſimul opperiens, ut terreſtres copię trajicerentur, ſimul ut onerarię ex agmine ſuo per altum diſſipatę, conſequerentur.

* al. Brutiis. al. Tutiis.

CAPUT XXXIX.

P. Licinius coſ. ad bellum Macedonicum proficiſcens, nuncupatis votis, paludatus ab urbe exit: ſtudium hominum deſcribitur, habituſque animorum, qui tum alias in ejuſmodi ſpectaculo eſſe conſuevit, tum eſt nunc, cum abeuntem conſulem proſequuntur.

49. PEr hos forte dies P. Licinius COS. votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus eſt. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac majeſtate geritur: præcipue tamen convertit oculos animoſque, cum ad magnum nobilemque aut virtute aut fortuna hoſtem, euntem COS. proſequuntur. Contrahit enim non officii modo cura, ſed etiam ſtudium ſpectaculi, ut videant ducem ſuum, cujus imperio conſilioque ſummam Remp. tuendam permiſerunt. Subit deinde cogitatio animum, *qui belli caſus, quam incertus fortunæ eventus, communiſque Mars belli ſit:*

sit: adversa, secunda, quæque inscitia & temeritate ducum clades sæpe acciderint, quæ contra bona prudentia & virtus attulerit. Quem scire mortalium, utrius mentis, utrius fortunæ COS. *ad bellum mittant? triumphantem ne mox cum exercitu victore scandentem Capitolium ad eosdem deos, a quibus proficiscatur, visuri; an hostibus eam præbituri lætitiam sint.* Persi autem regi, adversus quem ibatur, famam & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater inter multa prospera gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipsius Persei nunquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli exspectatione celebrari nomen. cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militum cum eo missi, C. Claudius, Q. Mutius; & tres illustres juvenes, P. Lentulus, & duo Manlii Acidini: alter M. Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis COS. Brundisium ad exercitum, atque inde cum omnibus copiis transvectus ad Nymphæum, in Apolloniati agro posuit castra.

CAPUT XL.

Rex Perseus, desperata pace, consilium advocat: aliis pacem cum Romanis quoquo modo habendam censentibus, multo major pars bellum suadet: bellum ut geratur Perseus decernens, copias omnes Citium contrahit: quas ad concionom vocatas oratione accendit: inde profectus in Thessaliam, futurus obviam Romano consuli, passim urbibus in potestatem redactis, descendit.

PAucos ante dies Perseus, postquam legati ab Roma regressi præciderant spem pacis, consilium habuit. Ibi aliquandiu diversis sententiis certatum est. Erant, quibus *vel stipendium pendendum, si injungeretur, vel agri parte cedendum, si multarent: quidquid denique aliud pacis causa patiendum esset, non recusandum* videretur: *nec committendum ut in aleam tanti casus se regnumque* 50.

daret. Si possessio haud ambigua regni maneret, multa diem tempusque afferre posse: quibus non amissa modo recuperare, sed timendus ultro iis esse, quos nunc timeret, posset. Cæterum multo major pars ferocioris sententiæ erat. *Quidquid cessisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse* affirmabant. *Neque enim Romanos pecunia aut agro egere: sed hoc scire, cum omnia humana, tum maxima quæque & regna & imperia sub casibus multis esse. Carthaginiensium opes fregisse sese, & cervicibus eorum præpotentem finitimum regem imposuisse: Antiochum progeniemque ejus ultra juga Tauri remotum. Unum esse Macedoniæ regnum, & regione propinquum, & quod, sicubi* (1) P. R. *sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis videatur posse facere. Dum integræ res sint, cogitare apud animum suum Persea debere, utrum singula concedendo, nudatus ad extremum opibus extorrisque regno, Samothraciam aliamve quam insulam petere ab Romanis, ubi privatus superstes regno suo in contemptu atque inopia consenescat, malit: an armatus vindex fortunæ dignitatisque suæ, ita ut viro forti dignum sit, patiatur quodcumque casus belli tulerit: aut victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius, Romanos Græcia pelli, quam Annibalem Italia pulsum esse. Neque hercule videre qui conveniat* (2) *fratri affectanti per injuriam regnum, summa vi restitisse, alienigenis bene parto eo cedere. Postremo ita* (3) * *bello & pace quæri, ut inter omnes conveniat: nec turpius quicquam esse, quam sine certamine cessisse regno: nec præclarius quicquam, quam pro dignitate ac majestate omnem fortunam expertum esse*. Pellæ in vetere regia Macedonum hoc consilium erat. *Geramus ergo*, inquit, *diis bene juvantibus, quando ita videtur, bellum*: literisque circa præfectos dimissis, Citium (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit. Ipse centum hostiis sacrificio regaliter Minervæ, quam vocant Alcidem, confecto, cum

* al. *bellum & pacem.*

51.

(1) *populo R.* (2) *Demetrio.*
(3) *an*, bello pacem quæri &c.

cum purpuratorum & satellitum manu profectus Citium est. Eo jam omnes Macedonum externorumque auxiliorum convenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omnesque armatos in campo struxit. Summa omnium * XL. millia armata * fuere, quorum pars ferme dimidia phalangitæ erant: Hippias Beroeæus præerat. Delecta deinde & viribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hanc ipsi legionem vocabant. præfectos habebant Leonatum & Thrasippum Eulyestas. Cæterorum cetratorum trium ferme millium hominum dux erat Antiphilus Edessæus. Pæones, & ex Parorea, & Parstrymonia (sunt autem ea loca subjecta Thraciæ) & Agrianes admixtis etiam Thracibus incolis trium millium ferme & ipsi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant præfecto Æsclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintiis tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par pœne numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarnæum, & Syllum Gnosium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, misto generi hominum, præerat. Regii is generis ferebatur: exul damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprehensis. Ætolorum & Bœotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium auxiliis, XII. millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat III. millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius rex gentis Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari ferme peditum numero. Summa totius exercitus XXXIX. millia peditum erant, IV. equitum. Satis constabat, secundum eum exercitum, quem magnus Alexander in Asiam trajecit, nunquam ullius Macedonum regis copias tantas fuisse. (1) 52.

Gron. xliii.

V 4 Ter-

(1) *alii*: sextus. *nim. C. Cornelio, Q. Minutio Coss.*

Tertius & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia & progeniem ediderat, cujus magna pars matura militiæ esset, & levibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis quam fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatum Philippo primo, deinde & Persi Romanum bellum, omnia ut instructa parataque essent, effecerat. Mota parumper acies, non justo (1) decursu tamen, ne stetisse tantum in armis viderentur: armatosque, sicut erant, ad concionem vocavit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos, quorum major Philippus (2) natura frater, adoptione filius: minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum, injuriam P. R. in patrem seque commemoravit. *Illum omnibus indignitatibus compulsum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ urbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandæ pacis extractam hiemem, ut tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis,* (3) *quæ * trecenos equites habeant, & pari ferme numero sociorum peditum equitumque. eo ut accedant regum auxilia Eumenis & Masanissæ, non plus VII. millia peditum, II. equitum futura. Auditis hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum, quantum numero, quantum genere militum præstarent tyronibus raptim ad id bellum conscriptis, ipsi a pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas Gallosque, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea, quæ* (4) *sibi quisque paraverit pauper miles: Macedonas prompta ex* regio

(1) *exercitio militari.* (2) *ergo Philippi Regis ex concubina filius, quem Perseus adoptavit.*

(3) *Gron. supplet*, quę singulę sena millia peditum, & trecenos &c.

(4) *ex instituto Ser. Tullii, l. 1. n. 43.*

regio apparatu, per tos annos patris sui cura & impensa facta. Commeatum illis cum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos sepofuisse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataque habere Macedonas: animum habendum esse, quem habuerint majores eorum, qui Europa omni domita, transgressi in Asiam, incognitum fama aperuerint armis orbem terrarum: nec ante vincere desierint, quam rubro mari inclusis, quod vincerent, (1) defuerit. At hercule nunc non de ultimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum: nunc propalam Macedoniam in servitutem petere, ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoque, si absistere bello, & facere imperata velint. Cum per 53. omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset; tum vero ea vociferatio simul indignantium minitantiumque, partim jubentium bonum animum habere regem, exorta est, ut finem dicendi faceret, tantum jussis ad iter parari: jam enim dici, movere castra ab Nymphæo Romanos. Concione dimissa, ad audiendas legationes civitatum Macedoniæ se contulit. Venerant autem ad pecunias pro facultatibus quæque suis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus; satis regios apparatus ad ea dictum sufficere: vehicula tantum imperata, ut tormenta, telorumque missilium ingentem vim præparatam, bellicumque aliud instrumentum veherent. Profectus inde, toto exercitu Heordæam petens, ad Begorritem quem vocant lacum positis castris, postero die in Elimæam ad Haliacmona fluvium processit.

(1) *non deerat Alexandro quod vinceret ultra Indum, & Gangem, sed ejus victorias Perseus exaggerat, quo Macedonibus addat animos.*

Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripolim vocant) Azorum, Pithium, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larissæis dederant, victa tamen præsenti metu in deditionem concesserunt. Benigne his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, urbem, nihil cunctatis qui incolebant, primo adventu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditionem omnes ante noctem
54. accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, ut inexsuperabilis munimenti spes incolas ferociores faceret, non portas claudere regi satis habuerunt; sed probris quoque in ipsum, Macedonasque procacibus * jaculati sunt. Quæ res cum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrinque animis & oppugnatæ sunt, & defensę. Multitudo Macedonum ad subeundum invicem prȩlium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctem eosdem tuentes mœnia, non vulnera modo, sed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die cum & scalæ undique ad muros erigerentur, & porta vi majore oppugnaretur, oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hostes faciunt: quæ cum iræ magis inconsultæ, quam veræ fiduciæ virium esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesque per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs, ac direpta est: libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, venundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannam castra movit: inde postero die Cyrtonem pervenit. Quo cum T. Minutium Rufum, & Hippiam Thessalorum prætores cum præsidio intrasse accepisset; ne tentata quidem oppugnatione prætergressus, Elatiam & Gonnum, perculsis inopinato adventu oppidanis, recepit.

* al. joculati.

. . . . Utra-

Utraque oppida in faucibus sunt, (1) quę Tempe adeunt, magis Gonnus: itaque & firmiore id præsidio tutum equitum peditumque, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, opperiri ibi hostium adventum statuit: simul & frumentari passim exercitum jubet in subjecto hostium agro. Nanque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis: qua in meridiem vergit, subjectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atque Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia, pluribus circumjectis fontibus perennium aquarum.

CAPUT XLI.

P. Licinius cos., motis castris ab Nymphæo, expertus admodum difficile iter per Athamaniam, pervenit in Thessaliam; ubi habet castra rex Perseus.

COS. Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac prope invii soli, cum ingenti difficultate parvis itineribus ægre Gomphos pervenit. cui si vexatis hominibus equisque, tyronem exercitum ducenti, acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex; ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemptus quoque hostium adeo ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio rite perfecto COS. & frumento dato militibus, paucos ad requiem jumentorum hominumque moratus dies, cum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, satis jam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cum III. millia ferme abesset a 55.

V 6 Tri-

(1) *alii*: qua Tempe adeuntur.

Tripoli (Scæam vocant) super Peneum amnem posuit castra.

CAPUT XLII.

Rex Eumenes Chalcidem cum auxiliis venit: relicta ibi parte copiarum, cum reliquis ad Licinium cos. super Peneum amnem castra habentem, pergit: aliorum quoque sociorum auxilia Chalcidem conveniunt: interim navalis Romanorum exercitus in Bœotia Haliartum circumsidet.

PEr idem tempus Eumenes ad Chalcidem navibus accessit cum Attalo atque Athenæo fratribus, Philetæro fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum ad COS. venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis convenerunt, quorum pleraque (adeo parva erant) in oblivionem adducta. Apolloniatæ CCC. equites, centum pedites miserunt. Ætolorum alę unius instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant. & Thessalorum omnis equitatus separatus erat. non plus quam CCC. erant equites in castris Romanis. Achęi juventutis suæ, Cretico
56. maxime armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius prætor, qui navibus prę-erat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidem jusso petere, ipse triremem conscendit; sinum Corinthium petens ad præoccupandas in Bœotia res. tardior ei navigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adveniens, cum a P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nuntium prętoris verbis, qui abscedere eum inde juberet, misit. Bœotorum juventute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem aggressus legatus a mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri novæ obsidioni dedit: nanque extemplo M. Lucretius cum exercitu navali X. millibus armatorum,

rum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui ſub Athenæo erant, Haliartum circunſedit: parantibuſque jam oppugnare ſupervenit a Creuſa prętor. Ad idem fere tempus & ab ſociis naves Chalcidem convenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes. quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodię quadriremes. prætor, quia nuſquam erat maritimum bellum, remiſit (1) ſociis, & Q. Martius Chalcidem navibus venit, Halope capta, Lariſſa, quæ Cremaſte dicitur, oppugnata.

CAPUT XLIII.

P. Licinius coſ. in Theſſalia, commiſſo dubia fortuna cum rege Perſeo levi certamine, congreditur deinde equeſtri prælio; quo ſuperatus procul ab hoſte caſtra movet: rex Perſeus victoria, conſuliſque trepidatione elatus, milites, alacres parta prędа, oratione inſuper inflammat.

CUm hic ſtatus in Bœotia eſſet, Perſeus cum ad Sycurium (ſicut ante dictum eſt) ſtativa haberet; frumento undique circa ex agris convecto, ad vaſtandum agrum Pheræorum miſit: ratus ad juvandas ſociorum urbes, longius ab caſtris abſtractos deprehendi Romanos poſſe. Quos cum eo tumultu nihil motos animadvertiſſet, * * al.
prædam quidem, præterquam hominum, (pecora prędæ
autem maxime omnis generis fuere,) diviſit ad quod erat.
epulandum militibus. Sub idem deinde tempus 57.
concilium & conſul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creverunt animi vaſtatione conceſſa ſibi ab hoſte Pheræi agri. Itaque eundum inde ad caſtra, nec dandum ultra ſpatium cunctandi cenſebat. & Romani cenſebant cunctationem ſuam infamem apud ſocios eſſe, maximopere indigne ferentes non latam Pheræis opem. conſultantibus quid agerent, (aderant autem

---

(1) *alii*: ſocios. *ſcil. domum dimiſit.*

tem Eumenes & Attalus in concilio) trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Concilio dimisso, signum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet ex regiis auxiliis centum equites & parem numerum jaculatorum peditum exire. Perseus hora ferme diei quarta cum paulo plus mille passus abesset a castris Romanis, consistere signa peditum jussit: prægressus ipse cum equitibus ac levi armatura, & Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum præcesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cum in conspectu fuere (1) hostium equites. duę alę erant magna ex parte Gallorum: Cassignatus pręerat, & levis armaturæ centum fere & quinquaginta Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset (2) hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus & Thracum misit. Prælium, cum pares numero essent, neque ab hac aut illa parte nova auxilia subvenirent, incerta victoria finitum est. Eumenis ferme XXX. interfecti: inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admovit, plaustris cum aqua sequentibus: nam duodecim millium passuum via omnis sine aqua & plurimi pulveris erat: affectosque siti, si primo in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Cum Romani quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore ut Romani equites abeuntium novissimum agmen aggrederentur: inde certamine orto, cum longius a castris eos elicuissent, facile, ubi ubi essent, se, qui equitatu & levi armatura plus possent,
58. conversuros aciem. Postquam incœptum non succedebat, castra propius hostem movit rex, & a quinque millibus passuum communiit. Inde luce prima in eodem, quo solebat, loco peditum acie in-

(1) *Macedonum.* (2) *Romanorum.*

instructa, equitatum omnem levemque armaturam ad castra hostium ducit. Visus & plurium & propior solito pulvis trepidationem in castris Romanis fecit: & primo vix creditum nuntianti est, quia prioribus continuis diebus nunquam ante horam quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde ut plurium clamore & cursu a portis dubitatio exempta est, tumultus ingens oboritur. tribuni præfectique & centuriones in prætorium, miles ad sua quisque tentoria discurrit. Minus quingentos passus a vallo instruxerat Perseus suos, circa tumulum, quem Calicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines levis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites, intermixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturæ Milo Beroeæus, equitibus & summæ (1) parti ejus Meno Antigonensis præerat. Proximi cornibus constiterant regii equites, & mixtum genus delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonensis his, & Pęoniæ præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat. circa eum agema quod vocant, equitumque (2) sacrę alæ. ante se statuit funditores jaculatoresque. quadringentorum manus utraque numerum expleverat. Jonem Thessalonicensem & Timanora Dolopem iis præfecit. Sic regii constiterant. Consul intra vallum peditum acie instructa, & ipse equitatum omnem cum levi armatura misit. pro vallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Lævinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, ejusdem gentis levem armaturam. Mediam autem aciem cum de-

(1) *lege*, partis, *h. e. dextri cornu; cum Cotys sinistro præesset, Meno ex Antigonia urbe habebat summum, seu præcipuum imperium in dextro.*

(2) *alæ dictæ* Sacrę *fortasse quæ ab Arriano* 3. 11. *regiæ vocantur. quæ tuendo Regi speciatim addictæ erant.*

delectis equitibus extraordinariis tenebat Q. Mutius. CC. equites Galli ante ſigna horum inſtructi, & de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis CCC. Theſſali CCCC. equites parvo intervallo ſuper lævum cornu locati. Eumenes rex Attaluſque cum omni manu ſua ab tergo inter poſtremam aciem ac vallum ſteterunt. In hunc modum ma-
59. xime inſtructæ acies, par ferme utrinque numerus equitum ac levis armaturæ concurrunt; a funditoribus jaculatoribuſque, qui præceſſerunt, prælio orto. Primi omnium Thraces, haud ſecus, quam diu clauſtris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt: ut uſu belli & ingenio impavida gens turbaretur. (1) * gladiis haſtas petere pedites, nunc ſuccidere crura equis, nunc ilia ſuffodere. Perſeus in mediam invectus aciem, Græcos primo impetu avertit: quibus cum gravis ab tergo inſtaret hoſtis, Theſſalorum equitatus, qui a lævo cornu brevi ſpatio disjunctus in ſubſidiis fuerat, extra concurſum primo ſpectator certaminis, deinde inclinata re maximo uſui fuit. Cedentes enim ſenſim integris ordinibus, poſtquam ſe Eumenis auxiliis adjunxerunt, & cum eo tutum inter ordines ſuos receptum ſociis fuga diſſipatis dabant: & cum minus conferti hoſtes inſtarent, progredi etiam auſi, multos fugientium obvios exceperunt. Nec regii, ſparſi jam ipſi paſſim ſequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conſerere audebant; cum victor equeſtri prælio rex parvo momento ſi adjuviſſet, * debellatum eſſet; opportune (2) adhortanti ſupervenit phalanx, quam ſua ſponte, ne audaci cœpto deeſſent, Hippias & Leonatus raptim adduxerant, poſtquam proſpere pugnaſſe equitem acceperunt. Fluctuante rege inter ſpem metumque tantæ rei conandæ, Cretenſis Evander, quo miniſtro Delphis ad inſidias Eumenis regis uſus erat,

* al. debellaturus.

(1) *hic erat lacuna. ſenſus tamen conſtat.*
(2) *alii*: adhuc ſtanti.

rat, postquam agmen (1) * impeditum venientium sub signis vidit, ad regem accurrit, & monere instituit, *ne elatus felicitate summam rerum temere in non necessariam aleam daret. Si contentus bene re gesta quiesset eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet*. In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaque collaudato Evandro, signa referri, peditumque agmen redire in castra jubet, equitibus receptui canere. Cecidere eo die ab Romanis CC. equites, duo millia haud minus peditum, capti ferme CC. equites: ex regiis autem XX. equites, XL. pedites interfecti. Postquam rediere in castra victores omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat. cum cantu enim (2) superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantum ex male gesta re, sed pavor etiam erat, ne extemplo castra hostis aggrederetur. Eumenes suadere, ut trans Pensum transferret castra, ut pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos colligerent. COS. (3) moveri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, silentio noctis transductis copiis, castra in ulteriore ripa communit. Rex postero die ad lacessendos prælio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animadvertit, fatebatur quidem peccatum, quod pridie non institisset victis: sed aliquanto majorem culpam esse, quod nocte foret cessatum. Nam ut neminem alium suorum moveret, levi armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pavor demptus erat, in tuto castra habentibus. damnum inter cætera præcipue famę

* al. peditum.

60.

(1) *an* impeditum, *ratione pugnæ quæ ineunda erat? melior enim illa, si pugna stataria committenda foret. at si loco moveri, & cedenti hosti instare deberet, impedita propter hastarum longitudinem. v. supra* 32. *n.* 17. 33. *n.* 8. (2) *hastis*. (3) *commovebatur turpitudine*.

famę movebat. & in consilio apud COS. pro se quisque in Ætolos conferebant causam: ab iis fugę terrorisque principium ortum: secutos pavorem Ætolorum & cęteros socios Gręcorum populorum. Quinque principes Ætolorum primi terga vertentes conspecti dicebantur. (1) Thessali pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis causa do-
61. nati. Ad regem spolia cęsorum hostium referebantur: dona ex his aliis arma insignia, aliis equos, quibusdam captivos dono dabat. Scuta erant supra M. D. loricę, thoracesque M. amplius summam explebant; galearum gladiorumque & missilium omnis generis major aliquanto numerus. Hęc per se ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quę ad concionem vocato exercitu habuit. *Præjudicatum eventum belli habetis: meliorem partem hostium, equitatum Rom. quo invictos se esse gloriabantur, fudistis. equites enim illis principes juventutis, equites seminarium senatus: inde lectos in patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulo ante divisimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis, quæ nocturna fuga vobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleverunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Peneum superare erit, quam illis trepidantibus fuit: transgressique extemplo castra oppugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut si acie decernere volent, eumdem pugnæ pedestris eventum exspectate, qui equitum in certamine fuerit.* Et qui vicerant, alacres spolia cęsorum hostium humeris gerentes (2) * ante ora sua audivere, ex eo quod acciderat, spem futuri pręcipientes: & pedites aliena gloria accensi, pręcipue qui Macedonum phalangis erant, sibi quoque & navandę regi operę, & similem gloriam ex hoste pariendi occasionem optabant. Concione dimissa, posterò die profectus inde ad Mopsium posuit castra. tumulus hic inter Tempe & Larissam me-

* al. facinora.

(1) *qui* inclinata re maximo usui fuerunt *supra*.
(2) *si quid* ante ora sua *significat*, coram *significat*. *Alii*: facinora sua.

medius est. Romani non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida venit cum M. equitibus, pari peditum numero; ad hoc elephantis duobus & XX.

CAPUT XLIV.

Rex Perseus post superatum equestri prælio Licinium cos., ex amicorum consilio mittit ad eum legatos de pace; pecunia quoque solicitato frustra consulis animo, parat belli casum tentare.

PEr eos dies consilium habenti regi de summa, cum jam consedisset ferocia ab re bene gesta, ausi sunt quidam amicorum consilium dare, *ut secunda fortuna * in conditione honestæ pacis uteretur, potius, quam spe vana evectus in casum irrevocabilem se daret. Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & merito felicis esse. Mitteret ad COS. qui fœdus in easdem leges renovarent, quibus Philippus pater ejus pacem a T. Quintio victore accepisset. neque finiri bellum magnificentius, quam a tam memorabili pugna: neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quam quæ perculsos adverso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si Romani tum quoque insita pertinacia æqua aspernarentur, deos hominesque, & moderationis Persei, & illorum pervicacis superbiæ, futuros testes.* Nunquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus. itaque plurium assensu comprobata est sententia. Legati ad COS. missi, adhibito frequenti consilio auditi sunt. *Pacem petere, vectigal quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis pollicentes: urbibus agris locisque, quibus Philippus cessisset, cessurum * Perseum.* Hæc legati. Summotis his cum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in adversis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit; *ita pacem dari, si de summa* re-

* al. *in cōditionem.*

* al. *& ipsum.*

verum liberum senatui permittat rex de se deque universa Macedonia statuendi jus. Hæc cum renuntiassent legati, (1) miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse: & plerique vetare amplius mentionem pacis facere. ultro mox quæsituros quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum COS. tentare. postquam nihil ex eo, quod primo responderat, mutabat: desperata pace, ad Sycurium, unde profectus erat, rediit, belli casum de integro tentaturus.

CAPUT XLV.

Vulgata per Græciam fama equestris prælii, infeliciter a Licinio cos. cum Perseo commissi, detegit hominum animos in Romanos.

63. FAma equestris pugnæ vulgata per Græciam, nudavit voluntates hominum. non enim solum qui partis Macedonum erant, sed plerique ingentibus Romanorum obligati beneficiis, quidam vim * superbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob aliam causam, quam pravo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, deteriori atque infirmiori favendo.

* al. adduntur Macedonum.

CAPUT XLVI.

C. Lucretius prætor in Bœotia Haliartum urbem acriter obsessam tandem expugnat: Thebas inde se convertens, sine certamine recipit.

EOdem tempore in Bœotia summa vi Haliartum Lucretius prætor oppugnarat. & quanquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter

(1) *pro miraculo erat pertinacia Romanorum Macedonibus ignaris moris eorumdem.*

ter Coronæorum juniores, qui prima obsidione mœnia intraverant, neque sperabant: tamen ipsi animis magis quam viribus resistebant. Nam & eruptiones in opera crebro faciebant, & arietem admotum libramento plumbi gravatum ad terram urgebant: & si qua declinarent qui (1) agebant ictum, pro diruto muro novum tumultuario opere, raptim ex ipsa ruinæ strage congestis saxis, exstruebant. Cum operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos dividi prætor jussit, ut corona undique mœnia aggressurus: eo magis suffecturam ad id multitudinem ratus, quod, qua parte palus urbem cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turres, quodque inter eas muri prorutum fuerat, duo M. militum delectorum admovit; ut eodem tempore, quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu adversus se oppidanorum facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent. Haud segniter oppidani vim ejus arcere parant. Nam super stratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum injectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ea se sæpe minabantur, ut incendio intersepti ab hoste spatium ad objiciendum interiorem murum haberent. quod incœptum eorum sors impediit. Nam tantus repente effusus est imber, ut nec accendi facile pateretur, & extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia virgulta patuit, & in unius loci præsidium omnibus versis, mœnia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis seniores impubesque, quos casus obvios obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerunt: & postero die cum spei nihil superesset, deditione facta, sub corona venierunt. fuerunt autem MM. ferme & D. ornamenta urbis, statuæ, & tabulæ pictæ, & quicquid pretiosæ prædæ fuit, ad naves delatum: urbs diruta a fundamentis. inde Thebas ductus exercitus. quibus sine certamine receptis, ur-

(1) *arietem; ut hinc muri partem proruerent.*

urbem tradidit exulibus, & qui Romanorum partis erant: adversæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum familias sub corona vendidit. His gestis in Bœotia, ad mare ac naves rediit.

CAPUT XLVII.

Rex Perseus ab Sycurio clam ad castra Rom. accedit. conatus ibi frumentum ex agris congestum incendere, repellitur: occupatis tumulis, tentat deinde equestre prælium: ubi nihil movet, denuo ad Sycurium signa convertit.

64. CUm hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium stativa dierum aliquot habuit. Ubi cum audisset, raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum convehere, deinde ante sua quenque tentoria spicas fascibus desecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces tædamque & malleolos stuppæ illitos pice parari jubet: atque ita media nocte profectus, ut prima luce aggressus falleret, nequicquam *tentavit*. (1) *Nam* primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciverunt: signumque datum est arma extemplo capiendi, simulque in vallo ad portas miles instructus erat, & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri jussit. Ipse cum equitatu & levi armatura substitit ad agmen cogendum, ratus id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breve certamen levis armaturæ maxime cum procursatoribus fuit. equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum castra movent. Ibi cum securi, & propter ca-

(1) *has duas voces apposuit Sigon. iis tamen omissis, sensus constat.*

castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona est, stativa haberent, repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum levi armatura visus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos. qui postquam nihil movebant, equitem mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa juberet; ipse mox insecutus. Romani equites modico intervallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos invadere possent, postquam confertos abire signa atque ordines servantes viderunt, & ipsi in castra redeunt.

CAPUT XLVIII.

Rex Perseus in frumentatores Romanos prospero successu impetum facit: proximum deinde aggressus Rom. præsidium, vehementer oppugnat: superveniente Lic. cos. ad ferendum obsessis auxilium, prælium conseritur: Perseus ingentem cladem (quidam auctores sunt) accipit: profectus ex Thessalia in Macedoniam se recipit.

INde offensus longinquitate itineris rex, ad 65. Mopsium castra movit. & Romani demessis Crannonis segetibus, in Phalannæum agrum transeunt. Ibi cum ex transfuga cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum M. equitibus, duobus millibus Thracum, & Cretensium profectus, cum quantum accelerare poterat, effuso agmine issent, improviso aggressus est Romanos. Juncta vehicula, pleraque onusta, M. admodum capiuntur, DC. ferme homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra CCC. Cretensium dedit. Ipse, revocato ab effusa cæde equite, & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompejus

pejus tribunus militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium adventu, in propinquum tumulum recepit, loci se præsidio, quia numero & viribus impar erat, defensurus. Ibi cum in orbem milites coegisset, ut densatis scutis ab jactu sagittarum & jaculorum sese tuerentur; Perseus, circundato armatis tumulo, alios ascensum undique tentare jubet, & cominus prælium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui ascendere in tumulum conabantur, poterant: & ubi ordines procursando solvissent, patebant jaculis sagittisve. Maxime cestrosphendonis vulnerabantur. hoc illo bello novum genus teli inventum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti. huic ad libramen (1) pinnæ tres, velut sagittis solent, circundabantur: (2) funda media, duo funalia imparia habebant. cum majori sinu (3) libratum funditor habena rotaret, excussum velut glans emicabat. Cum & hoc & alio omni genere telorum pars vulnerata militum esset, nec facile jam arma fessi sustinerent: instare rex ut dederent se, fidem dare, præmia interdum polliceri: nec cujusquam ad deditionem flectebatur animus, cum ex insperato jam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra, nuntiassent COS. circunsideri præsidium: motus periculo tot civium (nam DCCC. ferme & omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armatura (acces-

(1) *pinnæ circumdatæ efficiebant, ut teli volatus libratior, certiorque esset.*

(2) *funda, quæ medio hastili inhærebat, habebat,* (*ita lego, pro* habebant) *duas chordas impares, id est funalia. prius funale brevius, posterius, majus & latius, ut telum aptius sustineret. hinc majorem sinum efficiebat.*

(3) *telum. plura pete a Turn. 30. adv. 32. v. etiam Lipf. 4. Poliorc. 3.*

ferant nova auxilia Numidæ pedites equitesque & elephanti) castris egreditur: & tribunis militum imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse, velitibus ad firmanda levium armorum auxilia adjectis, ad tumulum præcedit. Consulis latera tegunt Eumenes, Attalus, & Misagenes regulus Numidarum. Cum in conspectu prima 66.
signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultima desperatione recreatus est animus. Perseus, cui primum omnium fuerat, ut contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione præsidii: secundum, ea quoque tentata utcunque, cum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire; & ipse hostium adventum elatus successu mansit, & qui phalangem arcesserent, propere misit, qua & serius quam res postulabat, & raptim acta, turbati cursu adversus instructos & præparatos erant adventuri. COS. anteveniens, extemplo prælium conseruit. Primo resistere Macedones. deinde ut nulla re pares erant, amissis CCC. peditibus, XXIIII. primoribus equitum ex ala, quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alę cecidit, abire conantur. Cæterum iter prope ipso prælio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuntio accita cum raptim duceretur, primo in angustiis captivorum agmini oblata, vehiculisque frumento onustis: iis cæsis, ingens ibi vexatio partis (1) utriusque fuit; nullo exspectante * utcunque explicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque enim aliter via aperiri poterat) jumentis, cum stimularentur, in turba sævientibus. Vix ab incondito agmine captivorum expedierant sese, cum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt. Ibi vero clamor jubentium referre signa, ruinæ quoque prope similem trepidationem fecit; ut si hostes introire angustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit.

* al. dum utrumque.

(1) *ut invicem locum daret.*

COS. recepto ex tumulo præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prælio pugnatum auctores sint. VIII. millia hostium cæsa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: vivos captos circiter MMDCCC. Signa militaria capta XXVII. Nec incruentam victoriam fuisse: supra quatuor millia & CCC de exercitu consulis cecidisse: signa
67. sinistræ alæ quinque amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit, ut dies paucos ad Mopsium moratus, sepulturæ maxime militum amissorum cura, præsidio satis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam ex regiis præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, jussum Magnetas & propinquos tentare. Cum Pellam venisset, exercitu in hiberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eo fama affertur, Atlesbium regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetum fecisse, & regionem Marenen, quam vocant, cepisse. Itaque dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium equitatui numerat, cum primo (1) annuum dare constituisset.

CAPUT XLIX.

P. Licinius cos., profecto in Macedoniam Perseo rege, ipse quoque, divisis per Thessaliam præsidiis, redactisque in potestatem multis oppidis, in Bœotiam, a Thebanis arcessitus, venit.

COS. postquam profectum Persea audivit, ad Gonnum castra movet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus (2) situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cum &

(1) *ea tamen ducenta talenta, non plura.*
(2) *oppidum.*

& loco & præsidio valido inexpugnabilis * res effet, abstitit incępto. In Perræbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaque Perræbia recepta, Larissam rediit. inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hiberna in proximis Thessalis urbibus distribuit. & partem exercitus ita per totam Thessaliam divisit, ut & hiberna commoda omnes haberent, & præsidio urbibus essent. Q. Mutium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum civitatum socios omnes præter Achæos dimisit. cum exercitus parte profectus in Achajam Phthiotim, Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit a fundamentis. Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admovit. urbs deserta erat: in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant. a quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Bœotia * aspiciendæ res. Thebani, vexantibus eos Coronæis, in Bœotiam arcessebant. ad horum preces, quia hibernis aptior regio, quam Magnesia erat, in Bęotiam duxit.

* al. Urbs.

* al. adipiscendæ.

LIBER XLIII.

CAPUT I.

In Illyrico duo oppida, quæ venerant in deditionem, diripiuntur: C. Cassium Cos., ex Gallia provincia sua in Macedoniam proficiscentem, senatus revocat.

1. Adem æstate, qua in Thessalia equestri pugna (1) vicere Romani, legatus in Illyricum a COS. missus, opulenta duo oppida vi atque armis coegit in deditionem; omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. Postquam nec ut dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat: ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset: quas prius intactas urbes reliquerat, diripuit. Alter COS. C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incœpto est conatus. Ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquilejensium legatis cognovit: qui querentes coloniam suam novam & infirmam, necdum satis munitam, inter infestas nationes Istrorum & Illyriorum esse, cum peterent ut senatus curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur; interrogati, vellent ne eam rem C. Cassio COS. mandari: responderunt, Cassium Aquilejam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primo incredibilis visa, & pro se quisque credere, Carnis forsitan aut Istris bellum illatum. Tum Aquilejenses, nihil se ultra scire, nec audere affirmare, quam XXX. dierum fru-

(1) *primum victi l. prec. n. 59. deinde n. 66. vicere.*

frumentum militi datum: & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosque. Enimvero senatus indignari, tantum consulem ausum, ut suam provinciam relinqueret, in alienam transiret: exercitum novo periculoso itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex urbe, & quantum accelerare possent, Cassium COS. ubicunque sit, persequantur: nuntient, ne bellum cum ulla gente moveat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat. Legati III. profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Martius Rex. Metus de consule atque exercitu distulit eo tempore muniendæ Aquilejæ curam.

CAPUT II.

Legati ex Hispania queruntur de nonnullis prætoribus, qui avare superbeque eam provinciam administraverant: duo accusati abeunt exulatum.

Hispaniæ deinde utriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ii de magistratuum Romanorum avaritia superbiaque conquesti, nixi genibus ab senatu petierunt, ne se socios fœdius spoliari vexarique, quam hostes, patiantur. Cum & alia indigna quererentur, manifestum autem esset pecunias captas; L. Canulejo prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negotium datum est, ut in singulos, a quibus (1) Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosque quos vellent sumendi potestatem faceret. Vocatis in curiam legatis, recitatum est S. C. jussique nominare patronos, quatuor nominaverunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmilium M. F. Paulum, C. Sul- 2.

(1) *tanquam actores.*

pitium Gallum. Cum M. Titinio primum, qui Prætor A. Manlio, M. Junio COSS. in citeriore Hispania fuerat, recuperatores (1) sumpserunt. Bis (2) ampliatus, tertio absolutus est reus. Dissensio inter duarum provinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem & Scipionem; ulterioris L. Paulum & Gallum Sulpicium patronos sumpserunt. Ad recuperatores adducti a citerioribus populis P. Furius Philus: ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Postumio, Q. Mutio COS. triennio ante, hic biennio prius L. Postumio, M. Popillio COSS. prætor fuerat. Gravissimis criminibus accusati ambo ampliatique, cum dicenda de integro causa esset, excusati exilii causa solum vertisse. Furius Præneste, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi a patronis nobiles ac potentes compellare: auxitque eam suspicionem Canulejus prætor, quod omissa ea re delectum habere instituit: dein repente in provinciam abiit, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita (3) præteritis silentio obliteratis, in futurum consultum ab senatu Hispanis: quod impetrarunt, ne frumenti æstimationem magistratus Romanus (4) haberet, neve cogeret (5) vicesimas vendere Hispanos quanti ipse vellet. & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur.

CA-

(1) *Legati sumpserunt recuperatores adversus M. Titinium.*

(2) *dilatum judicium est.*

(3) *qui præterito tempore Hispanos spoliaverant.*

(4) *sed constitueretur pretium pro ratione liberi commercii, frumento, quod tributi nomine præstabatur. nisi sensus est, ut magistratus non æstimationem frumenti exigeret, sed ipsum frumentum acciperet.*

(5) *frumenti. quas vicesimas fortasse Hispani jubebantur Romanis vendere; in quam rem magistratus Romani pecuniam e Rep. accipiebant: statuto autem vilissimo pretio, partem pecuniæ ad se avertebant.*

CAPUT III.

Petentibus ab senatu per legatos oppidum hominibus, qui in Hispania ex Romanis militibus, & mulieribus Hispanis nati fuerant, Carteja colonia, appellata libertinorum, deducitur.

ET alia novi generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militibus Romanis, & ex Hispanis mulieribus, cum quibus (1) connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. senatus decrevit, uti nomina sua apud L. Canulejum profiterentur: eorumque si quos (2) manumisisset, eos Cartejam ad Oceanum deduci placere. Qui Cartejensium domi manere vellent, potestatem fore, ut in numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam * fuisse, libertinorumque appellari. 3.

* al. esse.

CAPUT IV.

Gulussa regis Masanissæ filius de auxiliis a patre missis ad bellum Macedonicum senatum certiorem facit, simulque ut a Carthaginiensibus caveat, admonet.

EOdem tempore ex Africa & Gulussa Masanissæ regis filius legatus patris, & Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, & quæ missa erant ad bellum Macedonicum a patre suo, exposuit, & si qua præterea vellent imperare, præstaturum merito P. R. est pollicitus: & monuit Patres conscriptos, ut a fraude Carthaginiensium caverent. Classis eos magnæ parandæ consilium cepisse, specie pro Ro-

(1) *connubii jus.*
(2) *ergo ex ancillis nati erant. nam partus sequitur ventrem.*

manis, & adversus Macedonas: ubi ea parata instructaque esset, ipsorum fore potestatis, quem hostem aut socium habeant. [„ Egit deinde
„ Masanissæ causam de agro, de oppidis, quę ablata sibi ab eo Carthaginienses quererentur,
„ magnaque contentione inter regulum, & legatos Carthaginienses disceptatum. quę ultro
„ citroque jactata sint, quid a Senatu responsum fuerit, in incerto est. Quievit tamen velut sopita hęc controversia per aliquot annos.
„ Renovata postea in acre bellum exarsit. quod
„ adversus (1) Masanissam a Pœnis susceptum cum
„ Romanis gerendum fuit, nec nisi Carthaginis
„ interitu finitum est. Hoc invenimus in Annalibus, puerum factum ex Virgine sub parentibus jussuque aruspicum deportatum in insulam
„ desertam.

„ Habita sunt a C. Cassio consule Comitia,
„ (2) quibus creati consules sunt A. Hostilius
„ Mancinus, A. Atilius Serranus. Prętores inde facti M. Retius, Q. Męnius, L. Hortensius, Q. Ælius Pætus, T. Manlius Torquatus, C. Hostilius. Decretæ consulibus provincię Italia & Macedonia. Italia Atilio, Hostilio Macedonia obvenit. Prętores Retius urbanam jurisdictionem, peregrinam Mænius sortitus est. Classis cum ora maritima Græcię Hortensio obtigit. Reliquę prætorię provincię fuere procul dubio, quemadmodum anno priore, Hispania, Sicilia, Sardinia. Sed singulas quinam prętores obtinuerint silentibus veterum monumentis, certo sciri non potest. Interim P. Licinius, quasi ad bellum non cum Perseo sed cum Græcis gerendum missus esset, inanes adversus justum hostem iras in miseros, & viribus impares vertit, compluresque in Bęotia, ubi hibernabat, urbes expugnavit, (3) & crudeliter diripuit. Coronęi maximę vexati cum
„ ad

(1) *Appian. Pun.*
(2) *Fasti Capit. infra n. 4. & 11.*
(3) *Zonaras. epit. hujus lib. & c. 4. & 8.*

„ ad Senatum confugiſſent, Patres decreverunt, „ ut captivi, qui ſub corona veniſſent, in libertatem reſtituerentur. Conſulis crudelitatem, „ & avaritiam imitatus eſt, aut etiam ſuperavit „ (1) Lucretius prętor, qui claſſi pręerat, adverſus ſocios ferox, hoſti ſpernendus. Siquidem claſſem ad Oreum ſtantem adortus repente Perſeus, naves onerarias frumentum portantes viginti cepit, reliquas depreſſit, & quatuor etiam quinqueremibus potitus eſt. (2) Res „ quoque proſpere geſtę in Thracia a Perſeo, „ cum eo ad Cotyn defendendum adverſus Atlesbis, & Corragi copias divertiſſet. Nec vero ipſe ſibi Cotys defuit, vir bello ſtrenuus, „ conſilio pręſtans, Thrax genere ſolo, non moribus. Nam & unicę ſobrietatis, ac temperantię fuit, idemque clementia & moderatione animi plane amabilis.

„ Cuncta Perſeo ex voto fluebant. Nam & tunc „ Epirotarum gens in ejus partes tranſiit, auctore Cephalo, quem tamen ad defectionem neceſſitas magis compulit, quam voluntas. Is, „ ſingulari prudentia, & conſtantia pręditus, „ tum quoque optima mente erat. Deos enim „ immortales precatus fuerat, ut bellum inter „ Romanos & Perſea ne conflaretur, neve de „ ſumma rerum decerneretur. At exorto bello „ ſtatuerat ex fœderis præſcripto Romanos juvare: pręter fœderis autem leges nihil ultro „ facere, neque obſequi indecore, & turpiter. „ Turbavit hęc conſilia Charopus quidam ejus „ Charopi, (3) qui ſaltum ad Aoum amnem „ T. Quintio contra Philippum bellanti aperuerat, nepos, vilis pontentiorum aſſentator, & „ mirus calumniarum in optimum quenque artifex. Romę educatus fuerat, miſſus ab avo in „ urbem, ut linguam Romanam litteraſque per-

 „ diſ-

(1) *Plut. in Paulo.*
(2) *Epit. huj. lib. & Liv. l. 42. n. 67. Polyb. & Diod. apud Valeſium.*
(3) *Liv. l. 32. c. 11. Polyb. & Diod. ubi ſupra.*

discerét. Hinc notus carusque plurimis Romanorum, cum revertisset domum, natura levis, & ingenio pravus, cum & Romana ei amicitia faceret animos, principes viros usque allatrabat. Sed primo despiciebatur ab omnibus, nec ulla ejus ratio habebatur. Postquam autem bellum Persicum conflatum est, cum plena omnia suspicionum in Grecia essent, multis palam pluribus occulte Perseo studentibus, non destitit Charopus eos, qui auctoritate inter Epirotas prestabant, apud Romanos criminari. Et speciem quamdam coloremque dabat ejus calumniis ea necessitudo, que olim Cephalo ceterisque eamdem sectam sequentibus cum regibus Macedonum fuerat. Jam vero omnia illorum dicta factaque maligne explorans, & in pejus semper detorqnens, veritatemque adjectis, detractisque, que voluerat, adulterans, fidem criminibus faciebat. Neque his tamen commovebantur Cephalus & ii, qui eorumdem in republica consiliorum socii erant, freti egregia conscientia illibate erga Romanos fidei. Verum ubi illis criminationibus aurem præbere Romanos senserunt, & principes quosdam Ætolorum, quos pariter suspectos fecerant obtrectatorum calumniæ, Romam adductos, tum demum opus esse crediderunt, ut sibi ipsi consulerent. Cum autem nihil succurreret preter regiam amicitiam, cum Perseo societatem inire coacti sunt eique gentem suam tradere. Rome A. Hostilius A. Atilius coss. inito magistratu, & peractis, que divina humanaque in urbe, & circa urbem fieri a coss. mos est, in provincias profecti sunt. Hostilius, cui Macedonia obtigerat, cum in Thessaliam ad exercitum properaret, (1) Epirum, que nondum aperte defecerat, ingressus, parum abfuit, quin incideret in Persei manus. Theodorus enim quidam, & Philostratus, rati se se, si eum regi traderent, magnam gratiam

(1) *Polyb. ubi supra.*

„ tiam apud Persea inituros, & gravissimum in
„ presentia Romanis damnum illaturos, ad re-
„ gem litteras dedere, ut, quanta maxima pos-
„ set celeritate, accurreret. Quod nisi & Per-
„ seum objecta a Molossis ad Aoum amnem mo-
„ ra retardasset, & consul de imminenti peri-
„ culo monitus, ab instituto itinere deflexisset,
„ vix videtur effugere potuisse. Igitur relicta E-
„ piro navigavit Anticyram, unde in Thessaliam
„ contendit. Ibi accepto exercitu ad hostem per-
„ rexit. Sed nihilo felicius bellum administra-
„ vit, quam priore anno gestum fuerat. (1)
„ Nam & prelio commisso cum rege pulsus est,
„ & cum primum per Elymeam vim facere ten-
„ tasset, deinde per Thessaliam occulte moliri
„ iter, ubique occurrente Perseo, vano conatu
„ absistere coactus est. Nec Hortensius pretor,
„ cui classis obtigerat, quidquam satis scite &
„ fortunate egit, cujus ex rebus gestis nihil ad
„ memoriam insignius est, (2) quam crudelis
„ & perfida urbis Abderitarum direptio, cum in-
„ toleranda sibi imposita onera deprecarentur. (3)
„ Igitur Perseus Romanos jam despiciens, ac ve-
„ lut otiosus plane & vacuus, corollarii vicem
„ in Dardanos excursionem fecit, & decem mil-
„ libus barbarorum interfectis, ingentem pre-
„ dam abduxit.

„ Movere hoc anno Celtiberi in Hispania bel-
„ lum, instigante novo duce (4) Olonico, (5)
„ Salondicum quidam vocant. Is summa callidi-
„ tate, & audacia hastam argenteam quatiens
„ velut cœlo missam, vaticinanti similis, omnium
„ in se mentes converterat. Sed cum pari teme-
„ ritate castra pretoris Romani, uno furiosi con-
„ silii socio assumpto, sub noctem adiisset, pre-
„ torem videlicet obtruncaturus, juxta tentorium
„ ipsum pilo vigiliis exceptus est: socius pares
„ stolidi incepti pœnas luit. Amborum capita

(1) *Plut. in Paulo*. (2) *hoc lib. n.* 4.
(3) *Plut.* (4) *alii nominant* Elonicum, *alii* Clondicum. (5) *Flor. l.* 2. *c.* 17.

„ pręcidi ſtatim juſſit prętor, atque haſtis ſuffi-
„ xa delectis e numero captivorum tradi ad ſuos
„ perferenda.

C A P U T V.

U. C. 580. HI] tantum pavorem ingreſſi caſtra oſtentantes capita fecerunt, ut, ſi admotus extemplo exercitus foret, capi caſtra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta eſt: & erant qui legatos mittendos ad pacem precibus petendam, cenſerent: civitateſque complures eo nuntio audito in deditionem venerunt. Quibus purgantibus ſeſe, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui ſe ultro ad pœnam ipſi obtuliſſent, cum veniam dediſſet prætor: profectus extemplo ad alias civitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui paulo ante ingenti tumultu arſerat, peragravit. Hæc lenitas prætoris, qua ſine ſanguine ferociſſimam gentem domuerat, eo gratior plebi patribuſque fuit, quo crudelius avariuſque in Græcia bellatum & ab conſule Licinio, & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis abſentem concionibus aſſiduis lacerabant; cum Reipub. cauſa abeſſe excuſaretur: ſed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro ſuo Antiati eſſet, aquamque ex (1) manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta millibus æris locaſſe dicitur. tabulis quoque pictis ex præda fanum Æſculapii exornavit. Invidiam infamiamque ab Lucretio averterunt in Hortenſium ſucceſſorem ejus Abderitæ legati, flentes ante curiam, querenteſque, *oppidum ſuum ab Hortenſio expugnatum ac direptum eſſe. Cauſam excidii fuiſſe urbi, quod cum centum millia denarium, & tritici quinquaginta millia modium imperaret, ſpatium petierunt, quo de ea re & ad Hoſtilium conſulem & Romam mitterent legatos. vix dum ad conſulem ſe perveniſſe, & audiſſe oppidum expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub corona cæteros veniſſe*. Indigna ſe-

(1) *pecunia redacta ex manubiis hoſtium*.

ſenatui viſa, decreveruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreverant priore anno: eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem juſſeruut. Et legati duo, C. Sempronius Blæſus, Sex. Julius Cæſar, ad reſtituendos in libertatem Abderitas miſſi. Iiſdem mandatum, ut & Hoſtilio conſuli, & Hortenſio prætori nuntiarent, ſenatum, Abderitis injuſtum bellum illatum, conquirique omnes, qui in ſervitute ſint, & reſtitui in libertatem, æquum cenſere.

CAPUT VI.

Legati regis Gallorum Cincibili, ſimulque Carnorum, Iſtrorumque, & Japudum de C. Caſſio conſule queruntur: his ſenatus benigne reſpondet.

EOdem tempore de C. Caſſio, qui COS. prio- 5.
re anno fuerat, tum Trib. militum in Macedonia cum A. Hoſtilio erat, querelæ ad ſenatum delatæ ſunt, & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater ejus verba in ſenatu fecit, queſtus Alpinorum populorum agros, ſociorum ſuorum, depopulatum C. Caſſium eſſe, & inde multa millia hominum in ſervitutem abripuiſſe. Sub id tempus Carnorum Iſtrorumque & Japudum legati venerunt, *duces ſibi ab conſule Caſſio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monſtrarent: pacatum ab ſe tanquam ad aliud bellum gerendum abiſse: inde ex medio regreſsum itinere, hoſtiliter peragraſse fines ſuos: paſſim rapinaſque & incendia facta: nec ſe* (1) *ad id locorum ſcire, propter quam cauſam conſuli pro hoſtibus fuerint*. Et regulo Gallorum abſenti, & his populis reſponſum eſt: *ſenatum ea, quæ facta querantur, neque ſciſse futura, neque, ſi ſint facta, probare: ſed indicta cauſa damnari abſentem conſularem virum injurium eſse, cum is Reipub. cauſa abſit. Ubi ex Macedonia rediſset C. Caſſius, tum ſi coram eum arguere vellent, cognita re ſenatum daturum operam uti ſatisfiat*. Nec reſponderi tantum iis gentibus, ſed legatos mitti, duos ad regulum trans alpes, tres

(1) *adhuc*.

tres circa eos populos placuit, qui indicarent, quæ patrum sententia esset; Munera mitti legatis ex binis millibus æris censuerunt: duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & vasa argentea quinque * & viginti pondo, & duo equi phalerati cum agasonibus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum vestimenta liberis servisque. Hæc missa: illa petentibus data, ut denorum equorum iis (1) commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi trans Alpes, C. Lælius, M. Æmilius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius.

*al. ex.

CAPUT VII.

Romam venientes ex Græcia, Asia, atque Africa sociorum legati, alii, jam ad bellum Macedonicum civitates suas præbuisse auxilia, alii præbere paratas esse, in senatu exponunt: comiter, benigneque acceptis omnibus, soli Cretenses, quod eorum multa millia in Persei exercitu sint, ut non certi socii dimittuntur.

6. MUltarum simul Græciæ Asiæque civitatum legati Romam convenerunt. Primi Athenienses introducti: ii, *se quod navium habuerint militumque, P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse* exposuerunt, *quibus eos non usos. frumenti sibi centum millia imperasse: quod, quanquam sterilem terram arent, ipsosque etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamen, ne deessent officio, confecisse: & alia quæ imperarentur, præstare paratos esse.* Milesii nihil præstitisse memorantes, siquid imperare ad bellum senatus vellet, præstare se paratos esse polliciti sunt. Alaban-

den-

(1) *facultas emendi. prudentiæ Romanæ non erat, plurium militarium equorum commercium populis bellicosis concedere.* v. l. 12. §. 1. *ff. de re milit.*

denses (1) *templum urbis Romę se fecisse* commemoraverunt, *ludosque anniversarios ei divę instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Jovi Opt. Max. attulisse: & scuta equestria CCC. ea cui jussissent, tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & sacrificare liceret*, petebant. (2) Hoc Lampsaceni LXXX. pondo coronam afferentes petebant, commemorantes *discessisse se a Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, cum, sub ditione Persei, & ante Philippi fuissent. Pro eo, & quod imperatoribus Romanis omnia pręstitissent, id se tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur: &, si pax cum Perseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatem reciperentur*. Cæteris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Męnius prætor jussus. munera omnibus in singulos binum millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam jussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium *tritici decies centum* (3) *millia & hordei quingenta* indicantes *se ad mare devecta habere, ut, quo senatus censuisset, deportarent. Id munus officiumque suum scire minus esse, quam pro meritis populi Romani, & voluntate sua: sed sępe alias* (4) *bonis in rebus utriusque populi se gratorum fideliumque sociorum muneribus functos esse*. Item Masanissæ legati tritici eandem summam polliciti, & mille & CC. equites, XII. elephantos, & si quid aliud opus esset, uti imperaret senatus: æque propenso animo, ac quæ ipse ultro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ & Carthaginiensibus, & regi actæ, rogatique ut ea quæ pollicerentur, ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binum millium æris munera missa. Cretensium legatis commemorantibus 7.

(1) *hoc Smyrnæi se primos M. Porcio Catone cos. ante 25. annos fecisse jactant apud Tacit. 4. An. 56.* (2) *ut donum ponere, & sacrificare liceret.* (3) *intellige*, modium. (4) *utilibus*.

tibus, se quantum sibi imperatum a P. Licinio COS. esset, sagittariorum in Macedoniam missise: cum interrogati non inficiarentur, *apud Persea majorem numerum sagittariorum, quam apud Romanos militare:* responsum est, *si Cretenses bene & graviter destinarent potiorem pop. Rom. quam regis Persei amicitiam habere; senatum quoque Romanum iis tanquam certis sociis responsum daturum esse. interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut quos milites intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum revocarent.*

CAPUT VIII.

Chalcidenses legati de crudelitate C. Lucretii, qui prętor in Gręcia fuerat, & de L. Hortensio, qui nunc ibi prætor est, queruntur in senatu: C. Lucretius Romę a tribunis plebis accusatus, damnatur.

CRetensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quod Mictio princeps eorum pedibus captus lectica est introlatus, ultimæ (1) necessitatis extemplo visa res: in qua ita affecto excusatio valetudinis aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data petenti non esset. Cum sibi nihil vivi reliquum, præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates, præfatus esset, exposuit *civitatis primum suę benefacta & vetera, & ea quę Persei bello pręstitissent ducibus exercitibusque Romanis: tum quę primo C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbe, avare, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cum maxime L. Hortensius faceret.* (2) *Quemadmodum omnia sibi, etiam iis quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quam se dedant Persi. quod ad Lucretium*

(1) *h. e. visi sunt extrema necessitate adacti Chalcidenses, ut hunc præcipuum legatum mitterent,*
(2) *repete*, exposuit.

*tium Hortensiumque attineret, scire, tutius fuisse claudere portas, quam in urbem eos accipere. Quæ exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata, * spoliataque sacrilegiis C. Lucretium navibus Antium devexisse: libera corpora in servitutem abrepta, fortunas sociorum P. R. direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretii Hortensium quoque in tectis hieme pariter atque æstate navales socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse: versari inter se, conjuges, liberosque suos; (1) quibus nihil neque dicere pensi, neque facere.* Arcessere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coram, purgaretque sese. 8. Cæterum multo plura præsens audivit, quam in absentem jacta erant: & graviores potentioresque arcessere accusatores duo Tribuni plebis, M. Juventius Thalna, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto, multis objectis probris, diem dixerunt. Senatus jussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit: *quæ bene meritos sese, & ante, & in eo bello quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire vera eos referre senatum, & perinde ac debeant grata esse. Quæ facta a C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio Prætoribus Romanis querantur, ea neque facta, neque fieri voluntate senatus, quem non posse existimare? qui sciat bellum Persi, & ante Philippo patri eius intulisse P. R. pro libertate Græciæ; non ut ea a magistratibus sociis atque amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium prætorem daturos esse: quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in servitutem liberi venissent, ut eis conquirendos primo quoque tempore restituendosque in libertatem curaret. Sociorum navalium neminem præter magistros in hospitia deduci æquum censere.* Hæc Hortensio jussu senatus scripta. Munera binum millium æris legatis missa, & vehicula Mictioni publice loca-

ta,

* al. spoliataque sacrilegii.

(1) *quibus sociis nihil curæ est quid loquantur, aut quid agant.*

ta, quæ eum Brundisium commode perveherent. C. Lucretium, ubi dies, quæ dicta erat, venit, tribuni ad populum accusarunt, multamque decies centum millium æris dixerunt. Comitiis habitis, omnes quinque & XXX. tribus eum condemnarunt.

CAPUT IX.

Propter suspectum Illyriorum regem Gentium navales copiæ instruuntur: Ap. Claudius, qui in Illyricum missus fuerat, transgressus in Macedoniam dolo ab hostibus capitur, & afficitur clade: hac Romam nuntiata, mittuntur in Macedoniam legati ad res inspiciendas, simulque placet novos magistratus subrogari. habitis comitiis, consules, prætoresque creantur: novi COSS. sunt Q. Martius Philippus, & Cn. Servilius Cæpio.

9. IN Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes moverunt arma, neque consul in agrum . eorum legiones induxit: & satis explorata pace ejus anni, milites duarum legionum Romanarum intra dies LX., quam In provinciam venit, dimisit. sociorum nominis Latini exercitu mature in hiberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ provinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi quam in Macedonia bellum erat: suspectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaque & octo naves ornatas a Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium navium insulæ præerat. duo millia militum in eas naves sunt imposita, quæ Q. Mænius prætor ex S. C. in ea parte Italiæ, quæ objecta Illyrico est, conscripsit. & COS. Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut accolas Illyrici tutarentur: qui non contentus iis, quas adduxerat, copiis, auxilia ab sociis corrogando, ad VII. millia hominum vario genere armavit: peragrataque omni

ea

ea regione, ad Lychnidum Daſſaretiorum conſe-
dit. Haud procul inde Uſcana oppidum, finium 10.
(1) plerunque Perſei erat. X. millia civium habebat, & modicum cuſtodiæ cauſa Cretenſium præſidium. Inde nuntii ad Claudium occulti veniebant: *ſi propius copias admoviſſet, paratos fore qui proderent urbem: & operæ pretium eſſe: non ſe amicoſque tantum, ſed etiam milites præda expleturum.* Spes cupiditati admota ita occæcavit animum, ut nec ex iis qui venerant, quenquam retineret; nec obſides (2) pignus futuros furto & fraude agendæ rei poſceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet. die tantum ſtatuta profectus a Lychnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, poſuit caſtra. Quarta inde vigilia ſigna movit, mille ferme ad præſidium caſtrorum relictis. incompoſiti longo agmine effuſi, infrequentes, cum nocturnus error diſſiparet, ad urbem pervenerunt. Crevit negligentia, poſtquam neminem armatum in muris viderunt. Cæterum ubi primum ſub jactu teli fuerunt, duabus ſimul portis erumpitur: & ad clamorem erumpentium ingens ſtrepitus e muris ortus, ululantium mulierum cum crepitu undique æris, & incondita multitudo, turba immixta ſervili, variis vocibus perſonabat. Hic tam multiplex undique objectus terror effecit, ne ſuſtinere primam procellam eruptionis Romani poſſent. Itaque fugientes plures, quam pugnantes interempti ſunt: vix duo millia hominum cum ipſo legato in caſtra perfugerunt. Quo longius iter in caſtra erat, eo plures feſſos conſectandi hoſtibus copia fuit. Ne moratus quidem in caſtris Appius, ut ſuos diſſipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros ſaluti fuiſſet: ad Lychni-
dum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & 11.
alia haud proſpere in Macedonia geſta, ex Sexto Digitio tribuno militum, qui ſacrificii cauſa Romam venerat, ſunt audita. Propter quæ veriti Patres, ne quæ major ignominia acciperetur, lega-

(1) *non ſemper.* (2) *pignus rei agendæ.*

legatos in Macedoniam M. Fulvium Flaccum, & M. Caninium Rebilum miserunt, qui comperta quæ ageretur referrent: & ut A. Hostilius COS. comitia consulibus subrogandis ita ediceret, ut mense Januario comitia haberi possent; & ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim M. Recio prætori mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui reipublicæ caussa abessent, Romam revocaret: qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset. Ea uti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia (1) ad V. Kalend. Septemb. fuere. Creati COSS. sunt Q. Martius Philippus iterum, & Cn. Servilius Cæpio. Post diem tertium prætores sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Martius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fontejus Capito. Designatis prætoribus, præter duas urbanas, quatuor provinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & (2) classis.

CAPUT X.

De statu rerum in Macedonia ab legatis inde reversis certior factus senatus, destinat novis consulibus provincias Italiam, & Macedoniam; moriuntur nonnulli Sacerdotes.

Legati ex Macedonia exacto admodum mense Februario redierunt. Hi, *quas res ea æstate prospere gessisset rex Perseus*, referebant: *quantusque timor socios populi Romani cepisset, tot urbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem (3) commeatibus vulgo datis per ambitionem esse: culpam ejus rei consulem in tribunos militum, contra illos in consulem conferre.* Ignominiam

(1) *disjunctis litteris. h. e.* ante diem. *pro* Septembres, *fortasse* Februarias: *paulo ante;* mense Januario Comitia haberi possint.
(2) *imperium navale est pro provincia.*
(3) *commeatus hic significat* facultatem abeundi.

niam Claudii temeritate acceptam elevare eos Patres acceperunt; qui perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Consules designati, ubi primum magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum jussi: destinatæque provinciæ iis sunt Italia & Macedonia. Hoc anno (1) interkalatum est: (2) tertio die post Terminalia Kalendæ interkalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui, L. Flamininus (3) *augur*. pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus, & C. Livius Salinator. In locum Furii T. Manlium Torquatum, in Livii M. Servilium pontifices legerunt.

CAPUT XI.

Novi consules primum omnium de provinciis ad senatum referunt, militum supplementum, maxime ad bellum Macedonicum, senatus decernit.

Principio insequentis anni cum COSS. novi Q. Martius & Cn. Servilius de provinciis retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit. Priusquam id sors cerneret, in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam, quod res desideraret supplementi, decerni. In Macedoniam peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia, equites Romanos CCC. socios CCC. veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena millia peditum, CCC. equites essent. Alteri COS. nullus certus finitus numerus civium Romanorum, quem in supplementum legeret: id modo finitum, ut duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum & ducenos haberent, equites trecenos. Peditum La-

12. U.C. 581.

(1) *h. e. hic annus* 13. *menses habuit*.
(3) *alias*, postridie.
(3) *hanc vocem appofuit Sig.*

Latinorum major quam collegæ decretus numerus: peditum X. millia, & DC. equites. quatuor præterea legiones scribi jussæ, quæ, si quo opus esset, educerentur. Tribunos milit. non permissum ut consules facerent. populus creavit. Sociis nominis Latini XVI. millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, ut exiret, si quo res posceret. Macedonia maxime curam præbebat. in classem mille socii navales cives Romani, libertini ordinis ex Italia scribi jussi: totidem ut ex Sicilia scriberentur: & cui ea provincia evenisset, mandatum ut eos in Macedoniam, ubicunque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, CCC. equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, treceni & XXX. equites. Et sociis imperare prætor, cui Hispania obvenisset, jussus quatuor millia peditum, & CCC. equites.

CAPUT XII.

Prodigia, & eorum procuratio.

13. NOn sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere vulgo nunc credant, neque nuntiari admodum * nulla prodigia in publicum, neque in annales referri. cæterum & mihi vetustas res scribenti, nescio quo pacto antiquus fit animus: & quædam religio tenet, quę illi prudentissimi viri publice suscipienda censuerint, ea pro dignis habere, quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nuntiata: facem in cœlo conspectam: & bovem fœminam locutam publice (1) ali. Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrymavit. in urbe Romana duo æditui nuntiarunt, alter in ę-de

* al. nulla

(1) *donec Aruspices quid juberent.*

de Fortunæ anguem jubatum a compluribus visum esse: alter in æde Primigeniæ Fortunæ, quę in (1) colle est, duo diversa prodigia; palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in privato loco factum esset: palmam enatam impluvio suo T. Martius Figulus nuntiabat: alterum, quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ut nihil ejus ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri a decemviris aditi, XL. majoribus hostiis, quibus diis consules sacrificarent. & addiderunt uti supplicatio fieret, cunctique magistratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus sacrificarent, populusque coronatus esset. Omnia, uti decemvri (2) præierunt, facta.

CAPUT XIII.

Creantur censores C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus: cum esset difficilis consulibus delectus, id negotium prætoribus mandatur: quod ut perficiatur, censores dicto promulgato adjuvant.

Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Petierunt censuram principes civitatis C. Valerius Lævinus, L. Postumius Albinus, P. Mutius Scævola, M. Junius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creavit populus Romanus. Cum delectus habendi major, quam alias propter Macedonicum bellum cura esset, COSS. plebem apud senatum accusabant, quod & juniores non responderent: adversus quos C. Sulpicius & M. Claudius tribuni plebis causam egerunt. *Non consulibus, sed (3) ambitiosis consulibus delectum dif-* 14.

(1) *Quirinali. alia enim ejusdem fortunæ ædes erat in Capitolio.*
(2) *alii* præceperunt.
(3) *qui offensiones fugerent, neminem cogendo.*

difficilem esse : neminem invitum militem ab iis fieri . Id ita ut esse scirent & Patres conscripti : prætores, quibus & vis imperii minor & auctoritas esset, delectum, si ita senatui videretur, perfecturos esse. Id prætoribus magna patrum consensione non sine suggillatione consulum mandatum est . Censores ut eam rem adjuvarent , ita in concione edixerunt : *legem censui* (1) *censendo dicturos esse , ut præter commune omnium civium jusjurandum hæc adjurarent . Tu minor annis sex & quadraginta es, tuque ex edicto C. Claudii, Tib. Sempronii censorum ad delectum prodito : & quotiescunque delectus erit , quicumque censores magistratum habebunt, si miles factus non eris, in delectum prodibis*. Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse, edixerunt de militibus P. Ælio, C. Popillio COSS. postve eos COSS. in Macedoniam scriptis : ut, qui eorum in Italia essent, intra dies XXX. censi prius apud sese, in provinciam redirent. qui in patris aut avi potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoque causas sese cognituros esse : & quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset , eos milites fieri jussuros . Hoc edicto literisque censorum per fora & conciliabula dimissis, tanta multitudo juniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba insolita esset.
15. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor a C. Sulpicio Prætore scriptæ legiones sunt, intraque undecim dies delectus est perfectus.

CAPUT XIV.

Consulum, Prætorumque provinciæ.

Consules deinde sortiti provincias sunt : nam prætores propter jurisdictionem maturius sortiti erant. Urbana C. Sulpicio, peregrina C. De-

(1) agendo.

Decimio obtigerat. Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fontejus Capito, classem C. Martius Figulus erat sortitus. consulum Cn. Servilio Italia, Q. Martio Macedonia obvenit: Latinisque actis Martius extemplo est profectus. Cæpione deinde referente ad senatum, quas ex novis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret; decrevere Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius prætores ex his, quas scripsissent, legionibus, (1) quas videretur consuli darent. Indigne *(2) patiente prętorum arbitrio consulem subjectum, dimisso senatu, ad tribunal prætorum stans postulavit, ex S. C. destinarent sibi duas legiones. prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt.

* al. Gron patiens consul se.

CAPUT XV.

Censura C. Claudii Pulchri, & Tib. Sempronii Gracchi, ipsorum maxime censorum periculo memorabilis.

SEnatum deinde censores legerunt: M. Æmilius Lepidus princeps ab tertiis jam censoribus lectus. Septem e senatu ejecti sunt. In censu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quam multi abessent ab signis, census docuit, in provinciam cogebant: causas stipendiis (3) missorum cognoscebant; & cujus nondum justa missio visa esset, ita jusjurandum adigebant. *Ex tui animi sententia tu ex edicto C. Claudii, Tib. Sempronii censorum in provinciam Macedoniam redibis: quod sine dolo malo facere poteris?* In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque 16.
aspera censura fuit. Multis equos ademerunt. in ea re cum equestrem ordinem offendissent,

(1) *notatum alias, pro* quæ viderentur.
(2) *Cæpione.*
(3) *eorum qui nondum confectis stipendiis missi erant.*

flammam invidiæ adjecere edicto, quo edixerunt *ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A. Postumio censoribus publica vectigalia aut ultro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusve aut affinis ejus conductionis esset*. Sępe id querendo veteres publicani, cum impetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriæ imponerent, tandem tribunum plebis P. Rutilium ex rei privatæ contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. (1) Clientem libertinum parietem in Sacra via adversus ædes publicas demoliri jusserant, quod publico inædificatus esset. appellati a privato tribuni, cum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt, multamque pro concione privato dixerunt. Hinc contentione orta, cum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgatur. *Quæ publica vectigalia, ultro tributa, C. Claudius & Tib. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset: de integro locarentur, & ut omnibus redimendi & conducendi promiscue jus esset*. Diem ad (2) ejus rogationem concilio tribunus plebis dixit. Qui postquam venit, ut censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente silentium fuit, cum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem jussit. Eo facto (3) avocatam a se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciere. Tib. Gracchi primum bona (4) consecravit, quod in mul-

(1) *Rutilii*. (2) *rogationis. quæ vox paulo ante legem, vel plebiscitum significat. hic vero actum rogandæ, vel ferendæ legis.*

(3) *Concionem a magistratu, qui eam advocavit, abducere, jus erat aliquibus magistratibus, ut est apud Gellium* 13. 14. *Sed a Tribuno avocare, ut ex hoc Livii loco patet, nefas.*

(4) *ita Clodius Ciceronis exilio damnati domum libertati dicavit, ut eam domino restitui, religio esset.*

multa pignoribusque ejus, qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coegisset. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab se avocaret: & utrique censori perduellionem se judicare pronuntiavit, diemque comitiis a C. Sulpicio prętore urbano petiit. Non recusantibus censoribus, quominus primo quoque tempore judicium de se populus faceret, in ante dies VIII. & VII. Kalend. Octob. comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis servis publicis, negarunt se prius quidquam publici negotii gesturos, quam judicium populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit: & cum ex * XII. centuriis equitum VIII. censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis, extemplo principes civitatis in conspectu populi annulis aureis positis vestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam (1) vertisse dicitur Tib. Gracchus, quod cum clamor undique plebis esset, periculum Graccho non esse: conceptis verbis juravit, si collega damnatus esset, non exspectato de se judicio, comitem exilii ejus futurum. Adeo tamen ad extremum spei venit reus, ut octo centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio, tribunus plebis negavit se Gracchum morari.

* al. XVIII.

CAPUT XVI.

Petentibus Aquilejensium legatis, numerus colonorum ibi augetur: legati missi ex Macedonia in Græciam ab A. Hostilio, prioris anni consule, socias civitates adeunt.

EO anno postulantibus a senatu Aquilejensium legatis, ut numerum colonorum augeret, 17.
M. & D. familiæ ex S. C. scriptæ: triumviri-

 que,

(1) *effecisse, ut populus sententiam mutaret.*

que, qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popillius & Cn. Octavius legati, qui in Græciam missi erant, S.C. Thebis primum recitatum per omnes Peloponnesi urbes circuntulerunt, *ne quis ullam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquam quod senatus censuisset.* Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, levatos se oneribus impensisque, quibus alia aliis imperantibus exhauriebantur. Achaico concilio Argis agitato benigne locuti auditique, egregia spe futuri status fidissima gente relicta, in Ætoliam trajecerunt. Ibi nondum quidem seditio erat, sed omnia suspecta, criminumque inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Thyrii concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen. quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur, adversus amentiam eorum, qui ad * Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ civitates ignominiæ acciperent. Justa deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium proconsulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octavium retinuit secum, Popillium cum M. ferme militibus in hiberna Ambraciam misit.

* al. Macedonas.

CAPUT XVII.

Prosperę Persei regis expeditiones in Illyrios, proximos Macedonię.

18. PErseus principio hiemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne qua in regnum vacuum irrumperent Romani, sub (1) tempus brumæ, cum inexsuperabiles ab Thessalia montes nivis

(1) *media ferme hieme. refer hæc ad finem periodi:* Stuberam venit.

nivis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animosque, ne quid averso se in Romanum bellum periculi subesset: cum a Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione a Romanis præstarent, (1) Dardanos recens domuisset bello: solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyriis, & aditum præbentibus (2) Romanis, si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoque regem jamdiu dubium in societatem perlici posse: cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus levium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, jussoque apparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die ad Uscanam (Penestianæ terræ ea maxima urbs est) posuit castra: prius tamen, quam vim admoveret, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidii, nunc oppidanorum animos; (erat autem ibi cum juventute Illyriorum Romanum præsidium) postquam nihil pacati referebant, oppugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Cum sine intermissione interdiu noctuque alii aliis succedentes, pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores urbis: quia spes erat, neque hiemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari. Cæterum postquam vineas agi, turresque excitari viderunt, victa pertinacia est. Nam præterquam quod adversus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in nec opinata obsidione. Itaque cum spei nihil ad resistendum esset, C. Carvilius Spoletinus, & C. Afranius a præsidio Romano missi, qui a Perseo peterent, primo

 ut

(1) *pars ea, qua Perseum domuisse Dardanos tradebat Livius, habetur in superiore hujus libri supplemento.* (2) *alii* Romano.

ut armatos suaque secum ferentes abire sineret: dein, si id minus impetrarent, vitæ tantum libertatisque fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege, quam præstitum: exire enim sua secum efferentibus jussis, primum arma ademit. His urbe egressis, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Uscanenses se urbemque
19. dediderunt. Perseus, præsidio Uscanæ imposito, multitudinem omnem deditorum, quæ prope numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis (quatuor M. autem hominum erant) præter principes, in custodiam civitatum divisis, Uscanensibus Illyriisque venditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum, & alioqui opportune situm: & transitus ea est in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prętereunti frequens castellum, Draudacum nomine, peritorum quidam regionis ejus, nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate & Draudacum sit: opportunius etiam ad omnia positum esse. Admoto exercitu omnes extemplo dediderunt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, postquam animadvertit quantus agminis sui terror esset, undecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. Ad perpauca vi opus fuit: cætera voluntate dedita, & in his recepti M. & D. dispositi per præsidia milites Rom. Magno usui Carvilius Spoletinus erat in colloquiis, dicendo nihil in ipsos sævitum. Ad Oæneum perventum est, quod sine justa oppugnatione capi non poterat: & majore aliquanto quam cętera juventute, & validum oppidum męnibus erat: & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. Hęc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus, circumvallato oppido, aggerem a parte superiore ducere instituit, cujus altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim præliis, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediebant, magna eorum multitudo variis casibus absumpta est: & qui supererant, labore di-

urno

urno nocturnoque & vulneribus inutiles erant. Ubi primum agger injunctus muro est, & cohors regia, quos (1) Nicatoras appellant, transcendit: & scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus: puberes omnes interfecti sunt: conjuges liberosque eorum in custodiam dedit: prædæ alia militum cessere.

CAPUT XVIII.

Perseus Illyriorum regem Gentium tentat per legatos in societatem pellicere.

Stuberam inde victor revertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exulantem apud se, & Aputeum Macedonem a Berœa mittit. Iis mandat, ut exponerent æstatis ejus hiemisque acta sua adversus Romanos Dardanosque: adjicerent recentia in Illyrico hibernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus jungendam. Hi trans- 20.
gressi jugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem pervenerunt. Lissi rex Gentius erat. eo acciti legati mandata exponentes benigne auditi sunt. Qui responsum sine effectu tulerunt; *voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: ceterum ad conandum id quod velit, pecuniam maxime deesse*. Hæc Stuberam retulere regi, tum maxime captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua una barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus, in Penestas rursus exercitum reducit: firmatisque Uscanæ, & circa eam per omnia castella quæ receperat, præsidiis, in Macedoniam sese recipit.

CA-

(1) *Victores, a νίκη*, victoria.

CAPUT XIX.

Uscanam a Perseo rege occupatam frustra tentat recipere L. Cœlius legatus, Illyrii præses: a Penestis, & Partinis obsides exigit: Ap. Claudius Phanotem castellum in Epiro nequicquam oppugnat.

21. L. Cœlius, legatus Romanus, præerat Illyrico: qui moveri non ausus, cum in iis locis rex esset, post profectionem demum ejus conatus in Penestis Uscanam recipere, a præsidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus Lychnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida manu in Penestas misit, ad obsides ab his urbibus, quæ in amicitia cum fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Partinos (ii quoque obsides dare pepigerant) jussit: ab utraque gente sine tumultu * exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Partinorum Dyrrhachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri castellum adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Thesprotorumque præter Romanum exercitum ad sex M. hominum secum adduxit: neque operæ pretium fecit; Cleva, qui relictus a Perseo erat cum valido præsidio, defendente.

* Gron exegit.

CAPUT XX.

Rex Perseus Stratum recipiendi causa in Ætoliam vocatus venit: Stratii, mutato consilio, accedenti regi portas occludunt: ille abiens ab Aperantiis accipitur, inde in Macedoniam revertitur.

ET Perseus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validissima tum

urbs

urbs Ætoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum. Cum decem M. peditum eo profectus est, & equitibus CCC., quos pauciores propter angustias viarum & asperitatem duxit. Tertio die cum pervenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem nivis, locum quoque castris ægre invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quam quod tolerabilis aut via aut tempestas esset, cum ingenti vexatione, præcipue jumentorum, altero die ad templum Jovis, quem Niceum vocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen, itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis, mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copiis, diei progressus iter, obvium Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Ætoli castra posita. Inde 22.
altero die ad Stratum perventum: ubi prope Acheloum amnem castris positis, cum exspectaret effusos omnibus portis Ætolos in fidem suam venturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte qua venerat, receptum Romanum præsidium cum C. Popillio legato invenit. Principes, qui præsentis Archidami auctoritate compulsi regem arcessierant, obviam egresso Archidamo segniores facti, locum adversæ factioni dederant ad Popillium cum M. peditibus ab Ambracia arcessendum. In tempore & Dinarchus præfectus equitum, gentis Ætolorum, cum DC. peditibus, & equitibus C. venit. Satis constabat, eum tanquam ad Persea tendentem Stratum venisse: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis se, adversus quos venerat, junxisse. Nec Popillius securior, quam debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat. claves portarum custodiamque murorum suæ extemplo potestatis fecit: Dinarchum Ætolosque cum juventute Stratiorum in arcem per præsidii speciem amovit. Perseus, ab imminentibus superiori parti urbis tumulis tentatis colloquiis, cum obstinatos, atque etiam telis procul arcentes videret, quinque M. passuum ab urbe

urbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi concilio advocato, cum Archidamus Epirotarumque transfugæ (1) retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus: cum inopiam prius obsidentes quam obsessi sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hiberna erant; territus in Aperantiam castra movit. Aperantii eum, propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemque, consensu omnium acceperunt. is ipse eum octingentorum

23. militum præsidio his est præpositus. Rex * cum

* al. minore vexatione jumentorum hominumque,

non. quam venerat, in Macedoniam rediit.

CAPUT XXI.

Clevas Persei regis præfectus adversus Ap. Claudium in Epiro rem prospere gerit: Perseus Illyriorum regem Gentium magis atque magis solicitat.

Appium tamen ab obsidione Phanotes fama ducentis ad Stratum Persei summovit. Clevas cum præsidio impigrorum juvenum (2) insecutus, sub radicibus prope inviis montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius, superatis angustiis, in campo, quem Eleona vocant, stativa dierum paucorum habuit. Interim Clevas assumpto Philostrato, qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcendit. Macedones ad depopulationem profecti. Philostratus cum cohorte sua in insidiis loco obscuro consedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in vallem infessam ab hostibus præcipitant. ibi ad M. occisis, centum ferme captis, ubique prospere gesta re, prope stativa Appii castra movent, ne qua

(1) *Perseum, ne discederet.*
(2) *Appium.*

